

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Rukiye ŞENSOY

ÂŞIK ÇELEBİ DİVANI'NIN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2025

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Rukiye ŞENSOY

ÂŞIK ÇELEBİ DİVANI'NIN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

MUŞ-2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	XXVIII
ABSTRACT	XXIX
ÖN SÖZ.....	XXX
KISALTMALAR DİZİNİ	XXXIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK ÇELEBİ'NİN HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

1.1. ÂŞIK ÇELEBİ'NİN HAYATI.....	4
1.2. ÂŞIK ÇELEBİ'NİN EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ	6

İKİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK ÇELEBİ DİVANI'NIN TAHLİLİ

2.1. DİN VE TASAVVUF.....	8
2.1.1. Din	8
2.1.1.1. Allah'ın İsim ve Sıfatları	8
2.1.1.1.1. Allahu Te'âlâ/ Allah (Cenâb-ı Hakk)	9
2.1.1.1.2. Cenâb-ı Hazret-i Bî-Çün	10
2.1.1.1.3. Dâfi	10
2.1.1.1.4. Hak/ Hakk	10
2.1.1.1.5. Hakk Te'âlâ.....	11
2.1.1.1.6. Hudâ.....	12
2.1.1.1.7. İlâhî	13
2.1.1.1.8. Kibriyâ	14
2.1.1.1.9. Kuddûs	14
2.1.1.1.10. Rabb (Rabbânî).....	15
2.1.1.1.11. Sübhân	15
2.1.1.1.12. Yezdân	16
2.1.1.2. Melekler.....	16
2.1.1.2.1. Cebrâil.....	17
2.1.1.2.2. İsrâfîl.....	18
2.1.1.2.3. Kerrubiyân/ Kerrûbîyîn.....	18

2.1.1.2.4. Kirâmen Kâtibin/ Kirâm-ı Kâtibin.....	19
2.1.1.2.5. Münker ve Nekîr	19
2.1.1.3. Dinî Kitaplar	20
2.1.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm	20
2.1.1.4. Ayet ve Hadisler	21
2.1.1.4.1. Ayetler	21
2.1.1.4.1.1. Alleme'l-Esmâ	22
2.1.1.4.1.2. Bi'l-Guduvvi Ve'l-Âsâl	22
2.1.1.4.1.3. Ev Ednâ	22
2.1.1.4.1.4. Fe'nzurû	23
2.1.1.4.1.5. Fe'tinâ Minhâ Bi-Sultânın Mübîn.....	23
2.1.1.4.1.6. Fetüb 'Aleyye Lakad Tübtüke İleyke Metâb	24
2.1.1.4.1.7. Hezihî Cennâtü 'Adnin Fe'dhulûha Hâlidîn	24
2.1.1.4.1.8. Hunâlike 'Aynâni Tecriyân.....	24
2.1.1.4.1.9. Hüden Li'l-Müttekîn	25
2.1.1.4.1.10. İnnâ Fetahnâ	25
2.1.1.4.1.11. İnnî Lâ'uhibbü'l-Âfilîn	25
2.1.1.4.1.12. Kâbe Kavseyni	26
2.1.1.4.1.13. Lâ-Reybefih	26
2.1.1.4.1.14. Mâ Evhâ	27
2.1.1.4.1.15. Mâ-Zâg.....	27
2.1.1.4.1.16. Nefahtu Fîhi Min Rûhî.....	27
2.1.1.4.1.17. Sırât-ı Müstakîm	28
2.1.1.4.1.18. Sübhâne'llezi Esrâ	28
2.1.1.4.1.19. Sümme Denâ	29
2.1.1.4.1.20. Veleys Gayrüke Tevvabü Min Hayye Ve Vezer.....	29
2.1.1.4.1.21. Ve Mâ Remeyte Hadünün Ana İzrameyte	29
2.1.1.4.1.22. Yâ Leytenî Küntü Türâb	30
2.1.1.4.1.23. Yusebbihûne Lehû Bi'l-Guduvvu Ve'l-Âsâl	30
2.1.1.4.2. Hadisler	31
2.1.1.4.2.1. Geh Erihnî yâ Bilâl	31
2.1.1.4.2.2. Künt-i Kenzen (Küntü Kenzen)	32

2.1.1.4.2.3. Lâ-Yenâmu Kalbü.....	33
2.1.1.4.2.4. Levlâk	33
2.1.1.4.2.5. Lî-Ma'allah	33
2.1.1.5. Peygamberler	34
2.1.1.5.1. Hz. Eyyûb	34
2.1.1.5.2. Hz. Hızır.....	34
2.1.1.5.3. Hz. İbrahim	35
2.1.1.5.4. Hz. 'Îsâ (Mesîh)	36
2.1.1.5.5. Hz. Lokmân	37
2.1.1.5.6. Hz. Muhammed	37
2.1.1.5.7. Hz. Mûsâ.....	38
2.1.1.5.8. Hz. Nûh.....	39
2.1.1.5.9. Hz. Süleymân.....	40
2.1.1.5.10. Hz. Ya'kûb.....	40
2.1.1.5.11. Hz. Yûnus	41
2.1.1.5.12. Hz. Yûsuf.....	41
2.1.1.6. Dört Halife (Çehâr-Yâr)	42
2.1.1.6.1. Hz. Âli.....	42
2.1.1.6.2. Hz. Ebû Bekir	43
2.1.1.6.3. Hz. Osman	44
2.1.1.6.4. Hz. Ömer.....	44
2.1.1.7. Sahabeler	44
2.1.1.7.1. Hz. Aişe	45
2.1.1.7.2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin	45
2.1.1.8. Ahiret ile İlgili Kavramlar	46
2.1.1.8.1. Amel Defteri	47
2.1.1.8.2. Cehennem (Dûzah)	47
2.1.1.8.3. Cennet İle İlgili Kavramlar	48
2.1.1.8.3.1. Cennet (Adn, cinân, huld, fîrdevs).....	48
2.1.1.8.3.2. Cennet Kızları (Hurî, hûr, havrâ).....	49
2.1.1.8.3.3. Gilmân.....	50
2.1.1.8.3.4. Kevser	50

2.1.1.8.3.5. Melekler (Sürûş, ferîşte)	50
2.1.1.8.3.6. Tûbâ Ağacı.....	51
2.1.1.8.4. Kader.....	51
2.1.1.8.5. Kazâ	51
2.1.1.8.6. Kıyâmet (Haşr, mahşer, rüsthîz)	52
2.1.1.9. Diğer İtikâdi Kavramlar.....	52
2.1.1.9.1. Mi'râç.....	52
2.1.1.9.2. Ölüm (Ecel).....	53
2.1.1.10. İslâm Dini İle Alâkalı Kavramlar	53
2.1.1.10.1. Âmâl.....	54
2.1.1.10.2. Fetvâ.....	54
2.1.1.10.3. Gazâ	54
2.1.1.10.4. Hadis	55
2.1.1.10.5. Hanîf	55
2.1.1.10.6. Hasenât.....	55
2.1.1.10.7. Hidâyet.....	56
2.1.1.10.8. İmân	56
2.1.1.10.9. İslâm.....	57
2.1.1.10.10. Kâfir (Küffâr).....	57
2.1.1.10.11. Kelâm.....	58
2.1.1.10.12. Küfr.....	58
2.1.1.10.13. Levh-i Mahfûz	59
2.1.1.10.14. Livâü'l-Hamd.....	59
2.1.1.10.15. Münâfik.....	60
2.1.1.10.16. Müslüman (Müslüm, Mü'min, Müselmân)	60
2.1.1.10.17. Şer'/ Şeri'ât	61
2.1.1.10.18. Ümem.....	61
2.1.1.11. İbadetle İlgili Kavramlar	61
2.1.1.11.1. Amel.....	62
2.1.1.11.2. Dua (Du'â)	62
2.1.1.11.3. Günah (Zenb).....	62
2.1.1.11.4. İhrâm.....	63

2.1.1.11.5. Tavâf	63
2.1.1.12. Diğer Dinî Şahıslar	63
2.1.1.12.1. Bilâl-i Habeşî	63
2.1.1.12.2. Ca'fer Bin Ebu Talib (Ca'fer-i Tayyâr)	64
2.1.1.12.3. Deccâl	64
2.1.1.12.4. Ebû Cehil (Ebû Cehl)	65
2.1.1.12.5. Ebû Derdâ (Bû Derdâ) ve Ebû Zer	66
2.1.1.12.6. Ebû Leheb	66
2.1.1.12.7. Kanber	67
2.1.1.13. Dinî Mekânlar	67
2.1.1.13.1. Kâ'be	67
2.1.1.13.2. Sînâ Dağı (Tûr-ı Sînâ)	68
2.1.1.13.3. Vâdî-i Eymen	68
2.1.1.14. Dinî Mezhepler	69
2.1.2. Tasavvuf	70
2.1.2.1. Tasavvuf İle İlgili Kavramlar	70
2.1.2.1.1. Ehl-i Keşf	70
2.1.2.1.2. Elest	70
2.1.2.1.3. Ene'l-Hak	71
2.1.2.1.4. Fakr	71
2.1.2.1.5. Fazl	71
2.1.2.1.6. Fenâ/ Bekâ	72
2.1.2.1.7. Feyz	73
2.1.2.1.8. Gaflet	73
2.1.2.1.9. Gayb	74
2.1.2.1.10. İlim (İlm)	74
2.1.2.1.11. 'İrfân	74
2.1.2.1.12. Kemâl (Ekmel)	75
2.1.2.1.13. Lütuf (Lutf)	75
2.1.2.1.14. Mâsivâ	76
2.1.2.1.15. Nefs	76
2.1.2.1.16. Takvâ	77

2.1.2.1.17. Varidat	77
2.1.2.1.18. Varlık (Hestî)	77
2.1.2.1.19. Vecd	78
2.1.2.2. Tarikat İle İlgili Kavramlar	78
2.1.2.2.1. İrfan	78
2.1.2.2.2. İstignâ	78
2.1.2.2.3. Şeyh ve Mürid	79
2.1.2.2.4. Tarîk	79
2.1.2.2.5. Tecrîd	79
2.1.2.2.6. Zâhid	80
2.2. CEMİYET	81
2.2.1. Şahıslar	81
2.2.1.1. Tarihi Şahsiyetler ve Hükümdarlar	81
2.2.1.1.1. Kanûnî Sultan Süleyman	81
2.2.1.2. Tarihi ve Efsanevî Şahsiyetler	82
2.2.1.2.1. Âsaf	82
2.2.1.2.2. Behrâm	83
2.2.1.2.3. Belkîs	83
2.2.1.2.4. Cem (Cemşit)	84
2.2.1.2.5. Dârâ	84
2.2.1.2.6. Efrâsîyâb	85
2.2.1.2.7. Ehrimen	85
2.2.1.2.8. Ferîdûn	85
2.2.1.2.9. Hallâc-ı Mansûr	86
2.2.1.2.10. Hâtem-i Tâî	87
2.2.1.2.11. Husrev (Hüsrev)	87
2.2.1.2.12. İbn-i Sînâ (Bû ‘Ali Sînâ)	88
2.2.1.2.13. İskender	88
2.2.1.2.14. Kahramân	89
2.2.1.2.15. Kârûn	90
2.2.1.2.16. Keykâvûs	90
2.2.1.2.17. Mâlîk-i Dînâr (Mâlîk bin Dînâr)	90

2.2.1.2.18. Nemrûd	91
2.2.1.2.19. Nûşrevân	91
2.2.1.2.20. Rüstem	91
2.2.1.2.21. Sâm	92
2.2.1.2.22. Şeyh San'ân	92
2.2.1.2.23. Zâl	93
2.2.1.3. Hikâye Kahramanları.....	93
2.2.1.3.1. Ferhâd ü Şîrîn.....	94
2.2.1.3.2. Gül ü Bülbül.....	95
2.2.1.3.3. Hüsrev ü Şîrîn	95
2.2.1.3.4. Leylâ ile Mecnûn	96
2.2.1.3.5. Mihr ü Vefâ.....	97
2.2.1.4. Diğer Şahıslar	97
2.2.1.4.1. Alî Pürtek.....	97
2.2.1.5. Mitolojik Topluluklar	98
2.2.1.5.1. Ye'cûc	98
2.2.2. Giyim- Kuşam	99
2.2.2.1. Börk	99
2.2.2.2. Câme.....	99
2.2.2.3. Dâmân- Dâmen.....	99
2.2.2.4. Destâr.....	100
2.2.2.5. Girîbân	100
2.2.2.6. Gömlek (Gönlek, Pîrâhen).....	101
2.2.2.7. Hırka	101
2.2.2.8. Hil'at.....	102
2.2.2.9. Jende	102
2.2.2.10. Kabâ.....	102
2.2.2.11. Külâh, Küleh.....	102
2.2.2.12. Mi'cer	103
2.2.2.13. Mûze	103
2.2.2.14. Peşmîne.....	103
2.2.2.15. Şâl	104

2.2.2.16. Tâc, Efser.....	104
2.2.2.17. Üsküf	105
2.2.3. Sosyal Hayat.....	105
2.2.3.1. Savaş (Ceng).....	105
2.2.3.1.1. Asker.....	105
2.2.3.1.2. Bayrak (Livâ).....	106
2.2.3.1.3. Feth (Fetih)	106
2.2.3.1.4. Gürz	106
2.2.3.1.5. Haçer.....	107
2.2.3.1.6. Kılıç (Seyf, Tîg).....	107
2.2.3.1.7. Migfer	108
2.2.3.1.8. Niyâm.....	108
2.2.3.1.9. Ok (Tîr, Nâvek).....	109
2.2.3.1.10. Peykân.....	109
2.2.3.1.11. Serdâr	110
2.2.3.1.12. Sinân	110
2.2.3.1.13. Teber	110
2.2.3.1.14. Yây.....	111
2.2.3.1.15. Zafer.....	111
2.2.3.2. Bazı Tipler, Meslekler ve San’atlar	111
2.2.3.2.1. Âgâ.....	112
2.2.3.2.2. ‘Âlim.....	112
2.2.3.2.3. ‘Arûs	112
2.2.3.2.4. Asker (‘Asâkir)	113
2.2.3.2.5. Bağ-Bân	114
2.2.3.2.6. Bendegî	114
2.2.3.2.7. Bengî.....	115
2.2.3.2.8. Cân bâz	115
2.2.3.2.9. Çâker.....	115
2.2.3.2.10. Dâver.....	115
2.2.3.2.11. Debîr	116
2.2.3.2.12. Emîr	116

2.2.3.2.13. Eşrâf.....	116
2.2.3.2.14. Evliyâ.....	117
2.2.3.2.15. Fuzelâ.....	117
2.2.3.2.16. Gencûr.....	117
2.2.3.2.17. Hâce	118
2.2.3.2.18. İmâm, E'imme	118
2.2.3.2.19. İşrâkiyân.....	118
2.2.3.2.20. Kâdı.....	119
2.2.3.2.21. Kâtib.....	119
2.2.3.2.22. Kavval.....	120
2.2.3.2.23. Küşt-Gîr	120
2.2.3.2.24. Mellâh	120
2.2.3.2.25. Meşşâta	121
2.2.3.2.26. Mevâlî	121
2.2.3.2.27. Mîr-i Mîrân	122
2.2.3.2.28. Mirvaha-Cünbân	122
2.2.3.2.29. Monlâ.....	122
2.2.3.2.30. Mü'essis	123
2.2.3.2.31. Müfettiş.....	123
2.2.3.2.32. Müfti	123
2.2.3.2.33. Mühendisân.....	123
2.2.3.2.34. Pâdişâh.....	124
2.2.3.2.35. Pâşâ	124
2.2.3.2.36. Peyk	125
2.2.3.2.37. Pîr-i Mugân	125
2.2.3.2.38. Rakkâs.....	126
2.2.3.2.39. Râmiş-Ger	126
2.2.3.2.40. Rîm-Pâp	126
2.2.3.2.41. Rindân.....	127
2.2.3.2.42. Rüsül, Rusül.....	127
2.2.3.2.43. Sarrâf.....	127
2.2.3.2.44. Sâzende (Mutrib, Hînâger)	128

2.2.3.2.45. Sayyâd.....	128
2.2.3.2.46. Serdâr	129
2.2.3.2.47. Server	129
2.2.3.2.48. Silahdâr	130
2.2.3.2.49. Sipahsâlâr.....	130
2.2.3.2.50. Subaşı.....	131
2.2.3.2.51. Sultân	131
2.2.3.2.52. Sûvâr (Çâbük-Sûvâr)	132
2.2.3.2.53. Şâhid-i Bâzâr.....	132
2.2.3.2.54. Şeh/ Şâh	132
2.2.3.2.55. Şehriyâr.....	133
2.2.3.2.56. Şeyh	134
2.2.3.2.57. Şeyhü'l-İslâm.....	134
2.2.3.2.58. Tabîb	134
2.2.3.2.59. ‘Ulemâ	135
2.2.3.2.60. Vezîr (Vezîr-i A’zâm).....	135
2.2.3.2.61. Zerger.....	135
2.2.3.3. Kullanılan Günlük Eşyalar	136
2.2.3.3.1. Ayna (Âyîne, Mir’ât)	136
2.2.3.3.2. Bâliş	137
2.2.3.3.3. Bend	137
2.2.3.3.4. Cârûb.....	137
2.2.3.3.5. Çanak	138
2.2.3.3.6. Çerâğ.....	138
2.2.3.3.7. Çevgân	139
2.2.3.3.8. Delv.....	139
2.2.3.3.9. Destâr	140
2.2.3.3.10. Devât.....	140
2.2.3.3.11. Dînâr ve Dirhem	141
2.2.3.3.12. Fânûs.....	141
2.2.3.3.13. Fetîl	142
2.2.3.3.14. Hayme.....	142

2.2.3.3.15. Hazef.....	142
2.2.3.3.16. ‘İmâd.....	143
2.2.3.3.17. Kâğıd.....	143
2.2.3.3.18. Kalem (Kilk, Hâme)	144
2.2.3.3.19. Kâse	144
2.2.3.3.20. Kaşık	145
2.2.3.3.21. Kemend.....	145
2.2.3.3.22. Kemer.....	146
2.2.3.3.23. Keçkül, Keçgül	146
2.2.3.3.24. Kîse	146
2.2.3.3.25. Kûze	147
2.2.3.3.26. Mahber	147
2.2.3.3.27. Meges-Rân	147
2.2.3.3.28. Mehd	148
2.2.3.3.29. Mıstar, Mıstar.....	148
2.2.3.3.30. Micmer, Micmere	149
2.2.3.3.31. Mîdâd.....	149
2.2.3.3.32. Mîzân	150
2.2.3.3.33. Mürekkeb	150
2.2.3.3.34. Nâme	151
2.2.3.3.35. Niyâm.....	151
2.2.3.3.36. Pergâr	151
2.2.3.3.37. Pister	152
2.2.3.3.38. Rîk.....	152
2.2.3.3.39. Rîşte, Târ.....	152
2.2.3.3.40. Sîni	153
2.2.3.3.41. Sübha	153
2.2.3.3.42. Sürâdık.....	153
2.2.3.3.43. Şâne.....	154
2.2.3.3.44. Şem’ (Mûm).....	154
2.2.3.3.45. Şîşe.....	155
2.2.3.3.46. Tabak	155

2.2.3.3.47. Taç (Tâc, Efser)	155
2.2.3.3.48. Top	156
2.2.3.3.49. Zencîr	156
2.2.3.5. Renkler	157
2.2.3.5.1. Âb-Gûn	157
2.2.3.5.2. Beyaz (Ak, Sepîd, Sefîd)	157
2.2.3.5.3. Gül-gûn	158
2.2.3.5.4. Kırmızı (Âl, Ahmer, La'îl)	158
2.2.3.5.5. Lâciverd	159
2.2.3.5.6. Nîlî	159
2.2.3.5.7. Siyah (Siyeh, Kara, Sevâd)	159
2.2.3.5.8. Yeşil (Sebz, Ahzar).....	160
2.2.4. Şairler	161
2.2.4.1. Âşık Çelebi	161
2.2.4.2. Ferîdüddin 'Attâr ve Sa'dî-i Şîrâzî	161
2.2.5. Eserler.....	162
2.2.6. Ülkeler Ve Şehirler.....	162
2.2.6.1. Ülkeler	162
2.2.6.1.1. Çîn	163
2.2.6.1.2. Hıtâ	163
2.2.6.1.3. Hindistan (Hind).....	164
2.2.6.1.4. Irâk ve İrân.....	164
2.2.6.1.5. Kıbrıs ve Malta	165
2.2.6.1.6. Mısır	165
2.2.6.1.7. Rûm (Rîm, Roma)	165
2.2.6.2. Şehirler	166
2.2.6.2.1. Âden	166
2.2.6.2.2. Bâbil.....	166
2.2.6.2.3. Bağdad	167
2.2.6.2.4. Bathâ	167
2.2.6.2.5. Isfahân.....	168
2.2.6.2.6. İstanbul (Sitanbul).....	168

2.2.6.2.7. Şâm	168
2.2.7. Eğlence Hayatı	169
2.2.7.1. Bezm.....	169
2.2.7.2. Iyş, İşret	170
2.2.7.3. Kadeh (Câm)	170
2.2.7.4. Meyhâne	171
2.2.7.5. Sâkî	171
2.2.7.6. Sebû	172
2.2.7.7. Şarap (Mey, Mül)	172
2.2.8. Musiki Ve Musiki Aletleri	173
2.2.8.1. Musiki İle İlgili Kavramlar.....	173
2.2.8.1.1. Âheng.....	173
2.2.8.1.2. Musiki	174
2.2.8.1.3. Nağme (Nevâ, Terâne).....	174
2.2.8.1.4. Sürûd, Surûd	175
2.2.8.2. Musiki Aletleri.....	175
2.2.8.2.1. Çeng-Def.....	175
2.2.8.2.2. Kûs	176
2.2.8.2.3. Ney.....	176
2.2.8.2.4. Sâz.....	176
2.2.8.2.5. ‘Ûd	177
2.2.9. Süslenme	177
2.2.9.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar.....	177
2.2.9.1.1. Altın (Zer, Altûn).....	178
2.2.9.1.2. Gümüş (Sîm).....	178
2.2.9.1.3. İnci (Dür, Dürr, Le’âl)	179
2.2.9.1.4. La’l.....	180
2.2.9.1.5. Sadef (Sedef).....	180
2.2.9.1.6. Yâkût.....	181
2.2.9.1.7. Zeberced.....	181
2.2.9.2. Güzel Kokular	181
2.2.9.2.1. Anber	181

2.2.9.2.2. Misk	182
2.2.9.3. Diğer Süs Unsurları	182
2.2.9.3.1. Engüşter	183
2.2.9.3.2. Gerdanlık (Tavk, İkd)	183
2.2.9.3.3. Gül-Gûne	183
2.2.9.3.4. Halhâl.....	184
2.2.9.3.5. Küpe.....	184
2.2.9.3.6. Sürme (Kuhl)	184
2.2.9.3.7. Tutiyâ.....	185
2.2.9.3.8. Vesme	186
2.2.10. Yiyecek Ve İçecekler	186
2.2.10.1. Meyveler.....	186
2.2.10.1.1. Ayvâ-Elma (Sîb).....	186
2.2.10.2. İçecekler.....	187
2.2.10.2.1. Şerbet	187
2.2.10.2.2. Şîr.....	187
2.2.10.3. Yiyecekler	187
2.2.10.3.1. Bal (Engübîn, Şehd).....	188
2.2.10.3.2. Nân.....	188
2.2.10.3.3. Şekker	189
2.2.10.3.4. Tuz (Milh, Nemek)	189
2.2.11. İnşâî Unsurlar (Mîmari)	190
2.2.11.1. Mimarlık İle İlgili Kavramlar	190
2.2.11.1.1. Bir Yapıyı İnşâ Ettiren (Bâni).....	190
2.2.11.1.2. Mîmar, Bina Yapan Kimse (Bennâ)	190
2.2.11.1.3. Tâk	191
2.2.11.2. İnşâî Unsurlar/ Mekânlar ve Yerleşim Yerleri	191
2.2.11.2.1. İnşâî Unsurlar.....	191
2.2.11.2.1.1. Demir (Âhen, Hadîd)	192
2.2.11.2.1.2. Mermer.....	192
2.2.11.2.1.3. Pûlâd	193
2.2.11.2.1.4. Taş (Seng)	193

2.2.11.2.1.5. Sütûn	193
2.2.11.2.2. Mekânlar ve Yerleşim Yerleri	194
2.2.11.2.2.1. Bağ	194
2.2.11.2.2.2. Bustân	194
2.2.11.2.2.3. Bustân-Serâ	195
2.2.11.2.2.4. Bünyân	195
2.2.11.2.2.5. Çeşmesâr	196
2.2.11.2.2.6. Dârü’ş-Şifâ	196
2.2.11.2.2.7. Debistân	196
2.2.11.2.2.8. Dergâh	197
2.2.11.2.2.9. Diyâr	197
2.2.11.2.2.10. Ev (Hâne, Hân-Mân, Büyût)	197
2.2.11.2.2.11. Hacle (Hacle-gâh)	198
2.2.11.2.2.12. Hammâm	198
2.2.11.2.2.13. Harîm	199
2.2.11.2.2.14. Kale (Kal’a, Hisâr)	199
2.2.11.2.2.15. Kişver	200
2.2.11.2.2.16. Köşk (Eyvân, Kâh, Kasr)	201
2.2.11.2.2.17. Lâle-Zâr	201
2.2.11.2.2.18. Manastır- Kilise (Deyr, Kilisâ)	202
2.2.11.2.2.19. Medâris	202
2.2.11.2.2.20. Riyâz	202
2.2.11.2.2.21. Saray (Serây)	203
2.2.11.2.2.22. Savâmi	204
2.2.11.2.2.23. Şikâristân	204
2.2.11.2.2.24. Tîh	204
2.2.11.2.2.25. Vâdî	205
2.2.12. Sağlık Ve Hastalıkla İlgili Unsurlar	205
2.2.12.1. Hastalıklar	205
2.2.12.1.1. Sudâ	205
2.2.12.2. Tedavide Kullanılan Unsurlar	206
2.2.12.2.1. ‘Îlâc	206

2.2.12.2.2. Neşter	206
2.2.13. Telakki Ve İnanişlar	207
2.2.13.1. Devlet	207
2.2.13.2. Ferhûnde- Ferruh (Kutlu, Mübarek)/ Huceste (Uğurlu, Hayırlı).....	207
2.2.13.3. İkbâl, Baht, Tâli (Talih).....	207
2.2.14. Bazı Âdet Ve Gelenekler.....	208
2.2.15. Diğer Eşyalar.....	208
2.2.15.1. Aglâl	208
2.2.15.2. Bayrak (Livâ, Râyet)	209
2.2.15.3. Çâder.....	209
2.2.15.4. Çan.....	209
2.2.15.5. Çelîpâ.....	210
2.2.15.6. Dürc	210
2.2.15.7. Gemi (Fülk, Keştî).....	210
2.2.15.8. Hurde-Bîn	211
2.2.15.9. Kanâdil	211
2.2.15.10. Kenz.....	212
2.2.15.11. Kible-Nümâ	212
2.2.15.12. Kilîd	213
2.2.15.13. Mahmil	213
2.2.15.14. Mühür (Hâtem, Mühr)	213
2.2.15.15. Nâkûs.....	214
2.2.15.16. Na'l.....	214
2.2.15.17. Ney	214
2.2.15.18. Nerdibân	215
2.2.15.19. Pervîz.....	215
2.2.15.20. Sancak.....	215
2.2.15.21. Suturlâb-Şâkûl	216
2.2.15.22. Taht (Evreng).....	216
2.2.15.23. Tîşe	216
2.2.15.24. Tug (Tuğ).....	217
2.2.15.25. Zîn.....	217

2.2.16. Atasözleri	217
2.2.16.1. Er Devleti Er Öldürür	218
2.2.16.2. Sağ Olan Baş İstemez Yasdık.....	218
2.2.16.3. Yırak Gider Elün Atdığı Taş	218
2.2.17. Matematiksel Terimler Ve Unsurlar	218
2.2.17.1. Cedvel.....	219
2.2.17.2. Çenber.....	219
2.2.17.3. Dâire	219
2.2.17.4. Rukûm.....	220
2.2.18. Kavimler.....	220
2.2.18.1. Acem.....	220
2.2.18.2. Arab	221
2.2.18.3. Moğol	221
2.3. İNSAN	222
2.3.1. İnsan (Adam, İnsan, İns)	222
2.3.2. Sevgili.....	222
2.3.2.1. Genel Olarak Sevgili	223
2.3.2.1.1. Beg.....	223
2.3.2.1.2. Cânân	223
2.3.2.1.3. Cânâne	224
2.3.2.1.4. Dilber	224
2.3.2.1.5. Dildâr	225
2.3.2.1.6. Dil-Rubâ.....	225
2.3.2.1.7. Dost.....	226
2.3.2.1.8. Gonce-Dehen	226
2.3.2.1.9. Gonce-i Handân	227
2.3.2.1.10. Güzel Hânum, Güzelim, Hûb	227
2.3.2.1.11. Hercâyî.....	228
2.3.2.1.12. Hûnî	228
2.3.2.1.13. Îsâ-Dehen, Îsâ-Nefes.....	228
2.3.2.1.14. Meh, Mâh (Meh-i Çâr-Deh, Meh-Rû)	229
2.3.2.1.15. Melek	229

2.3.2.1.16. Mihr (Mihr-i Nûr-Efşân, Âfitâb)	230
2.3.2.1.17. Nâzenîn	231
2.3.2.1.18. Nigâr	231
2.3.2.1.19. Pâdişah, Sultân, Şâh.....	232
2.3.2.1.20. Perî	232
2.3.2.1.21. Sanem.....	233
2.3.2.1.22. Serv	234
2.3.2.1.23. Sevdüğüm	234
2.3.2.1.24. Tabîb	235
2.3.2.1.25. Tersâ-Beçe	235
2.3.2.1.26. Yâr	235
2.3.2.2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler.....	236
2.3.2.2.1. Gül	236
2.3.2.2.2. Kamer-Ruh, Kamer-Ruhsâre, Meh-Ruhsâr, Meh-Pâre	236
2.3.2.2.3. Hz.Yûsuf.....	237
2.3.3. Sevgilide Güzellik Unsurları	237
2.3.3.1. Ağız	237
2.3.3.1.1. Gonce	237
2.3.3.1.2. Îsâ-Dehen	238
2.3.3.2. Ben (Hâl).....	238
2.3.3.2.1. Fitne	238
2.3.3.2.2. Fûlfûl.....	239
2.3.3.3. Boy.....	239
2.3.3.3.1. Servi (Serv)	239
2.3.3.4. Diş.....	240
2.3.3.4.1. Dür	240
2.3.3.5. Dudak (Leb).....	240
2.3.3.5.1. La'l.....	240
2.3.3.6. Gamze	241
2.3.3.6.1. Hançer	241
2.3.3.6.2. Sâhir	242
2.3.3.6.3. Sûzen.....	242

2.3.3.6.4. Tîg.....	242
2.3.3.7. Göz	243
2.3.3.7.1. Celâlî.....	243
2.3.3.7.2. Mogol-Çîn.....	244
2.3.3.7.3. Nergis-Zâr.....	244
2.3.3.7.4. Şâhin	244
2.3.3.8. Hat (Ayva Tüyleri)	245
2.3.3.8.1. ‘Anber-Nisâr	245
2.3.3.8.2. Hatt Reyhânî, Reyhân	245
2.3.3.8.3. Kur’ân	246
2.3.3.8.4. Mûşk-Bâr	246
2.3.3.8.5. Ye’cûc	247
2.3.3.9. Kaş	247
2.3.3.9.1. Bâl (Kanat).....	247
2.3.3.9.2. Bismillah.....	248
2.3.3.9.3. Kılıç (Şemşîr).....	248
2.3.3.9.4. Mîhrâb.....	248
2.3.3.9.5. Râ	249
2.3.3.9.6. Tâk	249
2.3.3.9.7. Yay.....	249
2.3.3.10. Kâkül	249
2.3.3.10.1. Rîsmân	250
2.3.3.11. Kirpik.....	250
2.3.3.11.1. Ok (Hadeng, Tîr).....	250
2.3.3.11.2. Peykân.....	251
2.3.3.11.3. Tîg.....	251
2.3.3.12. Saç (Zülf).....	252
2.3.3.12.1. ‘Anber	252
2.3.3.12.2. Cîm.....	252
2.3.3.12.3. Der-Bend.....	252
2.3.3.12.4. Hindû	253
2.3.3.12.5. Hümâ.....	253

2.3.3.12.6. İp	253
2.3.3.12.7. Ka'be Örtüsü.....	254
2.3.3.12.8. Kâfiristân	254
2.3.3.12.9. Kemend.....	254
2.3.3.12.10. Meges-Rân	255
2.3.3.12.11. Nâfe.....	255
2.3.3.12.12. Pençe (Pence).....	255
2.3.3.12.13. Pîrâye	255
2.3.3.12.14. Reyhân	256
2.3.3.12.15. Rişte	256
2.3.3.12.16. Sâhil	256
2.3.3.12.17. Semen-Sâ	256
2.3.3.12.18. Sümbül (Sünbül).....	257
2.3.3.12.19. Şeb	257
2.3.3.12.20. Şeh-Per.....	258
2.3.3.13. Yanak.....	258
2.3.3.13.1. Âyîne.....	258
2.3.3.13.2. Gül	258
2.3.3.13.3. Gül-Şeftâli.....	259
2.3.3.13.4. Mâh	259
2.3.3.13.5. Rûm İli	259
2.3.3.13.6. Sünbül (Sümbül).....	259
2.3.3.14. Yüz	260
2.3.3.14.1. Âyîne.....	260
2.3.3.14.2. Gül	261
2.3.3.14.3. Güneş	261
2.3.3.14.4. Kâ'be.....	261
2.3.3.14.5. Kâmer (Meh).....	262
2.3.3.14.6. Perî.....	262
2.3.3.14.7. Zühre.....	262
2.3.4. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar	262
2.3.4.1. Hırâm	263

2.3.4.2. Nâz.....	263
2.3.5. Âşık	264
2.3.5.1. Âşığın İsimlendirmeleri	264
2.3.5.1.1. ‘Âşık.....	264
2.3.5.1.2. Belâ-Keş.....	265
2.3.5.1.3. Emîr-i ‘Âşıkân, Mîr-i ‘Âşıkân	265
2.3.5.1.4. Gedâ	266
2.3.5.1.5. Hasta (Haste-i ‘Işk, Dil-Haste, Haste-i Hicrân).....	266
2.3.5.1.6. Şehit (Şâh-ı Şehîdân, Şehîd-i Tîg-i ‘Işk, Şehîd-i ‘Işk).....	267
2.3.5.1.7. Şehriyâr-ı ‘Işk	268
2.3.5.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler	268
2.3.5.1.1. Gül	268
2.3.5.1.2. Tûtî.....	268
2.3.5.1.3. Hz. Ya’kûb.....	269
2.3.6. Maddî Ve Manevî Hâller.....	269
2.3.6.1. Bî-Çâra	269
2.3.6.2. Cefâ.....	269
2.3.6.3. Cevr	270
2.3.6.4. Dâg	270
2.3.6.5. Dertli (Derd-mend)	271
2.3.6.6. Divâne.....	271
2.3.6.7. Endûh (Endûh-Gîn)	272
2.3.6.8. Fakr.....	272
2.3.6.9. Feryat (Figân)	273
2.3.6.10. Figâr.....	273
2.3.6.11. Gam, Keder.....	274
2.3.6.12. Garib (Garîb)	274
2.3.6.13. Geda (Gedâ).....	275
2.3.6.14. Haste	275
2.3.6.15. Havf	275
2.3.6.16. Hicrân (Hecr).....	276
2.3.6.17. Keder (Melâl)	276

2.3.6.18. Iztırâb.....	277
2.3.6.19. Kahr	277
2.3.6.20. Lâ-Yâ'kıl	277
2.3.6.21. Mihnet.....	278
2.3.6.22. Müflis	278
2.3.6.23. Mürde	279
2.3.6.24. Nâ-Çâr	279
2.3.6.25. Nâ-Kâm	280
2.3.6.26. Nâlân.....	280
2.3.6.27. Nâ-Tüvân.....	280
2.3.6.28. Pâ-Mâl	280
2.3.6.29. Sad-Çâk	281
2.3.6.30. Sevinç (Tarab, Şâdî)	281
2.3.6.31. Şeydâ	282
2.3.6.32. Tîre-Baht.....	282
2.3.6.33. Zâr.....	282
2.3.6.34. Zebûn.....	283
2.3.7. Rakîp (Ağyâr).....	283
2.3.7.1. Düşman (Düşmen).....	283
2.3.7.2. Ehremen.....	284
2.3.7.3. Hâr	284
2.3.7.4. Nâkes	284
2.3.7.5. Rakîb.....	285
2.4. TABİAT.....	286
2.4.1. Kozmik Âlem	286
2.4.1.1. Gökyüzü (Âsumân, Arş, Sipîhr, Gök)	286
2.4.1.1.1. Gökyüzünde Gerçekleşen Olaylar	286
2.4.1.1.1.1. Şimşek (Berk).....	286
2.4.1.2. Kâinât, Kâyînât.....	287
2.4.1.3. Seyyâreler	287
2.4.1.3.1. Ay (Meh, Mâh-ı Nev, Mâh).....	287
2.4.1.3.1.1. Bedr	288

2.4.1.3.1.2. Hilâl.....	289
2.4.1.3.2. Dünya (Dehr, Cihân).....	289
2.4.1.3.3. Güneş (Mihir).....	290
2.4.1.3.4. Jüpiter (Müşterî)	291
2.4.1.3.5. Merih (Mirrîh).....	291
2.4.1.3.6. Merkür (Utârid).....	292
2.4.1.3.7. Seb'a-i Seyyâre (Yedi Gezegen).....	292
2.4.1.3.8. Zühâl (Keyvân).....	293
2.4.1.3.9. Zühre.....	294
2.4.1.4. Yıldızlar.....	294
2.4.1.4.1. Burc, Burç.....	295
2.4.1.4.2. Kehkeşân.....	296
2.4.1.4.3. Ülker (Süreyyâ, Pervîn)	296
2.4.2. Zaman Ve Zaman İle İlgili Kavramlar.....	297
2.4.2.1. 'Ale's-Sabâh.....	297
2.4.2.2. 'Asr	297
2.4.2.3. Ay (Meh)	297
2.4.2.4. Çağ, Dönem (Devr)	298
2.4.2.5. Gün ve Gündüz İle ilgili Unsurlar	298
2.4.2.5.1. Akşam (Mesâ, Şâm).....	298
2.4.2.5.2. Eyyâm	299
2.4.2.5.3. Gece (Şeb).....	299
2.4.2.5.4. Gün.....	300
2.4.2.5.5. Rûz.....	300
2.4.2.5.6. Sabah (Subh).....	300
2.4.2.6. Hafta (Hefte).....	301
2.4.2.7. Mevsimler.....	301
2.4.2.7.1. İlkbahar (Bahâr, Nev-Bahâr)	301
2.4.2.7.2. Sonbahar (Hazân)	302
2.4.2.7.3. Kış.....	303
2.4.2.7.3.1. Berf	303
2.4.2.7.3.2. Kış (Şitâ)	303

2.4.2.7.3.3. Zemherîr	304
2.4.2.8. Yıl (Sâl)	304
2.4.2.9. Zaman (Zemân)	305
2.4.3. Dört Unsur (Çâr'- Unsûr)	305
2.4.3.1. Ateş İle İlgili Unsurlar	305
2.4.3.1.1. Ateş (Od).....	306
2.4.3.2. Hava İle İlgili Unsurlar	306
2.4.3.2.1. Rüzgâr (Nesîm).....	306
2.4.3.2.2. Kasırğa (Tünd-Bâd)	307
2.4.3.2.3. Seher Yeli (Bâd-ı Seher).....	308
2.4.3.2.4. Semûm	308
2.4.3.2.5. Tan Yeli (Bâd-ı Sabâ, Sabâ)	308
2.4.3.3. Su İle İlgili Unsurlar	309
2.4.3.3.1. Cûy.....	309
2.4.3.3.2. Ebr.....	309
2.4.3.3.3. Deniz (Bahr, Deryâ, Lücce, Ummân)	310
2.4.3.3.4. Girdâb	311
2.4.3.3.5. Katre.....	311
2.4.3.3.6. Mevc	311
2.4.3.3.7. Nehr	311
2.4.3.3.8. Su (Âb, Mâ)	312
2.4.3.3.9. Yağmur (Bârân, Matar).....	312
2.4.3.4. Toprak İle İlgili Unsurlar.....	313
2.4.3.4.1. Gubâr	313
2.4.3.4.2. Hâk.....	314
2.4.3.4.3. Tûrâb.....	314
2.4.4. Hayvanlar	315
2.4.4.1. Âhû	315
2.4.4.2. Aslan (Hizebr, Şîr, Gazanfer)	315
2.4.4.3. At (Eblak, Tekâver, Esb)	316
2.4.4.4. Bebr	316
2.4.4.5. Bukelamûn.....	317

2.4.4.6. Burâk	317
2.4.4.7. Düldül	317
2.4.4.8. Ester	318
2.4.4.9. Eşek (Har)	318
2.4.4.10. Kuş Çeşitleri	318
2.4.4.10.1. Ankâ (Sîmurg)	318
2.4.4.10.2. Bülbül (‘Andelîb)	319
2.4.4.10.3. Hüdhdüd	320
2.4.4.10.4. Hü mâ	320
2.4.4.10.5. Kaknûs	321
2.4.4.10.6. Kartal	322
2.4.4.10.7. Kebk	322
2.4.4.10.8. Kebuter	322
2.4.4.10.9. Şâhin	322
2.4.4.10.10. Şehbâz	323
2.4.4.10.11. Tâvûs	323
2.4.4.10.12. Tûtî	323
2.4.4.10.13. Zâg	324
2.4.4.10.14. Zegan	324
2.4.4.11. Hamel	324
2.4.4.12. Huffâş	325
2.4.4.13. Kirm	325
2.4.4.14. Köpek (Seg)	325
2.4.4.15. Mâr	326
2.4.4.16. Mercân	326
2.4.4.17. Mûr	327
2.4.4.18. Peleng	327
2.4.4.19. Pervâne	328
2.4.4.20. Pîl	328
2.4.4.21. Semek	328
2.4.4.22. Semender	329
2.4.4.23. Sevr	329

2.4.4.24. Sinek (Peşşe)	329
2.4.4.25. Şegâl, Şagâl	329
2.4.4.26. Şütür	330
2.4.4.27. Tay	330
2.4.4.28. Zenbûr	330
2.4.5. BİTKİLER	331
2.4.4.1. Ağaçlar (Devha)	331
2.4.4.1.1. ‘Ar’ar	331
2.4.4.1.2. Bîd	332
2.4.4.1.3. Çınar (Çenâr)	332
2.4.4.1.4. Fidan (Nihâl)	332
2.4.4.1.5. Gülbün	333
2.4.4.1.6. Nahl	333
2.4.4.1.7. Servi (Serv)	334
2.4.4.1.8. Şimşâd	334
2.4.4.1.9. Tûbâ (Tûbî)	335
2.4.4.1.10. Yâsemîn (Semen)	335
2.4.4.2. Çiçekler (Ezhâr, Şükûfe)	336
2.4.4.2.1. Benefşe	336
2.4.4.2.2. Çadır Çiçegi	336
2.4.4.2.3. Gonçe	337
2.4.4.2.4. Gül	337
2.4.4.2.5. Karanfil	338
2.4.4.2.6. Lâle	338
2.4.4.2.7. Nergis	339
2.4.4.2.8. Nesrîn	340
2.4.4.2.9. Nîlûfer	340
2.4.4.2.10. Reyhân	340
2.4.4.2.11. Sünbül	341
2.4.4.2.12. Şeb-Bû	341
2.4.4.2.13. Zambak	342
2.4.4.3. Bitkiler	342

2.4.4.3.1. Giyâh.....	342
2.4.4.3.2. Hardal.....	342
2.4.4.3.3. Haşhâş.....	343
2.4.4.3.4. Kendir	343
2.4.4.3.5. Nây.....	343
2.4.4.3.6. Ney-Şeker	344
2.4.4.3.7. Sûsen.....	344
2.4.6. Nehirler.....	345
2.4.6.1. Fırat Nehri	345
2.4.6.2. Tuna Nehri	345
2.4.7. Şiirsel Mekânlar	346
2.4.7.1. İrem Bağı	346
SONUÇ.....	347
KAYNAKÇA	350
DİZİN	353

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÂŞIK ÇELEBİ DİVANI’NIN TAHLİLİ

Rukiye ŞENSOY

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN

2025, 389 sayfa

Klasik Türk edebiyatında divanlar, şairin poetikasını, estetik tercihini ve çağının edebî anlayışını yansıtan temel metinler olarak görülür. Bu yönüyle divan tahlilleri, şairin şiir dünyasının yanı sıra dönemin sosyal ve kültürel yapısına dair de bilgiler sunar. Şairin mazmun tercihlerinden nazım şekillerine, dil ve üslup özelliklerinden zihniyet dünyasına kadar geniş bir yelpazede yapılan bu çözümlemeler, hem klasik edebiyatın genel kodlarını hem de şairin edebî şahsiyetini görünür kılmayı hedefler. Bu yönüyle divan tahlilleri, klasik şiirin biçim ve muhteva özelliklerini anlamaya yönelik yapılacak çalışmalarda önemli kaynak oluşturabilir. Bu çalışmada, 16. yüzyılın daha çok *Meşâirü’ş-Şuarâ* adlı tezkiresiyle tanınan şairlerinden Âşık Çelebi’nin *Divan*’ı edebî muhteva, üslup ve hayal dünyası yönleriyle incelenmiştir. Tahlilde, *Divan*’daki gazel, kaside ve diğer nazım şekilleri şairin mazmun kullanımı, tasvir ve teşbih anlayışı ve dil tercihleri göz önünde bulundurularak çözümlenmiştir.

Çalışma, iki ana bölüm hâlinde yapılandırılmıştır. İlk bölümde, Âşık Çelebi’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise *Âşık Çelebi Divanı* tematik bir yaklaşımla ele alınmış, seçilen beyitler “Din ve Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” başlıkları altında tahlil edilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde ulaşılan değerlendirmelere “Sonuç” kısmında yer verilmiştir. *Divan*’da geçen özel isimlerin alfabetik olarak derlendiği “Dizin” bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Tahlil, Âşık Çelebi, Divan.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
ANALYSIS OF THE AŞIK ÇELEBİ'S DİVAN

Rukiye ŞENSOY

Advisor: Assist Prof. Hulusi EREN

2025, Page: 389

In classical Turkish literature, divans are seen as basic texts reflecting the poet's poetics, aesthetic preferences and the literary understanding of his era. In this respect, divan analyses provide information about the poet's world of poetry as well as the social and cultural structure of the period. These analyses, which are made in a wide range from the poet's preferences of metaphor to verse forms, from language and stylistic features to the world of mentality, aim to make visible both the general codes of classical literature and the literary personality of the poet. In this respect, divan analyses can constitute an important source in the studies to be conducted to understand the form and content features of classical poetry. In this study, the Divan of Âşık Çelebi, one of the 16th century poets mostly known for his tezkire *Meşâirü'ş-Şuarâ*, is analyzed in terms of literary content, style and imagination. In the analysis, the ghazals, qasida and other verse forms in the *Divan* are analyzed by taking into account the poet's use of metaphors, his understanding of description and simile, and his language preferences.

The study is structured in two main sections. In the first part, general information about the life, literary personality and works of Âşık Çelebi is given. In the second part, the Divan of Âşık Çelebi is analyzed with a thematic approach and the selected couplets are analyzed under the headings of "Religion and Sufism", "Society", 'Human' and "Nature". The evaluations reached as a result of the analysis are included in the "Conclusion" section. The "Index" section, in which the proper names mentioned in the Divan are compiled alphabetically, is included.

Key Words: Classical Turkish Literature, Analysis, Âşık Çelebi, Divan.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin farklı nazım şekilleri ve türlerde kaleme aldıkları şiirlerini bir araya getirdikleri divanlar, bu edebî dönemin “Divan Edebiyatı” olarak adlandırılmasının temelini oluşturur. Divanlar, yalnızca edebî metinler olmanın ötesinde, yazıldıkları dönemin kültürel yapısını, gelenek ve göreneklerini, sosyal yaşam biçimlerini, ekonomik koşullarını ve dil özelliklerini yansıtan önemli birer tarihî ve kültürel belge niteliği taşır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, toplumun bir ferdi olan şairlerin eserlerinde, ait oldukları sosyal çevrenin izlerinin estetik bir biçimde şiir diline aktarıldığı, toplumsal unsurların metnin anlam ve yapı bütünlüğü içerisinde özenle işlendiği görülmektedir.

Divan edebiyatına ait metinlerin yapı, içerik ve anlam yönünden bölümlere ayrılarak ayrıntılı biçimde incelenmesi ve bu incelemeler aracılığıyla edebî, tarihî ve kültürel çıkarımlarda bulunulması, literatürde “divan tahlili” olarak adlandırılmaktadır (Saraç, 2014: 212). Bu yöntem, yalnızca metnin yüzey yapısındaki estetik unsurları tespit etmeyi değil, aynı zamanda şairin ait olduğu zihniyet dünyasını, edebî geleneğe yaklaşımını ve döneminin sosyal yapısını da açığa çıkarmayı amaçlar. Bu bağlamda divan tahlili, klasik şiirle kurulan modern okuma ilişkisinde hem metne hem de onu kuşatan kültürel bağlama nüfuz edebilmenin en işlevsel yollarından biri olarak kabul edilmektedir.

Divan tahlili alanında yapılan akademik çalışmaların tarihsel arka planı incelendiğinde, bu yaklaşımın sistematik bir yöntem dâhilinde ilk kez Ali Nihat Tarlan tarafından uygulandığı görülmektedir. Tarlan’ın *Şeyhî Divanı’nı Tedkik* adlı eseri, divan edebiyatı metinlerine yönelik tahlillerin öncüsü olarak görülmektedir. Onu izleyen dönemde, Mehmet Çavuşoğlu’nun *Necâtî Bey Divanı’nın Tahlili* ve Harun Tolasa’nın *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası* başlıklı çalışmalarıyla bu gelenek kurumsallaşmış ve daha kapsamlı bir akademik çerçeve kazanmıştır (Saraç, 2014: 211-212). Bu çalışmalar, hem yöntembilim açısından bir zemin oluşturmuş hem de divan şiirinin anlam katmanlarını çözümlemeye yönelik bakış açılarını zenginleştirmiştir.

Klasik Türk edebiyatının genel tematik yapısı içerisinde yer alan geleneksel konuları işleyen Âşık Çelebi, aynı zamanda yaşadığı dönemin toplumsal gerçekliğine de şiirlerinde yer vererek, klasik şiirin soyut dünyasıyla somut hayat arasında bir köprü

kurmuştur. XVI. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Âşık Çelebi'nin *Divan*'ına yönelik bu tahlil çalışmasında, ana ve alt başlıklar sosyal hayatla ilişkili kavramlar dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Zengin bir mazmun ve anlam evreni üzerine kurulu olan *Âşık Çelebi Divanı*, din ve tasavvuf anlayışı, toplumsal yapıya dair unsurlar, klasik Türk şiirine özgü estetik öğeler ve tabiat tasavvuru gibi temalar etrafında bir inceleme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, şairin poetikasını anlamaya olduğu kadar, divan şiirinin dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla kurduğu ilişkiyi çözümlemeye de katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Tezin birinci bölümünde Âşık Çelebi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerine genel bir değerlendirme yapılmış; şairin biyografik ve entelektüel arka planı ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise şairin divanı tematik bir yaklaşımla ele alınarak ayrıntılı bir tahlile tabi tutulmuştur. Bu bölümün ilk ana başlığı “Din ve Tasavvuf”tur. İlgili başlık, kavramsal bütünlüğü sağlamak amacıyla “Din” ve “Tasavvuf” olmak üzere iki alt başlık altında yapılandırılmıştır. “Din” başlığı altında, Âşık Çelebi'nin beyitlerinde yer alan dinî unsurlar, “Allah'ın İsim ve Sıfatları”, “Melekler”, “Dinî Kitaplar”, “Ayet ve Hadisler”, “Peygamberler”, “Dört Halife”, “Sahabeler”, “Ahiret ile İlgili Kavramlar”, “Diğer İtikadî Kavramlar”, “İslâm Dini ile Alâkalı Kavramlar”, “İbadet ile İlgili Kavramlar”, “Diğer Dinî Şahsiyetler”, “Dinî Mekânlar” ve “Dinî Mezhepler” gibi alt başlıklar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. “Tasavvuf” başlığı ise, beyitlerdeki tasavvufî göndermeler ve semboller esas alınarak “Tasavvufla İlgili Kavramlar” ve “Tarikatla İlgili Kavramlar” olmak üzere iki temel alt başlık altında incelenmiştir.

Tezin ikinci ana başlığı olan “Cemiyet”, kapsamlı içeriğiyle Âşık Çelebi'nin şiirlerinde dönemin toplumsal yapısına dair izleri tespit etmeye yönelik tematik bir çözümleme sunmaktadır. Bu bölümde şairin toplumla kurduğu ilişkiyi yansıtan unsurlar, çeşitli alt başlıklar altında sınıflandırılarak incelenmiştir. “Şahıslar”, “Giyim-Kuşam”, “Sosyal Hayat”, “Şairler”, “Eserler”, “Ülkeler ve Şehirler”, “Eğlence Hayatı”, “Musiki ve Musiki Aletleri”, “Süslenme”, “Yiyecek ve İçecekler”, “İnşâî Unsurlar (Mimari)”, “Sağlık ve Hastalıkla İlgili Unsurlar”, “Telakki ve İnanişlar”, “Bazı Âdet ve Gelenekler”, “Diğer Eşyalar”, “Atasözleri”, “Matematiksel Terimler ve Unsurlar” ve “Kavimler” şeklinde belirlenen bu alt başlıklar, şairin bireysel ve toplumsal gözlemlerini estetik bir dille nasıl şiire yansıttığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Böylece *Âşık Çelebi Divanı*, sadece edebî bir metin değil, aynı zamanda XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun kültürel, sosyal ve düşünsel dokusuna ışık tutan bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü ana başlık olarak belirlenen “İnsan”, *Âşık Çelebi Divanı*’ndaki insan ve insanî değerler ekseninde şekillenen tematik alanları kapsamaktadır. Bu başlık altında, “İnsan”, “Sevgili”, “Sevgilide Güzellik Unsurları”, “Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar”, “Âşık”, “Maddî ve Manevî Hâller” ve “Rakîp (Ağyâr)” olmak üzere yedi alt başlık oluşturulmuştur. Söz konusu alt başlıklar, şairin insan tasavvurunu, bireysel duygularını, aşk anlayışını ve insan ilişkilerine dair bakış açısını derinlemesine incelemeye olanak sağlamaktadır. Böylece, *Divan*’ın insan teması etrafındaki anlam yapısı ortaya konulmuştur.

Dördüncü ana başlık olarak belirlenen “Tabiat”, *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan doğa ve evren tasvirlerine ilişkin tematik unsurları kapsamaktadır. Bu başlık altında “Kozmik Âlem”, “Zaman ve Zaman ile İlgili Kavramlar”, “Dört Unsur”, “Hayvanlar”, “Bitkiler”, “Nehirler” ve “Şiirsel Mekânlar” olmak üzere yedi alt başlık oluşturulmuştur. Söz konusu alt başlıklar, şairin doğa algısını, kozmoloji anlayışını ve şiirdeki mekânsal temsillerini detaylı biçimde analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Böylece *Divan*’daki tabiat teması, hem metafizik hem de somut boyutlarıyla sistematik bir şekilde ele alınmıştır.

Tez konusunu belirlemede ve bu süreç içerisinde desteğini, yardımını benden esirgemeyen ve her daim beni cesaretlendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN’e teşekkürlerimi sunarım. Maddî ve manevî açıdan beni hiç yalnız bırakmayan, bana daima destek olan nişanlım Yaşar Burak ÇUKA’ya ve kıymetli aileme de teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin son şeklini almasında görüş ve düşünceleriyle katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER’e ve Doç. Dr. Sedat KARDAŞ’a da teşekkür ederim.

Muş-2025

Rukiye ŞENSOY

KISALTMALAR DİZİNİ

C. : Cilt

G : Gazel

K : Kaside

s. : Sayfa

Tcb. : Terci-i Bend

TDV : Türk Diyanet Vakfı

Tkb. : Terkib-i Bend

GİRİŞ

Klasik Türk şiiri, yalnızca bireysel duygu ve düşüncelerin ifadesi olmaktan öte, döneminin kültürel, ekonomik ve toplumsal yapısını kapsamlı biçimde yansıtan bir edebî ürünler bütünü olarak karşımıza çıkar. Şairler, eserlerinde kullanmış oldukları dil, mazmunlar ve nazım şekilleri aracılığıyla; yaşadıkları toplumun gelenek, görenek ve yaşam biçimlerine dair pek çok unsuru estetik bir süzgeçten geçirerek metinlerine dahil etmişlerdir. Bu bağlamda, başta divanlar olmak üzere çeşitli nazım türlerinde kaleme alınan şiirler, yüzyıllar boyunca kültürel tarihimize ışık tutan önemli kaynaklar niteliğindedir. Klasik şiirin bu çok katmanlı yapısının dikkatli ve sistematik bir biçimde incelenmesi, edebiyat tarihçileri ve araştırmacılar için vazgeçilmez bir çalışma alanı oluşturur. Bu doğrultuda, divan şiirinin çözümlenmesi sürecinde kullanılan “şerh” metodu, bu tür metinlerin anlam dünyasını açığa çıkarmada kritik bir yöntem olarak öne çıkar. Bu alandaki ilk öncü çalışmalardan biri, Ali Nihat Tarlan’ın metinler şerhi geleneğine kazandırdığı sistematik yaklaşımıdır (Gültekin, 2018: 76). Faruk Kadri Timurtaş da *Fuzûlî Divanı Şerhinin* ön sözünde Tarlan’ı “metinler şerhi ilminin ustası” olarak nitelendirerek, şerh alanında onun üst düzey bir uzman olduğunu vurgulamıştır (Tarlan, 1985). Böylece Tarlan, klasik Türk edebiyatı metinlerinin bilimsel açıdan analiz edilmesinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmiştir.

Ali Nihat Tarlan’ın *Şeyhî Divanı’nı Tetkik* adlı eseriyle başlayan divan tahlili geleneği, Mehmet Çavuşoğlu’nun *Necâtî Bey Divanı’nın Tahlili*, Cemal Kurnaz’ın *Hayâlî Bey Divanı’nın Tahlili*, M. Nejat Sefercioğlu’nun *Nev’î Divanı’nın Tahlili* ve Harun Tolasa’nın *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası* gibi önemli çalışmalarla zaman içerisinde zenginleşmiştir. Bu süreçte artan sayıda divan tahlili, klasik Türk şiirinin karmaşık yapısının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamış ve metinlerin içerdiği çok katmanlı anlam dünyasının daha iyi kavranmasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda, yapılan bu çalışma ile söz konusu akademik gelenek ve araştırma silsilesine *Âşık Çelebi Divanı’nın* tahlilini içeren özgün bir katkı sunulması hedeflenmiştir. *Âşık Çelebi Divanı*, barındırdığı tarihî referanslar ve dönemin önemli şahsiyetlerine ilişkin izler bakımından hem edebî hem de tarihî açıdan önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu divanın sistematik tahlili, alanında ilk olma niteliği taşıması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.

Âşık Çelebi Divanı'nın tahliline yönelik çalışmada, daha önce yapılmış divan tahlili örneklerinin içerikleri dikkatle incelenerek başlıkların oluşturulması aşamasında sistematik bir gözlem yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda, elde edilen veriler ışığında ön taslak başlıklar geliştirilmiş; divan metninin kapsamlı taraması sırasında gereksiz veya tekrarlayan başlıklar çıkarılmış, eksik görülen alanlar ise titizlikle eklenmiştir. Sosyal hayatla sıkı bir ilişki içerisinde olan diğer klasik Türk edebiyatı şairlerinde olduğu gibi, *Âşık Çelebi*'nin *Divan*'ı da içerdiği çeşitli konu, kavram ve unsurlar bakımından geniş ve zengin bir inceleme alanı sunmuştur. Bu durum, çalışmanın tematik açıdan kapsamlı ve derinlikli bir tahlil gerçekleştirmesine olanak tanımıştır.

Çalışma, “*Âşık Çelebi*'nin Hayatı, Edebi Yönü ve Eserleri” ile “*Âşık Çelebi Divanı*'nın Tahlili” olmak üzere iki temel bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, şairin biyografik ve edebî kişiliğine dair kapsamlı bilgiler sunulmuştur. İkinci bölüm ise, belirlenen tematik başlıklar çerçevesinde divandan seçilen beyitlerin derinlemesine analizini içermektedir. Bu tahlil kısmı, kendi içinde “Din ve Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” olmak üzere dört alt başlığa ayrılmıştır. İncelenen beyitler, ait oldukları nazım şekilleri kaside, gazel, terci-i bend ve terkib-i bend gibi parantez içinde belirtilmek suretiyle sınıflandırılmıştır. Böylece, hem tematik hem de biçimsel açıdan kapsamlı bir çözümleme gerçekleştirilmiştir.

Âşık Çelebi'nin yaşadığı döneme ilişkin sosyal ve kültürel unsurları *Divan*'ında yoğun biçimde işlemesi, tahlil bölümünde “Cemiyet” başlığı altında içerik açısından zengin ve kapsamlı bir inceleme yapma olanağı sunmuştur. Ana temaların içerdiği kavramları daha net ortaya koyabilmek amacıyla, çeşitli yardımcı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Kübra Polat'ın yüksek lisans tezi *Tevhîde Hanım Divanı'nın Tahlili*, Gülşen Kaya'nın yüksek lisans tezi *Mihri Hâtun Divânı'nın Tahlili* ile Halil Çeçen'in doktora tezi *Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divan'ı* örnek çalışma olarak benimsenmiştir. Ayrıca, Mehmed Çavuşoğlu'na ait *Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili* adlı eserden faydalanılmış ve *Divan*'daki temalarla ilgili çeşitli akademik makalelerden destek alınmıştır. Bu şekilde, çalışmanın kuramsal ve metodolojik zemini güçlendirilmiş, analizlerin kapsam ve derinliği artırılmıştır.

Yukarıda ifade edilen kavramsal çerçeve ve literatür taraması doğrultusunda, çalışmanın devamında *Âşık Çelebi Divanı*'nın kapsamlı bir tematik tahliline geçilmektedir. Bu tahlil, şairin dönemine ait sosyal, kültürel ve dinî unsurları eserindeki beyitler üzerinden sistematik olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, belirlenen ana ve alt başlıklar doğrultusunda gerçekleştirilen analiz, *Divan*'ın zengin anlam evrenini disiplinlerarası bir perspektifle değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Böylece, hem *Âşık Çelebi*'nin bireysel poetik dünyası hem de 16. yüzyıl klasik Türk şiirinin genel dinamikleri daha derinlemesine incelenmiş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK ÇELEBİ’NİN HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

1.1. ÂŞIK ÇELEBİ’NİN HAYATI

Âşık Çelebi’nin asıl adı “Pir Mehmed”dir. Nâmı ise “Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi”dir. Kaleme aldığı şiirlerinde Âşık mahlasını kullanmıştır. 1520¹ yılı Prizren doğumludur. Bazı kaynaklarda ise Bursa’da doğmuş olduğu belirtilmiştir (İsen vd., 2018: 56). Şairin büyük dedesi Seyyid Nata unvanıyla bilinen Seyyid Mehmed, XIV. yüzyılın sonunda Bursa’ya gelip burada yerleşmiş bir Seyyid ailesine mensuptur. Önceleri Ebû İshak zaviyesine şeyh olmuş, kendisine nakîbü’l-eşraflık vazifesi verilmiştir. Sonradan bu göreve oğlu Zeynelâbidin atanmıştır. Zeynelâbidin’in oğlu ve Âşık Çelebi’nin de babası olan Seyyid Ali, hayatta olan babasına yardım etmiş, ölümünden sonra ise çeşitli kadılıklarda görev almış ve Filibe kadısı iken de vefat etmiştir. Âşık Çelebi’nin annesi ise II. Bayezid’in kazaskerlerinden olan Müeyyedzâde’nin kızıdır (Kut, 1991: 549-550).

Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ* isimli tezkiresinde anne ve babasının soylarından, kardeşlerinden bahsetmiştir (Kılıç, 2013). Eğitim yıllarının ilk senelerine, annesini ve babasını küçük yaşta kaybetmesi sebebiyle dedesinin desteğiyle başlamıştır. 1535 yılında geldiği İstanbul’da devrin önemli hocaları olan “Surûrî Çelebi, Taşköprizâde, Arapzâde Abdülbâki Efendi, Ebüssuûd Efendi, Emîr Gîsû Efendi, Karasili Hasan Çelebi, Fenârî Muhyiddîn Efendi, Şah Kasım b. Mahdûmî” ve “Cefâyî”den ders almıştır. İstanbul’da bulunduğu süre zarfında dönemin tanınmış şairleri ile de tanışmıştır (İsen vd., 2018: 56).

Önce Bursa mahkemesinde kâtiplik görevine getirilen Âşık Çelebi, sonradan Emîr Sultan Vakfı’na yönetici olarak atandı. Buradaki beş yıllık çalışmasının ardından Bursa vakıflarını kontrol eden Rûşenîzâde’nin kendisi hakkında iyi bir rapor vermemesi üzerine yaptığı vazifeden çıkarılmıştır. Bunun ardından İstanbul’a geri dönmek durumunda kalan Âşık Çelebi, eski hocası Emîr Gîsû’nun yardımıyla İstanbul’da mahkeme kâtibi olarak göreve başlamıştır. Çalıştığı göreve başkalarının da talip olmaları sebebiyle bu işe devam edememiştir. Ardından hocası Ebüssuûd’a kâtiplik

¹ Çalışma içerisinde yıllar verilirken hicri takvim temel alınmıştır.

yapan Âşık Çelebi, hocası Muhyiddîn'in vefatı üzerine zorda olsa icâzetnâmesini almıştır (Kut, 1991: 549-550).

Eski hocasının desteğiyle ve kazasker Bostanzâde'nin de müracaatını kabul etmesiyle mülâzım olarak kaydedilmiştir. İlk kadılık görevine Silivri'de başlayan ve burada evlenen Âşık Çelebi, daha sonra kendisini Priştine'ye naklettirmiştir. Priştine'den Serfiçe'ye tayin olunan Çelebi, hiç beklemediği bir zamanda bulunduğu görevinden azledilince tezkiresini yazdığı dönemde maddi sıkıntı çekmiştir. Bir süre sonra Narda'ya tayin edilmiş fakat Narda'nın eski kadısı olan ve yaptığı yolsuzluklar sebebiyle işinden çıkarılan Kadı Mûsâ'nın ve ona bu işlerinde destek sağlayan Narda Voyvodası Ferruh Kethüdâ'nın çevirdikleri entrikalar sonucu yine işinden çıkarılmıştır. Çok geçmeden Manavgat'a bağlı Alâiye'ye kadı olarak gönderilmiştir (Kut, 1991: 549-550).

Alâiye kadılığında uzun süre kalmayan Âşık Çelebi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, “Halk içinde mu‘teber bir nesne yok devlet gibi” mısrası ile başlayan ünlü gazelini tahmis edip bir tazarrunâme ile padişaha sunması sonucu Kanûnî'nin lütfuna mazhar olup Niğbolu kadılık görevine getirilmiştir (Kılıç, 2013). Daha sonra sırayla Rusçuk'a bağlı olan Çernovi kadılığına, Karatova kadılığına ve son olarak da Üsküp kadılığına getirilmiştir. Fakat zâtülcenb hastalığına yakalanarak 979 Şaban sonlarında (Ocak 1572) vefat etmiştir (Kut, 1991: 549-550).

1.2. ÂŞIK ÇELEBİ’NİN EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

Aruz veznini birkaç kusuru haricinde iyi bir şekilde uygulayan Âşık Çelebi’nin, Rumeli şairlerde görüldüğü şekilde şiirlerinde yerli unsurlara yer verdiği görülmektedir. Eski konulardan faydalanmak ile birlikte din, tasavvuf, övgü, rintlik, hikmet, aşk ve tabiat gibi kavramları da şiirlerinde işlediğine şahit olunur. Nesirlerine oranla nazmı sade, basit bir dil ile ve doğal bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şiirleri deyimler, atasözleri, dönemin gelenek ve görenekleri açısından zengin bir dünyaya sahiptir. Beyitlerinde aşktan ve talihten yakınan şair, kadılıktan memnun olmadığını belirtmiştir. Diğer şairler ile aynı konuları kullanmasına rağmen onlara kıyasen kendi hayatını ve mizacını şiirlerine çokça aksettirmiştir (Kılıç, 2017: 6-10).

Yapmış olduğum tahlil çalışması doğrultusunda Âşık Çelebi’nin *Divan*’ında kaleme aldığı beyitlerin içerik bakımından son derece zengin olduğu ve hayatın hemen her yönüne temas ettiği görülmektedir. Beyitler derinlemesine incelendiği takdirde mânâ itibarıyla oldukça derin konulara değinildiğine şahit olunmaktadır. Seyyid bir soya mensup olan şairin, dinî ve tasavvufî meseleleri başarılı bir şekilde işlediği de dikkat çekmektedir. Ayrıca yaşadığı dönemi ve içinde bulunduğu toplumun kültürünü yansıtmaları açısından *Âşık Çelebi Divanı*, önemli ve başarılı bir eser olarak değerlendirilebilir. Klasik Türk şiirinde yer alan temaları da beyitlerinde ele alan Âşık Çelebi’nin, bu bağlamda “rakîp”e nazaran sevgili ve âşık üzerinde daha fazla durduğu söylenebilir. Tabiat unsurlarını ise geniş ve zengin bir çerçevede ele almıştır.

Âşık Çelebi’nin eserlerinden *Meşâ’irü’ş-Şuarâ* diğer adıyla Âşık Çelebi Tezkiresi, en önemli eseridir. 1568 yılında tamamlanmış olup dönemin padişahı II. Selim’e sunulmuştur. İçerisinde tezkirenin yazılış tarihine kadar tahta çıkmış olan Osmanlı sultanlarının edebiyata olan ilgileri ve şairlik tarafları ele alınmıştır. Bu yönüyle şiir ve şiir tarihi hakkında önemli bilgileri içermektedir. 426 şaire yer verilmesi ile en hacimli tezkireler arasında yer alan yapıt, şairin kendine has üslubu ile edebiyat, kültür ve dil tarihi açısından büyük bir değere sahiptir. Tezkireyi önemli kılan bir diğer özelliği ise Âşık Çelebi’nin bizzat hakkında bilgi vereceği şairden veya yakınlarından duyduğu bilgileri en doğru şekilde genişçe işlemesi ve bir psikolog gibi olayları ve şairleri tahlil ederek anlatmasıdır. Roman ve hikâye özelliğini andıran tezkire, bu özelliğiyle türleri içerisinde tek örneğini oluşturmaktadır. Tezkirede, şairlere ve onların

ruhî tahlillerine ek olarak çevre tasvirlerine, devrin sosyal yapısına, gelenek-göreneklere değinilmesi ile de farklılık oluşturulmuştur. Ebced sistemiyle sınıflandırılan yapıt, kullanımı zorlaştırmasıyla olumsuz değerlendirmeler de almıştır. *Meşâ'irü's-Şuarâ*'nın 13 tanesi yurt dışında bulunmak ile beraber bilinen toplam 33 nüshası vardır (İsen vd., 2018: 58-59).

Âşık Çelebi'nin şiirlerinin büyük kısmının toplandığı *Divan*'ının ise bilinen tek nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi'ndedir (İsen vd., 2018: 59). *Tercüme-i Ravzatü's-Şühedâ*'sı (Te'lifi 1546), Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin maktel türünde kaleme aldığı eserinin Türkçeye tercümesidir. Tesbit edilmiş üç nüshası mevcuttur. *Tercüme-i Şekâiku'n-Numâniyye* adlı eseri ise Taşköprizâde'nin aynı adlı yapıtının tercümesidir (Kut, 1991: 549-550).

Şairin, *Et-Tibre'l-Mesbuk* adlı tercümesi de Gazalî'nin, Sultan Sencer'in emri üzerine huzurunda geçen konuşmaları kaleme aldığı aslı Farsça olan eserin, Arapça tercümesinden Türkçeye çevrilmiş olan şeklidir. Âşık Çelebi'nin *Şerh-i Hadis-i Erba'in* adlı eseri altında Atâî'nin ifadesiyle iki hadis eseri mevcuttur. Bunlardan ilkinin kendi derlemesi, diğerinin ise Kemal Paşazâde'nin Arapça derleme ve şerhinin tercüme edilmiş hâlidir. *Ravzu'l-Ahyâr*, Hatib Kasım'ın Arapça eserinden yaptığı tercümesidir (İsen vd., 2018: 60).

Âşık Çelebi, İbn Teymiye'nin meşhur eserini de *Mi'râcü'l-Eyâle vü Minhâcü'l-Adâle* adıyla II. Selim adına tercüme etmiştir. Kanûnî'nin Sigetvar seferini manzum mesnevi olarak kaleme aldığı *Sigetvarnâme* adlı eseri ise henüze ele geçmemiştir. Mahkeme kâtipliği yaptığı süreçte edebî kıymeti olan ilâmları da *Mecmu'a-i-Sukûk*'ta bir araya getirmiştir fakat basılmamıştır. Sokollu Mehmet Paşa'ya takdim ettiği *Zeyl-i Şakâ'ik*'ini de *Şakâ'ik*'e zeyl olarak yazmıştır. 1541 yılında Bursa güzellerini anlattığı ve elimizde bulunmayan manzum risalesi de *Şehrengiz-i Bursa*'dır (İsen vd., 2018: 60).

İKİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK ÇELEBİ DİVANI'NIN TAHLİLİ

Klasik Türk şiiri kaynaklarının daha iyi bir şekilde anlaşılması ve incelenmesi için bulunmuş olan “tahlil” metodu, divan edebiyatı şairlerinin beyitlerinde işledikleri zengin kavram ve anlam hazinesini keşfetmek adına güzel bir yol sunmuştur. Bu metod baz alınarak oluşturulan bu çalışmada da *Âşık Çelebi Divanı*’ndaki mefhum ve unsurlar; “Din ve Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” başlıkları altında tahlil edilmiştir.

2.1. DİN VE TASAVVUF

2.1.1. Din

Din, “d-y-n” kökünden türemiş bir isim olup “cezâ, mükâfat, âdet, durum, itaat, isyân, hesap, zül, inkıyad, hüküm, kaza, galebe, kahr, mülk, ferman, tevhit, ibâdet, millet, şeriat, takvâ” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise din, akıl sahibi insanları kendi özgür iradeleri ile iyiliklere yönelten, sınırları Allah tarafından belirlenmiş ilahî bir düzendir. (Karagöz vd., 2010: 121-122).

Seyyid bir aileye mensup olan Âşık Çelebi, şiirlerinde aşk, tabiat, eğlence gibi dünyevî konulara yer vermekle birlikte dinî unsurları da göz ardı etmeyecek ölçüde işlemiştir.

2.1.1.1. Allah’ın İsim ve Sıfatları

İslâm inancına göre Allah, her şeyi yoktan var eden; zatı itibarıyla hiçbir şeye muhtaç olmayan ancak tüm varlıkların kendisine muhtaç olduğu, yaratma fiilinde ortağı olmayan, *Kur’an-ı Kerîm*’de çeşitli sıfatları ve esmâ-i hüsnâsı ile zikredilen yüce ve tek yaratıcıdır. Seyyid bir ailede yetişen Âşık Çelebi’nin, *Divan*’ının kaside bölümünde Allah’ın hem isimlerine hem de sıfatlarına sıkça yer verdiği görülmektedir. *Divan*’ın diğer bölümlerinde ise bu kullanımlar, özellikle dua içeren beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Allah’ı sıfatlarıyla ve esmâ-ı hüsnâsıyla zikreden şair, “Allah, Allahu Te’âlâ, Cenâb-ı Hazret-i Bî-Çün, Dâfî, Hakk, Hakk Te’âlâ, Hudâ, İlâhî, Kibriyâ, Kuddûs, Rabb, Sübhân ve Yezdân” gibi isimleri kullanmıştır:

2.1.1.1.1. Allahu Te'âlâ/ Allah (Cenâb-ı Hakk)

“Allah” ismi, yüce yaratıcının, en büyük ve en yüce ismi olarak kabul edilmektedir. Esmâ-i hüsnânın tüm anlamlarını içinde barındıran bu isim; yaratılmış her şeyin varlığının O’nun zatına bağlı olduğunu ifade eden, ilahî sıfatları, fiilleri ve diğer isimleri kapsayan en kuşatıcı isimdir (Uludağ, 2012: 36-37).

Allah; tektir, eşi ve benzeri yoktur, ezelî ve ebedîdir. Her şeyin kendisine bağlı ve muhtaç olduğu mutlak yaratıcıdır. Âşık Çelebi’nin *Divan*’ından alınan beyitlerde “Allah” ismi; her şeyin sahibi, kullarına dilediğini lütfeden ve kendisine dua edilen bir varlık olarak ele alınmaktadır.

Aşağıdaki ilk beyitte Âşık Çelebi, seher vakitlerinde duaların kabul edildiğine atıfta bulunarak, ayrılık gecesinin sona erip sevgiliye kavuşacağı sabahın doğmasını Allah’tan isteyerek niyazda bulunmaktadır. İkinci beyitte ise şair, sevgilinin güzelliğinden bahsederek onun bulunduğu yeri cennete benzetmiştir. Ayrıca sevgiliyi istemenin kendilerine, ona kavuşmanın ise yalnızca Allah’a ait bir iş olduğunu ifade etmiştir. Üçüncü beyitte ise Allah aşkı, bir güneş olarak tasvir edilmiş ve hiçbir perdenin onun ışığını engelleyemeyeceği vurgulanmıştır:

Seherlerde kabûl olan du’âlar hakkı Allâhum

İrîşdür subh-ı rûz-ı vasl-ı yâre şâm-ı hicrânı (G 17/ 4)

(Ey Allah’ım! Seher vakitlerinde kabul olan duaların hürmetine, ayrılık gecesini, sevgiliye kavuşma gününün sabahına ulaştır.)

Cennet-i kûyunla didârun durur maksûdumuz

Virmek Allâhun hele bizden nigârâ istemek (G 22/ 4)

(Ey resim gibi güzel sevgili! Güzelliğin ve bulunduğun yerin cenneti bizim asıl arzumuz. Bize düşen seni istemektir, vermek ise Allah’tandır.)

Hâyil olmazmış fûrûgına bu yetmiş bin hicâb

Âfâtâb-ı ‘îşkun Allâh nice tâbı var imiş (G 113/ 3)

(Allah’ın aşk güneşinin nasıl bir ışığı varmış ki bu yetmiş bin perde (bile) onun parlaklığına engel olamazmış.)

2.1.1.1.2. Cenâb-ı Hazret-i Bî-Çün

Sözlükte “Eşsiz, emsâlsiz, kendisine sebep ve soru sorulmayan Allah” anlamına gelen “Bî-Çün”² kelimesi, Âşık Çelebi’nin *Divan*’ından alınan aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Beyitte Allah’ın benzersizliği vurgulanmış ve dileklerin yalnızca Allah’a sunulması gerektiği ifade edilmiştir. Zîra O, niyaz ehli olan kimselerin isteklerinin yanında kabul olacağı yüce varlıktır:

Cenâb-ı Hazret-i Bî-çüne eyle ‘arz-ı niyâz

Anun yanında çü ehl-i niyâz nâzı geçer (K 14/ 247)

(Emsâlsiz Allah’a duanı arz et. Çünkü O’nun yanında niyâz sahiplerinin şikâyetleri geçerli olur.)

2.1.1.1.3. Dâfi

“Defeden, savan, savuşturan” anlamlarına gelen Dâfi’, Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden biridir ve “belâları defeden” mânâsına gelir. Aşağıdaki beyitte ise bu ismin, şaire gelen mutluluklara karşı, uğursuz talihi tarafından kullanıldığı belirtilmiştir:

Teveccüh itse tâ ki ben zelîl ü zâre bir devlet

Çagırur her taraftan tâli’-i şûmum ki yâ Dâfi’ (G 74/ 4)

(Uğursuz talihim öyle ki, aşağılanan ve inleyen bana (ne zaman) bir mutluluk yönelse, her taraftan (Allah’ın) “Dâfi” ismini çağırır.)

2.1.1.1.4. Hak/ Hakk

Sözlükte “inkârı doğru olmayan, sabit şey, doğru, adalet” olarak tanımlanan Hakk mefhumu, Allah’ın isim ve sıfatlarından biri olarak da “gerçekten var olan, varlığında şüphe bulunmayan, rubûbiyeti hak olan, mevcudatı yoktan var eden, hakiki anlamda her şeye mâlik olan, yok olmasının imkânsız olduğu, adalet sahibi” anlamlarına gelir (Karagöz vd., 2010: 220).

Aşağıdaki beyitte Allah’ın Hak sıfatı ele alınarak Hz. Muhammed’in koruyucusu olduğu vurgulanmıştır. Memduhun koruyucusunun Allah olduğu takdirde kimsenin zalimliğine maruz kalmayacağı, Hz. Muhammed’in, amcası Ebû Cehil’in zalimliği karşısındaki durumu örnek olarak verilmiştir:

² Çalışma içerisindeki bilinmeyen kelimelerin anlamları, Ferit Devellioğlu’nun, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ından alınmıştır.

Muhammed sırrı vardır sende Hak olsun nigeş-dârun

Ne gam yüz bin Ebû Cehl olsa tutsa rûy-ı devrânı (K 3/ 19)

(Allah koruyucun olsun. Sende Hz. Muhammed sırrı vardır (böyle iken) dünya yüzünü bin Ebû Cehl kaplasa bile sana ne olur?)

Allah'ın koruyucu ve muhafaza edici sıfatına ve Hâfız ismine, aşağıdaki beyitte memduha dua edilirken gönderme yapılmıştır:

Gülbün-i nev-resüni eyleye Hak ber-hordâr

Tuta nev-bâveni ter tâze Hudâ-yı müte'âl (K 6/ 37)

(Allah, yeni yetişen gülfidanını güneşe sahip olan mahsul eylesin. Çok yüce Allah, yeni çıkmış yemişini çok taze tutsun.)

Aşağıdaki beyitte feyz kavramının hem tasavvufi hem de kelime anlamı içerisinde ele alındığı görülmektedir. Feyz, tasavvufta “Âlemin tek hayat kaynağı olan Allah’tan sürekli ve dereceli bir şekilde bir varlığın meydana getirilmesidir. Allah’ın zatından her mertebedeki yaratılmışlara kademe kademe inen ve cihânın tümünde gerçekleşen sürekli oluş, yaratılış ve yenilenme” durumunu ifade eder. Arapça’da ise suyun akmasına karşılık gelir. Tasavvuftaki anlamıyla birlikte yaratılışın da bir nehir gibi durmaksızın coşarak akması tasavvuruna yol açmıştır.³ Kalem de durmaksızın devam eden ve kabiliyete göre bereket bahşetmesi yönüyle Allah’ın feyzine benzetilmiştir. Nişancı Bey’e ithafen yazılan kasideden alınan aşağıdaki beyitte memduhun, Allah’ın bereketine mazhar olduğu dile getirilmiştir:

Yirüdüdür dirsem eger mîzâb-ı feyz-i Hakk ana

Halka isti'dâdına göre çü feyz eyler kalem (K 7/ 8)

(Eğer ona, Allah’ın bereketinin su yolu dersem yeridir. Çünkü kalem, halka kabiliyetlerine göre bolluk verir.)

2.1.1.1.5. Hakk Te’âlâ

Sözlükte “yüksek ve yüce olsun” anlamına gelen teâlâ, Allah ve Hak isimleriyle birlikte kullanılır. Aşağıdaki ilk beyitte yaratıcı Allah yerine Hakk Te’âlâ ismi tercih edilmiştir. Yüce Allah tarafından yardımla desteklenmiş askerlere sahip padişah gibi, İran hükümdarlarından olan Ferîdûn’a ve Dârâ’ya dahi verilmediği belirtilmiştir. Ardı

³ Kavram açıklanırken Kubbealtı lügatından faydalanılmıştır.

sıra gelen beyitte ise bütün övgülerin, medihlerin yalnızca Allah’a ait olduğunu vurgulayan Âşık Çelebi, padişahı görmeyi nasip ettiği için yaratıcıya şükretmektedir:

Sana ol ‘asker-i mansûrı verdi Hakk Te’âlâ kim

Müeyesser olmamışdur ne Ferîdûna ne Dârâyâ (K 13/ 9)

(Yüce Allah sana (zafere ulaşan) öyle bir yardım edilmiş asker verdi ki bu ne Ferîdun’a ne de Dârâ’ya nasip olmuştur.)

Bahâneyle yüziün gördüm atun izine yüz sürdüm

Sipâs-ı bâ-sitâyîş şükr ü minnet Hak Te’âlâyâ (K 13/ 30)

(Bahane ile yüzünü gördüm, atının izine yüz sürdüm. Yüce Allah’a sonsuz övgü, şükür ve minnettarlık sunarım.)

2.1.1.1.6. Hudâ

Âşık Çelebi, beyitlerinde Hâlık ve Rabb isimlerine karşılık gelen “Hudâ” isminden de bahsetmiştir. Allah’ın yaratıcılığına değinilen aşağıdaki beyitte yeryüzündeki lütuflarının sayısı, gökyüzündeki yıldızlar ile kıyaslanmış ve onlardan daha fazla olarak nitelendirilmiştir:

Egerçi âsumânda encüm-âsâ hadden efzûndur

Hudâ bu yir yüzinde lutfunun şem’-i fîrûzânı (K 3/ 45)

(Ey yaratıcı Allah’ım! Bu yeryüzündeki lütfunun parlak nurları, gökyüzündeki yıldızlardan daha fazla ve yüksektir.)

“Kulun hiçbir şeye sahip olmadığı ve yaratılan her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğu” (Uludağ, 2012: 131) inancına dayanan fakr kavramı, aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Kendi seytliğini dile getiren şair, aynı zamanda mânevi fakirliğini de ifade ederek Allah’ın hakkı için padişahı kendisine merhamet edilmesini rica etmiştir:

Terahhum eyle bakıp fakruma siyâdetüme

Be-hakk-ı zât u sıfat-ı Hudâ-yı celle celâl (K 5/ 37)

(Şâni ve ululuğu yüce olan Hudâ’nın sıfatı ve zatının hakkı için seytliğime ve fakirliğime bakıp merhamet et.)

2.1.1.1.7. İlâhî

“Kayıtsız şartsız kendisine kulluk edilmeye lâyık olan” anlamına gelen İlâh, *Âşık Çelebi Divanı*’nda Allah’ın ismi olarak kullanılmıştır. Aşağıda yer verilen beyitte şair, kaderin gereği olarak gerçekleşen olayların Allah’a ait gizli bir sebebe dayandığını ifade etmiştir. Bu sebeple de filozofların, olayları felsefeye dayandırarak açıklamaya çalışmasının boş bir çaba olduğunu vurgulamıştır:

Bu iktizâ-yı kazâ hikmet-i İlâhîdür

Hakîm yabane öter felsefî ‘abes söyler (K 14/ 21)

(Kaderin gereği, İlâhi (bir) sebeptir. Filozof ve felsefe boşuna söyler.)

Âlemde yaratılan her şeyi kullanma yetkisinin ve gücünün Allah’a ait olduğu vurgulanan aşağıdaki beyitte, gerçekleşen tüm olaylar için fiillerin ve kulların birer aracı hükmünde oldukları, işi yapanın yaratıcı Allah olduğuna şair tarafından dikkat çekilmiştir:

İlâhî cümle senündür tasarruf u kudret

Bahânedür arada fi’l-i hâce vü çâker (K 14/ 241)

(İlâhi! Bütün yetki ve güç senindir. Eylemlere sahip olan kişiler ve kullar ise arada (sadece birer) bahânedir.)

Aşağıda İlâhi ismiyle Allah’a seslenen şair, doğru yolun göstericisi olan yıldızın, göz bebeği gibi görmesini sağlayacak bir ışık olmasını niyaz etmektedir. Kıyameti bir gece olarak nitelendirerek o gecede şimşek çakan göz gibi aydınlıkla ortaya çıkan gerçeklere gönderme yapılmıştır. Bu ifade *Kur’ân-ı Kerîm*’deki “Gözün şimşek çakması”⁴ ayetini akla getirmektedir:

İlâhî kıl bana necm-i hidâyeti merdüm-i ‘ayn

Şeb-i kıyâmet irüp çünkü oldu berk-i basar (K 14/ 292)

(İlâhi! Bana hak yolunun yıldızını göz bebeği gibi yap. Çünkü kıyamet gecesi ulaşır, göz şimşek çakışı gibi aydınlık oldu.)

⁴ *Kur’ân-ı Kerîm*: Kıyâmet 75/ 7: “Ne zaman ki o göz şimşek çakar.”

2.1.1.1.8. Kibriyâ

“Kibriyâ” kelimesi, sözlükte büyüklük ve ululuk anlamlarına gelmektedir. Allah’ın ululuğunu ifade etmek için kullanılan bu kavram, *Âşık Çelebi Divanı*’nda da yer bulmuştur. Beyitte Allah’ın tecellileri, güneşin ışığına ve parlaklığına benzetilerek mecazî bir anlatım oluşturulmuştur. Yüce Allah’ın tecelli güneşinin ışığı, âlemi aydınlatırken bunlardan kaçan kişileri yarasa benzetene şair, bilginin yalnızca ilham ve sezgi ile algılanabileceği görüşündeki kişilerin, gözlerinin kör olması için beddua etmektedir. “İşrâk” kelimesi, aynı zamanda birden çok yaratıcı bulunduğu anlamına da gelebilir. Beyte bu anlam açısından bakıldığında ise, güneşte tecellî eden Allah’ın vahdaniyet mührü âlemi aydınlatırken bunu görmekten kaçan kişiler eleştirilmiştir:

Kör ola dîde-i işrâkiyân çün huffâş

Kaçan ki ‘âleme hûrşîd-i Kibriyâ sala fer (K 14/ 22)

(Allah’ın (tecellî) güneşi âleme ışık saçarken yarasa gibi kaçan ve bilginin sadece ilhâm ve sezgi ile elde edilebileceği görüşündeki İşrâkiyecilerin gözleri kör olsun.)

2.1.1.1.9. Kuddûs

Kur’ân-ı Kerîm’de iki ayette⁵ yer alan Allah’ın “Kuddûs” sıfatı, aşağıdaki beyitte şair tarafından zikredilmiştir. “Kuddûs”, Allah’ın bütün çirkin sıfatlardan, eksikliklerden ve kusurlardan uzak, tertemiz olduğunu ifade eder. Aksine tüm güzel nitelikleri, iyilikleri ve kemal sıfatlarını kendisinde toplayan; faziletleriyle övülen yüce varlıktır (Topaloğlu, 2002: 314-315). Hüsn-i ta’lîl sanatının kullanıldığı beyitte, Allah’ın “Kuddûs” sıfatına yer verilmiş; goncanın açmasının sebebi olarak Allah’ın cömertlik baharının rüzgârı gösterilmiştir:

Dem urup bâd-ı bahâr-ı kerem-i Kuddûsı

Gül gibi güldi açıldı yine her gonce-i bâl (K 6/ 3)

(Allah’ın Kuddûs olan cömertliğinin bahar rüzgârı anılınca goncanın her yaprağı açıldı, yine gül gibi tebessüm etti.)

⁵ *Kur’ân-ı Kerîm*: Haşr, 59/ 23; Cum’a 62/1: “O, kendinden başka ilâh bulunmayan Allah’tır, meliktir, kuddüstür...”

2.1.1.1.10. Rabb (Rabbânî)

Sözlükte “terbiye eden, düzelten, çekidüzen veren, tedbir alıcı, yöneten, yarattığı varlıkların ihtiyaçlarını gideren, kendisine itaat edilen sözü dinlenen, efendiliği ve üstünlüğü kabul edilmiş olan” anlamlarına gelen “Rabb” kavramı; Allah’ın bir sıfatı olarak ise “yarattığı bütün varlıkları yoktan vareden, yetiştiren, ihtiyaçlarını karşılayan, terbiye eden, rızıklarının gerçek kaynağı, her şeyi gözeten ve her şeyin tek sahibi olan” şeklinde tanımlanmaktadır (Karagöz vd., 2010: 541). Âşık Çelebi, beyitlerinde Allah’ın “Rabb” sıfatına da yer vermiştir. Aşağıda yer alan ilk beyitte, Allah’ın kullarının dularına karşılık veren vasfı vurgulanmaktadır. İkinci beyitte, “Rabb” sıfatı üzerinden Allah’ın uçsuz bucaksız lütfunun, görünen ve görünmeyen tüm âlemleri kuşattığı ifade edilmiştir:

Bi-hamdi’llah irüp tîr-i du’â ûmâc-ı maksûda

İrişdi ‘âleme sehm-i sa’âdet lutf-i Rabbânî (K 3/ 24)

(Allah’a hamdolsun. Dua oku istenilen hedefe ulaştı ve Allah’ın lütfu ile mutluluk payı âleme erişti.)

Ne feyz-i ‘âm olur yâ Rab bu lutf-ı bî-kerânun ki

Bunun âsârı tutdı ‘âlem-i emsâl u a’yânı (K 3/ 34)

(Ey Rabbim! Bu sonsuz lütfün ne büyük ve kapsayıcı bir ihsandır ki onun etkileri, hem misâl âlemini hem de somut varlıklar âlemini kapladı.)

2.1.1.1.11. Sübhân

Lûgattaki anlamı “Allah” olan Sübhân, Allah’ın her türlü noksanlık, hata ve kusurlardan uzak olduğunu ifade ederek O’nu yüceltmek amacıyla kullanılmaktadır. Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan beyitte de Allah’ın bu sıfatı kullanılmıştır. Beyitte, hüznün sonbaharı ile solmuş olan dünya gül bahçesinin, her türlü noksanlıktan münezzeh ve yüce olan Sübhân’ın kerem rüzgârı ile yeniden bahardaki misali gibi canlılık bulduğu dile getirilmiştir:

Hazân-ı hüzn ile pejmürde idi dehr gülzârı

Bahâr itdi esüp yine nesîm-i feyz-i Sübhânî (K 3/ 26)

(Hüznün sonbaharıyla dünyanın gül bahçesi solmuştu. Ancak Sübhânî feyzin rüzgârı esip onu yeniden bahara çevirdi.)

2.1.1.1.12. Yezdân

Allah'ın diğeri bir ismi olarak kullanılan “Yezdân”, *Âşık Çelebi Divanı*’nda da yer bulmuştur. Aşağıda yer verilen ilk beyitte Allah'ın yardımının ve bir fikri doğrulamasının ne kadar güzel bir şey olduğu vurgulanırken Allah'ın Yezdân ve Rabb isimleri kullanılmıştır. Ardı sıra gelen ikinci beyitte ise Allah'ın Hudâ ve Yezdân esmâlarına yer verilerek dönemin Bursa beyi İznikli Ali Çelebi'ye Kurban Bayramı'nda dua edilmiştir:

Sıyup bir 'askeri bir kişveri bir re'yün eyler feth

Zihî tevîk-i Yezdânî zihî te'yîd-i Rabbânî (K 3/ 6)

(Bir askeri yenip bir memleketi ve düşünceyi fetheder. Yezdân'ın yardımı ve Rabb'in desteği ne kadar değerli ve yücedir.)

Gününi 'id ide 'îdün mübârek ide Hudâ

Şebüni Kadr ide kadrün ziyâd ide Yezdân (K 9/ 35)

(Allah, gününü bayram etsin, bayramını mübarek kılsın. Yezdân, geceni Kadir gecesini gibi etsin ve rütbeni arttırsın.)

2.1.1.2. Melekler

Melekler, Allah tarafından nurdan yaratılmışlardır. İnsana ait özelliklere sahip değildirler. Yemek yemez, içmezler ve cinsiyetleri yoktur. Günah işlemeyen ruhanî varlıklardır. Allah'ı isyân etmekten uzaktırlar. Sürekli olarak yaratıcı olan Allah'a ibadet ve itaat ederler. *Kur'ân-ı Kerîm*⁶ meleklerin kanat sahibi oldukları ve Allah'ın mesajlarını iletmekle görevli elçiler oldukları belirtilmiştir. Melekleri gözle görmek mümkün değildir; çünkü insan gözü sınırlı bir görme yetisine sahip olacak şekilde yaratılmıştır (Karagöz vd., 2010: 421-422). Melekler, yüklendikleri görevler sebebiyle çeşitli şekillerde adlandırılmışlardır. Dört büyük melek: Cebrâîl (vahiy meleği), Mikâîl (rızk ve tabiat olaylarından sorumlu melek), İsrâfil (sûra üfleme görevli melek) ve Azrâîl (ölüm meleği)'dir. Halk arasında bilinen diğeri melekler ise şunlardır: Münker ve Nekir (kabir sorgusu melekleri), Kirâmen Kâtibin yani Hafaza melekleri (insanların iyi ve kötü amellerini yazan melekler), Hamele-i Arş (Arş'ı taşıyan melekler), Zebânî (cehennem görevlileri), Rıdvan (Cennet'in bekçisi)'dir (Karagöz vd., 2010: 423).

⁶ *Kur'ân-ı Kerîm*: Fâtır, 35/1: “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan, Allah'a hamdolsun. O, yaratmada (istediğine) dilediği kadar fazla verir.”

Âşık Çelebi'nin de *Divan*'ında Cebrâîl, İsrâîl, Kerrubiyân/ Kerrûbîyîn, Mûnker ve Nekir ile Kirâmen Kâtibin adlı meleklerle yer verdiği görülmektedir.

2.1.1.2.1. Cebrâîl

Cebrâîl, Allah en yakın dört büyük melekten biri olup peygamberlere vahiy ve ilahî emirleri iletmekle görevlidir. Cibrîl veya Cebreîl biçimlerinde de kullanılan Cebrâîl, “Vahiy Meleği”, “Rûhü'l-Kuds”, “Rûhü'l-Emîn”, “Rûhullah” gibi adlarla da anılmaktadır (Canım, 2021: 134-135). *Âşık Çelebi Dîvânı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte bir ayete yer verildiği görülmektedir. Şair, vahiy meleği Cebrâîl'in sevgiliye haberci olduğu bir durumdan söz etmekte; böyle bir durumda Hz. Süleymân'ın kendisi ile Belkîs arasında haber taşıyan Hüdühüd kuşuna, “Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin.”⁷ demesinin garipsenmeyeceğini dile getirmektedir:

Peyk-i Cibrîl oldu sana ger Süleymân Hüdühüd'e

N'ola dirse “fe'tinâ minhâ bi-sultânın mübîn” (K 11/ 40)

(Eğer sana Cebrâîl haberci olduyorsa Hz. Süleymân'ın Hüdühüd'e “Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin.” demesi garipsenecek bir şey değildir.)

Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde, Hz. Muhammed'in makamının yüceliğini vurgulamakta olup Cebrâîl'in, Mi'râç gecesinde gökyüzünde Hz. Muhammed'in Allah ile olan yakınlık meclisine kadar yükselemediğine gönderme yaptığı görülmektedir:

Olmadı pervâne Rûh-ı Kudsî bezm-i ünsüne

Âferîn ey mahrem-i hâs-ı ilâhî âferîn (K 11/ 48)

(Ey ilahî sırların özel mahremi! Aferin sana ki Rûhü'l-Kuds (Cebrâîl) bile Allah ile senin kurduğun yakınlık meclisine bir kelebek gibi yaklaşamadı.)

Kendisinden önceki beyitlerle anlam bütünlüğü içerisinde bulunan aşağıdaki beyitte de yine Hz. Muhammed'in Mi'râç Gecesi'nde göğe yükseldiğinde semanın son katında “Ben buradan daha ileriye gidemem yanarım.” diyen Cebrâîl'in bu olayına gönderme yapılmaktadır. Beyitte Allah'ın nurunun ışığı muma ve Cebrâîl ise kelebeğe benzetilmiştir:

Şu bezm-i ünse harîf oldu dönmece Cibrîl

Yakardı şem'ine pervâne-var bâl ile per (K 14/ 68)

⁷ *Kur'ân-ı Kerîm*: İbrahim 14/10, Neml 27/21

(Bu yakınlık meclisine Cebrâil dost oldu (ya), eğer dönmeseydi Allah'ın nûrunun ışıyla pervane gibi kanatlarını yakardı.)

2.1.1.2.2. İsrâfil

Dört büyük melekten biri olan İsrâfil, sûr'a üflemek ile görevli melektir. Sur'a ilk üflediğinde kıyamet kopacak, ikinci üfleyişinde ise ölmüş tüm canlılar yeniden dirilecektir (Canım, 2021: 150). *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte mahşer gününe, İsrâfil'e ve sûr borusuna gönderme yapılmaktadır. Âşığın aşktan sarhoş olması sebebiyle diriltildiği o gün, baş ağrısını anlatacağı ve sûr borusundan çıkan sesin de şarkıcının nağmeleri gibi olacağı ifade edilmektedir:

Bezm-i mahşerde yazar ancak humârın mest-i 'ışk

Olur İsrâfil sûrî nagme-i kavval ana (G 5/ 4)

(Mahşer meclisinde aşk sarhoşu, ancak baş ağrısını anlatabilir. İsrâfil'in sûr borusu, ona bir şarkıcının nağmesi gibi gelir.)

2.1.1.2.3. Kerrubiyân/ Kerrûbîyîn

Kerrûbiyân, sözlükte “Allah'a yakın kabul edilen meleklerin en büyükleri” olarak tanımlanmaktadır. *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde melekler âleminin ve büyük meleklerin her birinin Allah'ı takdis, tenzih ve şükretme hâlinde oldukları ifade edilmiştir. Şair, ikinci beyitte devrin ileri gelen reisinin üstünlüğünün vurgulamak için büyük meleklerin kanatlarının onun yelpazeciliğini yaptığını ve cennet kızlarının saç tellerinin de sarayının perdesi olduğunu dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise Süleyman peygamberin kuşlara hükmetme özelliği ele alınarak bu yabani kuşlara hükmeden peygambere büyük meleklerin de mahkûm olduğu belirtilmiştir:

Her biri gûyâ-yı şükr ü her biri tesbîh-hân

Pür-sudâ' mülk-i melek pür-gulgule kerrûbiyîn (K 11/ 24)

(Melekler âlemi sıkıntı içindedir ve büyük melekler de karışıklık içerisindedir. Her biri şükreden ve her biri Allah'ı takdis ve tenzih eden (bir vaziyettedir.))

Mirvaha-cünbân ser-i vaktün per-i kerrûbiyân

Perde-i halvet-serâyun târ-ı mûy-ı hûr-ı 'în (K 11/ 33)

(Büyük meleklerin kanatları, devrin reisinin yelpazecisi gibi; cennet kızının saç teli de (o kişinin) sarayının perdesi gibidir.)

Vahş-i tayra hâkim olduysa Süleymân-ı nebî

Emrinün mahkûmudur rûhiyân-ı kerrûbiyîn (K 11/ 39)

(Süleyman peygamber, yabani kuşlara hükmettiği gibi ruhtan yaratılmış olan büyük melekler (de) onun emirlerine boyun eğler.)

2.1.1.2.4. Kirâmen Kâtibin/ Kirâm-ı Kâtibin

Dürüst ve görevini kusursuz bir şekilde yerine getiren anlamında olan “Kirâmen kâtibîn”, insanların omuzlarında bulunan, yaptıkları iyilikleri ve kötülükleri yazmakla görevli olan meleklerin unvanıdır. Aynı zamanda bu melekler, “hafaza” melekleri olarak da adlandırılmaktadır (Karagöz vd., 2010: 381). “Kirâmen kâtibin”den *Kur’ân-Kerîm*’de⁸ de bahsedilmiştir. Bir diğer ayette⁹ ise bulundukları yer ve görevleri açıkça belirtilmiştir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde kirâmen kâtibin meleklerinin yukarıda belirtilen özelliklerini zikrederek memduha duada bulunmuştur:

Bulmaya harfine barmak komaga bir nokta ‘ayb

Nâme-i a’ mâlûni yazan kirâm-ı kâtibin (K 11/ 83)

(Senin amellerinin kitabını yazan kirâmen kâtibin (melekleri), harfine parmak koymak (için) bir nokta dahi kusur bulmasın.)

2.1.1.2.5. Münker ve Nekîr

Münker ve Nekîr, kabirde kulları sorgulamakla vazifeli meleklerdir. “Kabir Sorucusu” olarak da adlandırılmaktadırlar (Karagöz vd., 2010: 497). Mezarda insanlara “Rabbin kim? Kitabın ne? Kıblen neresi? Ne zamandan beri Müslümanısın?” gibi sorular sormakla görevli oldukları belirtilmektedir (Pala, 2004: 341). Aşağıdaki ilk beyitte insanın mezarda söylediklerine Münker ve Nekîr’in şahit olduğu şair tarafından ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise Âşık Çelebi’nin, Münker ve Nekîr’in Allah’ın rahmetiyle mezarına gelmesi için dilekte bulunduğu görülmektedir. Zîra kabir, kişinin amellerine göre ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur hâline gelir:

Getürdigümce şühûd itdi bana inkârı

⁸ *Kur’ân-ı Kerîm*: İnfitâr, 82/10-12: “Üzerinizde yaptıklarınızı koruyucu melekler vardır. Onlar şerefli, değerli kâtiplerdir. Her yaptığınızı bilirler.”

⁹ *Kur’ân-ı Kerîm*: Kâf, 50/17-18: “İnsanın sağında ve solunda oturan iki alıcı melek, onun sözlerini ve yaptıklarını kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında onu gözetleyen, dediklerini zapteden bir melek bulunmasın.”

Şehâdet ide meger ki Nekîr ile Mûnker (K 14/ 212)

(Getirdiğim inkâr (kadar) bana şâhitlik etti. Yalnızca Mûnker ve Nekîr (buna) şâhitlik etsin.)

Mezâruma benüm ilmâm-ı zayfçün geleler

Na'im-i rahmetün ile Nekîr ile Mûnker (K 14/ 288)

(Mûnker ile Nekîr, benim mezarıma rahmetinin bolluğuyla misafir olarak gelsinler.)

2.1.1.3. Dinî Kitaplar

Allah, ilk insanın yaratılışından itibaren asırlardır emirlerini, yasaklarını, helallerini ve hükümlerini kullarına iletme amacıyla peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler aracılığıyla dört kutsal kitap indirilmiştir. Hz. Davud'a *Zebûr*, Hz. Mûsâ'ya *Tevrât*, Hz. İsa'ya *İncil* ve son peygamber olan Hz. Muhammed'e ise *Kur'ân-ı Kerîm* nüzul olmuştur. Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında ise dört kutsal kitaptan sadece *Kur'ân-ı Kerîm*'e yer verildiği görülmektedir.

2.1.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

Yüce Allah tarafından indirilen, Arapça olarak vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e tebliğ edilen, 114 sureden oluşan ve Allah'ın kelâmını içeren *Kur'ân-ı Kerîm*, eskimeyen ve daima yeniliğini koruyan, İslâm dinini anlatan hak kitaptır (Karagöz vd., 2010: 386). *Kur'ân-ı Kerîm*, Allah'ın yasaklarını, helallerini, emirlerini, hükümlerini, geçmişten günümüze kadar gelen peygamberleri ve kıssalarını insanlara aktaran yüce kitaptır (Karagöz vd., 2010: 387).

Hz. Muhammed, Vedâ Hutbesi'nde insanlara seslenirken “Size iki şey bırakıyorum. Bunlara tutunursanız asla yoldan çıkmazsınız. Bunlar sünnetlerim ve *Kur'ân-ı Kerîm*'dir.” buyurmuştur. Aşağıdaki beyitte bu duruma gönderme yapılmış olup, peygamberin vasiyeti olan *Kur'ân-ı Kerîm*'in kuvvetli bir ipe benzetildiği ifade edilmektedir:

Yâ Resûla'l-lâh vasiyyet itdün âlün ümmete

Didi anlardur size Kur'ân ile habl-ı metîn (K 11/ 69)

(Ey Resûlullah! Ailenle ümmete vasiyet ettin. (Peygamber), “*Kur'ân* size (tutunulacak) çok kuvvetli bir ip gibidir.” dedi.)

Aşağıdaki ilk beyitte Âşık Çelebi, Resûl'ün soyundan gelenlere *Kur'ân-ı Kerîm*'de “Kurtuluşa erenler” ifadesinin kullanıldığını belirtmiştir. Kendisi de seyyid olduğu için Allah'tan, şahsını da iç darlığından kurtarması için niyâzda bulunmuştur. İkinci beyitte ise *Kur'ân-ı Kerîm*'in nüzulü sonrasında toplanıp tefsirinin yapılmasıyla önceki peygamberlere gönderilen sayfaların hükmünü kaybettiği şair tarafından dile getirilmiştir:

Vir Resûlün hürmetine bana bu gamdan felâh

Hizb-i âle çün didün Kur'ân'da hizbü'l-müflihîn (K 11/ 73)

(Ey Allah'ım! Resûlün hürmetine bana bu iç darlığından bir kurtuluş ver. Çünkü Hz. Muhammed'in ailesindekiler için *Kur'ân*'da, “Kurtuluşa erenler” dir dedin.)

İtdi tefsîrün senün nesh-i tefâsîr-i selef

Nitekim Kur'ânla nesh oldı suhuf-ı evvelîn (K 12/ 13)

(*Kur'ân*'la önceki suhufar nasıl nesh oldu ise senin tefsirin de öncekilere ait tefsirleri neshetti.)

2.1.1.4. Ayet ve Hadisler

Klasik Türk şiirinde şairler, hadis ve ayetleri dinî birikimlerini kullanarak mecazen, iktibas yoluyla, sembolik ve telmih şekillerinde işlemişlerdir. *Âşık Çelebi Divanı*'ndaki beyitlerde *Kur'ân-ı Kerîm*'den alınan ayetler ve Hz. Muhammed'in hadisleri bu başlık altında sınıflandırılmıştır.

2.1.1.4.1. Ayetler

Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinde yer alan her cümle bir ayeti oluşturmaktadır. Tasavvuftaki anlamı ise “Birbirinden farklı gibi görünen unsurları hakikat nazarıyla bir bütün olarak görebilmektir. Ayetler, Allah'ın esmalarını yansıtan birer ayna hükmündedir.” (Pala, 2004: 44). Klasik Türk edebiyatında ise iktibas sanatının temel unsurlarından biri olan ayetler, önemli bir kaynak niteliğindedir. Âşık Çelebi'nin beyitlerinde Bakara, Nûr, Necm, Nahl, Neml, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, İbrahim, Nisâ, Ra'd, Kıyâmet, Tâha, İsrâ, Nebe, Rahmân, Fetih, En'âm, Enfâl, Hicr, Sad ve Fâtiha surelerinin ayetlerine yer verdiği görülmektedir.

2.1.1.4.1.1. Alleme'l-Esmâ

Bakara suresinde yer alan bir ayette¹⁰ geçen kavram, klasik Türk şairleri tarafından beyitlerinde iktibas sanatıyla kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte “*alleme'l-esmâ*” ifadesine yer verilmiştir. Beyitte iki ayete atıfta bulunulduğu ve bu ayetlerin gizli anlamlarına vâkıf olan ve ince sırlarını anlayan memduha hitap edildiği görülmektedir:

Eyâ dâna vü âgâh-ı rûmûz-ı “alleme'l-esmâ”

Eyâ müşkil-küşâ-yı nüktedân-ı sırr-ı “mâ evhâ” (K 1/ 8)

(Ey “*alleme'l-esmâ*” (ayetinin) sırlarına vâkıf olan bilge kişi! Ey “*mâ evhâ*” (ayetinin) sırrını çözen ince meselelerini anlayan kişi!)

2.1.1.4.1.2. Bi'l-Guduvvi Ve'l-Âsâl

“(Bu kandil) Allah’ın yüceltilmesine ve içinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Onların içinde sabah akşam O’nu tesbih ederler (şânını ve yüceliğini anarlar).”¹¹ ayetinde geçen “Sabah akşam O’nu tesbih ederler.” ifadesi, şairler tarafından iktibas sanatına başvurularak beyitlerinde işlenmiştir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde halifelik makamında bulunan dönemin padişahını; hüznü ve zulmü ortadan kaldıran, haksızlık karanlığını gideren, bu ayetle amel eden, Hz. Muhammed’in İslâm şeriâtına yardımcı olan bir kişi olarak nitelendirmiştir:

Müzîl-i zulm u elem mâhî-i zalam-ı sitem

Mu’in-i şer’-i nebî “bi’l-guduvvi ve’l-âsâl” (K 5/ 7)

(Hüznü ve zulmü ortadan kaldıran, haksızlık karanlığını gideren, “*bi’l-guduvvi ve’l-âsâl*” ayeti (ile amel eden), Hz. Muhammed’in şeriâtinin yardımcısıdır.)

2.1.1.4.1.3. Ev Ednâ

“Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar hatta daha da az kaldı.”¹² anlamındaki ayet, Âşık Çelebi tarafından aşağıdaki beytinde işlenmiştir. Beyitte yakınlık durumunu ifade eden iki ayet aracılığıyla medhedilen kişinin yüce makamı kıyaslanmakta; bu

¹⁰ *Kur’ân-ı Kerîm*: Bakara, 2/31-32: “Âdem’e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin, dedi. Dediler ki: Sen yücesin (Yâ-Râb), bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hâkimsin.”

¹¹ *Kur’ân-ı Kerîm*: Nûr, 24/36

¹² *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/9

makamın yüceliği, söz konusu ayetlerde anlatılan ilahî yakınlık derecesiyle karşılaştırılmaktadır:

Serây-ı “sümme denâ” vü serîr-i “ev ednâ”

‘Uluvv-ı kadrine mi’râc pâye-i kem-ter (K 14/ 66)

(“Sümme denâ” (ayetinin) sarayı ve “ev ednâ” (ayetinin) tahtı, senin yüce değerinin yanında (aşağı) birer Mi’râc mertebeleridirler.)

2.1.1.4.1.4. Fe’nzurû

“Bakınız, Allah’ın kâinattaki mucizelerine bakınız.” anlamındaki ayet; Âl-i İmrân (3/137), Nahl (16/36), Neml (27/69), Ankebût (29/20), Rûm (30/42) surelerinde yer almaktadır. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde bu ayete yer vererek insan gözünü mikroskopa benzetmiş ve her iki “görme aracı”nın bu emrin doğruluğunu sağlamlaştırmakla vazifeli olduğunu vurguladığı görülmektedir. Nitekim *Kur’ân*’ın ilk ayetinin “Oku!” emriyle başlaması da insanın, hem kâinatı hem de kendisini tefekkür nazarıyla okuyup anlaması içindir:

“Fe’nzurû” emrini te’kîd etmek içündür sahîh

İki olduğu vücûdunda bu çeşm-i hurde-bîn (K 11/ 26)

(Bu mikroskop (gibi küçücük ayrıntıları görebilen) iki gözün varlığı, “Fe’nzurû” emrinin doğruluğunu pekiştirmek içindir.”)

2.1.1.4.1.5. Fe’tinâ Minhâ Bi-Sultânın Mübîn

İbrahim suresinin 10. ayetinde ve Neml suresinin de 21. ayetinde¹³ geçen “Fe’tinâ Minhâ Bi-Sultânın Mübîn” ifadesi, Âşık Çelebi tarafından da kullanılmıştır. Beyitte, Hz. Süleymân’ın bu ayeti haber getiren Hüdühüd kuşuna söylemesi durumu, şair tarafından ele alınmıştır:

Peyk-i Cibrîl oldu sana ger Süleymân Hüdühüd’e

N’ola dirse “fe’tinâ minhâ bi-sultânın mübîn” (K 11/ 40)

(Eğer sana Cebrâil haberci olduysa Hz. Süleymân’ın Hüdühüd’e “Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin.” demesi garipsenecek bir şey değildir.)

¹³ *Kur’ân-ı Kerîm*: İbrahim, 14/10 ve Neml, 27/21: “Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin.”

2.1.1.4.1.6. Fetüb ‘Aleyye Lakad Tübtüke İleyke Metâb

Nisâ suresinin 18.ayeti ile Ra’d suresinin 30. ayetinde¹⁴ geçen “Fetüb ‘Aleyye Lakad Tübtüke İleyke Metâb” ifadesi, aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Âşık Çelebi, beytinin ikinci mısrasında ise Kıyâmet suresinin 11.ayetinde¹⁵ yer vererek; Allah’tan başka tövbe edilen ve tövbeyi kabul eden bir kudretin olamayacağını vurgulamıştır:

“Fetüb ‘aleyye lakad tübtüke ileyke metâb”

“Veleyse gayrüke tevvabü min hayye ve vezer” (K 14/ 277)

(Günahlarımdan sana tövbe ettim. (Zîra) Yalnız sana tövbe edilir. Senden başka tövbeyi kabul eden yoktur.)

2.1.1.4.1.7. Hezihî Cennâtü ‘Adnin Fe’dhulûha Hâlidîn

Tâha suresinde geçen “Hezihî Cennâtü ‘Adnin Fe’dhulûha Hâlidîn” ayetine¹⁶ yer verilen aşağıdaki beyitte şair, kıyametin kopmasıyla birlikte Allah’ın dünyayı, Adn cenneti de dâhil olmak üzere sekiz cennet tabakasına dönüştüreceğini dile getirmiştir:

Cennet idüp dehri halkun halka ‘adlün çağırur

“Hezihî cennâtü ‘adnin fe’dhulûha hâlidîn” (K 11/ 84)

(Allah, dünyayı (adaletle) cennete çevirip halkın halka (karşı) adaletine çağırır. (Ve) “İşte bu Adn cennetleridir. Oraya ebediyen kalmak üzere girin.” buyurur.)

2.1.1.4.1.8. Hunâlike ‘Aynâni Tecriyân

Âşık Çelebi, “Orada cennetlerden akan iki kaynak vardır.” ayetini¹⁷ beytinde kullanarak gönlü kendine çeken sevgilisinin dağın tepesinde ağlayan hâlini görmesi üzerine ağlayan gözlerini, cennetten akan iki nehir olarak nitelendirdiğini belirtmiştir:

Kuhsâr-ı serde dîde-i giryânlarum görüp

Dilber didi “hunâlike ‘aynâni tecriyân” (G 51/ 3)

(Gönlü kendine çeken (sevgili), dağın zirvesinde ağlayan gözlerimi görüp “Orada cennetlerden akan iki pınar vardır.” dedi.)

¹⁴ *Kur’ân-ı Kerîm*: Nisâ, 4/18 ve Ra’d, 13/30: “Sana tövbe ettim. Yalnız sana tövbe edilir. Senden başka tövbeyi kabul eden yoktur.”

¹⁵ *Kur’ân-ı Kerîm*: Kıyâmet 75/11: “Günahlarımdan tövbe ettim.”

¹⁶ *Kur’ân-ı Kerîm*: Tâha, 20/ 76: “Bunlar Adn cennetleridir. Ebedî kalmak üzere buraya girin.”

¹⁷ *Kur’ân-ı Kerîm*: Rahmân, 55/50

2.1.1.4.1.9. Hüden Li'l-Mütttekîn

Bakara suresinin 282.ayetinin¹⁸ “Sakınanlar için hidayet kaynağıdır.” ve “Bu içinde şüphe olmayan bir kitaptır.” şeklindeki iki kısmını iktibas sanatıyla beytinde kullanan şair, bu iki ayetin birbirinin hâline tanıklık ettiğini ve biri diğerinin bir nüshası konumunda olduğunu dile getirmiştir:

Şâhidü'l-hâl kıbâlih ki âyet-i “lâ-reybefih”

Sırât-ı Müstakt-i tevki'-i menşûrun “hüden li'l-mütttekîn” (K 11/ 34)

(“Lâ-reybefih” ayeti, “hüden li'l-mütttekîn” (ayetinin) anlamına tanıklık eden bir hâldedir ki (sanki bu hâl) yayımlanmış bir fermânının nüshasıdır.)

2.1.1.4.1.10. İnnâ Fetahnâ

Âşık Çelebi, Fetih suresinin ilk ayetine beyitlerinde yer vermiştir. Aşağıdaki ilk beyitte devletteki yüksek makamlara ulaşan din bayraklarının, “Sana açık bir fetih nasip ettik.” ayetindeki¹⁹ elif harflerine benzetildiği görülmektedir. “A'lâm” kelimesi aynı zamanda “ileri gelenler” anlamında ele alındığında, devlet içinde etkin konumda bulunan din büyüklerinin yüce duruşlarının da bu ayetteki elif harflerini andırdığı düşünülebilir. Ardından gelen ikinci beyitte ise dine ait resmi belgelerin yine Fetih suresinin ilk ayetindeki elif harflerine benzetildiği görülmektedir:

Âyet-i “İnnâ fetahnâ” da elifler gibidür

Devletünde ser-firâz olmuş durur a'lâm-ı dîn (K 11/ 88)

(Din bayrakları, devletinde yüseklerle uzanmış olarak durmaktadırlar. (Tıpkı) “İnnâ fetahnâ” ayetindeki elif harfleri gibidirler.)

Âyet-i “innâ fetehnâda” elifler gibidür

Devletünde ser-firâz olmuş durur i'lâm-ı dîn (K 12/ 29)

(Dinin resmi belgeleri, devletinde yüseklerle uzanmış olarak durmaktadırlar. (Tıpkı) “İnnâ fetahnâ” ayetindeki elif harfleri gibidirler.)

2.1.1.4.1.11. İnnî Lâ'uhubbü'l-Âfilîn

Aşağıdaki beyitte Hz. İbrahim'in kıssasında Allah'ı arayışı anlatılırken yapılan telmihle şair, En'âm suresindeki bir ayete iktibas sanatıyla göndermede bulunmuştur.

¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm: Bakara, 2/282

¹⁹ Kur'ân-ı Kerîm: Fetih 48/1

Âşık Çelebi, gönlünden bir şimşeğin çakmasıyla her yerin şüphe bırakmayacak şekilde gün gibi aydınlanmasını, “Ben batanları sevmem.” ayeti²⁰ ile açıklamıştır:

Gün gibi berk urdı dilden nûr-ı hûrşîd-i yakîn

Tevbe idüp didüm “innî lâ’uhibbû’l-âfilîn” (K 11/ 22)

(Gönülünden güneş gibi parlayan kesin inanç güneşinin nûru, şimşek gibi çaktı. (Bunun üzerine) tövbe edip “Ben batanları sevmem.” dedim.)

2.1.1.4.1.12. Kâbe Kavseyni

“Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar hatta daha da az kaldı.” ayeti,²¹ şair tarafından Hz. Muhammed’in Allah’a olan yakınlığını simgeleyen bir yay mecazıyla ifade edilmiştir. “O toprağı sen atmadın Allah attı.” ayeti ise²² bu yay mecazında yayın kirişi olarak yorumlanmıştır. Âşık Çelebi, böylece Hz. Muhammed’in ilahî kudretle olan bağı, biri yay diğeri de kiriş olmak üzere iki ayetle mecazî bir şekilde dile getirmiştir:

Kemân idüp ana Hak sundı “kâbe kavseyni”

“Ve mâ remeyte hadünün ana izrameyte” veter (K 14/ 72)

(Allah, ona “kâbe kavseyni” (ayetini) bir yay; “Ve mâ remeyte hadünün ana izrameyte” (ayetini) ise o yayın kirişi olarak sundu.)

2.1.1.4.1.13. Lâ-Reybefih

Âşık Çelebi, Bakara suresinin “Bu içinde şüphe olmayan bir kitaptır.” şeklindeki 282. ayetini²³ beytinde iktibas sanatıyla kullanmıştır. Şair, ayet içindeki iki kısmın birbirinin hâline tanıklık ettiğini ve bu yönleriyle adeta birbirlerinin birer nüshası olduğunu ifade etmiştir:

Şâhidü’l-hâl kıbâlih ki âyet-i “lâ-reybefih”

Sûret-i tevkî’-i menşûrun “hüden li’l-müttekîn” (K 11/ 34)

(“Lâ-reybefih” ayeti, “hüden li’l-müttekîn” (ayetinin) anlamına tanıklık eden bir hâldedir ki (sanki bu hâl) yayımlanmış bir fermânının nüshasıdır.)

²⁰ *Kur’ân-ı Kerîm*: En’âm, 6/76

²¹ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/9

²² *Kur’ân-ı Kerîm*: Enfâl, 8/17

²³ *Kur’ân-ı Kerîm*: Bakara, 2/282

2.1.1.4.1.14. Mâ Evhâ

Âşık Çelebi, Necm suresindeki “Kuluna vahyetti.” (10.ayet)²⁴ ifadesi ile Bakara suresinin “Âdem’e bütün isimleri öğretti.” (31.ayet)²⁵ şeklindeki ayetlerini aşağıdaki beytinde ele almıştır. Şair, “alleme’l-esmâ” ayetindeki gizli anlamlara vâkıf olan kişiyi bilgili olarak nitelendirirken, “mâ evhâ” sırrına ermiş kişiye yani memduha hitap etmektedir:

Eyâ dâna vü âgâh-ı rümûz-ı “alleme’l-esmâ”

Eyâ müşkil-küşâ-yı nüktedân-ı sırr-ı “mâ evhâ” (K 1/ 8)

(Ey “alleme’l-esmâ” (ayetinin) sırlarına vâkıf olan bilge kişi! Ey “mâ evhâ” (ayetinin) sırrını çözen ince meselelerini anlayan kişi!)

2.1.1.4.1.15. Mâ-Zâg

Beyitte, “Gözü hedeften şaşmadı.” anlamındaki “mâ zâgâ’l-basarı” ayeti²⁶ iktibas yoluyla ele alınmıştır. Şair, gözün bu ayette geçen “mâ-zâg” ifadesiyle yani “hedeften şaşmadı” anlamıyla hiçbir şeye bakmayacak şekilde karardığını ifade etmektedir. Kalbin ise hiç uyumadan bu siyahlanmış yan bakışı içinde barındıran bir kın hâlini aldığını dile getirmiştir:

Zâglanmış tîg-i gamzen sürme-i “mâ-zâg” ile

Lâ-yenâm-ı kalbi ol tîge niyâm-ı ‘anberîn (K 11/ 57)

(Yan bakışının kılıcı “Mâ-zâg” ayetinin (sarsılmaz) göz sürmesiyle karartılmış. Hiç uyumayan kalp (ise), bu kılıca, amber kokulu (bir) kın olmuştur.)

2.1.1.4.1.16. Nefahu Fîhi Min Rûhî

Âşık Çelebi’nin *Divan*’ından alınan aşağıdaki beyitte “Ona ruhumdan üflediğim zaman” ayeti²⁷ kullanılarak telmih sanatıyla Hz. İsa’ya gönderme yapılmıştır. Kalemin, hokkadan çıktığı andan itibaren sürekli mürekkep akıtması, Hz. İsa’nın daha beşikteyken konuşmaya başlamasına benzetilmiştir. Şair, kalemin söz söyleme vasfı ile ilahî kudret arasında bir bağlantı kurarak, bu kudretin kalem aracılığıyla ifadeye büründüğünü vurgulamaktadır:

²⁴ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/10

²⁵ *Kur’ân-ı Kerîm*: Bakara, 2/31

²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/17

²⁷ *Kur’ân-ı Kerîm*: Hicr, 15/29 ve Sad, 38/72

Ger “nefahtu fihi min rûhî” den urmaz ise dem

Mehd-i mahberden Mesih-âsâ niçün söyler kalem (K 7/ 7)

(Kalem, eğer “Ona ruhumdan üfledim.” (ayetinden) nasibini almamışsa niçin mürekkep hokkasından çıktığı andan itibaren Mesih gibi söz söylesin?)

2.1.1.4.1.17. Sırât-ı Müstakîm

Aşağıdaki beyitte Fâtiha suresinde geçen “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve azıp sapanların yoluna değil.” ayetindeki²⁸ iki kısma değinilmiştir. İslâm şeriatının nurunun doğru yolu göstermemesi durumunda “dâllîn” yani dalalette bulunan, sapkınlık içindeki kimselerin dünyada imânsızlık gecesinden çıkmalarının mümkün olmadığı vurgulanmıştır:

Nûr-ı şer’ün eyler irşâd-ı “sırât-ı müstakîm”

Yoksa kalırdı şeb-i küfr içre ‘âlem “dâllîn” (K 11/ 52)

(İslâm şeriatının nûru, “sırât-ı müstakîm” ile doğru yolu gösterir. Yoksa “dâllîn” (sapmışlar) topluluğu dünyada küfür gecesinde kalırdı.)

2.1.1.4.1.18. Sübhâne’llezi Esrâ

“Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah, eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.” ayetinde²⁹ geçen “Peygamberi gece Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götürdü” kısmı, Âşık Çelebi tarafından beytinde ele alınmıştır. Şair, insanlara doğrunun ve iyiliğin Kur’ân ayetleriyle açıkça ortaya konulduğunu belirterek bu yüce ayetin de buna bir kanıt olduğunu vurgulamıştır:

Kurbetün râhına “sübhâne’llezi esrâ” delîl

Âyet-i ‘azz u ‘alân âyât-ı Kur’ân-ı mübîn (K 11/ 35)

(Allah’a yakın olma yoluna, doğruyu yanlış ve iyiyi kötüyü açıkça ortaya koyan Kur’ân’ın ayetleri ve “sübhâne’llezi esrâ” yüce ve aziz ayet kanıttır.)

²⁸ Kur’ân-ı Kerîm: Fâtiha, 1/7

²⁹ Kur’ân-ı Kerîm: İsrâ, 17/1

2.1.1.4.1.19. Sümme Denâ

Necm suresinin 8. ayetinde geçen “Sümme denâ” ifadesi, aşağıdaki beyitte iktibas sanatıyla kullanılmıştır. “Sonra yaklaştıkça yaklaştı.”³⁰ ve “Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı.”³¹ mealindeki ayetlerle Hz. Muhammed’in miracında Allah’a yakınlaşma süreci anlatılmaktadır. Beyitte ise bu ilahî yakınlık mertebeleri, Allah Resûlü’nün yüce makamı karşısında basit birer mertebe olarak tasvir edilmiş; “Sümme denâ” bir saray, “ev ednâ” ise bir taht şeklinde mecazlaştırılmıştır:

Serây-ı “sümme denâ” vü serîr-i “ev ednâ”

‘Uluvv-ı kadrine mi’râc pâye-i kem-ter (K 14/ 66)

(“Sümme denâ” (ayetinin) sarayı ve “ev ednâ” (ayetinin) tahtı, senin yüce değerinin yanında (aşağı) birer Mi’râç mertebeleridirler.)

2.1.1.4.1.20. Veleysel Gayrûke Tevvabü Min Hayye Ve Vezel

Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitte iktibas sanatına başvurarak *Kur’ân-ı Kerîm*’den aldığı çeşitli ayetleri kullanmıştır. Beytin ilk mısrasında, Nisâ suresinin 18. ve Ra’d suresinin 30. ayetlerinde geçen “Sana tövbe ettim. Yalnız sana tövbe edilir. Senden başka tövbeyi kabul eden yoktur.”³² anlamındaki ifadeler, yer alırken; beytin ikinci mısrasında ise Kıyamet suresinin 11. ayetinde geçen “Günahlarımdan tövbe ettim.” ifadesine yer verilmiştir. Şair, bu beyitte Allah’tan başka tövbe edilecek kimsenin olmadığını vurgulayarak bu hakikati ayetler ile destekleyerek dile getirmiştir:

“Fetüb ‘aleyke lakad tübtüke ileyke metâb”

“Veleysel gayrûke tevvabü min hayye ve vezel” (K 14/ 277)

(Günahlarımdan sana tövbe ettim. (Zîra) Yalnız sana tövbe edilir. Senden başka tövbeyi kabul eden yoktur.)

2.1.1.4.1.21. Ve Mâ Remeyte Hadünün Ana İzrameyte

“Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar hatta daha da az kaldı.” anlamındaki ayet,³³ şair tarafından beytinde dile getirilmiştir. Bu ayet, Allah tarafından yay şeklinde tasvir edilmiştir. Enfâl suresinin 17. ayetinde geçen “O toprağı sen atmadın Allah

³⁰ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/8

³¹ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/9

³² *Kur’ân-ı Kerîm*: Nisâ, 4/18 ve Ra’d, 13/30

³³ *Kur’ân-ı Kerîm*: Necm, 53/9

attı.”³⁴ ifadesi ise bu yayın kirişi olarak betimlenmiştir. Şair, iktibas sanatını kullanarak bu iki ayeti beytinde bir araya getirmiş; Mi’râç olayındaki ilahî yakınlığı sembolik bir şekilde anlatmaya çalışmıştır:

Kemân idüp ana Hak sundı “kâbe kavseyni”

“Ve mâ remeyte hadünün ana izrameyte” veter (K 14/ 72)

(Allah, ona “kâbe kavseyni” (ayetini) bir yay; “Ve mâ remeyte hadünün ana izrameyte” (ayetini) ise o yayın kirişi olarak sundu.)

2.1.1.4.1.22. Yâ Leytenî Küntü Türâb

Aşağıdaki beyitte Nebe suresinde geçen “Keşke ben de toprak olsaydım.” mealindeki ayete³⁵ yer verilmiştir. Beyitte bir kişinin toprağa gömülmesi üzerine gökyüzünün bunu kıskanarak “Keşke ben de toprak olsaydım.” demesi bu ayete yapılan göndermeyle ifade edilmiştir:

Döndi reşkinden didi “yâ leytenî küntü türâb”

Sîneye çekdi zemîn çünki seni çarh-ı berîn (K 11/ 63)

(Yüce (olan) gökyüzü, seni kıskandığından dönüp “Keşke ben de toprak olsaydım.” dedi. Çünkü yeryüzü seni bağrına bastı.)

2.1.1.4.1.23. Yusebbihûne Lehû Bi’l-Guduvvu Ve’l-Âsâl

Aşağıdaki beyitte “Sabah, akşam O’na (Allah’a) tesbih ederler. (O’nu) yüceltirler.”³⁶ şeklindeki ayete dua mahiyetinde yer verilmiştir. Herkesin yardımcısı ve yardım edeni olan Allah’ın, memduhun yardımcısı olması için niyazda bulunulmuş ve bütün yaratılmış varlıkların Allah’ı sabah ve akşam, daima zikir hâlinde olduğu belirtilmiştir:

Şu zât ola mu’inün ki cümle-i mahlûk

“Yusebbihûne lehû bi’l-guduvvu ve’l-âsâl” (K 5/ 40)

(Bütün yaratılmış varlıkların sabah akşam tesbih ettiği ve yücelttiği o Zât, senin yardımcın olsun.)

³⁴ Kur’ân-ı Kerîm: Enfâl, 8/17

³⁵ Kur’ân-ı Kerîm: Nebe, 78/40

³⁶ Kur’ân-ı Kerîm: Nûr, 24/36

2.1.1.4.2. Hadisler

Terimsel anlamıyla “Hz. Muhammed’in fiil ve sözleri” (Karagöz vd., 2010: 215) anlamına gelen hadisler, içeriklerine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Hz. Peygamber’in fiillerine “hadîs-i fi’lî”, sözlerine ise “hadîs-i kavî” denilmektedir. Vahiy yoluyla peygambere iletilen hadislere ise “Hadîs-i Kudî” (Kutsal Hadis) adı verilmektedir. Klasik Türk şiirlerinde şairler, iktibas ve telmih yoluyla hadislere sıkça yer vermişlerdir. Bu nedenle hadisler, klasik Türk edebiyatının önemli kaynakları arasında yer alır (Pala, 2004: 183). Nitekim Âşık Çelebi’nin beyitlerinde de hadislere rastlanmaktadır.

2.1.1.4.2.1. Geh Erihnî yâ Bilâl

Hz. Muhammed, mânâ âlemine yükselmek arzusunda olduğu zaman Hz. Bilâl’e “Ey Bilâl! Ezan oku ve bizi ferahlandır.” ; mânâ âleminden bu âleme dönmek istediğinde ise Hz. Ayşe’ye “Yâ Hümeýra benimle konuş.” buyurmuştur (Uludağ, 2012: 176). Klasik Türk edebiyatı şairleri de bu sözlerle beyitlerinde yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte bu duruma gönderme yapılmakta; insan âlemindeki bahçeden esen rüzgârın, “Ey Bilâl! Ezan oku ve bizi ferahlandır.” ifadesine benzetildiği görülmektedir. Bu sebeple Allah’a olan yakınlığın amber kokusuna büründüğü ruhun da bu kokuyu içine çektiği ifade edilmektedir:

“Geh Erihnî yâ Bilâl” olup nesîm-i bâg-ı ins

Cân meşâmın bûy-ı ünsullâh iderdi ‘anberîn (K 11/ 50)

(Bazen insan bahçesinin rüzgârı, “Geh Erihnî yâ Bilâl” gibi (ferahlatıcı) olup canın burnu, Allah’a yakınlığın amber kokusunu içine çekerdi.)

Aşağıdaki ilk beyitte Hz. Peygamberin, Hz. Ayşe’ye söylediği “Yâ Hümeýra benimle konuş.” ifadesi, sevgilinin dudaklarının verdiği zevke benzetilmiştir. Âşığın, sevgilinin ağzından çıkan bir söze verdiği önem Hz. Peygamberin bu sözü ile anlatılmıştır. Yine Hz. Muhammed’in, Hz. Bilâl’e hitaben söylediği “Ey Bilâl! Ezan oku ve bizi ferahlandır.” ifadesi de beyitte sevgilinin saçlarından, âşığın ruhuna ulaşan koku biçiminde ele alınmıştır. İkinci beyitte ise “Yâ Hümeýra benimle konuş.” ifadesi ile mânevî bir uyanış yaşayan kişilerin, gönüllerde Allah aşkını uyandıran kişinin kadehinin bir yudumuyla kendilerinden geçtikleri belirtilmiştir:

“Kellimînî yâ Humeyrâ” zevk-i la’lündür dile

Câna zülfünden irer bûy-ı “erihni yâ Bilâl” (G 28/ 5)

(Gönül için, “Kellimînî yâ Humeyrâ” sözü, (sevgilinin) kırmızı dudaklarının zevki gibidir.) Câna (onun) saçından “erihnî yâ Bilâl” kokusu ulaşır.)

“Kellimînî yâ Humeyrâ” âgâh olup sâkî-i vakt

Mest olurdu cür’a-i câmunla ehl-i bezm-i dîn (K 11/ 49)

(Din meclisinin ehli, “Kellimînî yâ Humeyrâ” ile uyanık olup gönülde Allah aşkını uyandıran kişinin zamanında (onun) kadehinin bir yudumu ile kendilerinden geçerlerdi.)

2.1.1.4.2.2. Künt-i Kenzen (Küntü Kenzen)

Bu ifade, ünlü hadis âlimleri (İbn-i Teymiye, Zerkeşî, İbn-i Hacer, Suyûtî...) tarafından uydurma hadisler arasında değerlendirilmiştir. Ancak Aliyyü'l-Kârî, “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler (beni bilsinler) diye yarattım.” (Zariyât, 51/56) ayetine dayanarak bu ifadenin anlamının doğru olduğunu savunmuştur (Yılmaz, 1992: 91). “Ben bilinmeyen bir hazîne idim, bilinmeyi diledim, birtakım kimseleri yarattım, onlara kendimi bildirdim ve onlar da beni bildiler.” cümlesindeki “Küntü Kenzen” ifadesi, şairler tarafından beyitlerine sıkça kullanılmıştır. Aşağıda ele alınan birinci beyitte “Künt-i kenzen”den kast edilenin mükemmelliğe sahip gizli bir hazine olduğu belirtilmiş; kalem ise bu hazineyi korumakla görevli bir varlık olarak gösterilmiştir. İkinci beyitte ise “Ben gizli bir hazineydim.” cümlesindeki tılsımın, “Sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım.” hitabına mazhar olan Hz. Muhammed olduğu vurgulanmıştır:

Künt-i kenzenden nüümüne genc-i mahfîdür kemâl

Hıfz için anı tılsım-ı ejdehâ-peyker kalem (K 7/ 5)

(“Künt-i kenzen” hadisinden bir örnek olarak kemâl, gizli (bir) hazinedir. Kalem (de) onu korumak için ejderha suretinde bir tılsım gibidir.)

“Küntü kenzen” genc-i mahfîdür ana sensin tılsım

Sırr-ı “Levlâk”-ı vücûd-ı pâkûn olmuşdur emîn (K 11/ 36)

(“Küntü kenzen” sırrı gizli bir hazinedir. Ona tılsım (olan) sensin. Pak varlığın, “Levlâk” sırrının güvenilir taşıyıcısı olmuştur.)

2.1.1.4.2.3. Lâ-Yenâmu Kalbü

Hiz. Muhammed, “Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz.” (Yavuz, 2010) buyurmuştur. Beytinde bu duruma gönderme yapan Âşık Çelebi, dalalet uykusunda olmamanın ve uyanık olma hâlinin önemini vurgulamıştır:

“Lâ-yenâmu kalbü” sana devlet-i bî-dârdur

Çok nazar anlar niyâm-ı ‘aynıdan ‘ayn-el-yakîn (K 11/ 56)

(“Lâ-yenâmu kalbü” sana uyanıklık mertebesidir. Uykuda olanların gözlerinden, gözle görmüş gibi edinilen bilgiyi, bakış (sahiplerinin) birçoğu anlar.)

2.1.1.4.2.4. Levlâk

Bir kısmında “levlâk” ifadesinin yer aldığı "Ya Muhammed sen olmasaydın felekleri (kâinatı) yaratmazdım." anlamındaki cümle, kutsi bir hadis olarak kabul edilmektedir (Uludağ, 2012: 229). Klasik Türk edebiyatı şairlerince beyitlerinde ele aldıkları bu ifade, Âşık Çelebi tarafından da kullanılmıştır. Şairin, aşağıda ele alınan beytinde Hiz. Muhammed’in günahsız varlığının, Allah’ın “Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim.” kelâmına tılsım olduğu belirtilmiştir:

“Küntü kenzen” genc-i mahfidür ana sensin tılsım

Sırr-ı “Levlâk”-ı vücûd-ı pâkün olmuşdur emîn (K 11/ 36)

(“Küntü kenzen” sırrı gizli bir hazinedir. Ona tılsım (olan) sensin. Pak varlığın, “Levlâk” sırrının güvenilir taşıyıcısı olmuştur.)

2.1.1.4.2.5. Lî-Ma’allah

Hiz. Muhammed’in Allah ile olan yakınlığını anlatan “Benim Allah’la bir olduğum bir makam/an vardır ki” ifadesi, şairler tarafından telmih yoluyla kullanılmıştır. Aşağıda yer alan beyitte Hiz. Süleyman’ın “Bana öyle bir mülk ver ki, kimseye verme!” duasına yer verilmiştir. Bu duayla sahip olduğu mülke sultan olan Hiz. Süleyman’a karşılık Hiz. Muhammed’in de Allah’a en yakın makama vekil olması durumu ele alınmıştır:

Ger Süleymân “Rabbı hebli” mülkine sultân ise

“Lî-ma’allah” ün makâmına sen oldun câ-nişîn (K 11/ 42)

(Eğer Hiz. Süleymân, “Rabbı hebli” mülküne sultân olmuşsa (Ey Nebî! Sende) “Lî-ma’allah” makamına vekil oldun.)

2.1.1.5. Peygamberler

Farsça kökenli bir kelime olan peygamber, “haberci” anlamına gelir ve “Allah’tan haber getiren” kişi demektir. Türkçede ise “elçi” kavramına karşılık gelmektedir. Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar insanlara toplam 124 bin peygamber gönderilmiştir (Karagöz vd., 2010: 539-540). Peygamberler, insanlara Allah’ı tanıtmak ve onları doğru yola yönlendirmekle vazifelidir. *Âşık Çelebi Dîvânı*’nda toplam on iki peygamberin adı zikredilmiştir. Bunlar şunlardır:

2.1.1.5.1. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, sabır timsali olarak anılan bir peygamberdir. Dünya nimetlerine sahipken malını, sağlığını kaybederek büyük bir imtihana tâbi tutulmuştur. Hastalığında vücudunda yaralar açılmış ve yaralarına kurtlar dahi düşmüştür. Bu kurtlar “Kirm-i Eyyûb” olarak da adlandırılmıştır. Hz. Eyyûb’un bütün bu sıkıntılara sabretmesiyle beyitlerde adı anılmıştır (Canım, 2021: 195). Aşağıdaki beyitte de Hz. Eyyûb’un vücudundaki yaralarda bulunan kurtların varlığına değinilmiştir. Allah’ın, ihsanıyla bu kurtlara başka bir rızık vermesi sonucunda sabrın timsali olan bu peygamberin hastalığından kurtulduğu vurgulanmaktadır:

Yir anı kirm-i sitem niteki ten-i Eyyûb

Nesîm-i lutf ile bir berg zâhir olsa eger (K 14/ 93)

(Hz. Eyyûb’un bedenini (yiyen) eziyet kurdu öylesine şiddetlidir ki eğer (Allah’ın) lütuf rüzgârıyla bir yaprak ortaya çıksaydı, onu bile yerdi.)

2.1.1.5.2. Hz. Hızır

Hz. Hızır, anlatılan rivayetlere göre ölümsüzlük suyuna ulaşmış bir peygamber ya da velidir. Beyitlerde genellikle ölümsüzlük suyunu birlikte aradığı İskender ve Hz. İlyas ile birlikte zikredilmektedir (Canım, 2021: 283). Aşağıdaki birinci beyitte ise sevgilinin hattı söz konusu edilmiştir ve Hızır, “yeşillik” anlamı taşıdığı için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüz hattındaki ayva tüyleri, Hızır olarak tasavvur edilmiş; kalem ise bu güzelliğin sevdasıyla ölümsüzlük suyunu aramak için karanlıklar ülkesine giren İskender’e benzetilmiştir. Telmih ve teşbih sanatlarının kullanıldığı beyitte; sevgilinin ağzı ölümsüzlük suyunun kaynağına, saç karanlıklar ülkesine, hattı Hızır’a; bu tenasüpler içerisinde kalem de İskender’e teşbih edilmiştir:

Eyleyüp sevdâ-yı Hızır-ı hattını rehber kalem

Girdi mülk-i zulmete mânend-i İskender kalem (K 7/ 1)

(Kalem, (senin) yüzündeki hatların Hızır'ına olan sevdasını rehber edip İskender gibi karanlıklar ülkesine girdi.)

İkinci beyitte, ölümsüzlük suyunun karanlıklar içinde bulunduğu gönderme yapılmakta ve onu bulan kişinin de Hızır olduğu ifade edilmektedir. Güneş, karanlıkta kalmış ölümsüzlük suyuna benzetilerek dikkat çekici bir teşbih oluşturulmuştur. Üçüncü beyitte ise Hz. Hızır'ın rehberlik eden ve yardım sağlayan yönü ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda, her iki beyitte de Hızır figürü hem bilgi ve hikmetin sembolü hem de ilahî yardımın simgesi olarak kullanılmaktadır:

Çeşme-i hayvân gibi zulmetde kalmışdı güneş

İrmemişdi ana Hızır-ı subh-ı İskender-leyin (K 11/ 8)

(Güneş, ölümsüzlük suyu gibi karanlıkta kalmıştı. Ona İskender gibi sabahın Hızır'ı ulaşmamıştı.)

'Aceb mi Hızır irişüp bana reh-nümâ olsa

Murâda himmet-i Hızır ile irdi İskender (K 14/ 170)

(Hz. Hızır bana ulaşip yol gösteren olsa garip mi? (Zîra) İskender, Hz. Hızır'ın yardımı ile amacına ulaştı.)

2.1.1.5.3. Hz. İbrahim

Arapların, İsrâîloğullarının, kendisinden sonraki peygamberlerin ve İslâm peygamberinin atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim, Nemrûd devrinde yaşamış bir peygamberdir. Dinler tarihinde mabetteki küçük puları kırarak suçu büyük olan diğer puta yüklemesi nedeniyle Nemrûd tarafından ateşe atılması konu edilmiştir. Ancak mucize olarak ateş, gül bahçesine dönüşmüştür. Klasik Türk edebiyatında bu mucizesi ve Hâlîlu'llâh unvanı ile beyitlerde sıkça zikredilmektedir (Canım, 2021: 196-197). Âşık Çelebi, aşağıda ele alınan ilk beytinde, Hz. İbrahim'in ateşe atılmasının ardından ateşin gül bahçesine dönüşmesini telmih yoluyla işlemiştir. Ayrıca bu mucizeye karşılık mertebe sahibi olan memduhun şefâat etmesiyle cehennemi bile en yüce cennete çevirmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. İkinci beyitte ise Nemrûd ismi, Hz. İbrahim ile aynı dönemde yaşaması sebebiyle tenasüplü olarak kullanılmıştır:

N'ola olduysa Halîlu'llâha âteş gülsitân

Sen şefâ'atle idersin dûzahı huld-ı berîn (K 11/ 43)

(Halîlu'llâh'a ateş, gül bahçesi olmuşsa buna şaşılmaz. (Zîra) sen, şefaatinle cehennemi (dahi) ebedî cennete dönüştürürsün.)

Cihânı âteş-i kibr ile yakma çün Nemrûd

Halîlüm âdeme âzârı azar it azar (K 14/ 221)

(Dostum! Nemrûd gibi cihânı kibir ateşiyle yakma. İnsanlara zarar vermeyi azalt, daha az incit.)

2.1.1.5.4. Hz. 'Îsâ (Mesîh)

Hz.İsa, kendisine İncil adındaki kutsal kitap indirilen ve İsrâiloğullarının son peygamberi olan kişidir. “Mesîh” lâkabıyla da anılmaktadır. Divan edebiyatında genellikle hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltebilmesi, dokunduğu şeyleri canlandırabilmesi ve nefesinin iyileştirici etkisiyle körlerin görmeye başlaması gibi mucizeleriyle şairler tarafından beyitlerde zikredilmektedir (Canım, 2021: 204-207). Âşık Çelebi, Hz. İsa'yı telmih yoluyla beyitlerinde ele almış; peygamberin ismini ve Mesîh lâkabını kullanmıştır. Mûcizelerinden ise en çok nefesiyle ölüleri diriltmesi, şifa vermesi ve canlandırmasına değinilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde memduh (övgüye değer kişi) konu edilirken Hz. İsa'nın mûcizeleri benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Zihî mu'ciz ki 'âlem mürde halk efsürde olmuşken

İrişdün 'adl ile mânend-i 'Îsâ eyledün ihyâ (K 1/ 11)

(Ne güzel (bir) mucize ki âlem ölmüş ve halk duygusuz hâle gelmişken adâletle ulaşıp Hz. İsa gibi (onları) dirilttin.)

Cihân-ı mürde 'Îsâ-veş demünden tâze cân buldı

Hayât-ı tâze tutdı 'âlem-i ecsâd u ekvânı (K 3/ 32)

(Ölmüş dünya, Hz. İsa'nın (nefesi) gibi (senin) nefesinden yeniden canlandı. Cesetler ve varlıklar âlemi, taze bir hayat bürüdü.)

Tabîb eger ola cân-bahş u muhyî-i mevî

Dem-i Mesîhden i 'câzda ura dem eger (K 14/ 35)

(Eğer doktor, can veren ve ölü diriltten biri olursa mucizede Mesîh'in zamanından söz etsin.)

2.1.1.5.5. Hz. Lokmân

Klasik Türk şiirinde hikmetin sembolü olarak bilinen Hz. Lokman'ın, veli veya peygamber olup olmadığı konusunda çeşitli ihtilâflar söz konusudur. *Kur'ân-ı Kerîm*'in 31. suresi onun adını taşır ve bu surede kendisine hikmet verildiği belirtilmiştir. Lokman, oğluna vermiş olduğu öğütleriyle kendisinden övgüyle bahsedilen birisidir. Ölüm ve yaşlılık dışında her derde deva bulduğu söylenilmektedir. Ayrıca bütün otların sırrına hâkim olduğu bilinir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde telmih yoluyla Hz. Lokmân'a gönderme yaparak "Lokman, hasta kişiye neyi uygulaması gerekiyorsa onu yapmalıdır." şeklinde bir vurgu yapmıştır:

Bir kulun dîvâne olsa gayret-i akrân ile

Bende çek zencîr-i ihsânunla Lokmân'lık budur (G 110/ 2)

(Bir kölen yaşlılarının çabası ile deli olsa; ihsânının zinciri ile bağla. (Zîra) Lokmanlık budur.)

2.1.1.5.6. Hz. Muhammed

İslâm peygamberi olan Hz. Muhammed, son peygamberdir. Kendisinden önce gelen bütün peygamberlerin mucizelerini bünyesinde ihtiva eden peygamber, divan edebiyatında bu mucizeleriyle zikredilmiştir (Canım, 2021: 210-214). Kâinatın yaratılma sebebi olması, ayı ikiye bölmesi, şefaathçi olması, parmaklarından su akıtması, hurma kütüğünün kendisi için ağlaması, ağaçların onun emriyle yerlerinden çıkıp yanına gelmesi, bulutun kendisine gölge yapması, günahlardan muhafaza edilmesi, küçükken kalbinin yıkanması gibi birçok mûcizesi ve İslâm şeriatini insanlara tebliğ etmesiyle birlikte ele alınmıştır.

Nitekim Âşık Çelebi de Hz. Muhammed'in, parmağından su akıtma mucizesini, Allah'ın dininin O'nun şeriatı ve İslâm dini ile tamamen erdirdiği gibi özelliklerinden beyitlerinde bahsetmiştir. Ayrıca O'nu Ahmed, Nebî, Resûlâllah isimleriyle de zikretmiştir.

Âşık Çelebi Dîvânı'ndan alınan aşağıdaki ilk beyitte Hz. Muhammed'in parmağından su akıtma mucizesi ile kalem sahibinin kaleminin ucundan ilim akıtması arasında bir benzerlik kurulmuştur. İkinci beyitte Hz. Muhammed ile İslâm dininin ve şeriatinin tamamlandığı vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise Hz. Muhammed'in, Vedâ

Hutbesi'nde ailesine ve ümmetine seslenerek *Kur'ân-ı Kerîm*'i tutunulacak kuvvetli bir ip olarak nitelendirdiği dile getirilmiştir:

Barmagından akıdur halka zülâl-i ma'rifet

İsbî'-ı mu'ciz-nümâ-yı Ahmedi ohşar kalem (K 7/ 6)

(Kalem, ucundan insanlara ilmin saf ve tatlı suyunu akıtır. (Bu yönüyle) Ahmed'in mucize gösteren parmağına benzer.)

Çü oldı tâze vü ter dîn-i Hakk u şer'-i Nebî

Demidür eylesin hâl-i âlî istikmâl (K 5/ 14)

(O hâlde yüceliğe giren eksikliklerini tamamlasın, (şuan) zamanıdır. Çünkü Allah'ın dini ve Peygamber'in şeriatı tamamlandı.)

Yâ Resûla'llâh vasiyyet itdün âlün ümmete

Didi anlardur size Kur'ân ile habl-ı metîn (K 11/ 69)

(Ey Resullâllah! Ailen ile ümmete vasiyet ettin. (Peygamber), *Kur'ân* size (tutunulacak) çok kuvvetli bir ip (gibidir) dedi.)

2.1.1.5.7. Hz. Mûsâ

İslâmiyet çerçevesinde Yahudilere tebliğ edici mahiyetinde gönderilen ve kutsal kitaplardan *Tevrat*'ın vahyedildiği peygamber olarak kabul edilen Hz. Mûsâ, Firavun döneminde ve onun sarayında büyütülmüştür. Allah'ın birliğini anlatmaya başlamasıyla Firavun ve yandaşları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Denizi asası ile ikiye bölmesi, elini koynuna koyup çıkardıktan sonra elinin parlayarak nurlar saçması (Yed-i Beyzâ), asasının Firavun'un büyücülerinin büyülerine karşı yılan hâline bürünmesi ve Tûr Dağı'nda iken Allah'ın dağa tecellisi sonucu düşüp bayılması şeklindeki mucizeleriyle zikredilmektedir (Harman, 2020: 207-213).

Âşık Çelebi Dîvânı'nda Hz. Mûsâ'nın konu edildiği beyitlerden ilkinde, sevgilinin güzel yüzü karşısında gülün kendisini paramparça etmesi ile Hz. Mûsâ'nın, Tûr Dağı'nda Allah'ın tecellisi karşısında dağın paramparça oluşu arasında bir benzerlik kurulmuştur. İkinci beyitte ise Hz. Mûsâ'nın mucizesi olan elinin beyaz olması ile kâğıdın beyazlığı arasında bağlantı kurulmuştur:

Döymeyüp subh-ı tecellîde dem-i dîdâra gül

Tûr-ı Mûsâ gibi kendin itdi pâre pâre gül (K 4/ 1)

(Gül, sabah ışığının görüldüğü vakitte (sevgilinin) güzel yüzünü (görme) vaktine dayanamayıp Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı gibi kendisini parça parça etti.)

Mûsa-i lutfun yed-i beyzâ ider geh nâmeyi

Gâh kahrarla olur âteş-feşân-ejder kalem (K 7/ 25)

(Bazen lütfun Mûsâ'sı, kâğıdı beyaz bir el (gibi) yapar. Bazen (de) kalem, öfkenle ateş püsküren bir ejderha (gibi) olur.)

2.1.1.5.8. Hz. Nûh

Kur'ân-ı Kerîm'de A'râf, Yûnus, Hûd ve Nûh surelerinde adı toplam 71 ayette geçen Hz. Nûh, kavminin kendisine inanmaması ve iman etmemesi üzerine ettiği duası sonucu meydana gelen Nûh Tufanı ile klasik Türk edebiyatında anılan bir peygamberdir. Hz. Nûh, aynı zamanda ağaç ve marangozluk mesleğinin de pîri sayılmaktadır (Canım, 2021: 216-218). *Âşık Çelebi Dîvânı*'ndan alınan aşağıdaki ilk beyitte Hz. Muhammed'in ailesinin, Hz. Nûh'un gemisindeki inananlara benzetildiği ifade edilmiştir. Beyitte adı geçen Ali Pürtek³⁷ ise Âşık Çelebi'nin görevine son verilmesine sebep olan savaş gemisindeki filonun başında bulunan kaptandır. İkinci beyitte ise dünya, Hz. Nûh tufanındaki selden geriye kalmış temelsiz bir vîrâne olarak tasvir edilmiştir:

Nebî âlini teşbîh eylemişdür keştî-i Nûha

'Alî Pürtek kapudanına n'ola nehr-i Tunaya (K 13/ 27)

(Peygamber, ailesini Hz. Nûh'un gemisine benzetmiştir. (Böyle iken) Ali Pürtek kaptanına ve Tuna Nehri'ne ne olur?)

Cihân seyl-i fenâ yolında bî-bünyâdmış bildüm

Zemân-ı Nûhdan kalmış harâb-âbâdmış bildüm (G 41/ 1)

(Dünya, fânîlik selinin yolunda temelsiz bir yapıymış onu anladım. Hz. Nûh zamanından kalmış (bir) vîrânelikmiş bildim.)

³⁷ Ali Pürtek hakkında daha ayrıntılı bilgi için Filiz Kılıç'ın "Üsküp'ün 'Gazi Babası': Âşık Çelebi" şeklindeki makalesine ait olan "Kılıç, 2016: 12" adlı kaynağa bakınız.

2.1.1.5.9. Hz. Süleymân

Kur'ân'da adı geçen hükümdarlığıyla da anılan Hz. Süleymân, Davut peygamberin oğlu olup İsrâîloğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Çoğu insanın sahip olamayacağı güç ve saltanata sahiptir. Hayvanların dillerine vâkıf olması, rüzgâra olan hâkimiyeti, cinlerin emri altında bulunması gibi mucizevî özellikleriyle birlikte üzerinde İsm-i Âzam'ın yazılı olduğu yüzüğü ve mührü ile de divan şiirinde sıkça konu edilmiştir. Hz. Süleyman'dan bahsedilen beyitlerde Sabâ melikesi Belkîs'a ve kuşu Hüdhüd'e de yer verilmektedir (Tökel, 2016: 231-236). *Âşık Çelebi Dîvânı*'nda yer alan aşağıdaki beyitlere bakıldığında zaman da Hz. Süleymân'ın yukarıda bahsi geçen mucizeleriyle beyitlerde konu edildiğine şahit olunmaktadır:

Dâire çekmiş ki ins ü cinni teshîr eyleye

Eyleyüp dilde Süleymân nâmını ezber nişân (K 10/ 8)

(Alâmet, Hz. Süleymân'ın nâmını dilinde ezber edip daire çekmiş ki insanları ve cinleri kontrolü altına alsın.)

Vahş-i tayra hâkim olduysa Süleymân-ı nebî

Emrinün mahkûmudur rûhiyân-ı kerrûbîyîn (K 11/ 39)

(Süleyman peygamber, yabani kuşlara hükmettiği gibi ruhtan yaratılmış olan büyük melekler (de) onun emirlerine boyun eğler.)

Elinden yir yüzünde çünkü mûr incinmedi anun

'Aceb mi gökde tahtın yıl götürdüyse Süleymânun (G 23/ 1)

(Hz. Süleymân'ın tahtını gökte rüzgâr götürdüyse garip mi? Çünkü onun elinden yeryüzünde bir karınca (dahi) incinmedi.)

2.1.1.5.10. Hz. Ya'kûb

İshâk peygamberin oğlu olan Hz. Ya'kûb'un 12 oğlu vardır. Babasının vefatından sonra Ken'ân iline yerleştiği rivayet edilmiş ve Allah'ın kendisine peygamberlik vermiş olduğu söylenmiştir. Hz. Ya'kûb, oğlu Hz. Yûsuf'a duyduğu sevgisini kıskanan kardeşlerinin Yûsuf'u kuyuya atmaları sonucu külbe-i ahzânda yıllarca ağlamaktan gözlerinin kör olmasıyla, Hz. Yûsuf'un gömleğiyle gözlerinin açılması gibi durumlarla edebiyatta anılmaktadır (Pala, 2004: 478). Aşağıdaki beyitte de şairin tenasüp sanatını kullanarak Hz. Ya'kûb'u, hüznler evi ve Hz. Yûsuf ile birlikte ele aldığı görülmektedir:

Beni Ya'kûb-veş beytü'l hazende ko melûl u zâr

Yûri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya'kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır'a var, sultan ol.)

2.1.1.5.11. Hz. Yûnus

İsraîloğullarından olan Hz. Yûnus, Ninova halkını bulundukları kötü yoldan dönmeye davet etmek üzere gönderilmiş bir peygamberdir. Ancak Allah'ın emrine uymayıp kavmini erken bir zamanda terkettiği için bindiği gemi büyük bir fırtınaya yakalanmıştır. Gemi halkı tarafından balığa yem edilmek üzere bir kişiyi denize atmak için kura çekilmiş ve üç kez de Hz. Yûnus'un ismi çıkmıştır. Bunun üzerine denize atılan peygamberi yunus balığı yutmuştur. Hz. Yûnus, yunus balığının karnındayken tövbe etmesi ve Allah'a yalvarması sonucu selamet ile karaya ulaşmıştır. Bu kıssası ile divan şiirinde ismi sıkça zikredilmiştir (Harman, 2013: 597-599). Aşağıda ele alınan beyitte güneş gibi nitelendirilen Hz. Yûnus'un balık tarafından yutulması olayına gönderme yapılmıştır:

Yûnus-ı hurşîdi benzer yutdı mihr-i âsumân

Çâhda Yûsuf gibi oldı yahûd mesned-nişîn (K 11/ 12)

(Göklerin güneşi, sanki güneş gibi olan Hz. Yûnus'u yuttu ya da Hz.Yûsuf gibi kuyuda (iken) büyük bir mevkide oturan oldu.)

2.1.1.5.12. Hz. Yûsuf

İsraîloğullarından olan Hz. Ya'kûb peygamberin oğlu Hz. Yûsuf'un hayatı, *Kur'ân-ı Kerîm*'de anlatılmaktadır. Hz. Yûsuf, divan edebiyatında adı en çok geçen peygamberlerden biridir. Güzelliğiyle herkesi kendisine hayran bırakması, rüyasında ay ile güneşin kendisine secde ettiğini görmesi, kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılması, bir kervan tarafından kuyudan su alınırken kovayla çıkarılması ve Mısır'da satılması; Züleyhâ'nın ona âşık olması, rüya tabirinde usta oluşu, babası Hz. Ya'kûb'dan uzun süre ayrı kalması ve sonunda Mısır'a sultan oluşu gibi yönleriyle divan şiirinde sıkça beyitlere konu olmuştur (Pala, 2004: 483-484). Âşık Çelebi de beyitlerinde Hz. Yûsuf'u; kuyuya atılması, oradan kovayla çıkarılması, Mısır'da satılması, Ken'ân ilinden oluşu ve eşsiz güzelliğiyle zikretmiştir:

Meger ki togdı günü mâlik-i seher-gâhun

Ki çıkdı çâhda delv ile Yûsuf-ı hâver (K 14/ 2)

(Ne zaman ki doğunun Yûsuf'u kovayla kuyudan çıktı. (O zaman) seher vaktinin sahibine ait bir gün doğdu.)

İgende cevr idüp bana satma istignâ

Zemâne Yûsuf-ı Ken'ânı gâh olur ki satar (K 14/ 223)

(Üstelik bir de bana eziyet edip kendini beğenmişlik taslama. Bazen olur ki devir, Ken'ân ilinin Yûsuf'unu (dahi) satar.)

Beni Ya'kûb-veş beytü'l hazende ko melûl u zâr

Yûri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya'kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır'a var, sultan ol.)

2.1.1.6. Dört Halife (Çehâr-Yâr)

Halife, sözlükte birinin yerine geçen kimse anlamına gelmektedir. İslâm literatüründe ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra devleti yöneten kişilere denilmiştir. Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Âli, peygamberin bu dünyadan ayrılmasından sonra yerine geçen dört hâlifedir. Âşık Çelebi'nin, *Divan*'ında bu dört halifeden de bahsettiği görülmektedir. Seyyit olan şairin en çok bahsettiği halife ise Hz. Âli'dir.

2.1.1.6.1. Hz. Âli

Dört büyük halifenin sonuncusu olan Hz. Âli, Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu ve peygamberin kızı Hz. Fatma'nın eşidir. İslâm dinini tebliğ eden peygambere ilk inanan dört kişiden biri de Hz. Âli'dir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in adlı iki evlada sahiptir. “Ebû Tûrâb”(Toprağın babası) ve “Murtaza” gibi lakapları vardır (Fığlalı, 1989: 371-374). Hz. Âli'nin diğer lakapları da Haydar (Aslan), Esedu'llah (Allah'ın aslanı)'dır. Hz. Muhammed'in soyunun Hz. Âli'den devam ettiği kabul edilmektedir. Düldül adlı bineği ve çatal şeklindeki ucuyla Zülfikâr adlı kılıcıyla kahramanlık, ilim, imamlık ve velilik yönleriyle klasik Türk edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır (Pala, 2004: 18-19). Hz. Âli, Âşık Çelebi'nin beyitlerinde de irfanı, bineği Düldül ve kılıcı Zülfikâr ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Ayrıca “Haydar-ı Kerrâr”, “Haydar” ve “Âli” gibi isimleriyle de anılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte halife, Haydar-ı Kerrâr lakabıyla anılmış ve rüzgâr, bineğine; menekşe, kölesi Kamber’e; gül de kırmızı oluşu ile dönerek savaşı al yanaklı Hz. Âli’ye teşbih edilmiştir:

Bâd Döldüldür benefşe önce yürür Kanberi

Surh-ruhsâr oldı döndi Haydar-ı Kerrâra gül (K 4/ 6)

(Rüzgâr, sanki Döldül’dür; menekşe de onun hizmetkârı Kanber gibi önünde yürür. Gül ise döne döne savaşan aslan Hz. Âli (gibi) döndü, al yanaklı oldu.)

“Nişancı Beg Hazretlerine” adlı kasideden alınan aşağıdaki beyitte Hz. Âli, “Haydar” lakabıyla zikredilmiş; memduhun elindeki kalem ise ilmin Hayber kalesini fetheden Hz. Âli’nin Zülfikâr kılıcı olarak nitelendirilmiştir:

N’ola bâb-ı Hayber-i ‘irfânı feth itdünse ger

Çün elinde Zülfekâr-ı Haydar-ı saff-der kalem (K 7/ 24)

(Eğer irfân Hayber’inin bölümlerini fethettin ise ne olur. Çünkü kalem (senin) elinde düşman saflarını yarıp geçen kahraman Haydar’ın Zülfikâr kılıcıdır.)

Aşağıdaki beyitte ise Zülfikâr’ı şiirinin kılıcı olarak ele alan şair, Hz. Âli’nin bu kılıcı ile Hayber Kalesini fethetmesi gibi o da düşmanlarının gönüllerini öyle fethetmek istediğini dile getirmiştir:

‘Âli-misâl alup Zülfekar-ı şi’rüm ele

Dil-i ‘adûyı alam hemçü kal’a-i Hayber (K 14/ 236)

(Âli gibi şiirimin Zülfikâr’ını elime alıp düşmanın gönlünü Hayber Kalesi gibi fethedeyim.)

2.1.1.6.2. Hz. Ebû Bekir

Dört halifenin ilki olan Hz. Ebû Bekir’in asıl adı Abdullah’tır. Ashâb-ı Kirâm’ın ve cennet ile müjdelenenlerin en faziletlisidir. Lâkabı “Sıddîk” ve “Atîk”tir. Hz. Muhammed’in Mi’raç hadisesini duyduğu anda tereddütsüz inanması sebebiyle “Sıddîk” lakâbını almıştır (Pala, 2004: 131). İslâm Peygamberi’nin en yakın dostudur. Âşık Çelebi de Hz. Ebû Bekir’i aşağıdaki beytinde hem “Atîk” lakâbıyla hem de doğruluğunu ifade eden “sıdk” vasfıyla zikretmiştir:

‘Atîk-i sıdk u ‘Ömer-ma’delet ‘Âli-‘irfân

Hasan-mahâsin ü ‘Osmân-hayâ Hüseyin-hısâl (K 5/ 2)

((İyilikte) çabuk hareket eden doğruluk (timsali) Hz. Ebûbekir, adaletli Hz. Ömer, irfân (sahibi) Hz. Âli, hayâlî Hz. Osman, iyi ve güzel davranışlı Hz. Hasan ve güzel huylu Hz. Hüseyin.)

2.1.1.6.3. Hz. Osman

Hz. Muhammed'in vefatından sonra seçilen İslâm'ın üçüncü halifesidir. İslâmiyetin yayılma sürecinde Hz. Muhammed'in yanına giderek Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in kızları Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile evlenmesi sebebiyle "Zü'n-Nûreyn" (İki nur sahibi) unvânına sahip olmuştur. 82 yaşında iken *Kur'ân* okuduğu esnada şehit edilmiştir (Yiğit, 2007: 438-443). Âşık Çelebi de bir beytinde Hz. Osman'ı hem hayâsı hem de "Zi'n-Nûreyn" lakâbıyla anmıştır:

Tereşşuh eyledi ebr-i hayâ-yı Zi'n-nûreyn

Şükûfe-zârını ol dînün itdi tâze vü ter (K 14/ 79)

(İki nur sâhibi (Hz. Osman'ın) hayâ bulutu damladı. (Bu sayede) İslâm dininin çiçek bahçesini çok taze ve canlı hâle getirdi.)

2.1.1.6.4. Hz. Ömer

İslâm'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer, Müslüman olan kırkinci kişidir. Halifeliği döneminde adaletinden asla taviz vermediği için kendisine "Fâruk" (haklıyı haksızdan ayıran) lakabı verilmiştir (Pala, 2004: 367). Aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere klasik Türk edebiyatında adaletiyle ön plana çıkmıştır:

Nihâl-i devr-i 'Ömer kad çeküp olup ser-sebz

O bâga 'adli idi sâye-i safâ-güster (K 14/ 78)

(Hz. Ömer devrinin fıdanı (bile) yeni yetişen; uzayıp o bahçeye adaleti ile huzur yayan gölge (veren) idi.)

2.1.1.7. Sahabeler

Sahabî, sözlükte "dost ve arkadaş" anlamlarına gelmektedir. Sahabe ve ashab ise bu kelimenin çoğul şeklidir. Dinî terim olarak ise "Hz. Muhammed'in devrine yetişmiş, O'nu Müslüman olarak görebilmiş, sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak vefat etmiş kişi" anlamında kullanılır. Sahabîler, hadis rivayet etmeleri, *Kur'ân*'ın sonraki nesillere aktarılmasına aracılı olmaları ve İslâm Peygamberi'nden gelecek toplumlara ulaştırmaları açısından büyük bir öneme sahiptir (Karagöz vd., 2010: 571).

Ümmü Seleme'nin evinde iken “Ey ehl-i beyt! Allah, sizden kiri ve günahları gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.”³⁸ ayeti nâzil olduğunda, Hz. Muhammed'in, abası altına Hz. Âli'yi, Fâtıma'yı, Hasan'ı, Hüseyin'i alması sebebiyle bu kişilerin “Âl-i abâ” olduğu rivayet edilmektedir (Uludağ, 1989: 306-307) . Âşık Çelebi de “Âl-i abâ” diye bilinen beş kişiden Hz. Aişe'ye, Hz. Hasan'a ve Hz. Hüseyin'e beyitlerinde yer vermiştir.

2.1.1.7.1. Hz. Aişe

Hz. Aişe, Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Muhammed'in zevcesidir. İffet, zekâsı, takvâsıyla bilinmektedir. Hz. Peygamber tarafından çok sevilmiştir. O'nun vefatından sonra sahabilerin karşılaştığı bazı zorlukların çözümünde Hz. Aişe önemli rol oynamıştır (Pala, 2004: 14). Peygamber Efendimiz (s.a.s), rûhânî ve mânevî hâlinin ağır bastığı zamanlarda bazen derin düşüncelere dalar, adeta başka âlemlerde seyre daldı. Böyle anlarda tekrar beşerî hayata dönmek için Hz. Aişe'ye “Kellimînî ya Humeyrâ!” (Benimle konuş, ey Humeyrâ!) diye hitap ederdi. Âşık Çelebi, beyitlerinde bu duruma yer vererek Hz. Aişe'yi zikretmiştir:

“Kellimînî yâ Humeyrâ” âgâh olup sâkî-i vakt

Mest olurdu cür'a-i câmunla ehl-i bezm-i dîn (K 11/ 49)

(Din meclisinin kişileri, “Kellimînî yâ Humeyrâ” ile uyanık olup gönülde Allah aşkını uyandıran kişinin zamanında (onun) kadehinin bir yudumu ile kendilerinden geçerlerdi.)

“Kellimînî yâ Humeyrâ” zevk-i la'lündür dile

Câna zülfünden irer bûy-ı “erihnî yâ Bilâl” (G 28/ 5)

(Gönül için, “Kellimînî yâ Humeyrâ” sözü, (sevgilinin) kırmızı dudaklarının zevki (gibidir.) Câna (onun) saçından “erihnî yâ Bilâl” kokusu ulaşır.)

2.1.1.7.2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan, Hz. Âli ile Hz. Fatma'nın büyük oğludur. “Müctebâ” lakâbına sahiptir. İslâm halîfelerinin beşincisi ve “On İki İmam”ın da ikincisidir (Pala, 2004: 195). Hz. Hüseyin de Hz. Âli ile Hz. Fatma'nın küçük oğludur. Ehl-i beytin beşinci, “On İki İmam”ın da üçüncüsüdür. 683 Muharreminin onuncu günü Kerbelâ'da şehit edilmesiyle klasik Türk edebiyatında çokça işlenmiştir (Pala, 2004: 218). Hz. Hasan ve Hz.

³⁸ Kur'ân-ı Kerîm: Ahzâb, 33/33

Hüseyin, Hz. Muhammed'in torunlarıdır. *Âşık Çelebi Dîvânı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde Hz. Hasan'ın iyi ve güzel davranışı methedilirken; Hz. Hüseyin de güzel huyuyla ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü beyitlerde ise henüze açılmamış bir gül goncası olarak tasvir edilen Hz. Hüseyin ile birlikte anılan Hz. Hasan, gül üzerinde duran çiy tanesine benzetilmiştir:

Atık-i sıdk u 'Ömer-ma' delet 'Alî- 'irfân

Hasan-mahâsin ü 'Osmân-hayâ Hüseyin-hısâl (K 5/ 2)

(Tez davranan doğruluk (timsali) Hz. Ebûbekir, adaletli Hz. Ömer, irfân (sahibi) Hz. Âli, hayâlî Hz. Osman, iyi ve güzel davranışlı Hz. Hasan ve güzel huylu Hz. Hüseyin.)

Hasandur ol güle jâle Hüseyin ana gonce

Ki oldı revnak-ı bâğ anlarınla eẕzûn-ter (K 14/ 81)

(Hasan o güle (bir) çiy tanesi, Hüseyin (de) o güle bağlı bir goncadır ki (o) bahçenin güzelliği onlarla daha da arttı.)

Dilinde çıkmadı mı gonce gibi zahm ile baş

Hüseyin iken o gülîstânda gonce-i âhmer (K 14/ 89)

(Hz. Hüseyin, o gül bahçesinde (henüz açılmamış) kırmızı bir gonca iken (senin) gönlünde gonca gibi bir yara baş göstermedi mi?)

2.1.1.8. Ahiret ile İlgili Kavramlar

Ahiret, dinî anlamıyla Allah'ın emriyle İsrâfîl'in Sûr'a ilk defa üflemesiyle başlayıp ikinci üfleyişinin ardından sonsuza dek sürecek olan zaman dilimidir (Karagöz vd., 2010: 13). “Ukbâ” adıyla da anılan “ahiret” kavramı, *Âşık Çelebi Dîvânı*'ndan alınan aşağıdaki iki beyitte de geçmektedir:

Nitekim devlet-i dünyâyı zâtına tufeyl itdün

Îlâhî sen müyesser kıl kemâl-i devlet-i 'ukbâ (K 1/ 29)

(Îlâhi! Nasıl ki dünya nimetini kendi zâtına tâbi kıldın. (Öyle de) bize ahiret saadetinin kemâlini sen nasip et.)

Ne haddümdür diyem ben hizmet itdüm cânuma minnet

Sana hizmet 'ibâdetdür yarar dünyâyâ 'ukbâyâ (K 13/ 34)

(Ne haddimedir ki “Sana hizmet ettim.” diyerek kendime minnet çıkarayım.(Zîra) sana hizmet etmek ibadettir. (Hem) dünyaya (hem de) ahirete yarar.)

Âşık Çelebi’nin, *Divan*’ında ahiret ile ilgili olarak “amel defteri, cehennem, cennet, cennet kızları, gılmân, melekler, kader, kazâ, kıyâmet, mahşer” gibi mefhumlara yer verilmektedir.

2.1.1.8.1. Amel Defteri

Allah’ın vazifelendirdiği “Kirâmen-kâtibîn” adlı iki yazıcı melek tarafından tutulan amel defteri, insanların dünyada iken yaptıkları tüm iyi ve kötü amelleri içermektedir. Kıyâmet gününde kul, bu defter ile hesaba çekilecektir (Pala, 2004: 22). Âşık Çelebi’nin *Dîvânı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte de amel defterine hitap edilerek amellerin dikkatlice hesaplaması gerektiği vurgulanmaktadır:

Sevâdı mûy-ı siyâhun beyâza çıkmadadır

‘Amel muhâsebesin eyle mû-be-mû defter (K 14/ 258)

(Ey amel defteri! Amel hesabını kılı kılına yap. (Çünkü) siyah saçın bir tek teli kadar olan karanlık bir (günah) bile temize çıkmaktadır.)

2.1.1.8.2. Cehennem (Dûzah)

Sözlükteki anlamıyla “derin kuyu” olarak ifade edilen cehennem, dinî olarak, dünya hayatında iman etmeyerek yaşayan kişilerin sürekli olarak; iman edenlerin ise günahları karşılığında belli bir süre kalacakları ceza yeri olarak nitelendirilmektedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de, “cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), cahîm (alevleri kat kat yükselen ateş), hâviye (düşen kişilerin bir daha geri dönemeyeceği uçurumluk yer), saîr (çılgın ateş), lezâ (dumansız ve katıksız olan ateş), sakar (ateş), hutame (aç ve kızgın ateş)” şeklinde yedi isimle adlandırılmıştır. Bunlar arasında en fazla kullanılanı ise cehennem tabiridir (Karagöz vd., 2010: 87). Âşık Çelebi *Dîvânı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde ise cehennem için “cehennem, dûzah/ dûzeh” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Şair, ilk beytinde memduhu zikrederken kıyaslama unsuru olarak kullanmıştır. İkinci beyitte, Allah’ın rahmetinden uzak olmanın cehennem ateşinden daha büyük bir azap olduğu dile getirilmiştir. Üçüncü beyitte ise dua cümlesi içerisinde cehennem tabiri yer almaktadır:

N’ola olduysa Halîlu’llâha âteş gülsitân

Sen şefâ’atle idersin dûzahı huld-ı berîn (K 11/ 43)

(Halîlu'llâh'a ateş, gül bahçesi olmuşsa buna şaşılmaz. (Zîra) sen, şefaatinle cehennemi (dahi) ebedî cennete dönüştürsün.)

'Azâb-ı âteş-i hirmân rahmetünden dūr

Cehennem âteşi sūziyle yanmaz ehl-i makarr (K 14/ 58)

(Rahmetinden mahrum olmanın ateşinin azabı (senin) merhametinden uzaktır. Cehennem ateşi, karar edilen yerdeki halkın yanmasıyla yanmaz.)

İlâhî zümre-i âl ile cennete sevk it

Şu dem ki sevk oluna dûzeh ü cinâne zümer (K 14/ 297)

(Ey İlâhî! Şu ân ki cehenneme ve cennetlere gönderilen topluluğu, (sen) Hz. Muhammed'in ailesi ile cennete yönelt.)

2.1.1.8.3. Cennet İle İlgili Kavramlar

Âşık Çelebi'nin, *Divan*'ında cennet için "cennet, adn, cinân, huld, Firdevs" kavramları kullanılmış, cennet ile ilgili olarak ise "cennet kızları, gilmân, kevser, melekler, Tûbâ ağacı" terimlerine yer verilmiştir.

2.1.1.8.3.1. Cennet (Adn, cinân, huld, firdevs)

Sözlükte "Bitki ve bahçelerle örtülmüş olan bahçe ve yer" anlamıyla geçen cennet, dinî olarak dünya hayatında sâlih amel işlemiş, iyi işler yapmış, kulluk vazifesini yerine getirmiş olan kişilerin ahiret hayatında sonsuza kadar nimet ve bolluk içerisinde yaşayacakları mükafât yeridir (Karagöz vd., 2010: 96). *Âşık Çelebi Divanı*'nda da cennet için "cinân, cennet, adn, huld" isimleri kullanılmıştır. Cennet, yüceliği, değerli taşlar ile ziynetlendirilmesi, bahçeleri ve lütuf yeri olmasıyla memduh zikredilirken beyitlerde kullanılmıştır:

Cilve eyler nûrdan şehperle kâh-ı şâhda

Cennet-i gülşende benzer Ca'fer-i Tayyâra gül (K 4/ 5)

(Gül, nurdan kanadının uzun tüyü ile padişahın köşkünde tecelli eder. (Bu hâliyle) cennetin gül bahçesinde uçan Ca'fer-i Tayyâr'a benzer.)

Hışt-ı sîm ü zerle ma'mur oldı 'adn-âsâ bugün

Olalı mi'mâr ana üstâd-ı bünyân-ı şeref (K 8/ 14)

(Yücelik binasının üstâdı, ona mimar olduğundan beri bugün Adn (cennetleri) gibi altın ve gümüş ile işlenmiş oldu.)

Çün ezel dâr-ı na'im-i lutfun itdün bana câ

Andan ihrâc itme olur cennet ehli hâlidîn (K 11/ 104)

(Çünkü ezelden beri lütfunla Na'im cennetinin mekânını bana yer eyledin. (O yüzden) dâima ve sonsuza kadar kalacak olan cennet ehlini, oradan çıkarmak mümkün değildir.)

2.1.1.8.3.2. Cennet Kızları (Hurî, hûr, havrâ)

Kur'ân-ı Kerîm'de cennette bulunan hurîlerin mü'minlere hizmet edecekleri bildirilmiştir. Güzel kokulara sahip oldukları, amber ve misk kokularını etrafa yaydıkları ve güzellikleriyle ön plana çıktıkları ifade edilmektedir (Pala, 2004: 212). Âşık Çelebi'nin de aşağıdaki beyitlerinde cennet kızı için "hûr, havrâ, hurî" adlandırmalarını yaptığı görülmektedir. İlk beyitte memduhun has daire süpürgesinin, cennet kızlarının saçları olmasının yerinde olacağı belirtilmiştir. İkinci beyitte Cebrail'in vasıflarının yazılması sırasında kalemin, cennet kızlarının saçlarını cetvel ipliği mahiyetinde kullanması gerektiği dile getirilmiştir. Üçüncü beyitte ise memduhun atının ayağından kopan her toz tanesinin, cennet kızlarının gözleri için bir sürme şeklinde kullanılmaya lâyık olduğu ifade edilmiştir:

Yiridür olsa cârûb-ı harîm-i hassı zülf-i hûr

Revâdur şehper-i kerrûbiyân olsa meges-rânı (K 3/ 17)

(Cennet kızının saçı, has dairesinin süpürgesi olsa uygundur. En büyük meleklerin kanatları (da onun) yelpazesi olsa uygundur.)

Levh-i mahfûz üzre vasfun yazmaga Rûhü'l-emîn

Târ-ı zülf-i hûrî itsün rişte-i mustar kalem (K 7/ 18)

(Ey Rûhü'l-Emîn! Kalem, senin vasıflarını Levh-i Mahfûz üzerine yazmak (için) cennet kızının saçlarının ipini, cetvel ipliği (olarak) kullansın.)

Gazâ yolında her toz ki kopar atun ayagından

Melekler gözlerine kuhl idinür hûr-ı pîrâya (K 13/ 8)

(Savaş yolunda atının ayağından kopan her toz tanesini ki melekler, cennet kızlarının gözlerine süs olarak sürme yapar.)

2.1.1.8.3.3. Gılmân

Sözlükte “bıyığı çıkmamış delikanlılar” olarak tanımlanan gılmân, dinî anlamda ise cennette mü’min kullara hizmet etmekle görevli uşak veya hizmetli erkekler olarak geçmektedir. Âşık Çelebi’nin beytinde geçen bu kavram, cennet kavramıyla birlikte ele alınmıştır:

Seni gerek seni bana beni kıl ehlu’llâh

Cinân u kevser ü gılmân u hûrî ehline vir (K 14/ 299)

(Beni Allah ehli yap. Cennetleri, Kevser nehrini, gılmânları ve hurîleri başkalarına ver. Bana seni gerek seni.)

2.1.1.8.3.4. Kevser

Kur’ân-ı Kerîm’de bir sureye isim olan Kevser, cennette bulunan; süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk ve kaymaktan yumuşak nitelikleriyle tanıtılan bir sudur (Pala, 2004: 268). Âşık Çelebi’de aşağıdaki beytinde, şefkatin tatlı suyunun feyiz damlasını Kevser’e benzetmiştir:

Riyâz-ı merhametün berg-i terresi cennet

Zülâl-i ‘âtîfetün feyz-i katresi kevser (K 14/ 57)

(Merhamet bahçelerinin taze yeşil yaprağı, cennettir. Şefkatin tatlı suyunun bereket damlası ise Kevser’dir.)

2.1.1.8.3.5. Melekler (Sürûş, ferîşte)

İslâmî literatürde melekler; nurdan yaratılmış, uyumayan, bir şey yiyip içmeyen, gençliği ve ihtiyarlığı olmayan, ruhanî varlıklardır. Sadece ibadet etmekle vazifelendirilmiş, ağırlık sahibi olmayan, günah işlemekten uzak ve cinsiyetsiz olarak yaratılmışlardır (Karagöz vd., 2010: 421). *Kur’ân-ı Kerîm*’de, “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. O, yaratmada istediğine dilediği kadar verir...” (Fâtır, 35/1) ayetiyle meleklerin, kanatlı ve elçi oldukları belirtilmektedir. Aşağıda yer alan beyitte ise gökte bulundukları ve medhedilen kişinin gelişiyile birlikte gökten altın saçtıkları dile getirilmiştir:

Kudûm-ı pâküine gökden melekler zer nisâr itdi

Seher-geh sanmasunlar şu’le-i mihr-i dırahşânı (K 3/ 31)

(Melekler, (senin) mübarek ayağını basman (şerefiyle) gökten altın saçtı. Seher vakti (bunu görenler) aydınlık güneşin parıltıları sanmasınlar.)

2.1.1.8.3.6. Tûbâ Ağacı

Cennette bulunduğu, dallarının aşağı sarktığı, kökünün ise yukarıda olduğu rivayet edilen Tûbâ ağacı, klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından beyitlerinde sıkça işlenmiştir (Pala, 2004: 459). Aşağıdaki beyitte ters bir hâlde bulunan Tûbâ ağacının lütuf meyvelerinin, şairin döneminde yaşamış olan Hacı Çelebi Efendi'nin fetva kaleminden çıkan cümleler olduğu vurgulanmıştır. Böylece dünya da bu fetvalar sayesinde adeta bir cennet hâline bürünmüştür:

Ser-nigûn tûbâdür ol esmâridur fazl u kemâl

Kilk-i fetvân ile 'âlem oldu firdavs-i berîn (K 12/ 8)

(Fetva kalemin ile âlem yüce cennet oldu. Onun fazilet ve kemâl meyveleri, baş aşağı duran Tûbâ ağacına benzer.)

2.1.1.8.4. Kader

Kader, dinî anlamda “Allah’ın sonsuz ilmiyle ezelden ebede kadar olacak olayları önceden bilip; zamanını, yerini, niteliklerini, nasıl, ne zaman ve nerede gerçekleşeceğini takdir etmesi”dir (Karagöz vd., 2010: 353). Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde kader kavramını, kazâ ile birlikte ele almış; kazâ ve kaderin hem varlıklar âleminde hem de görünen âlemde var olduğunu ve değiştirilemeyeceğini vurgulamıştır:

Dirîg ü hasret ü derdâ vü sad-hezâr efsûs

O gülde böyle imiş hikmet-i kazâ vü kader (K 14/ 85)

(Eyvah, hasret, dert ve yüz bin kere yazıklar olsun (ki) o gül (gibi güzelde), kaderin ve kazânın hikmeti böyleymiş.)

2.1.1.8.5. Kazâ

Kazâ, “Allah’ın sonsuz ilmiyle takdir ettiği durumun gerçekleşmesi”dir (Karagöz vd., 2010: 366). Aşağıdaki beyitlerde şair tarafından kader mefhumu ile birlikte ele alınan kazânın, bütün âlemlerde var olup İlâhi kaynaklı olduğu dile getirilmiş; bunun hikmetinin hiç kimse tarafından açıklanamayacağı ve değiştirilemeyeceği belirtilmiştir:

Nedür bu 'âlem-i ekvânda ki kazâ vü kader

Nedür bu 'âlem-i a'yândaki kavî vü kader (K 14/ 16)

(Bu varlık âlemindeki kazâ ve kader nedir? Bu görünen âlemdeki kudret ve yazgı nedir?)

Bu iktizâ-yı kazâ hikmet-i İlâhîdür

Hakîm yabane öter felsefî ‘abes söyler (K 14/ 21)

(Kaderin gereği, İlâhi (bir) sebeptir. Filozof ve felsefe boşuna söyler.)

2.1.1.8.6. Kıyâmet (Haşr, mahşer, rüsthîz)

Sözlükteki anlamıyla “dikilmek, ayakta durmak” olan kıyâmet, dinî olarak ise dünyadaki tüm varlıkların vefatını, tekrardan diriltilmelerini, mahşerde toplanmalarını, Allah’ın huzurunda hesaba çekilmelerini ve amellerinin karşılığını almalarını ifade etmektedir (Karagöz vd., 2010: 378).” Âşık Çelebi’nin, *Divan*’ından alınan aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere şair, “mahşer” ve “kıyâmet” kavramlarına beyitlerinde yer vermiştir:

İlâhî kıl bana necm-i hidâyeti merdüm-i ‘ayn

Şeb-i kıyâmet irüp çünkü oldu berk-i basar (K 14/ 292)

(İlâhi! Bana hak yolunun yıldızını göz bebeği gibi yap. Çünkü kıyamet gecesi ulaşır, göz şimşek çakışı gibi aydınlık oldu.)

Cem’ olur zîr-i livâsına ümem gibi hutût

Nâme mahşerdür livâü’l-hamde hem benzer kalem (K 7/ 9)

(Yazılar, ümmetler gibi bayrağının altına toplanır. Hem sayfalar mahşerdir, kalem (de) kıyamet günü Muhammed ümmetinin altında toplanacağı bayrağa benzer.)

Bezm-i mahşerde yazar ancak humârın mest-i ‘ışk

Olur İsrâfil sûrı nagme-i kavval ana (G 5/ 4)

(Mahşer meclisinde aşk sarhoşu, ancak baş ağrısını anlatabilir. İsrâfil’in sûr borusu, ona bir şarkıcının nağmesi gibi gelir.)

2.1.1.9. Diğer İtikâdi Kavramlar

Âşık Çelebi Divanı’nda, yukarıda zikredilen kavramların dışında Mi’râç hadisesine ve ölüm kavramına da değinildiği görülmektedir.

2.1.1.9.1. Mi’râç

“Merdiven” anlamına gelen Mi’râç, İslâm peygamberinin göğe yükselmesi hadisesini anlatmaktadır. Hz. Muhammed’in, Recep ayının 27. gecesi Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’te bulunan Mescid-i Aksâ’ya gelmesine “İsrâ” denilmiştir.

Buradan da Sidre-i Müntehâ'ya dek olan yolculuğu ise “Mi'râç” adını almıştır. Bu olayı anlatan *Kur'ân-ı Kerîm* suresi de İsrâ suresidir (Pala, 2004: 322). Bu vaka, klasik Türk edebiyatı şairlerince beyitlerinde işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte Hz. Muhammed'in yanağı “tecelli sabahının güneşi” olarak nitelendirilirken; saçının siyahlığının da Mi'râç gecesinin karanlığına benzetildiği dile getirilmiştir:

Yâ Resûla 'l-lâh ruhun subh-ı tecellî mihridür

Leyle-i Mi'râca zulmetdür sevâd-ı kâkülün (G 27/ 3)

(Yâ Resûllâllah! Yanağın tecelli sabahının güneşidir. Saçlarının siyahı ise Mi'râç Gecesi'ne karanlıktır.)

2.1.1.9.2. Ölüm (Ecel)

Kur'ân-ı Kerîm'de “Her nefis ölümü tadacaktır. Yaptıklarınızın karşılığı ancak kıyâmet günü tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konulursa, gerçekten o kurtuluşa ermiştir. İyi bilin ki, bu dünya hayatı, aldatıcı bir faydadan başka bir şey değildir.” (Âl-i İmrân, 3/185) ayetinde de belirtildiği gibi hayat sahibi olan her canlı bir gün ölümle karşılaşacaktır. Dinî inanca sahip olan herkes bu gerçeği kabul eder. Hayatın kaçınılmaz bir yönü olan ölümü, şairler de beyitlerinde işlemişlerdir. *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte ise ölüm, fânîlik denizinin kenarında bir tekne olarak tasvir edilmiş; tabut mahiyetinde, ahiret âlemine geçişte bir köprü veya geçit vazifesi gördüğü belirtilmiştir:

Şu dem ki ola ecel teknesi bana tâbût

Kenâr-ı bahr-ı fenâda ecel ola ma'ber (K 14/ 283)

(Şu ân ki ölüm teknesi bana tabut olduğunda fânîlik denizinin kıyısında ecel (bana) bir köprü olsun.)

2.1.1.10. İslâm Dini İle Alâkalı Kavramlar

Her din, kendine özgü kâidelerle ve kavramlarla kendini ifade eder. İslâm dinine ait mefhumlar da divan edebiyatı şairlerinin eserlerinde yer bulmuştur. Nitekim *Âşık Çelebi Divanı*'nda; âmâl, fetvâ, gazâ, hadis, hanîf, hasenât, hidâyet, imân, İslâm, kâfir, kelâm, küfr, levh-i mahfûz, livâü'l-hamd, münafık, Müslüman, sünnet, şeri'ât, tefâsir ve ümem gibi İslâm'la alâkalı kavramların ele alındığı görülmektedir. Bu kavramların her birisini ayrı ayrı konu ederek hem anlamlarını açıklamak hem de *Âşık Çelebi Divanı*'ndaki kullanımlarına örnekler vermek yerinde olacaktır.

2.1.1.10.1. Âmâl

Kulların dünyadayken yaptıkları iyi ve kötü işleri ifade eden “âmel”, İslâm diniyle ilgili kavramlardan biridir. İslâmî kaynaklarla beslenen klasik Türk edebiyatı şairlerinden Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde bu kavrama yer vermiş; padişahın dünyada talih sayesinde mükemmel hâllere sahip, iyilikleri düzelten ve güzel âmelleri elde eden bir kişi olması yönünde temennide bulunmuştur:

Cihânda devlet ile ol mükemmelü 'l-ahvâl

Musahhihi 'l-hasenât umuhassılu 'l-âmâl (K 5/ 38)

(Âlemde talih ile en mükemmel hâllere sahip, iyilikleri düzelten ve bütün güzel âmelleri elde eden biri ol.)

2.1.1.10.2. Fetvâ

“Bir olayın hükmünü açıklayan, sorunlardaki güçlükleri çözüme kavuşturan cevap” anlamına gelen “fetvâ”, fıkha dair dinî ve hukukî bir kararı bildirmektir (Karagöz vd., 2010: 181). Aşağıdaki beyitte Hacı Çelebi Efendi’nin verdiği fetvâ ile dünyanın adeta cennete dönüştüğü vurgulanmıştır:

Ser-nigûn tûbâdür ol esmâridur fazl u kemâl

Kilk-i fetvân ile 'âlem oldu firdevs-i berîn (K 12/ 8)

(Fetva kalemin ile âlem yüce cennet oldu. Onun fazilet ve kemâl meyveleri, baş aşağı duran Tûbâ ağacına benzer.)

2.1.1.10.3. Gazâ

Sözlükte “Din uğruna yapılan savaş” anlamına gelen gazâ, Türkçedeki savaş kelimesinin karşılığı olarak kullanılır ve Müslümanların İslâm uğruna gayrimüslimlerle yaptıkları savaşları ifade eder. Aşağıdaki ilk beyitte gazânın kaynağı olarak görülen memduhun ellerinin, kâfirlerin kanlarıyla denizde bulunan kırmızı renkli ve kalker iskelete sahip mercan hayvanının pençelerine benzediği belirtilmiştir. İkinci beyitte ise gazânın, Müslümanlarla kâfirler arasında gerçekleşen bir mücadele olduğu vurgulanmıştır:

Olupdur hûn-ı küffâr ile destün pençe-i mercân

N'ola dirsem sana bahr-i şecâ'at ey gazâ kânı (K 3/ 16)

(Ey savaş kaynağı! Sana “yiğitlik denizi” desem ne olur? (Çünkü) elin, kâfirlerin kanıyla mercan pençesine dönmüştür.)

Gazâdur bu da başka andan el virür müselmâna

Kara kâfir niçe bir hâkim ola Kıratovaya (K 13/ 38)

(Bu da bir başka savaştır. Ondan Müslüman’a el uzatır. (Zîra) Kıratova’ya zâlim kâfir nasıl egemen olur?)

2.1.1.10.4. Hadis

Hz. Muhammed’in yaptığı, söylediği ve anlattığı her şey olan hadis, bir bakıma sünnet ile eş anlamlıdır (Karagöz vd., 2010: 215). Aşağıdaki beyitte hadis kavramına yer veren şair, Hz. Peygamber’in hadislerinin, kendisi için hem şefâat hem de dayanak noktası olduğunu dile getirmiştir:

Herkesün bir mesnedi vü bir şefâ’at-hâhı var

Bendenün bâb-ı Muhammedle Hadîs’-i Erba’în (K 11/ 100)

(Herkesin bir dayanağı ve şefâat isteyenini var. Benim ise (dayanağım) Hz. Muhammed’in kapısı, (şefâat istediğim de) O’nun kırk hadisidir.)

2.1.1.10.5. Hanîf

Hz. İbrâhim’in insanlara tebliğ ettiği hakiki din ve Allah’ın vahdetini tasdik eden mü’minlere “hanîf” denilmektedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de, Hz. İbrâhim’in dininin hanîf olduğu ve peygamberin şahsının da “Müslüman bir hanîf” olduğu bildirilmiştir (Karagöz vd., 2010: 230). Âşık Çelebi’nin de beytinde Hanîf dinine değinildiği görülmektedir:

Hükm iderdi şâfi’i eylese kâdı-ı hikem

Nusret-i dîn-i Hanîf itdüğüne ‘ilme’l-yakîn (K 12/ 15)

(Hikmetler kâdısı, (sana) şefaata etse (senin) Hanîf dininin yardımını şüphesiz olarak bildiğine hükmederdi.)

2.1.1.10.6. Hasenât

Sözlükte “iyilikler, iyi hâller, iyi işler, hayırlı işler” anlamına gelen hasenât, İslâm literatüründe kulların, dünya hayatında yaptıkları iyiliklere karşılık gelmektedir. Aşağıdaki mısralarda da bu duruma değinen şair, padişahın talih ile iyilikleri düzelten ve güzel âmeleri elde eden birisi olması için temennide bulunmuştur:

Cihânda devlet ile ol mükemmelü’l-ahvâl

Musahhihü’l-hasenât umuhassılu’l-âmâl (K 5/ 38)

(Âlemde talih ile en mükemmel hâllere sahip, iyilikleri düzelten ve bütün güzel âmelleri elde eden biri ol.)

2.1.1.10.7. Hidâyet

Yol göstermek, doğru yola sevk edilmek ve hakikate erişmek anlamlarına gelen “hidâyet”, Allah’ın, kullarını peygamberleri ve vahiy yoluyla gönderdiği kutsal kitaplar aracılığıyla doğru yola ulaştırmasını ifade etmektedir (Karagöz vd., 2010: 257). Aşağıdaki beyitte memduhun doğru yola ulaşması sonucunda seçkin bir kişi hâline geldiği, ilimlerin hazinesi konumuna yükseldiği ve bu sayede varlığının kemâle erdiği bildirilmektedir:

Hidâyet irişüp muhtâr olup kenz-i ‘ulûm oldun

Bu fazl-ı bî-nihâyetle vücûdun ekmel ü evlâ (K 1/ 20)

(Doğru yola erişip seçilmişlerden oldun ve bir ilimler hazinesine dönüştün. Bu sonsuz fazilet ile varlığın daha mükemmel ve üstün bir hâle geldi.)

2.1.1.10.8. İmân

Birinin söylediği şeyi kabul etmek, tasdiklemek anlamına gelen “imân”, dinî anlamda; peygamberlerin Allah’tan getirdikleri hüküm ve haberleri hiçbir şüphe duymadan kalben tasdik etmektir. İslâm inancına göre “Allah’ın varlığına ve birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere ve kazaya; bütün hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine inanmak” imânın esâslarıdır (Karagöz vd., 2010: 315). Aşağıdaki ilk beyitte imân, bir mum olarak nitelendirilmiş ve memduhun isabetli fikrinin, bu mumu camdan bir mahfaza gibi muhafaza ettiği belirtilmiştir. İkinci beyitte ise padişahın kılıcının kuvvetiyle kâfirin gönlünde imânın ortaya çıktığı dile getirilmiştir:

Eger dâmân-ı re’yün irişüp fânûs olmasa

Söyündürür idi tünd-bâd-ı fitne şem’-i imânı (K 3/ 40)

(Eğer isabetli fikrinin eteği yetişip camdan mahfaza olmasaydı fesat kasırgası, imân mumunu söndürürdü.)

Tâb-ı tîgünle dil-i kâfirden imân urdı berk

Virmedi bâg-ı cihânda gerçi seng-i hâre gül (K 4/ 27)

(Kılıcının parlaklığıyla kâfirin kalbinden şimşek (gibi) imân yansıdı. Ancak dünya bahçesinde sert taştan yine de gül bitmedi.)

2.1.1.10.9. İslâm

“İslâm” kelimesi köken olarak “barış, güven, huzur, esenlik, sevinç ve güvenlik” anlamlarına gelmektedir. Dinî anlamıyla ise İslâm; Allah’a teslim olup güvenmek, emirlerini yerine getirmek ve boyun eğmektir. *Kur’ân-ı Ker’im*’deki ifadesiyle “insanın tamamen Allah’a kul olması, O’na hiçbir ortak koşmaması, ibadetini yalnız O’na yöneltmesi ve teslimiyetinin sadece yaratıcı olan Allah’a olmasıdır (Karagöz vd., 2010: 322-323). İslâmî kaynaklara dayanan klasik Türk edebiyatı şairleri de beyitlerinde bu kavrama yer vermiştir. İlk beyitte Hâce Çelebi Efendi’nin Allah’ın ve eşyanın hakikatine vâkıf olduğuna şahitlik eden İslâm şeyhinin, ona mürid olmayı isteyeceği belirtilmiştir. İkinci beyitte kalemin, İslâm sarayına sütun hâline bürüneceği vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise memduh konumundaki Hâce Çelebi, “İslâm şeyhi” olarak isimlendirilmiştir:

Şeyh-i İslâm görse ‘irfânun

Cân u dilden mürid olurdu sana (K 2/ 9)

(İslâm şeyhi, (senin) Allah’ın ve eşyanın hakikatine vâkıf olmanı görse cân ve gönülden sana mürid olurdu.)

Hayme-i dîne sûtûn eyvân-ı İslâma ‘imâd

Devr-i eflâk-ı kemâl u dânişe mihver kalem (K 7/ 4)

(Kalem, din çadırına direk, İslâm sarayına sütun, irfan ve mükemmellik feleklerine (ise) en önemli eksendir.)

Sadr-ı ‘ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü’l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti’l-mü’minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm’ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü’minlerin müftüsü.)

2.1.1.10.10. Kâfir (Küffâr)

“Küfr” kökünden türeyen “kâfir” kelimesi, sözlükte; bir şeyi örten, gizleyen, saklayan, kendisine verilen nimet ve iyiliklere nankörlük eden kimse anlamına gelmektedir. Dinî literatürde ise Allah’tan ve onun peygamberi Hz. Muhammed’den gelen hükümleri ve haberleri kabul etmeyip yalanlayan, inkâr eden kişilere “kâfir”

denilmektedir (Karagöz vd., 2010: 357). Beyitlerinde bu ifadeye yer veren Âşık Çelebi, kâfirlerin, Müslümanlar ile sürekli bir savaş içerisinde olduklarına; kalplerinin İslâm karşısında yumuşamayıp gül açmaması sebebiyle mermer taşı gibi katı olduğuna, hiçbir yere egemen olmayı hak etmediklerine değinmektedir. Birinci beyitte memduh, “savaş kaynağı” olarak nitelendirilmiş; ellerinin, kâfirlerin kanlarıyla kızıla boyandığı dile getirilmiştir. İkinci beyitte ise memduhun kılıcının kuvveti karşısında kâfirlerin gönüllerinden imanın parladığı fakat bunun dünya hayatında ortaya çıkmadığı belirtilmiştir:

Olupdur hûn-ı küffâr ile destün pençe-i mercân

N’ola dirsem sana bahr-i şecâ’at ey gazâ kâni (K 3/ 16)

(Ey savaş kaynağı! Sana “yiğitlik denizi” desem ne olur? (Çünkü) elin, kâfirlerin kanıyla mercan pençesine dönmüştür.)

Tâb-ı tîgünle dil-i kâfirden îmân urdı berk

Virmedi bâg-ı cihânda gerçi seng-i hâre gül (K 4/ 27)

(Kılıcının parlaklığıyla kâfirin kalbinden şimşek (gibi) imân yansıdı. Ancak dünya bahçesinde sert taştan yine de gül bitmedi.)

2.1.1.10.11. Kelâm

Kelâm, İslâmî ilimler arasında yer alan ve Allah’ın zatını, başlangıcı ve sonu itibarıyla dönüşüyle ilgili sıfat ve fiillerini, İslâmî ilkelere uygun biçimde konu edinen bir ilim dalıdır. Bu ilim, dinî inançların kesin delillerle ortaya konulmasını amaçlamaktadır (Karagöz vd., 2010: 371). Aşağıdaki beyitte ise kelâm ehlinin, memduhun mantığı karşısından konuşamaz bir hâle büründüğü dile getirilmiştir:

‘Akl-ı küll cüz’î su’âlünle senün mülzem olur

Mantıkun işidicek ehl-i kelâm olur lâl (K 6/ 25)

(Bütün akıllar, (senin) pek az bir sorun ile cevap veremez duruma gelir. Mantığını işitince kelâm ehli konuşamaz olur.)

2.1.1.10.12. Küfr

“Bir şeyi örtmek, saklamak, ortaya çıkmasına mani olmak” anlamlarına gelen küfür, İslâmî anlamda imân etmenin zıttıdır. Allah’tan ve peygamberden gelen hükümleri, dinî kaideleri, helal ve haram gibi hükümleri kabul etmemektir (Karagöz vd., 2010: 390). Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan aşağıdaki beyitlerin birincisinde, İslâm

şeriatinin ayetlerle delâlet topluluğuna doğru yolu gösterdiği belirtilmiş; böyle olmasaydı sapıklık içerisinde olan kişilerin, tamamen küfür karanlığında kalacakları vurgulanmıştır. İkinci beyitte ise memduhun şeriât kılıcının, küfür derdine öldürücü bir şerbet hükmünde olduğu ve günahları temizlemesi sebebiyle de ilaç ve bal gibi olduğu ifade edilmiştir:

Nûr-ı şer’ün eyler irşâd-ı “sırât-ı müstakîm”

Yoksa kalırdı şeb-i küfr içre ‘âlem “dâllîn” (K 11/ 52)

(İslâm şeriatının nûru, “sırât-ı müstakîm” ile doğru yolu gösterir. Yoksa “dâllîn” (sapmışlar) topluluğu dünyada küfür gecesinde kalırdı.)

Derd-i küfre tîg-i şer’ün şerbet-i kattâldur

Dâ’-ı zenbe şerbet-i lutfun şifâ çün engübîn (K 11/ 60)

(Küfür derdine şeriâtinin kılıcı, öldürücü bir şerbettir. Çünkü günah hastalığına iyiliğinin şerbeti, bal ve ilaç (gibidir.))

2.1.1.10.13. Levh-i Mahfûz

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Hakikatte o, levh-i mahfuzda bulunan şerefli *Kur’ân*’dır.”³⁹ ayetinde levh-i mahfuz, Allah’ın olmuş ve olacak her şeyi önceden sonsuz ilmiyle bilip kaydettiği korunmuş bir levha olarak tanımlanmaktadır (Karagöz vd., 2010: 396). Âşık Çelebi’nin de aşağıda yer alan beytinde bu levhaya atıfta bulunulmakta; kalemin, Cebrail’in vasıflarını bu levhaya kaydetmesi durumu ele alınmaktadır:

Levh-i mahfûz üzre vasfun yazmaga Rûhü’l-emîn

Târ-ı zülfi hûrı itsün rişte-i mustar kalem (K 7/ 18)

(Ey Rûhü’l-Emîn! Kalem, senin vasıflarını Levh-i Mahfûz üzerine yazmak (için) cennet kızının saçlarının ipini, cetvel ipliği (olarak) kullansın.)

2.1.1.10.14. Livâü’l-Hamd

Kıyamet gününde Hz. Muhammed’in ümmetinin altında toplacağı sancak olan “Livâü’l-Hamd”, şair tarafından mecazî bir anlamda kullanılmıştır. Âşık Çelebi, sayfaları mahşer yeri olarak tasavvur etmiş; yazıları, memduhun sancağı altından

³⁹ *Kur’ân-ı Kerîm*: Bürûc, 85/21-22

toplanan ümmetler; kalemi ise bu ümmetlerin kıyamet günü toplandığı sancak olarak nitelendirmiştir:

Cem' olur zîr-i livâsına ümem gibi hutût

Nâme mahşerdür livâü 'l-hamde hem benzer kalem (K 7/ 9)

(Yazılar, ümmetler gibi bayrağının altına toplanır. Hem sayfalar mahşerdir, kalem (de) kıyamet günü Muhammed ümmetinin altında toplanacağı bayrağa benzer.)

2.1.1.10.15. Münâfık

İkiyüzlü ve riyakâr olup İslâmiyet'i kabul etmediği hâlde inanmış ve tasdik etmiş gibi görünen kimseye münâfık denilmektedir (Pala, 2004: 340). Aşağıdaki beyitte münâfıkları kör olarak nitelendiren şair, onların Hz. Muhammed'in ayağının bastığı yolların toprağının kıymetini anlayamadıklarına vurgu yapmıştır:

Münâfık anlamasa n'ola kadr-i gerd-i rehen

Virür mi dîde-i a'mâya tûtîyâ zîver (K 14/ 73)

((Ey Nebî!) Münâfık senin (ayağının) yolundaki toprağın tozunun değerini anlamasa ne olur ki? Kör bir göze sürme tozu süs verebilir mi?)

2.1.1.10.16. Müslüman (Müslüm, Mü'min, Müselmân)

İslâm dinini kabul ederek dinin kurallarını ve gereklerini yerine getiren, ibadetlerini yapan ve Allah'ın emirlerine uyan; dinin temel inançlarına gönülden inanan kişilere Müslüman denilmektedir. Aşağıdaki beyitlerde Müslümanları konu edinen şair, İslâm sancağının Müslümanların zaferiyle dikileceğini, onların nihai hedefinin Kızıl Elma olduğunu belirtmiştir:

Dikilsün sancak-ı İslâm sîb-i Müslümî yensün

Salup eyvânı ehl-i nâza 'azm ide Kızıl Elmaya (K 13/ 13)

(Müslümanların Kızıl Elma (hedefi) kazansın, İslâm bayrağı dikilsin. (Müslümanlar), sarayı edâlî tavır sahiplerine bırakıp Kızıl Elma'ya azmetsin.)

Gazâdur bu da başka andan el virür müselmâna

Kara kâfir niçe bir hâkim ola Kıratovaya (K 13/ 38)

(Bu da bir başka savaştır. Ondan Müslüman'a el uzatır. (Zîra) Kıratova'ya zâlim kâfir nasıl egemen olur?)

2.1.1.10.17. Şer’/ Şeri’ât

Allah tarafından peygamberler aracılığıyla bildirilen hükümlere “şeriât” adı verilmektedir. Şeriât, İslâmiyet’in özünde yer alan bir hakikattir (Pala, 2004: 429). *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan beyitlere bakıldığında İslâm şerâtinin, Hz. Muhammed ile birlikte zikredildiği, O’nunla tamamlandığı, mükemmel hâlini onunla kazandığı ve şeriât sayesinde küfrün ortadan kaldırıldığı görülmektedir:

Dem-i âhirde nitekim ‘Îsâ

Eyledün şer’-i Ahmedî ihyâ (K 2/ 7)

(Ey Îsâ! Nitekim son zamanlarda Ahmed’in İslâm şeriatini yeniden dirilttin.)

Çü oldı tâze vü ter dîn-i Hakk u şer’-i Nebî

Demidür eyleyesin hâl-i âlî istikmâl (K 5/ 14)

(O hâlde yüceliğe giren eksikliklerini tamamlasın, (şuan) zamanıdır. Çünkü Allah’ın dini ve Peygamber’in şeriatı tamamlandı.)

Derd-i küfre tîg-i şer’ün şerbet-i kattâldur

Dâ’-ı zenbe şerbet-i lutfun şifâ çün engübîn (K 11/ 60)

(Küfür derdine şeriâtının kılıcı, öldürücü bir şerbettir. Çünkü günah hastalığına iyiliğinin şerbeti, bal ve ilaç (gibidir.))

2.1.1.10.18. Ümem

“Ümmetler” anlamına gelen ümem mefhumuna beytinde yer veren Âşık Çelebi, yazıları memduhun sancağı altında toplanan ümmetlere benzetmiş; ayrıca Hz. Muhammed’in ümmetinin de kıyamet gününde Peygamber sancağının altında toplanacağını belirtmiştir:

Cem’ olur zîr-i livâsına ümem gibi hutût

Nâme mahşerdür livâü’l-hamde hem benzer kalem (K 7/ 9)

(Yazılar, ümmetler gibi bayrağının altına toplanır. Hem sayfalar mahşerdir, kalem (de) kıyamet günü Muhammed ümmetinin altında toplanacağı bayrağa benzer.)

2.1.1.11. İbadetle İlgili Kavramlar

Âşık Çelebi, *Divan*’ında ibadetle ilgili “amel, dua (du’â), günah (zenb), ihrâm ve tavâf” kavramlarına yer vermiştir.

2.1.1.11.1. Amel

İnsanların dünya hayatlarında yaptıkları iyi ve kötü işlere amel denilmektedir. Aşağıdaki beyitte amel ifadesine yer veren şair, Hacı Çelebi Efendi'nin bir rivayete dayanmadan karar vermesi durumunda dahi onun amellerinin doğru yol üzerinde olması için niyazda bulunmaktadır:

Ola kavl-i esahh üzre 'amel

Bî-reviyyet ger eylesen imzâ (K 2/ 6)

(Eğer rivayete dayanmadan bir görüşü kabul etsen (bu) amelin çok doğru (bir) hüküm üzerinde olsun.)

2.1.1.11.2. Dua (Du'â)

Sözlükteki anlamıyla “çağırarak, istemek, yardım talebinde bulunmak, seslenmek” olan dua, dinî anlamıyla kulun tüm samimiyetiyle Allah’a yönelerek manevi ve maddi isteklerini O’na sunmasıdır (Karagöz vd., 2010: 128). Aşağıdaki beyitte, duanın kabulü sonucunda Allah’a şükretme durumu dile getirilmiştir:

Bi-hamdi'llah irüp tîr-i du'â ûmâc-ı maksûda

İrişdi 'âleme sehm-i sa'âdet lutf-i Rabbânî (K 3/ 24)

(Allah’a hamdolsun. Dua oku istenilen hedefe ulaştı ve Allah’ın lütfu ile mutluluk payı âleme erişti.)

2.1.1.11.3. Günah (Zenb)

Dinî literatürde, İlâhî emirlere ve yasaklara aldırış etmeden yerine getirilen aykırı davranışlara “günah” adı verilmektedir (Karagöz vd., 2010: 204). Âşık Çelebi de *Divan*’ında günâh ve zenb ifadelerine yer vermiştir. İlk beyitte günahlarının kendisine verdiği ağır sıkıntıdan kendisini kurtarması için Allah’a niyaz eden şair, ikinci beyitte ise “Kurunun yanında yaş da yanar” atasözünü dile getirerek günahlarla dolu kalbini gözyaşına bakarak cehennem ateşine atmaması için Allah’a yalvarmaktadır:

Günâh-bâr-ı girânından it beni tahfîf

Cenâzemi tuta tâ eller üstüne iller (K 14/ 285)

(Günahın ağır yükünden beni hafiflet ki memleket (insanları) cenazemi elleri üstünde tutabilsinler.)

Yaşuma bak dil-i pür-zenbî âteşe salma

Kuru yanınca egerçi ki yaş da bile yanar (K 14/ 298)

((Ey Rabb'im!) Gözümün yaşına bak da günah dolu kalbimi ateşe atma. Gerçi kuru yanınca yaş bile yanar.)

2.1.1.11.4. İhrâm

Hac veya umre yapma niyetinde olan bir kişinin, normalde yapmasında bir sakınca bulunmayan eylemleri, haccını ve umresini yapma süresi boyunca yapmaması ve kendisine haram kılmasına “ihram” denilmektedir (Karagöz vd., 2010: 300). Aşağıdaki beyitte tavâf, Kâbe ve ihrâm kelimelerini tenasüplü şekilde kullanan şair, Bursa Beyi olan İznikli Ali Çelebi'nin Kâbe'yi tavaf etme niyetiyle güneş ışıklarını kendisine kıyafet olarak edindiğini dile getirmiştir:

Şu 'â-ı şemsden idindi kendüye ihrâm

Tavâf-ı Kâ'be'ye kasd eyledi bu zâl-ı zemân (K 9/ 3)

(Bu zamanın ihtiyarı, Kâbe'yi tavâf etmeye niyetlendi. Güneş ışınlarından kendisine kıyafet edindi.)

2.1.1.11.5. Tavâf

Hac veya umre esnasında Hacer-i Esved'in hizasından başlayarak Kâbe'yi sol tarafa almak suretiyle yedi defa etrafından dönmeye “tavâf” denir (Karagöz vd., 2010: 635). Beyitlerinde tavâf mefhumuna yer veren Âşık Çelebi, tenasüp sanatını kullanarak tavâf ile birlikte Kâbe, kurban ve ihrâm kavramlarını da işlemiştir:

Tavâf-ı Ka'be-i maksûda olasın vâsıl

'Adû zebûnun ola her zemânda çün kurbân (K 9/ 37)

(Amacına ulaşır Kâbe'yi tavâf edebilmen için her zamanda zayıf düşmanların kurban olsun.)

2.1.1.12. Diğer Dinî Şahıslar

Klasik Türk şiirinde dinî şahıslara, benzetme unsurlarında ve telmih sanatı kullanımında rastlanılmaktadır.

2.1.1.12.1. Bilâl-i Habeşî

Habeş asıllı bir köle olan Bilâl-i Habeşî, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla İslâm dinini tanımış ve Müslüman olmuştur. Önceleri Müslüman olmayan zâlim birisinin kölesi olup Müslüman olmasından dolayı çeşitli işkencelere maruz kalan Bilâl, daha sonraları Hz. Ebû Bekir'in yardımıyla o zulümden kurtulmuştur. Ömrünün geri kalan kısımlarında

Hız. Muhammed'in yanından ayrılmayarak onun işlerini yerine getirmiştir. Bilâl-i Habeşî, her şeyden ziyâdse sesinin güzelliği ve ezan okumasıyla bilinmektedir. Hız. Muhammed'in ilk müezzini olmuştur (Fayda, 1992: 152-153). Klasik Türk edebiyatı şairleri de Bilâl'i ezan okuması yönüyle beyitlerinde zikretmişlerdir. Âşık Çelebi de Bilâl-i Habeşî'yi sesinin güzelliğiyle ele almış ve Hız. Muhammed'in ona "Erihnî yâ Bilâl" demesiyle sevgilinin saçından âşığına ulaşan kokunun ferahlığı arasında bir bağlantı kurmuştur:

"Kellimînî yâ Humeyrâ" zevk-i la'lündür dile

Câna zülfünden irer bûy-ı "erihnî yâ Bilâl" (G 28/ 5)

(Gönül için, "Kellimînî yâ Humeyrâ" sözü, (sevgilinin) kırmızı dudaklarının zevki (gibidir.) Câna (onun) saçından "erihnî yâ Bilâl" kokusu ulaşır.)

2.1.1.12.2. Ca'fer Bin Ebu Talib (Ca'fer-i Tayyâr)

Hız. Muhammed'in amcasının oğlu, Mûte Savaşı'nın kumandanlarından ve sahabi olan Câfer bin Ebû Talib, Mûte'de yapılan savaş sonucunda iki kolu kesilerek şehit edilmiştir. Bunun üzerine Hız. Muhammed, Allah'ın iki kolu kesilen Ca'fer'e iki kanat ihvan ettiğini ve bu kanatlar ile cennette uçtuğunu söylemiştir. Bu söylem üzerine kendisine "Tayyâr (uçan)" ve "Zü'l-Cenâhayn (iki kanatlı)" lakapları verilmiştir (Önkal, 1992: 548-549). Klasik Türk edebiyatında da bu unvanlarla zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi, "Tayyâr" lakabıyla Ca'fer'i ele almıştır. Gülün, nurdan kanatlarıyla görünmesi, cennetin gül bahçelerinde uçan Ca'fer'e benzetilmiştir:

Cilve eyler nûrdan şehperle kâh-ı şâhda

Cennet-i gülşende benzer Ca'fer-i Tayyâra gül (K 4/ 5)

(Gül, nurdan kanadının uzun tüyü ile padişahın köşkünde tecelli eder. (Bu hâliyle) cennetin gül bahçesinde uçan Ca'fer'e benzer.)

2.1.1.12.3. Deccâl

Deccâl, "decl" kökünden türetilmiş olup kaynaklarda âhir zamanda ortaya çıkarak göstereceği olağanüstü olaylarla mü'min olmayan kişileri yoldan çıkarıp dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi olarak geçmektedir (Demirci, 2019: 67-69). Beyitte de Deccâl'e ve onun çıkardığı fitneye değinen Âşık Çelebi, onun fitnesini, zulmünü ve eziyetini, dünyadan çıkararak dönem padişahına iltifat ederek; Hız. İsa'nın ölümleri diriltmesi gibi cihanı öyle canlandırıp dirilttiğini belirtmiştir:

Cihânı ‘adl ile itdün Mesîh-veş ihyâ

Cefâ vü zulmü götürdün çü fitne-i Deccâl (K 5/ 9)

(Cihânı adalet ile Mesih gibi yeniden dirilttin. Çünkü Deccâl’in fitnesini, eziyetini ve zulmünü giderdin.)

2.1.1.12.4. Ebû Cehil (Ebû Cehl)

Ebû Cehil’in asıl ismi Ebü’l-Hakem’dır. Fakat İslâm’a ve Hz. Muhammed’e karşı gösterdiği düşmanlık sebebiyle sonradan Peygamber tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Mekke’nin ileri gelenlerindendir. Dalâlet sahiplerinin başında olması sebebiyle “cehâletin babası” olarak anılmıştır (Kapar, 1994: 117-118). Müslümanlara karşı sergilediği zalimce davranışlar, hakaretler, zulümler ve Hz. Muhammed’e yönelik uygunsuz söz ve davranışları nedeniyle klasik Türk edebiyatı içerisinde zalim, acımasız ve inançsız kişiler için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Beyitlerde daha çok Hz. Muhammed’in ismi ile birlikte geçmektedir.

Aşağıdaki ilk beyitte, Ebû Cehil gibi zalim kişilerin dünyayı kaplamasının dahi Allah tarafından himaye edilen Hz. Peygamber’in sırrına sahip memduha zarar veremeyeceği dile getirilmiştir. İkinci beyitte Ebû Cehil’in her sözünün, Hz. Muhammed’in mucizesi olarak vahiy yoluyla bildirildiği vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise Hz. Muhammed’in ailesinin, Ebû Cehil kadar zalim olan kişilere dahi hiçbir zulüm de bulunmayacağı belirtilmiştir:

Muhammed sırrı vardır sende Hak olsun nigeş-dârun

Ne gam yüz bin Ebû Cehl olsa tutsa rûy-ı devrânı (K 3/ 19)

(Allah koruyucun olsun. Sende Hz. Muhammed sırrı vardır (böyle iken) dünya yüzünü bin Ebû Cehil kaplasa bile sana ne olur?)

Kelâm-ı vahy gelür kavli her Ebû Cehlün

Kelâm-ı elken i’câz-ı sırrına mazhar (K 14/ 100)

(Ebû Cehil’in her sözü, vahiy sözü (gibi) gelir. Gerçekleşen her söz, sırrın mucizelerine mazhar olur.)

İder mi âl cefâ ki nihâl-i bâğ-ı nebî

Revâ mıdır ki vire Bû Cehl hantalını semer (K 14/ 195)

(Hz. Muhammed’in gül bahçesindeki fidan (gibi olan) ailesi ve evlâtları eziyet eder mi ki? Kaba saba (olan) Ebû Cehil’e semer vurmaya değer mi?)

2.1.1.12.5. Ebû Derdâ (Bû Derdâ) ve Ebû Zer

Ebû Derdâ, Dımaşk Kadılığı yapmış olan bir sahabidir. İlk zamanlar ticaretle uğraşan sahabe, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra ticareti bırakıp ibadeti tercih etmiştir. Ebû Derdâ, fıkıh, tefsir, kıraat ve hadis gibi ilimlerde sahabelerin ileri gelenleri arasında yer almaktadır. Diğer önemli bir tarafı da *Kur’ân* muallimliği yapmasıdır. Bu yönüyle “Dımaşk Mukrî” diye anılmıştır (Aydınlı, 1994: 310-311).

Ebû Zer ise servet konusundaki düşünceleri ve mücadelesiyle tanınan bir sahabidir. Gıfâr kabilesine mensuptur. Müslüman olduktan sonra eşkıyalığı bırakıp İslâmiyetin etkisiyle tamamen değişmiş, fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin koruyucusu olmuştur. Hizmetçisi ile aynı elbiseyi giyip aynı yemeği yiyecek kadar tevazu sahibi birisi hâline gelmiştir. Ebû Zer, imanı ve ahlâkî değerleriyle İslâmiyetin sosyal adalet anlayışının bir tezahürüdür (Aydınlı, 1994: 266-269). Aşağıdaki beyitte memleketin, Ebû Derdâ’nın üzüntü ve dert zamanında bulunduğu, Ebû Zer’in adaletinin olduğu zamanda olmadığı dile getirilmiştir:

Belâ vü derd ile devrinde il Ebû Derdâ

Zemân-ı ma’deletinde degül yiri Bû Zer (K 14/ 197)

(Memleket, Ebû Derdâ’nın üzüntü ve dert zamanındadır. Ebû Zer’in adaletinin (hüküm sürdüğü) zamandaki yeri değil.)

2.1.1.12.6. Ebû Leheb

Asıl ismi “Ebû Utbe” olduğu hâlde babası, ona güzelliği ve ateş gibi parladığı zamanlarda yanaklarının kızarması sebebiyle “Ebû Leheb” (Alev babası) adını vermiştir. Hz. Muhammed’in amcası olan Ebû Leheb, iman getirmeyerek O’nun en azılı düşmanlarından biri olmuştur. İslâm dinine karşı özellikle Hz. Peygamber’e yönelik son derece acımasız ve kin dolu bir tutum sergilemiştir (Kapar, 1994: 178-179). Âşık Çelebi de beytinde, Hz. Muhammed ile Ebû Leheb’in isimlerini zikrederek Ebû Leheb’in Hz. Muhammed’e zarar vermesini, ateşin muma verdiği zararla somutlaştırmıştır:

Akârib itse sitem gam degül ki irmişdür

Çerâg-ı Ahmede nâr-ı Ebî Leheble şerer (K 14/ 194)

(Yakın akrabalar sitem etse hüznün değil. (Zîra) Ahmed'in mumuna Ebû Leheb'in ateşinin kıvılcımları ulaşmıştır.)

2.1.1.12.7. Kanber

Hız. Âli'nin siyahî ve sadakatli kölesidir. Haccâc-ı Zâlim tarafından şehit edilmiştir (Pala, 2004: 256). Aşağıdaki beyitlerde siyahîliği ile ele alınan Kanber, menekşeye teşbih edilerek Hız. Âli ile birlikte zikredilmiştir:

Bâd Dûldûldür benefşe önce yürür Kanberî

Surh-ruhsâr oldı döndi Haydar-ı Kerrâra gül (K 4/ 6)

(Rüzgâr, sanki Dûldül'dür; menekşe de onun hizmetkârı Kanber gibi önünde yürür. Gül ise döne döne savaşılan aslan Hız. Âli (gibi) döndü, al yanaklı oldu.)

Yüzüm kara ise yanunda sen 'alîlûk kıl

Kara yüzi ile makbûl-ı şâh idi Kanber (K 14/ 184)

(Yüzüm kara ise sen onun yanında yücelik eyle. (Zîra) Kanber, kara yüzü ile şahın (Hız. Âli'nin) makbulü idi.)

2.1.1.13. Dinî Mekânlar

Âşık Çelebi Divanı'nda İslâmiyet içerisinde Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilip değerli görülen Kâ'be'ye, Sînâ Dağı'na ve Eymen Vadisi'ne değinilmiştir.

2.1.1.13.1. Kâ'be

Kâ'be, Mekke'de Mescid-i Haram adı verilen Cami-i Şerîfin ortasında, yaklaşık 13 metre yüksekliğinde, 11-12 metre eninde, taştan yapılmış dört köşe bir binadır. Yeryüzünde bulunan tüm Müslümanların kiblesidir. İslâmiyet'te namaz, Kâ'be'ye dönülerek kılınmaktadır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Kâ'be için "el-beytü'l-haram" (saygı evi), "el-beytü'l-muharrem" (haram evi), "el-beytü'l-mamûr" (imar edilmiş ev) adlandırılmaları yapılmıştır (Karagöz vd., 2010: 350). Beyitlerinde Kâ'be'ye yer veren Âşık Çelebi, orada resim ve put bulunmasının uygun olmayacağını söylemiş; Kâ'be gibi olan insan kalbinde de put gibi sevgilinin suretinin nakışlarının yer almaması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra pusulanın her daim Allah'ın evi sayılan Kâ'be'yi gösterdiğini de ifade etmiştir:

Îlâhî Ka'bede tasvîr ü bût revâ olmaz

Neçeye dek tola dil nakş-ı sûret-i dilber (K 14/ 248)

(İlâhi! Kâ'be'de resim ve put uygun olmaz. Ne zamana kadar gönül, gönlü kendisine çeken (güzel sevgilinin) suretinin nakışları ile dolsun?)

Bildürür kişiy eflâk-ı cenâb-ı Hakkı

Taraf-ı Ka 'beyi 'Âşık nitekim kable-nümâ (G 3/ 5)

(Ey Âşık! Nitekim pusula Allah'ın göklerini ve Kâ'be tarafını kişiye bildirir.)

Kandaysa Ka 'be-i derine togrıdur yolın

Kimün ki sıdk-ı dil gibi kable-nümâsı var (G 104/ 4)

(Kimin ki gönül doğruluğu gibi (bir) pusulası var (ise) yolu neredeyse Kâbe'nin eşiğine doğrudur.)

2.1.1.13.2. Sînâ Dağı (Tûr-ı Sînâ)

Sînâ Dağı, Hz. Mûsâ ile anılan ve Allah'ın tecellisine mazhar olan bir dağdır. Bu yönüyle beyitlerde sıkça zikredilmektedir. Âşık Çelebi'nin *Divan*'ından alınan beyitlerde de Sînâ Dağı'nın parçalanması, sevgili karşısında âşığın gönlünün büründüğü hâl olarak tasavvur edilmiştir:

Gönül nûr-ı tecellî ile 'Âşık Tûra dönmiştür

Fürûg-ı âfîâtâb-ı 'âlem-ârâdan ferâgum var (G 83/ 6)

(Cihânın ziyneti olan güneşin parlaklığından vaçgeçmişliğim var. (Zîra) Âşık'ın gönlü, tecelli nûru ile Tûr Dağı'na dönmüş bir hâledir.)

Tecellî-i cemâl-i yâre bî-tâkat olur benzer

Seher geh Tûr-ı Sînâ gibi 'Âşık sîne çâk eyler (G 106/ 5)

(Âşık'ın gönlü, sevgilinin güzelliğinin görünmesiyle hâlsiz olur. (Bu hâliyle) seher vaktinde (Allah'ın cemâlinin karşısında) kendisini parçalayan Sînâ Dağı'na benzer.)

2.1.1.13.3. Vâdî-i Eymen

“Mübârek Vâdî” olarak da adlandırılan Eymen Vadisi, Hz. Mûsâ'nın Sînâ Dağı'nda Cenâb-ı Hakk'ın tecellisine mazhar olan bir vadidir. Aşağıdaki beyitte de bu vadiyi ele alan şair, burasının Allah'ın azametinin ateşine mekân olduğunu dile getirmiştir:

Gâh olur nâr-ı celâle vâdî-i Eymen olur

Gâh olur nûr-ı cemâle manzar u mazhar nişân (K 10/ 19)

(Alâmet, bazen azamet ateşine Eymen Vadisi olur bazen (de) güzellik nûruna görünüş ve tecellî yeri olur.)

2.1.1.14. Dinî Mezhepler

Sözlükte “gidilecek yol, istikamet, görüş, takip etmek” anlamlarına gelen “mezhep”, İslâmiyet’teki anlamıyla, kendi içinde bir düşünce sistemine sahip olan inanca ve amele dair öğreti ile kavramların bütünüdür. Bir durum karşısında ortaya çıkan fikir, usul ve hüküm farklılıkları, mezheplerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Amelî yönü baskın olan fikhî mezheplerden günümüze kadar hâlâ varlığını sürdüren dört büyük mezhep vardır. Bunlar: Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî’dir (Karagöz vd., 2010: 441-442).

Hanefî mezhebi, ismini kurucusu olan İmam-ı Azam Ebû Hanîfe’den almıştır. Ebû Hanîfe, hocalarından kendisine aktarılan fikhî görüşleri ve rivayetleri; içinde bulunduğu dönemin şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, genel ilke ve amaçları yeniden değerlendirmiş, bu unsurlar arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Hanefî mezhebinde verilen hükümlerde kutsal kitap *Kur’ân-ı Kerîm*, sünnet, sahabelerin verdiği fetvalar, icma, kıyas, istihsân ile örf ve âdetler etkili olmuştur (Karagöz vd., 2010: 230).

Fıkıh mezheplerinden biri olan Mâlikî mezhebi de Hanefî mezhebi gibi ismini kurucusu ve imamı olan Malik ibn Enes’ten almıştır. Mezhep imamının dayandığı deliller arasında kutsal kitap (*Kur’ân-ı Kerîm*), sünnet, icma’, kıyas, Medinelilerin yapmış olduğu ameller, sahabelerin sözleri, mesâlih-i mürsele, istihsan, sedd-i zerâi, muraât-ı hilaf, istışhab, kendisinden öncekilerin şeriatleri etkili olmuştur (Karagöz vd., 2010: 407-408).

Dört büyük mezhepten biri olan Şafîî mezhebi, kurucusu ve imamı Ebû Abdullah Muhammed ibn İdrîs eş-Şâfiî’nin görüşleri etrafında şekillenmiştir. Şafîî mezhebinde çıkarılan hükümlerin dayandığı deliller, kutsal kitap (*Kur’ân-ı Kerîm*), sünnet, kıyas ve icmadır. Sünnetin her türü kabul edilmekle birlikte mürsel hadisler yalnızca bazı şartlar altında deliller arasında kabul edilmektedir (Karagöz vd., 2010: 609-610). *Âşık Çelebi Divanı*’nda dört mezhepten “Hanefî, Mâlikî ve Şafîî” mezhepleri tek beyitte birlikte anılmıştır:

Ne oldı şâfi'î Ahmed ne mezheb-i Hanevî

Dil-i 'adûye disem n'ola Mâlikî mermer (K 14/ 213)

(Ne Hânefî, ne Mâlikî ve ne de Şâfiî mezhebinde, düşmanın gönlüne mermer taşı dersem ne olur?)

2.1.2. Tasavvuf

Seyyit bir soya mensup olan Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında tasavvuf ve tarikat ile ilgili unsurlara, kavramlara rastlamamız mümkündür.

2.1.2.1. Tasavvuf İle İlgili Kavramlar

Âşık Çelebi Divanı'nda yer alan tasavvufa ait kavramlar şunlardır:

2.1.2.1.1. Ehl-i Keşf

Allah hakkında keşif yoluyla bilgi sahibi ve kalp gözleri açık olan kişilere ehl-i keşif yani keşif sahipleri veya keşif ehli denilmektedir (Uludağ, 2012: 118). Âşık Çelebi de *Divan*'ından alınan ve memduhu konu alan kasidesinin aşağıdaki beytinde bu gruba yer vermiştir:

İletdi 'ilmi 'ayna cür'asıyle kesb-i erbâbı

Getürdi vecde bu neş'eyle ehl-i keşf ü vicdânı (K 3/ 37)

(Bilginin ayna misali ışığı, kazanç sahiplerini aydınlattı. Bu sevinç ile vicdan ve keşif sahiplerini vecde getirdi.)

2.1.2.1.2. Elest

“Muhabbet ve sohbet toplantısı” anlamına gelen “Bezm-i elest”, Allah'ın ruhlara “Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?” şeklindeki sorusuna karşılık, ruhların da “Evet, öyledir.” cevabını verdikleri meclistir. Bu ahitleşme ruhlar daha yeryüzüne inmeden önce gerçekleşmiştir (Uludağ, 2012: 75). Bu soru-cevap kısmındaki “Değil miyim?” ifadesi “elest” kavramını karşılamaktadır (Uludağ, 2012: 120). Klasik Türk edebiyatı şairlerince sıkça kullanılan bu ifade, Âşık Çelebi tarafından da aşağıdaki beytinde kullanılmıştır. Şerefli varlık sahibi olan halifelik makamındaki padişahın, elest meclisinde irfân, ilim, fazilet ve mükemmellik unsurlarından meydana geleceği belirtilmiştir:

Vücûd-ı eşrefüne çâr- 'unsûr olmakdur

Dem-i elestde 'irfân u fazl u 'ilm ü kemâl (K 5/ 8)

(Elest (meclisi) zamanında irfân, fazilet, ilim ve mükemmellik (senin) çok şerefli varlığına dört unsur olmaktadır.)

2.1.2.1.3. Ene'l-Hak

Hallac-ı Mansûr'a ait olan “Ene'l-Hak” ifadesi, kişinin Allah'ın varlığında kendi varlığını yok etmesi, Allah'ın birliğinde yok olması anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2012: 123). Bu ifade aşağıdaki beyitte Hallac-ı Mansûr ve dâr ağacı ile birlikte tenasüp sanatıyla kullanılmıştır. Sabah vakti gülün de Hallac-ı Mansûr gibi ene'l-Hak tabirini kullanması sonucu dâr ağacına asıldığı dile getirilmiştir:

Subh-dem dem urmasa sırr-ı Ene'l-hakdan eger

Gâlibâ Mansûr-veş asılmaz idi dâra gül (K 4/ 2)

(Eğer gül, sabah vakti ene'l-haktan bahsetmeseydi galiba Hallac-ı Mansûr gibi dâr ağacına asılmazdı.)

2.1.2.1.4. Fakr

Tasavvufta; bir mürşide bağlanarak manevî yolculuğa çıkmış olan “sâlik”in, kendisinin hiçbir şeye sahip olarak görmemesi ve yaratılmış tüm varlıkların hakiki sahibinin Allah olduğunu kabul etmesi durumunda kendisini “fakr” kavramı ile özdeşleştirme durumu söz konusudur (Kardaş, 2019: 430). Bunu beyitlerde çokca zikreden şairler, kendi durumlarını bu ifadeler ile anlatmaktadırlar. Aşağıdaki beytinde Âşık Çelebi de fakr ifadesini kendi hâli için kullanmıştır:

Âh kim men' idüp tarîkümden

'Âkıbet yolum urdı fakr u fenâ (K 2/ 24)

(Ah ki! Ölümlülük ve fakirlik, gelecekteki yolumu vurdu (da) beni yolumdan döndürdü.)

2.1.2.1.5. Fazl

Kur'ân- Kerîm'in “Fazl Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.”⁴⁰ ve “Allah'ın fazlı muazzamdır.”⁴¹ ayetlerinde geçen fazl, Allah'ın ihsanını ifade etmektedir (Uludağ, 2012: 133). Âşık Çelebi de beyitlerinde bu kavrama yer vermiştir. İlk beyitte memduhun, doğru yola erişmesiyle ilimler hazinesi hâlini aldığı vurgulanmıştır. İkinci beyitte Hâce Çelebi Efendi, “mükemmellik, fazilet ve para ilimlerinin hocası” şeklinde

⁴⁰ *Kur'ân-ı Kerîm*: Hadîd, 57/29

⁴¹ *Kur'ân-ı Kerîm*: Hadîd, 57/ 21

yüceltilmiştir. Üçüncü beyitte ise Hâce Çelebi Efendi'nin fetvaları ile dünyanın cennet hâlini aldığına değinilmiş ve bu fetvalar, Tûbâ ağacının “fazilet ve kemâl meyveleri”ne benzetilmiştir:

Hidâyet irişüp muhtâr olup kenz-i 'ulûm oldun

Bu fazl-ı bî-nihâyetle vücûdun Ekmel ü evlâ (K 1/ 20)

(Doğru yola erişip seçilmişlerden oldun ve bir ilimler hazinesine dönüştün. Bu sonsuz fazilet ile varlığın daha mükemmel ve üstün bir hâle geldi.)

Hâce-i 'ilm-i nakd u fazl u kemâl

Hâce-i küll ehl -i fazl u behâ (K 2/ 8)

(Mükemmellik, fazilet ve para ilimlerinin hocasıdır. Güzellik ve şahsî kıymet ehlinin hocasıdır.)

Ser-nigûn tûbâdür ol esmâridur fazl u kemâl

Kilk-i fetvân ile 'âlem oldı firdevs-i berîn (K 12/ 8)

(Fetva kalemin ile âlem yüce cennet oldu. Onun fazilet ve kemâl meyveleri, baş aşağı duran Tûbâ ağacına benzer.)

2.1.2.1.6. Fenâ/ Bekâ

Kulun, kendi nefsindeki sıfat ve niteliklerden sıyrılarak fenâ yoluna gitmesi; Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenip ziynetlenerek ise bekâ yoluna ilerlemesine denir. İnsanın âlemde varolan kendisini, yaratılmış tüm varlıkları ve eşyayı hakikatiyle bilmesi ise bekâ kavramının özelliğidir. Kısacası bekâ ve fenâ, kalıcı ve geçici olma durumlarını ifade eder (Uludağ, 2012: 70).

Aşağıdaki beyitlerde bu kavramlara değinen Âşık Çelebi, dünyanın fânî mührü taşıyan bir virâne olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca üçüncü beyitte kendisine seslenen şair, bu dünyayı fânîlik sahrası olarak nitelendirip burada ebedi olan avların peşine düşmesi gerektiğini; bunu yaparken de varlıkları ve eşyayı yok sayma düşüncesine kapılmamasını şahsına öğütlemektedir:

Âh kim men' idüp tarîkümden

'Âkıbet yolum urdı fakr u fenâ (K 2/ 24)

(Ah ki! Ölümlülük ve fakirlik, gelecekteki yolumu vurdu (da) beni yolumdan döndürdü.)

Cihân seyl-i fenâ yolında bî-bünyâdmış bildüm

Zemân-ı Nûhdan kalmış harâb-âbâdmış bildüm (G 41/ 1)

(Dünya, fânîlik selinin yolunda temelsiz bir yapıymış onu anladım. Hz. Nûh zamanından kalmış (bir) vîrânelikmiş bildim.)

Fenâ deştinde ey ‘Âşık bekâ saydına kasd eyle

Sakın terkiye asma yalınız kevn ü mekân terkin (G 58/ 5)

(Ey Âşık! Ölümlülük sahrasında ebediyet avına niyetlen. Yalnız mekân ve varlığı terketme (düşüncesini) sırtına koyma.)

2.1.2.1.7. Feyz

Taşmak anlamına gelen “feyz”, sâlikin çabası ve gayreti olmaksızın Allah tarafından kalbine ilham edilen bilgidir. Kâinattaki her şey var ve yok oluşunun ardından yeniden Allah’ın feyziyle tezahür etmektedir (Uludağ, 2012: 137). Aşağıdaki ilk beyitte sonbaharda solan bahçelerdeki tüm çiçeklerin Allah’ın feyz rüzgârıyla tekrardan bahardaki canlılığına kavuştuğu vurgulanmıştır. İkinci beyitte ise Allah’ın feyzinin tüm kâinatı kuşattığı belirtilmiştir:

Hazân-ı hüzn ile pejmürde idi dehr gülzârı

Bahâr itdi esüp yine nesîm-i feyz-i Sübhânî (K 3/ 26)

(Hüznün sonbaharıyla dünyanın gül bahçesi solmuştu. Ancak Sübhânî feyzin rüzgârı esip onu yeniden bahara çevirdi.)

Ne feyz-i ‘âm olur yâ Rab bu lutf-ı bî-kerânun ki

Bunun âsârı tutdı ‘âlem-i emsâl u a’yânı (K 3/ 34)

(Ey Rabbim! Bu sonsuz lütfün ne büyük ve kapsayıcı bir ihsandır ki onun etkileri, hem misâl âlemini hem de somut varlıklar âlemini kapladı.)

2.1.2.1.8. Gaflet

“Gaflet”, kulun işlediği günahlar nedeniyle Allah’ın varlığından ve kulluğunun gereklerinden gâfil olması, O’nu zikretmekten uzak kalmasıdır (Uludağ, 2012: 141). Aşağıdaki beyitte gaflet kavramını kullanan Âşık Çelebi, Şerîfezâde Efendi’nin adaletini bir buluta benzetmiş; âlemdeki her şey, fitne ve gaflet uykusundayken bu adalet bulutu ile şeref yağmurunun yağdığını belirtmiştir:

Gaflet uykusunda fitne hâb-ı râhatda cihân

Ebr-i 'adli 'âleme yagdurdu barân-ı şeref (K 8/ 12)

(Âlem, fitnenin rahatlık ve gaflet uykusunda (iken) adalet bulutu, şeref yağmurunu yağdırdı.)

2.1.2.1.9. Gayb

“Gayb âlemi”, kulların yaratılışları gereği tüm varlığıyla vakıf olamadıkları; duyu organları ve akıllarıyla tam olarak anlayamadıkları, bilemeyecekleri manevi ve ruhânî âlemdir (Uludağ, 2012: 144). Aşağıdaki beyitte Hâce Çelebi Efendi’nin yaratılışının, “gayb” âleminin sırlarını yansıtan bir ayna hükmünde bulunduğu ve İlâhi ilhamları da kendisinde gösteren bir tecellî yeri olduğu dile getirilmiştir:

Tab'un âyîne-i serâyir-i gayb

Vâridât-ı İlâhîye meclâ (K 2/ 12)

(Yaratılışın, gayb (âleminin) sırlarına (bir) aynadır. Allah’ın ilhâmılarına (ise) tecellî yeridir.)

2.1.2.1.10. İlim (İlm)

Sözlükte “bilmek” anlamına gelen “ilm”, kişinin/ sâlikin kendisini bilmesidir (Uludağ, 2012: 184). Aşağıdaki beyitte şairin kendisine ilim ve şariat sahiplerinden gelen eziyeti ile kartalın kendisine kanadı sebebiyle isabet eden ok arasında benzerlik kurulmuştur:

N'ola bî-dâd irse bana ehl-i 'ilm ü şer'den

Kendi perrinden irer kartala tîr-i sehm-gîn (K 11/ 71)

(Bana şariat ve ilim ehlinden eziyet ulaşırsa ne olur? (Zîra) kartala kendi kanadından dehşet verici ok ulaşır.)

2.1.2.1.11. 'İrfân

Keşif, hadis, ilham, sezgi, manevî ve rûhî tecrübelerle elde edilebilen bilgiye “irfân” denilmektedir (Uludağ, 2012: 189). Sözlükteki karşılığı ise “bilme, biliş ve anlama”dır. Aşağıdaki ilk beyitte irfân, padişahın varlığını oluşturan dört unsurdan birisi olarak sayılmıştır. İkinci beyitte ise Hâce Çelebi Efendi’nin varlığı, “irfân denizi” olarak nitelendirilmiştir:

Vücûd-ı eşrefüne çâr- 'unsûr olmakdur

Dem-i elestde 'irfân u fazl u 'ilm ü kemâl (K 5/ 8)

(Elest (meclisi) zamanında irfân, fazilet, ilim ve mükemmellik (senin) çok şerefli varlığına dört unsur olmaktadır.)

Bahr-ı ‘irfândur vücûdun anda bir dildür dilün

Şâh-ı mercândur lisânun her sözün dürr-i semîn (K 12/ 7)

(Varlığın, irfân denizidir. Gönlün onda bir gönüldür. Her sözün çok değerli bir inci, konuşman (da) mercânın şâhıdır.)

2.1.2.1.12. Kemâl (Ekmel)

Kulun, nefsindeki istek ve arzularından kurtularak hakikati, şeriatı ve tarikatı kendisine nüfuz ettirmesi durumuna “kâmil olma” veya “kemâle ermek” denilmektedir (Uludağ, 2012: 210). Aşağıda yer alan ilk beyitte kendisini meczup olarak nitelendiren Âşık Çelebi, mükemmellik davasına da değindiğini vurgulamıştır. İkinci beyitte Hâce Çelebi Efendi’nin kaleminden çıkan fetvalar, “fazilet ve kemâl meyveleri” şeklinde nitelendirilmiştir. Son beyitte ise memduhun doğru yola ulaşmasıyla varlığının kemâl hâline büründüğü belirtilmiştir:

Yalnız şî’r ü inşâdan dem urmaz ‘Âşık-ı şeydâ

İder hem da’va-i fazl u kemâl u ‘ilm ü ‘irfânı (K 3/ 47)

(Meczûp Âşık yalnız şîir ve süslü nesirden bahsetmez. Bilme, ilim, mükemmellik ve hem (de) meziyet davasını eder.)

Ser-nigûn tûbâdür ol esmâridur fazl u kemâl

Kilk-i fetvân ile ‘âlem oldu firdevs-i berîn (K 12/ 8)

(Fetva kalemin ile âlem yüce cennet oldu. Onun fazilet ve kemâl meyveleri, baş aşağı duran Tûbâ ağacına benzer.)

Hidâyet irişüp muhtâr olup kenz-i ‘ulûm oldun

Bu fazl-ı bî-nihâyetle vücûdun Ekmel ü evlâ (K 1/ 20)

(Doğru yola erişip seçilmişlerden oldun ve bir ilimler hazinesine dönuştün. Bu sonsuz fazilet ile varlığın daha mükemmel ve üstün bir hâle geldi.)

2.1.2.1.13. Lütuf (Lutf)

Kulu Allah’a ibadet etmeye sevk eden ve günahlardan uzaklaştıran her şey Allah’ın kuluna bahşettiği bir lütuf olarak kabul edilmektedir (Uludağ, 2012: 231). Aşağıdaki ilk beyitte Allah’ın sonsuz bir lütfunun olduğuna değinilmiş; ikinci beyitte

ise tarikat ehli tarafından Allah'tan yardım istedikleri zaman çektikleri “Yâ Lâtif” zikirindeki lütuf, çok sağlam bir ip olarak nitelendirilmiştir:

Ne feyz-i ‘âm olur yâ Rab bu lutf-ı bî-kerânun ki

Bunun âsârı tutdı ‘âlem-i emsâl u a ‘yânı (K 3/ 34)

(Ey Rabbim! Bu sonsuz lütfun ne büyük ve kapsayıcı bir ihsandır ki onun etkileri, hem misâl âlemini hem de somut varlıklar âlemini kapladı.)

Halka-i dergâhun ile rişte-i lutfun yeter

‘Âşıka hem ‘urve-i vuska vü hem hablü’l-metîn (K 12/ 23)

(Âşık’a dergâhının halkası ile lütfunun bağı yeter. (Çünkü) onun için hem sağlam bir tutacak yer hem (de) çok kuvvetli bir iptir.)

2.1.2.1.14. Mâsivâ

Allah dışındaki her şey tasavvufta mâsivâ olarak vasıflandırılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de gönlüne seslenen şair, gönlünün Allah dışındaki her şeyi bırakıp bütün işleri O’ndan bilmesi gerektiğini dile getirmiştir:

Ko mâ-sivâyı gönül hep umûrı Hakdan bil

Ko şirk-i gayrı ki şirk âdemi ider kâfir (K 14/ 240)

(Gönül! Allah dışındaki her şeyi bırak, bütün işleri Hak’tan bil. Başkalarını Allah’a ortak koşmayı bırak (zîra) şirk, insanı kâfir eder.)

2.1.2.1.15. Nefs

İnsanı kötülüğe sevk edip yoldan çıkaran “nefis”, kulun kötü huylarının ve hoş, güzel, iyi olmayan vasıflarının tamamını ihtivâ etmektedir (Uludağ, 2012: 274). Beyitte nefis, köpek olarak nitelendirilmiş ve kişinin dünyaya ait olan nefsinin isteklerinden vazgeçmesi sonucu Hak’ın huzurunda bulunmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Göklerin yuvarlak şekli ise köpek hükmünde olan nefsin, felekleri aşıp Allah’ın huzuruna geçmesine bir engel mahiyetinde ele alınmıştır:

Varur mı ünse kişi geçmeyince gerdûndan

Felekler oldı seg-i nefse geçmege çenber (K 14/ 115)

(Kişi dünyadan geçmeyince Hak’ın huzuruna varabilir mi? (Zîra) felekler, köpek nefis geçmesin diye çember hâlini aldı.)

2.1.2.1.16. Takvâ

Tasavvufun temeli olan takvâ, kişinin kendisini kimseden üstün görmeden, Allah'ın emir ve yasaklarından, günahlardan uzak durarak en ufak bir durumu bile göz ardı etmeden ve taviz vermeden, özen ile kendisini Allah dışındaki mâsivâlardan sakınıp koruma vaziyetidir (Uludağ, 2012: 342). Beyitte erdemlerin, erdem sahiplerinde toplanmasının normal olduğu ve bu sebeple de takvâ ya da fetvanın da bu özellikleri barındıran kişide olmasının ayıp olmadığı belirtilmiştir:

Fevâzülle fazâyille olupdur mecma 'ü'l-bahreyn

Müsahtar olsa tan mı zâtına fetvâ ile takvâ (K 1/ 17)

(Erdemli kimseler ile erdemler iki denizin birleşme noktası (gibi) olmaktadır. (Böyle iken) fetvâ ile takvâ senin zatına boyun eğerse ayıp mı?)

2.1.2.1.17. Varidat

Kulun, kendi müdahalesi söz konusu değilken Allah tarafından kendisine gönderilen ilham, feyz ve mânâlar “vâridât” olarak adlandırılmaktadır (Uludağ, 2012: 374). Aşağıdaki beyitte kullanılan bu kavram çerçevesinde Hâce Çelebi Efendi'nin yaratılışının, gaybdeki sırlara bir ayna ve Allah'ın ilhâmlarına bir tecelli yeri olduğu dile getirilmiştir:

Tab'un âyîne-i serâyir-i gayb

Vâridât-ı İlâhîye meclâ (K 2/ 12)

(Yaratılışın, gayb (âleminin) sırlarına (bir) aynadır. Allah'ın ilhâmlarına (ise) tecelli yeridir.)

2.1.2.1.18. Varlık (Hestî)

Allah'ın yarattığı tüm yaratılmışlar, “varlık” yani vücut sahibi olarak adlandırılmaktadır. Aşağıdaki beyitte dünya levhâlarındaki tüm varlıkların nakışlarını tefekkür edebilmenin; bu dünyadaki uyanıklık hâinden uzaklaşmak ile mümkün olduğu vurgulanmıştır:

Belî hakk olmaz idi nakş-ı hestî levh-i 'âlemden

Eger sakk-ı hayâtun sıhhatine eylesen imzâ (K 1/ 14)

(Eğer hayatın uyanıklığının gerçek olduğunu kabul etsen o zaman âlem yüzündeki varlıkların nakışları gerçek olmazdı.)

2.1.2.1.19. Vecd

Allah'tan gelen ilhâm ve feyizleri kulun keşfetmesi, bulması vecd hâlidir. Beyitte memduhu, “bilginin ayna misali ışığı” tabiriyle zikretmiştir. İlim ile ilhâmı öğrenen keşif ve yürek sahiplerinin de bu durum karşısında vecd hâline tutuldukları söylenilmiştir:

İletdi 'ilmi 'ayna cür'asıyle kesb-i erbâbı

Getürdi vecde bu neş'eyle ehl-i keşf ü vicdânı (K 3/ 37)

(Bilginin ayna misali ışığı, kazanç sahiplerini aydınlattı. Bu sevinç ile vicdan ve keşif sahiplerini vecde getirdi.)

2.1.2.2. Tarikat İle İlgili Kavramlar

Âşık Çelebi Divanı'nda tarikat ile ilgili şu kavramlar zikredilmiştir:

2.1.2.2.1. İrfân

İrfân, tasavvufî anlamıyla “manevi ve sezgiye dayalı tecrübeler ile elde edilen bilme” durumudur (Uludağ, 2012: 189). Beyitte de “irfân” kavramı, Allah'ın ve eşyanın hakikatine vakıf olmak şeklinde açıklanmış; Hâce Çelebi “İslâm şeyhi” olarak isimlendirilmiştir:

Şeyh-i İslâm görse 'irfânun

Cân u dilden mürîd olurdu sana (K 2/ 9)

(İslâm şeyhi, (senin) Allah'ın ve eşyânın hakikatine vâkıf olmanı görse cân ve gönülden sana mürîd olurdu.)

2.1.2.2.2. İstignâ

Kulun ya da sâlikin, zenginliğin kaynağının Allah'ta varolduğuna ve O'nun ile olma sonucunda kazanılacağına inanmasıdır. Kul, sonsuz fakirliği karşısında Allah'ın sonsuz zenginliğine sığınır. Allah'tan başka hiçbir şeye ve hiç kimseye ihtiyaç duymama hâliyle gönül tokluğunu yani istignâyı elde eder (Uludağ, 2012: 192-193). Beyitte de bu oluşuma gönderme yapan şair, aşk memleketine hükümdar olacak kişinin, canından ve cisminde vazgeçmesi gerektiğini dile getirmiştir:

Dilersen mülk-i 'ışkun tâc-dârı serveri olmak

Ser-i tecrîd-i istignâyâ tâc it cism ü cân terkin (G 58/ 4)

(Aşk memleketinin tacını kuşanan hükümdarı olmayı dilerse (o zaman) cismini ve cânını terk etmeyi, gönül tokluğunun soyutlanmış başına taç et.)

2.1.2.2.3. Şeyh ve Mürid

Şeyhine dayanarak onun gösterdiği yolu takip eden; kendi benliğini şeyhinin benliğinde yok eden; mürşidinin verdiği emirleri yerine getiren kişiye tasavvufta “mürîd” denilmektedir (Uludağ, 2012: 263). Tarikatta kendisine bağlanılan, mürîde yol gösteren, rehberlik eden, sâliklerin doğru yola sevk edilmelerini sağlayan kişiye de “şeyh” adı verilmektedir. Beyitte ise övülen kişideki Allah’ın ve eşyanın hakikatini görme durumuna tanık olan İslâm şeyhinin, bu özelliği kendisinde barındıran Hâce Çelebi’ye mürid olabileceği ifade edilmiştir:

Şeyh-i İslâm görse ‘irfânun

Cân u dilden mürîd olurdu sana (K 2/ 9)

(İslâm şeyhi, (senin) Allah’ın ve eşyânın hakikatine vâkıf olmanı görse cân ve gönülden sana mürîd olurdu.)

2.1.2.2.4. Tarîk

Her kişi kendi ruh yapısına ve dünya görüşüne göre bir yolu tercih eder ve bir şeyhe bağlanır. Tasavvufta Allah’a ulaşmak için müridlerin, mürşitler aracılığıyla girdikleri ve belli kurallara uydukları yollara “tarîk” denilmektedir (Uludağ, 2012: 343). Beyitte de ölümün ve bu dünyada kalıcı olmama durumunun, kişinin girdiği yoldan dönmesine sebebiyet vermesi bir yakınma hâlini ortaya çıkarmıştır:

Âh kim men’ idüp tarîkümden

‘Âkıbet yolum urdı fakr u fenâ (K 2/ 24)

(Ah ki! Ölümlülük ve fakirlik, gelecekteki yolumu vurdu (da) beni yolumdan döndürdü.)

2.1.2.2.5. Tecrîd

Sâlikin, görünen bütün mal ve mülkten kalbini ve karşılık bekleme düşüncesini arındırarak her şeyi sadece Allah rızası için yapması; makam ve mevki istememesidir (Uludağ, 2012: 347). Aşağıdaki beyitlerin birincisinde mert kişilerin âlemde Allah’ı bulmaları sonucu iki dünyadan da vazgeçtikleri belirtilmiştir. İkinci beyitte ise aşk mülküne reis olmak isteyen kişinin, maddi tüm şeylerden soyutlanması gerektiği vurgulanmıştır:

Biz ol tecrîd -i merdüz bî-ser ü sâ mân cihân içre

Bulup bir yâr-ı cânı eyledük iki cihân terkin (G 58/ 3)

(Biz o soyutlanmış mert kişileriz (ki) başı olmayan ve zengin olan (bu) dünyâ içinde cân (olan) bir yâr bulup iki cihandan da vazgeçtik.)

Dilersen mülk-i 'ışkun tâc-dârı serveri olmak

Ser-i tecrîd-i istignâya tâc it cism ü cân terkin (G 58/ 4)

(Aşk memleketinin tacını kuşanan hükümdarı olmayı dilersen (o zaman) cismini ve cânını terk etmeyi, gönül tokluğunun soyutlanmış başına taç et.)

2.1.2.2.6. Zâhid

Görünüşte takvâ sahibi ve dindar görünmelerine rağmen maddi ve içsel açıdan dinden habersiz; Allah'ın ve eşyanın hakikatini anlamadan yoksun; dini yalnızca fiillere indirgeyen kişilere tasavvufta “zâhit” denir (Uludağ, 2012: 389). Aşağıdaki beyitte de zâhitin, bu dünyada dahi başından ve canından vazgeçmesinin kendisi için ne kadar zor olduğu vurgulanmıştır:

Ta'accüb itme bu dünyâda zâhid baş u cân terkin

Göresin anda da dîdâr olmazsa cinân terkin (G 58/ 1)

(Ey kaba sofu! Bu dünyada başını ve canını terketmeye hayret etme. (Zîra asıl) Allah'ın tecellisi olmazsa onda cennetin terkin gör.)

Bu bölümün genel bir değerlendirmesini ise şöyle yapabiliriz: Din başlığı altında “Allah'ın İsim ve Sıfatları, Melekler, Dinî Kitaplar, Ayet ve Hadisler, Peygamberler, Dört Halife, Sahabeler, Ahiret İle İlgili Kavramlar, Diğer İtikâdi Kavramlar, İslâm Dini İle Alâkalı Kavramlar, İbadetle İlgili Kavramlar, Diğer Dinî Şahıslar, Dinî Mekânlar, Dinî Mezhepler” şeklinde ana başlık ve alt başlıklar ile birlikte geniş bir dünya sunulmuştur. Buna karşılık tasavvuf kısmında ise iki bölüm mevcuttur. “Tasavvuf İle İlgili Kavramlar” başlığının altında “âb-ı hayvân, ehl-i keşf, elest, ene'l-hak, fakr, fazl, fenâ/bekâ, feyz, gaflet, gayb, ilim, irfân, kemâl, lütûf, mâsivâ, nefis, takvâ, varidât, varlık, vecd” kavramlarına yer verilmiştir. “Tarikat İle İlgili Kavramlar” başlığı altında ise “irfan, istignâ, mürid, şeyh, tarîk, tecrîd, zâhid” mefhumları vardır. Bu bölümün büyük kısmını “Din” başlığı oluşturmaktadır.

2.2. CEMİYET

Bu ana başlık kendi içinde “Şahıslar, Giyim-Kuşam, Şairler, Eserler, Ülkeler ve Şehirler, Eğlence Hayatı, Musiki ve Musiki Aletleri, Süslenme, Yiyecek ve İçecekler, İnşâî Unsurlar, Sağlık ve Hastalıkla İlgili Unsurlar, Telakki ve İnanişlar, Bazı Âdet ve Gelenekler, Diğer Eşyalar, Atasözleri ve Deyimler, Matematiksel Terimler ve Unsurlar, Çağın İlimleri, Kavimler” gibi alt başlıklara ayrılmaktadır. Bu başlıklar, şairin yaşadığı dönemin her alanına ayna tutarak o devir ile alâkalı bilgi sunmaktadır.

2.2.1. Şahıslar

Âşık Çelebi'nin *Divan*'ı incelendiğinde şairin beyitlerinde yer alan şahısları “Tarihî Şahsiyetler ve Hükümdarlar, Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler, Hikâye Kahramanları, Diğer Şahıslar, Mitolojik Topluluklar” şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

2.2.1.1. Tarihi Şahsiyetler ve Hükümdarlar

Bu başlık altında ele alınan tek hükümdar, Kanûnî Sultan Süleyman'dır.

2.2.1.1.1. Kanûnî Sultan Süleyman

Osmanlı hanedanının onuncu padişahı olarak 1520 yılında tahta çıkan Kanûnî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim ile Ayşe Hafsa Sultan'ın çocuğudur (Müderrişoğlu, 2013: 188). Âşık Çelebi'nin *Divan*'ındaki bazı beyitlerde Sultan Süleyman'a yer verildiği görülmektedir. İlk beyitte Sultan Süleyman'ın askerî birliklerini meydana çıkarmasıyla meleklerin dahi göğün en yüksek katından düşman ordularının üzerine belâ yağması için yakarıшта bulundukları ifade edilmiştir. İkinci beyitte Sultan Süleyman'ın fermanının, bütün Anadolu'yu kuşattığı belirtilmiştir. Üçüncü beyitte ise içki meclisiyle alâkalı “ıyş, işret ve câm” kelimelerini tenasüp sanatıyla kullanan şair, gönlüne seslenerek ihtişam ve bolluk devri olan Sultan Süleyman döneminde keyfini sürmesini öğütlemiştir:

Sala devletle çün Sultân Süleymân saffin âlâya

Melekler 'arş-ı a'lâdan çağırur yağı yağmaya (K 13/ 1)

(Çünkü Sultan Süleyman, devlet ve ihtişamla ordusunu görkemli saflar hâlinedizdiğinde melekler, göğün en yüksek katından düşmanın üzerine belâ yağması için çağrıda bulunur.)

Dilâ gerd-i ruh-ı yârı hat-ı ‘anber-feşân tutdı

Diyâr-ı Rûmı tevki’-ı Süleymân-ı zemân tutdı (G 10/ 1)

(Ey gönül! Sevgilinin yanağının tozunu, amber saçan (güzel kokulu) yüz hattı sardı. Anadolu Diyarı’nı (ise) zamanın Süleyman’ının fermanı tuttu.)

Perî-rûlarla destünden komayup hâtem-i câmu

Gönül devrinde ‘ıyş u ‘ışret it Sultân Süleymânun (G 23/ 4)

(Ey gönül! Kadehin mührünü elinden bırakmayıp Sultan Süleyman’ın devrinde peri yüzlü (güzeller) ile zevk ve sefâ sür.)

2.2.1.2. Tarihi ve Efsanevî Şahsiyetler

Âşık Çelebi Divanı’nın taranmasıyla şairin, beyitlerinde Âsaf, Behrâm, Belkîs, Cem, Dârâ, Efrâsîyâb, Ehremen, Ferîdûn, Hallâc-ı Mansûr, Hâtem-i Tâî, Hüsrev, İbn-i Sînâ, İskender, Kahramân, Kârûn, Keykâvûs, Mâlîk-i Dînâr, Nemrûd, Nûşîrevân, Rüstem, Sâm, Şeyh San’ân, Zâl adlı olağanüstü özelliklere sahip olan ve esrarengiz olaylar yaşayan efsânevî-tarihî kişilere yer verdiği sonucuna varılmıştır.

2.2.1.2.1. Âsaf

İslâmî kaynaklara göre, Hz. Süleyman’ın teyzesinin oğlu olan Âsaf; peygamberin sır kâtibi, en güvendiği kişi ve aynı zamanda veziridir. Allah’ın dua edildiği vakit okunduğu an kabul edilmesine neden olan ism-i a’zam’ı ezbere bilirdi ve ettiği dualarda bu nedenle daima kabul edilirdi. Divan şiirinde de sıklıkla adı geçen Âsaf, ideal vezir tipinin temsilcisidir. İleri görüşe sahip oluşu ve isabetli fikirleriyle tanınmış, bu özellikleri sebebiyle şairler tarafından devlet adamlarını övmek amacıyla sıkça kullanılmıştır. Beyitlerde övülen kişiler bazen doğrudan “Âsaf” olarak bazen de “Âsaf-ı Sâni” (İkinci Âsaf) olarak adlandırılmıştır (Canım, 2021: 242-243). Aşağıda ele alınan ilk beyitte memduhun fikirlerinin ilklği ile Âsaf-ı sâni olamayacağı yani ikinci konumda gösterilemeyeceği dile getirilmiştir. İkinci beyitte Âsaf’ın, Belkîs’in tahtını Hz. Süleyman’a getirmesi olayına gönderme yapılmıştır. Üçüncü beyitte ise Hz. Süleyman’ın veziri Âsaf’ın özellikleri sıralanarak bu bağlamda Hâce Çelebi Efendi övülmektedir:

Sana ey ‘akl-ı evvel Âsaf-ı sâni diyen kimdür

Ki görse ‘akl-ı evvel re’y u tedbîrün olur sâni (K 3/ 2)

(Ey ilk fikir (sahibi olan)! Sana ikinci Âsaf diyen kişi kimdir? (Zîra) senin ilk fikrini, düşünceni ve idâre edişini görse (o) ikinci olur.)

Getürdün taht-ı Belkîs-ı murâdı şâh yanına

Yine tecdîd itdün Âsafâ tavr-ı Süleymânı (K 3/ 7)

(Ey Âsaf! Murad (edilen) Belkîs’ın tahtını şâhın yanına getirdin. Yine Hz. Süleymân’ın tavrını yeniledin.)

‘Akl-ı evvel Âsaf-ı sâni vü üstâd-ı devum

Tîz-fehm ü pâk- ‘akl u kârdân u hurde-bîn (K 12/ 26)

(İlk fikir (sahibi), ikinci Âsaf ve dehâsıyla etrafındakileri aşan üstadım! Çabuk anlayan, kusursuz akıl (sahibi), iş bilir ve inceliklerden anlayan.)

2.2.1.2.2. Behrâm

Yezgird’in oğlu olup Sâsâniyân sülalesine mensuptur. Yaban eşiği avına olan merakı sebebiyle kendisine “gûr” lakabı verilmiş olan bir padişahdır. Cesareti, adaleti ve kahramanlıklarıyla tanınmıştır (Tökel, 1998: 120). Beyitte Behrâm’ın, kılıcı ile Şâm memleketini fethetmiş olduğu dile getirilmiştir:

Tîg-i Behrâm ile feth olup sevâd-ı mülk-i Şâm

Feth-i mülk-i zengibâr itdi şeh-i magrib-zemîn (K 11/ 7)

(Behrâm’ın kılıcı ile Şâm ülkesinin karanlığı fethedilip Batı ülkesinin şâhı, zenci saçan memleketi (de) fethetti.)

2.2.1.2.3. Belkîs

Aslen Kuzey Arabistanlı olan ve İlkçağ Güney Arabistan’ında Hicaz ve Yemen arasında yer alan bölgede kurulmuş olan Sebe devletinin melikesi “Belkîs”tır. Klasik Türk şiirinde Belkîs Efsanesi, genellikle Hz. Süleyman ile birlikte anılmaktadır (Canım, 2021: 250-251). Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman’ın Belkîs’in tahtını istemesi üzerine veziri Âsaf’ın bu tahtı getirmesi olayı konu edilmiştir:

Getürdün taht-ı Belkîs-ı murâdı şâh yanına

Yine tecdîd itdün Âsafâ tavr-ı Süleymânı (K 3/ 7)

(Ey Âsaf! Murad (edilen) Belkîs’ın tahtını şâhın yanına getirdin. Yine Hz. Süleymân’ın tavrını yeniledin.)

2.2.1.2.4. Cem (Cemşit)

Bazen “Cemşîd” olarak da anılan Cem, İran mitolojik tarihinde yer alan Pişdâdiyân sülâlesinin dördüncü padişahıdır. Klasik Türk edebiyatında tarihî kişiliğinden ziyâde mitolojik yönüyle ön plana çıkmıştır. Şarabı icat eden kişi olarak anılan Cem, aynı zamanda saltanındaki güç ve ihtişam, kadehi, parlak tacı, döneminde kurduğu içki ve eğlence meclisleriyle de anılmaktadır (Zavotçu, 2013: 154).

Âşık Çelebi’nin *Divan*’ından alınan aşağıdaki beyitlerde Cem’in, Cemşit olarak da zikredilip çoğunlukla kadehiyle ön plana çıkarıldığı görülmektedir. İlk beyitte kaderin, memduhun talihinin okuna hizmet ettiği, Cem ve Erdevân’ın taçlarının ise ona hedef olarak seçildiği ifade edilmiştir. İkinci beyitte Cem, “Cemşîd” ismiyle konu edilerek içki kadehiyle birlikte zikredilmiştir. Üçüncü beyitte ise Cem ile özdeşleşmiş olan eğlence hayatına bir gönderme yapılmıştır:

Hidmet idüp tîr-i bahtuna kazâ ile kader

Cem külâhın Erdevan tâcın diküp eyler nişân (K 10/ 30)

(Kazâ ve kader, (senin) talihinin okuna hizmet edip Cem ve Erdevân’ın taçlarını dikip (onları kendisine) nişan eder.)

Ruhâm-ı hâme ferâsetle bir nigâh itse

Olurdu sâgar-ı Cemşîd ü câm-ı İskender (K 14/ 163)

(Akıl (eğer) zihin uyanıklığı ile bir baksa (o zaman) Cemşîd’in içki kadehi ve İskender’in (ise) aynası (gibi) olurdu.)

Şükûfeyle şeh-i gül bâga ‘azm itdi ‘alemlerle

Safâ bahşın ider zerrîn kadehler câm-ı Cemlerle (Tcb. II/ 1/ 2)

(Gül şahı, çiçekler ve bayraklar ile bahçeye yöneldi (baktı ki) altın kadehler, Cem’in kadehleriyle (birlikte) eğlence ihsan eder.)

2.2.1.2.5. Dârâ

Şehnâme’de adı geçen ünlü kahramanlardan biri olan Dârâ, İran’daki Keyâniyân hanedanının dokuzuncu ve son padişahıdır. Saltanatı, zenginliği, gücü, görkemli tahtı ve tacı, efsanevî savaşları ile klasik Türk şiirlerinde çokça zikredilmiş Acem hükümdarlarından biridir (Canım, 2021: 261-262). Aşağıda yer alan beyitte dönem

padişahının askerleri yüceltilirken Dârâ'ya dahi Allah tarafından böyle askerlerin verilmediği belirtilmiştir:

Sana ol 'asker-i Mansûrî verdi Hakk Te'âlâ kim

Müeyesser olmamışdur ne Ferîdûna ne Dârâyâ (K 13/ 9)

(Yüce Allah sana (zafere ulaşan) öyle bir yardım edilmiş asker verdi ki bu ne Ferîdun'a ne de Dârâ'ya nasip olmuştur.)

2.2.1.2.6. Efrâsîyâb

Efsanevî yönleriyle tanınan Turan hükümdarı Efrâsîyâb, Şâhnâme'de dünya üzerindeki kötü nama sahip hükümdarlar arasında gösterilmesine rağmen güçlü, yiğit ve yetenek sahibi birisi olarak da nitelendirilmektedir (Yazıcı, 1994: 479). Aşağıdaki beyitte ise Rüstem ile Efrâsîyâb'a yönelik yapılan övgülerin, halkın rahata kavuşmasına vesile olduğu dile getirilmiştir:

Sıyt u sadâsı eyledi fârig halâyıkı

Medh ü senâ-yı Rüstem ü Efrâsîyâbdan (G 70/ 5)

(Efrâsîyâb ve Rüstem'e yapılan övgülerin şanı ve yankısı, halkı rahatlattı.)

2.2.1.2.7. Ehrimen

Mecûsî inancında kötülüğün ve şerrin sembolü olarak kabul edilen tanrıya "Ehrimen" denilmektedir. Şeytan olarak da adlandırılan Ehrimen, tüm kötülüklerin, zulmün ve fenâlığın kaynağıdır. Bazen dev bazen cin veya ifrit olarak da tasvir edilmektedir. Klasik Türk şiirinde ise sevgilinin yanında sürekli yer alan rakipler de âşıklar tarafından Ehrimen şeklinde adlandırılmaktadırlar (Canım, 2021: 267). Aşağıdaki beytinde Âşık Çelebi'nin de peri yüzlü melek olarak nitelendirdiği sevgilisinin yanındaki rakibi, Ehremen ismiyle anarak bu durumdan yakındığı görülmektedir:

Buna âdem nice katlana ki her Ehremeni

O perî yüzli melek göz göre bizden yegler (G 96/ 4)

(O peri yüzli melek (gibi olan sevgili), göz göre göre her şeytanı bizden üstün tutar. İnsan buna nasıl dayansın ki?)

2.2.1.2.8. Ferîdûn

Eski İran'da varolan Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarı olan Ferîdûn, Gâve'nin yardımıyla Dahhâk'ı mağlup ederek 500 yıl hükümdarlık yapmış kişidir

(Zavotçu, 2013: 246). *Şehnâme*'de yeryüzünün hükümdarı olarak nitelendirilen Ferîdûn'un, yaşadığı devirde tüm topraklara hükmettiği ifade edilmiştir. Klasik Türk edebiyatında ise adaleti, iyiliği ve uzun ömürlülüğüyle ön plana çıkarılmıştır (Canım, 2021: 271). Aşağıdaki beyitte ise padişaha verilen askerler ile Ferîdûn'un askerleri kıyaslanmış ve dönem padişahının askerleri üstün tutulmuştur:

Sana ol 'asker-i Mansûrî verdi Hakk Te'âlâ kim

Müeyesser olmamışdur ne Ferîdûna ne Dârâyâ (K 13/ 9)

(Yüce Allah sana (zafere ulaşan) öyle bir yardım edilmiş asker verdi ki bu ne Ferîdun'a ne de Dârâ'ya nasip olmuştur.)

2.2.1.2.9. Hallâc-ı Mansûr

Asıl ismi “Ebü'l-Mugîs El-Hüseyin b. Mansur el-Beyzavî” olan ve tasavvufta kendisine “Hallâc” lakâbı verilen Hallâc-ı Mansûr, “Ene'l-Hak” söylemiyle büyük yankı uyandırmış, devrinde otoriteyi ikiye bölen tartışmalara sebep olmuştur. Bir kesim tarafından küfre girdiği iddiasıyla suçlanmış dönemin kadısının da verdiği fetva sonucu idam cezasıyla şehit edilmiştir. Bu durum kendisine karşı olanlar için bir ceza olarak nitelendirilirken bazılarının ise Hallâc-ı Mansûr'u aşk şehidi olarak adlandırmalarına yol açmıştır (Canım, 2021: 276-277). Klasik Türk edebiyatı içerisinde ise sevgilinin saçları darağacı olarak nitelendirildiği için âşıklar da oraya asılan Hallâc-ı Mansûr olmuşlardır. *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde sevgilinin saçına asılan âşıkların mahşerde şehitlerin önderi olması dileği söz konusu iken; ikinci beyitte ise bu düşüncenin aksine aşk ehlinin içinden dahi sevgilinin saçlarına asılacak kişinin zor bulunacağı görüşü dile getirilmiştir:

Her ki Mansûr gibi zülfüne ber-dâr oldı

Şühedâ hayline mahşerde 'alemdâr olsun (G 68/ 2)

(Her (kim) ki Mansûr gibi (senin) saçına asıldı (ise) mahşerde şehitler zümresine önder olsun.)

Sanma herkes asılıp zülfüne Mansûr olur

Ehl-i 'ışk içre de az bulunur ipe uracak (G 75/ 2)

(Herkes saçına asılıp Mansûr (gibi) olur sanma (zîra) aşk ehli içinde (dahi) ipe asılmayı göze alacak az (kişi) bulunur.)

2.2.1.2.10. Hâtem-i Tâî

Araplar arasında Tayy kabilesinin reisi olan Hâtem-i Tâî, cömertliği ve yiğitliğiyle ün salmıştır. Bunlara ek olarak şarap içmeyi ve sefahati haram sayması, vefalı ve hoşgörülü oluşu da zikredilen diğer özellikleri arasındadır (Tülücü, 1997: 472-473). Klasik Türk edebiyatı içerisinde de cömertliğiyle ön plana çıkarılmıştır. Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde Bursa beyi olan ihsan sahibi İznikli Alî Çelebi'yi överken Hâtem-i Tâî'yi zikretmiş olduğu görülmektedir:

Sicill-i Hâtemî Tayy itdi dest-i ihsânun

Berât-ı 'âtîfete nâmun olalı 'unvân (K 9/ 26)

(Nâmin cömertlik fermanına unvan olduğundan beri Tayy (kabilesi), Hâtem'in nüfus belgelerini (senin) kerem elin etti.)

2.2.1.2.11. Husrev (Hüsrev)

İran/ Sasânî hükümdarı olan Hüsrev, Nuşirevân'ın torunu, Hürmüz'ün oğlu ve Hüsrev ü Şirin mesnevisinde yer alan erkek kahramandır. İran'ın efsanevî niteliklere sahip hükümdarlarından olup özellikle kendisi için yaptırdığı “Kasr-ı Şirin” adlı sarayı ile ünlenmiştir (Canım, 2021: 289-290). *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerde ise Hüsrev, sırça renkli sarayı, kaftanı ve zamanın en ünlü hükümdarlarından biri olması gibi özellikleriyle anılmakta; ayrıca dönem padişahı da “zamanın Hüsrevi” olarak nitelendirilmektedir:

Seher-geh Husrev-i mesned-nişân-i kal'a-ı mînâ

Geyindi bir zemînî âsumânî hil'at-ı dîbâ (K 1/ 1)

(Sırça renkli kalede oturan Hüsrev, seher vakti zeminden ve gökyüzünden olan ipek kumaştan bir kaftan giyindi.)

Mîr-i mîrân Husrev-i devrân güzîn-i serv-revân

Hâk-i pâyünden gözine tutiyâ ister nişân (K 10/ 26)

(Nişan; endamlı, beylerbeyi ve zamanın Hüsrev'i (olan senin) ayağının toprağından gözüne sürme tozu ister.)

Vezir idindi anı çünkü Husrev-i devrân

Sürûş-ı gayb didi hayru men kad istevzer (K 14/ 166)

(Zamanın Hüsrevi onu (kendisine) vezir edindi çünkü gayb âleminden (bir) melek, (onun için) en hayırlı vezir dedi.)

2.2.1.2.12. İbn-i Sînâ (Bû ‘Ali Sînâ)

Tam adı Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah bin Sina olan İbn-i Sînâ, tabip, filozof ve âlim kimlikleriyle tanınan önemli bir İslâm bilginidir. Engin bilgisinin varlığıyla Doğu tarafında irfânın, hikmetin, felsefenin ve ilmin simgesi olarak görülmüştür. Edebiyat içerisinde ise özellikle felsefeye, tıbbı ve tasavvufa yaptığı katkıları ile zikredilmiştir (Canım, 2021: 292). Klasik Türk edebiyatı şairlerinden Âşık Çelebi’nin *Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde de İbn-i Sînâ’ya atıfta bulunmaktadır: İlk beyitte övülen kişinin sözleri karşısında İbn-i Sînâ’nın hikmetinin bir anlam ifade etmediği belirtilmiştir. İkinci beyitte ise dolaylı anlatıma başvurularak aşk hasretiyle hasta bir vaziyette olan âşığın dermanının sevgiliye kavuşmak olduğu İbn-i Sînâ’nın söylemiyle dile getirilmiştir:

Mesîh-âsâ kelâmundan olurken mürdeler zinde

Ne cânı var ki hikmetden dem ura Bû ‘Alî Sînâ (K 1/ 21)

(Mesih gibi ölümler senin sözlerinden dirilirken İbn-i Sînâ’nın ne cânı var ki hikmetten bahsetsin.)

Vasl-ı yâri ana dermân dimiş İbn-i Sînâ

Vasl-ı yâr ise vefâyise eger çâre ana (Tcb. I/ 3/ 4)

(İbn-i Sînâ, (âşık için) sevgiliye kavuşma ahdinde sadık ise ona çare ve dermân sevgiliye kavuşmaktır, demiş.)

2.2.1.2.13. İskender

İskender, eski kültürümüzün her alanına yayılan etkisiyle dikkat çeker. İslâm kaynaklarında geçen Zülkarneyn, Yunan tarihinde adı anılan Büyük İskender ve de âb-ı hayatı arayan İskender olmak üzere üç kişinin birleşimiyle ortaya çıkan özellikler göstermektedir. “Karneyn” ifadesi, İskender’in Doğu ve Batıyı fethetmesiyle ilişkilendirilmiş; ayrıca insanlara sürekli eziyette bulunan Ye’cüc ve Me’cüc’ün kavmindeki aşırılıkları önlemek amacıyla set yaptırması ve Hızır ile birlikte âb-ı hayatı araması gibi olaylar kaynaklarda ve toplum içerisinde sıklıkla anlatılagelen hikâyeler arasında yer almıştır. İskender ile birlikte ele alınan bir diğer önemli unsur ise efsanevî özelliklere sahip olan ve dünyanın her tarafını gösteren âyine-i İskender’dir (Canım,

2021: 298-300). Âşık Çelebi'nin de beyitlerinde İskender'i; Hızır, âb-ı hayat, karanlıklar ülkesi, Ye'cüc ve Me'cüc'ün insanlara yaptıkları zalimlikleri engellemek için yaptırmış olduğu set ve tüm cihânı gösteren aynası gibi yönleriyle zikrettiği görülmektedir:

Çeşme-i hayvân gibi zulmetde kalmışdı güneş

İrmemişdi ana Hızır-ı subh-ı İskender-leyin (K 11/ 8)

(Güneş, ölümsüzlük suyu gibi karanlıkta kalmıştı. Ona İskender gibi sabahın Hızır'ı ulaşmamıştı.)

Ya câm-ı Cem yâhûd âyîne-i Sikenderdür

Nazar idersen eger 'ibret ile seng ü meder (K 14/ 47)

(Eğer ders alacak şekilde çamur ve taş bakarsan (o) ya Cem'in içki kadehidir ya da İskender'in aynasıdır.)

Çıkar Ye'cüc-ı hat virür harâba 'âlem-i hüsnün

Gerek kıl ana tîg-i âheninden sedd-i İskender (G 88/ 3)

(Yüz çizginin Ye'cüc'ı çıkar (da) güzellik dünyanı harab eder. Demir kılıcından ona İskender'in seddini yapman gerek.)

2.2.1.2.14. Kahramân

Şehnâme'de İran'daki Pişdâdiyân sülâlesine mensup Tahmûrâs'un oğlu olarak anılan Kahramân, tarihî ve mitolojik bir şahsiyet olup klasik Türk şiirinde kahramanlık ve yiğitlik sembolü şeklinde öne çıkmaktadır. "Kahramân-ı Kâtil" olarak da zikredilmektedir (Zavotçu, 2013: 407). Âşık Çelebi Divanı'ndan alınan aşağıdaki beyitte ise İznikli Alî Çelebi'nin düşmanlarına karşı gösterdiği üstün kuvvet ve şiddetli saldırılar, efsanevî özelliklere sahip Kahramân'ın yiğitliği, heybeti ve kuvvetiyle bir kıyas unsuru olarak konu edilmiştir:

Zihî salâbet ü savlet şecâ'at u şevket

Göreydi kahrını isterdi Kahramân amân (K 9/ 19)

(En iyi heybet, yiğitlik, hücum ve kuvvet (sâhibi) Kahramân, senin helâk etmeni görseydi yardım isterdi.)

2.2.1.2.15. Kârûn

Kur'ân- Kerîm'de Hâmân ve Firavun ile birlikte zikredilen Kârûn, Hz.Mûsâ döneminde yaşamış olup zenginliği ve cimriliğiyle tanınmaktadır. Dünyanın malına kendini kaptırarak elindeki tüm varlığı da kendisinden bilip Allah'a isyan etmiştir. Bu tutumu sonucunda da Allah tarafından yere gömülerek helak edilmiştir (Canım, 2021: 302). Aşağıdaki beyitte de sahip olduğu define ile ele alınan Kârûn'un, yere gömülmesi olayı, şiir tılsımından aşk hazinesinin çıkma sebebine bağlanmıştır:

Tılsım-ı şi'r açılıp genc-i 'ışk olalı 'ayân

Utandı yirlere geçdi defîne-i Kârûn (G 65/ 4)

(Şiir tılsımı açılıp (da) aşk hazinesi âşikâr olduğundan beri Kârûn'un definesi utanıp yerlere geçti.)

2.2.1.2.16. Keykâvûs

Şehnâme adlı eserde bahsi geçen on ikinci İran hükümdarı olan Keykâvûs, Keykûbâd'ın oğludur (Tökel, 1998: 226). *Âşık Çelebi Divânı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte babası ve tahtı ile zikredilmiş; meyhâne yani tasavvuftaki anlamıyla tekke ve İlâhî aşkın sembolü olan içki testisi, her ikisinin de sahip oldukları saltanat ve iktidardan daha üstün tutulmuştur:

Kûşe-i kûy-ı harâbât u şikest olmuş sifâl

Yegdür iklim-i Kubâd Evreng-i Keykâvûsdan (G 55/ 4)

(Meyhâne semtinin köşesi ve kırılmış (içki) testisi, Keykûbâd'ın ülkesinden (de) Keykâvûs'un tahtından (da) daha üstündür.)

2.2.1.2.17. Mâlîk-i Dînâr (Mâlîk bin Dînâr)

Gençlik yıllarında eğlence ve içki âlemlerinde yaşamını sürdüren Mâlîk bin Dînâr, ölen kızının rüyasına gelerek kendisine “Müminlerin kalplerinin ürperme zamanı hâlâ gelmedi mi?”⁴² meâlindeki ayeti okuması üzerine dünya hayatından vazgeçmiş ve takvâ ile zühd hayatına yönelmiştir (Demirci, 2003: 505). Aşağıdaki beyitte de Mâlîk bin Dînâr'ın, mal mülk sahibi iken yamalı hırkaya bürünerek zühd hayatına girmesi ile gülün paramparça olmuş şekli arasında benzeşim kurulmuştur:

Mâlîk-i Dînâr gibi mâlik-i dînâr iken

⁴² *Kur'ân-ı Kerîm*: Hadîd 57/16

Jende-pûş oldı giyüp bir hırka-i sad-pâre gül (K 4/ 8)

(Gül, Mâlîk-i Dînâr gibi para sâhibi birisi iken paramparça bir hırka giyip yamalı hırka giyen (bir) dervîş oldu.)

2.2.1.2.18. Nemrûd

Hız. İbrahim devrinde yaşamış olup onu ateşe attıran, tanrıyı görmek amacıyla kule yaptırıp ok atarak tanrıyı öldürdüğünü iddia eden, bir sivrisinek tarafından öldürülmesiyle bilinen Bâbil kralıdır. Klasik Türk edebiyatında daha çok zalimliği, inatçılığı ve eziyet vermesiyle öne çıkmaktadır (Canım, 2021: 320). *Âşık Çelebi Divanı*’nda da Hız. İbrahim’in lakâbı olan Hâlîl ile birlikte ismi zikredilmiştir. Nemrûd’un kibri ve insanlığa olan eziyeti vurgulanmıştır:

Cihânı âteş-i kibr ile yakma çün Nemrûd

Halîlüm âdeme âzârı azar it azar (K 14/ 221)

(Dostum! Nemrûd gibi cihânı kibir ateşiyle yakma. İnsanlara zarar vermeyi azalt, daha az incit.)

2.2.1.2.19. Nûşîrevân

M.S. 531 ile 579 yılları arasında İran’da Sasani sülalesinde hükümdarlık yapan Nûşîrevân, döneminde inşa ettirdiği Tâk-ı Kısra veya Eyvân-ı Kısra adlı sarayının tâkına eklettiği çan ve ucuna bağladığı zincir ile anılmıştır. Halkından ihtiyaç sahibi olan kişilerin bu çanı çalarak isteğini bizzat kendisine sunmasına fırsat vermesi ile ünlenmiştir. Nûşîrevân, bu sebeple klasik Türk edebiyatında adaletin simgesi olmuştur (Canım, 2021: 322). *Âşık Çelebi*’nin de aşağıdaki beytinde Nûşîrevân’ı, adâletinin sembolü olan çanı ve zinciri ile ele aldığı görülmektedir:

Kemend-i satveti zencîr-i ‘adl-i Nûşîrevân

Sinân ü seyf-i ‘adû-gîri sedd-i İskender (K 14/ 138)

(Nûşîrevân’ın adâlet (çanının) zinciri, gücünün kemendidir. İskender’in seddi ise düşmanı tutan kılıcı ile mızrağıdır.)

2.2.1.2.20. Rüstem

İranlıların millî destanı *Şehnâme*’de adı en fazla geçen efsanevî kahraman Rüstem’dir. Zâl’ın oğlu olup padişahı azarlamaktan çekinmeyen, babası gibi padişaha akıl ve öğüt verebilen güçlü bir kişiliğe sahiptir. Klasik Türk şiirinde ise olağanüstü doğumu, sahip olduğu sırlı güçler ve hiç kimsenin başedemeği zorlukları aşabilmesi

yönleriyle zikredilmektedir. İran edebiyatında da acının ve kuvvetin simgesi olması dolayısıyla kendisine “Rüstem-i Zâl”, “Rüstem-i Dâstân” ve “Pûr-ı Zâl” lakâbları verilmiştir. Divan edebiyatı şairlerince de yiğitlik, cesaret, kahramanlık durumlarında beyitlerinde ele aldıkları kişileri övmek için bir kıyas malzemesi olmuştur (Canım, 2021: 326-327). Rüstem, *Âşık Çelebi Divanı*’ndaki beyitlerde de cesareti ve kahramanlığı ile anılmış, ismi Efrâsîyâb’ın adıyla birlikte kullanılmıştır:

Zebûn iderdi beni küşt-gîr-i fakr u fenâ

Zebûnum olsa şecâ’atda niçe Rüstem-i Zâl (K 5/ 22)

(Rüstem, yiğitlikte ne kadar benim âcizliğim olsa ölümlülük ve yokluk pehlivanı (o kadar) beni karşı koyamaz duruma getirirdi.)

Sıyt u sadâsı eyledi fârig halâyıkı

Medh ü senâ-yı Rüstem ü Efrâsîyâbdan (G 70/ 5)

(Efrâsîyâb ve Rüstem’e yapılan övgülerin şanı ve yankısı, halkı rahatlattı.)

2.2.1.2.21. Sâ’m

Nerimân’ın oğlu, Zâl’in babası ve Rüstem’in de dedesidir. Savaşlardaki yiğitliğiyle ön plana çıkarılmaktadır (Zavotçu, 2013: 632). Ayrıca kahramanlığıyla, cesareti ve kuvvetiyle de tanınmaktadır. Klasik Türk edebiyatında da kahramanlık sembolü olarak önemli bir yer edinmiştir (Canım, 2021: 327-328). *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki beyitte ise Sâ’m, övülen kişinin önünde onu korumakla görevli bir atlı süvari olarak tasvir edilmiştir:

Yürürdi atun önünce piyâde Sâ’m süvâr

Olurdu zîr-i rikâbunda Erdevân devân (K 9/ 20)

(Atının önünde Sâ’m, atlı asker (olarak) yürürdü. Erdevân (ise) üzeninin altında tedbirin olurdu.)

2.2.1.2.22. Şeyh San’ân

Asıl adı Abdürrezzak olan ve Yemenli bir derviş mahiyetiyle bilinen Şeyh San’ân, klasik Türk edebiyatında hakkında anlatılan çeşitli hikâyelerle ele alınmaktadır (Canım, 2021: 335). Bu rivayetlerden birisine göre rüyasında gördüğü Rum güzeline âşık olup onun söylemesi üzerine Hristiyan olur, kiliseye gider, zünnar (Hristiyanlık bel bağı) kuşanır, içki meclislerinde içki içer ve en sonunda da müridlerinin duası ile tövbe edip

eski bilgilerine tekrar kavuşur (Zavotçu, 2013: 715-717). Divan edebiyatında da Şeyh San'ân, aşkı uğrunda her şeyi göze alan âşıkların sembolü hâline gelmiştir. Aşağıdaki beyitte de Şeyh San'ân'ın, içki meclisindeki unsurlarla birlikte zikredildiği görülmektedir:

Şu resme viridi sahbâ ile sâkî zîb ü fer bezme

Ki görse sabrı kalmazdı Süheyb ü Şeyh San'ânun (G 23/ 2)

(İçki dağıtan sâkî, şarapla içki meclisine (öyle bir) süs ve parlaklık verdi ki görse (idiler) Süheyb ile Şeyh San'ân'un sabrı kalmazdı.)

2.2.1.2.23. Zâl

Zâl, *Şehnâme* içerisinde doğuştan beyaz saçlara sahip oluşu, babasının kendisinden korkarak onu dağın başına bırakması, Simurg tarafından büyütülmesi ve Simurg'un kendisine sürekli yardım etmesi gibi olağanüstü özellikleriyle anılmaktadır. *Şehnâme*'nin diğer kahramanlarından Sâm'ın oğlu ve Nerimân'ın da torunudur (Canım, 2021: 344). *Âşık Çelebi Divanı*'nda ise sıklıkla Rüstem ile birlikte adının anıldığına şahit olunmaktadır. Aşağıda yer alan ilk beyitte memduhun yiğitliğinin dünyada destan hâlini almasından sonra artık Zâl ve Rüstem'in adlarının anılmaz olduğu dile getirilmiştir. Ardı sıra gelen ikinci beyitte ise memduhun yardımının, memlekette Rüstem ve Zâl'in yardımından daha üst bir konumda olduğu söylenilmiştir:

Kimesne Rüstem-i Destân u Zâl adın anmaz

Şecâ'atun haberi oldu 'âleme destân (K 9/ 18)

(Senin yiğitliliğin, dünyaya destân haberi (olduğu andan beri) kimse Zâl'ın ve Rüstem'in adını anmaz oldu.)

Himmetün uc ilde çün Rüstemle Zâl üstindedür

Ceyş-i nekbet muttasıl mülk-i kırâl üstindedür (Tkb. 3/6)

(Yardımın, ülkenin en uzak sınırlarında (bile) Rüstem ile Zâl'ın kudreti üzerindedir. Çünkü felâket ordusu sürekli olarak kralın mülkü üzerine hücum etmektedir.)

2.2.1.3. Hikâye Kahramanları

Âşık Çelebi Divanı'nda *Ferhâd ü Şîrîn*, *Gül ü Bülbül*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ ile Mecnûn*, *Mihr ü Vefâ* kıssaları ele alınmış olup bu hikâyelerin kahramanları çerçevesinde benzetmeler ve kıyaslamalar şekillendirilmiştir.

2.2.1.3.1. Ferhâd ü Şîrîn

Rivayetlere göre Ferhâd, İskender-i Rûmî'nin aynasındaki tılsımı çözerek bir dağın yeşillikler içindeki eteklerinde Şirin'i görüp ona âşık olur. Ardından onun bulunduğu ülkeye giderek orada edindiği bir arkadaştan, hükümdarın yeğeni olan Şirin için bir dağı delerek suyu köye ulaştırmak isteğinde olduğunu öğrenir. Büyük çabaları sonucu dağı delerek suyu köye ulaştırıp ardından da Şirin için de bir köşk inşa eder. Ancak hikâyenin sonunda Hüsrev adındaki hükümdarın da Şirin'i istemesi, Ferhâd'ı tutsak etmesi ve Şirin'le evlendiğini söylemesi üzerine Ferhâd, kendisini dağlara vurarak öldürür. Bunu duyup Ferhâd'ın cesedini gören Şirin de vefat eder. Klasik Türk edebiyatında yer alan âşıklar da kendilerini Ferhâd, sevgililerini ise Şirin olarak vasıflandırmışlardır (Canım, 2021: 355-356). *Âşık Çelebi Divan*'ında Ferhâd, Mecnûn ile birlikte zikredilmiştir. Aşağıdaki ilk beyitte şâir, kendisine seslenerek Ferhâd'ın dağları delme yükünü üstlenen bir grup âşığın yerini tuttuğunu ifade etmiştir. İkinci beyitte Ferhâd'ın deldiği Bî-sütûn dağından bahsedilerek dolsuz ve dert ortağı olmayan çâresiz Ferhâd'ın, burada kendisine bir aşk mezarı kazdığı dile getirilmiştir. Üçüncü beyitte ise şair, Ferhâd ile Mecnûn'u zampara ve gerçeklikten uzak kimseler olarak eleştirirken; aşkta tecrübe sahibi ve hizmette usta olan kişinin kendisi olduğunu belirtmiştir:

Cibâli himmet ile kal' iden 'âşıklaruz 'Âşık

Bu yolda yardan uçurmak olur nice Ferhâdı (G 8/ 5)

(Ey Âşık! (Biz) dağları gayret ile yok eden âşıklarız. (Zîra) bu yolda pek çok Ferhâd'ı uçurumdan uçurmak olur.)

Çü gördi hem-dem ü hem-derd yok Ferhâd-ı bî-çâre

Eliyle Bî-sütûnda kendiye kazdı mezâr-ı 'ışk (G 76/ 3)

(Çünkü çâresiz Ferhâd, gördü ki (kendisine) dert ortağı ve dost yok. (Kendi) eliyle Bî-sütûn (dağında) kendisine aşk mezarı kazdı.)

Ko Mecnûn ile Ferhâdı iki zen-pâre bâtıldur

Bana gel ister isen hizmet-i pîr ihtiyâr-ı 'ışk (G 76/ 6)

(Mecnûn ile Ferhâd'ı bırak (çünkü onlar) gerçek olmayan iki zamparadır. Aşk ihtiyarı ve hizmet üstâdı istersen bana gel.)

2.2.1.3.2. Gül ü Bülbül

Klasik Türk edebiyatında âşık, bülbül; sevgili de gül şeklinde sembolleştirilmiştir. Bu temsillerin işlendiği mesnevîde, gülün gururu, süsü ve âşığına merhamet etmeyen tutumu karşısında; âşkından vazgeçmeyip aşkını sevgiliye ispatlama ve kabul ettirme çabasında olan bülbülün durumu işlenmektedir (Canım, 2021: 403). *Âşık Çelebi Divanı*’nda gül ve bülbülün geçtiği beyitler arasında yer alan aşağıdaki ilk beyitte gülün, kendisine âşık olan bülbüle olan eziyeti ve onu zehirlemesi ile yılanı, üzerindeki çiy tanesi ise zehrine benzetilmiştir. İkinci beyitte bülbülün, söylediği ezgiler ile gülü etkilemeye çalışma gayreti tasvir edilmiş olup bu iki unsur ile bağlantılı olarak fidana da yer verilmiştir. Üçüncü beyitte ise şair, “Cân kulağıyla dinlemek” deyimine yer vererek bülbülün feryatlarına kulak asmayıp ilgisiz kalan güle, “Kulağına kurşun akıtmak” deyiminin yapılmasının uygun olacağını ifade etmiştir:

Zehr-i cevri ile helâk olsa ‘aceb mi ‘andelîb

Beyzası jâle dönüpdür halka olmuş mâra gül (K 4/ 10)

(Bülbül, eziyet zehri ile ölse garip mi? (Zîra) gülün beyazı, çiy tanesinin yuvarlak içerisinde kalması ile halka olmuş (bir) yılanı dönmektedir.)

Eyledi mutrib-i bülbül güle karşı âheng

Başladı nâz ile raks itmege her tâze nihâl (K 6/ 7)

(Müzik âleti çalan bülbül, güle karşı sazlı sözlü eğlence yapmaya başladı. (O anda) her yeni fidan, nâz ile dans etmeye başladı.)

Dinlemez çün cân kulağıyla figânın bülbülün

Kulagına kurşun aksa jâleden tan mı gülün (G 24/ 1)

(Gülün kulağına çiy tanesinden kurşun aksa ayıp mı? Çünkü bülbülün feryâdını cân kulağıyla dinlemez.)

2.2.1.3.3. Hüsrev ü Şîrîn

Fars ve Türk edebiyatlarında önemli bir yer edinmiş olan bu mesnevî, Sâsânî hükümdarı Hüsrev Perviz ile Şîrîn’in efsanevî aşkını konu edinmektedir (Canım, 2021: 355). Klasik Türk edebiyatında şairler, kendilerini Hüsrev, sevgililerini ise Şîrîn olarak tasvir etmişlerdir. Aşağıda verilen ilk beyitte şair, hem *Hüsrev ü Şîrîn* hem de *Gül ile Bülbül* mesnevîlerine atıfta bulunmuştur. İkinci beyitte ise Şîrîn’in güzelliğini gören

kişilerin, Hüsrev gibi başlarından vazgeçmelerine sebep olduğunu belirten Âşık Çelebi, bunun normal bir şey olduğunu vurgulamıştır:

‘Âşık olsa n’ola bülbüller görüp Şîrîn gibi

Nakş-ı Husrevdür gül asılmış nihâl üstindedür (Tkb. 2/2)

(Bülbüller, Şîrîn gibi görüp âşık olsa ne olur? (Zîra) o fidan üstüne asılmış bir güldür. Hüsrev’in resim gibi (güzel) sevgilisidir.)

Virse n’ola cân-ı şîrîni gören nîzende baş

Her biri bir şekl-i Husrevdür nihâl üstindedür (Tkb. 4/3)

(Şîrîn’in varlığını gören kavgada baş verse ne olur? (Zîra) her biri bir Hüsrev şeklindedir, fidan üzerindedir.)

2.2.1.3.4. Leylâ ile Mecnûn

Arap edebiyatı kökenli *Leylâ ile Mecnûn* mesnevisinde, zengin bir Arap emirinin uzun süre Allah’a ettiği dualar neticesinde Kays adını verdiği bir erkek çocuğu olur. Kays, bir gün gittiği okulda Leylâ’yı görür ve birbirlerine âşık olurlar. Fakat çevrenin bu aşkı öğrenmesi üzerine Leylâ, annesi tarafından okuldan alıkoyulur ve Kays da bu durum karşısında aşkıdan çöllerde düşüp Mecnûn olarak anılmaya başlar. Leylâ’nın aşkıyla İlâhi aşka ulaşan Mecnûn, sevdiğine kavuşamadan Leylâ vefat eder. Onun mezarının başına giden Kays’ta orada ruhunu teslim eder (Canım, 2021: 366-370). Divan edebiyatında bazen âşık ve sevgili yerine kullanılan iki âşık bazen de âşıkların kendileriyle yaptıkları kıyasta Mecnûn yer almaktadır. Aşağıdaki beyitlerde zikredilen Mecnûn, aşk konusunda şairden daha aşağı bir seviyede vasıflandırılmıştır. Buna ek olarak şair, sevgilisine “şâhım” hitabıyla seslenerek Leylâ ile Mecnûn gibi kendisi ile sevgili arasında bir resimlerinin çizilmesini dahi kavuşma olarak kabul edeceğini belirtmiştir. Âşık Çelebi, bir başka beytinde ise Mecnûn ve Ferhâd’ın bile kendi aşkıdan bir pay aldığını dile getirmiştir:

Bir el önürdi ‘adem deştine götürdi ayaâ

Gördi Mecnûn bana ‘ışkunda ayakdaş degül (G 36/ 3)

(Bir el bekledi, ayak (beni) fânîlik ovasına götürdü. Gördü (ki) Mecnûn aşkıda bana yoldaş değil.)

Leylâ vü Mecnûn gibi nakkâşlar bir safhada

İkimüz nakş eylemek şâhum yeter vuslat bana (G 6/ 2)

(Şâhim! Nakkaşların, Leylâ ve Mecnûn gibi bir sayfada ikimizin resmini çizmesi bana kavuşma (olarak) yeter.)

İripdür behre ‘ışkumdan benüm Ferhâd u Mecnûna

Meseldür söylenür olur er erden dil-berâ peydâ (G 4/ 4)

(Ey gönlü kendine çeken (sevgili)! Ferhâd ve Mecnûn’a benim aşkımdan nasip ulaşmaktadır. (Zîra) “Yiğitten yiğit meydana gelir.” (sözü) atasözüdür, söylenir.)

2.2.1.3.5. Mihr ü Vefâ

Kaynağı İran edebiyatına dayanan *Mihr ü Vefâ* mesnevisi, Yunan ülkesinin padişahı Taymûs’un ölümüne yakın bütün mal varlığını üç oğlu arasında bölüştürmesiyle başlar. Babasından kendisine kalan bir küp dolusu altını eğlencelerde tüketen Vefâ, kardeşlerinden para istemeye utanarak ülkesini terk eder. Geldiği şehirde bir falcının kendisine gösterdiği yolda Mihr ile karşılaşır ve ona âşık olur. Türlü maceralar yaşayan Mihr ile Vefâ, mesnevinin sonunda düğünlerini yaparak mutlu bir sona kavuşurlar (Canım, 2021: 377-379). Âşık Çelebi’nin *Divan*’ından alınan aşağıdaki beyitte âşığın, sevgilinin zulmünün üzüntüsüyle vefat etmesi durumunda mezarından *Mihr ve Vefâ* kıssasının okunacağı belirtilmiştir:

Gam-ı cevriyle ‘Âşık hâk olursam reh-güzârında

Okına kıssa-ı Mihr ü Vefâ levh-i mezârumdan (G 59/ 5)

(Âşık! (Sevgilinin) zulmünün kederiyle geçtiği yolunda toprak olursam Vefâ ve Mihr’in kıssası mezarımın üstünden okunsun.)

2.2.1.4. Diğer Şahıslar

Âşık Çelebi’nin *Divan*’ında işini kaybetmesine neden olan kaptan Ali Pürtek’e yer verdiği görülmektedir.

2.2.1.4.1. Alî Pürtek

Çernovi kadılığı ile vazifelendirilen Âşık Çelebi’nin, Ali Pürtek reisi ve filosunu karşılamaması sonucu kaptanın bunu abartılı bir şekilde divana arz etmesiyle görevine son verilmiştir.⁴³ Şair, *Divan*’ında bu kişiyi zikrettiği bir beytinde Hz. Nûh’un

⁴³ Ali Pürtek hakkındaki ayrıntılı bilgi için <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asik-celebi-seyyid-pir-mehemmed> adlı çalışmaya bakınız.

gemisinde bulunan kişilerin inananlar olarak nitelendirildiğini hatırlatarak kendisinin görevine son verilmesine sebebiyet veren Kaptan Ali Pürtek ve filosuna bu sıfatın yakıştırılmasının uygun olmadığını soru yoluyla vurgulamıştır. İkinci beyitte ise kendisinin görevinden alınmasına yol açtığı için öfkesinden Ali Pürtek’e “köpek” ifadesini kullanmıştır:

Nebî âlini teşbih eylemişdür keştî-i Nûha

‘Ali Pürtek kapudanına n’ola nehr-i Tunaya (K 13/ 27)

(Peygamber, ailesini Hz.Nûh’un gemisine benzetmiştir. (Böyle iken) Ali Pürtek kaptanına ve Tuna Nehri’ne ne olur?)

Sulî segûn suda yatar meseldür mâ-tekaddümden

‘Ali Pürtek Tunada yüz yumaz sal anı deryâya (K 13/ 28)

(Ali Pürtek, Tuna (Nehrinde) yüz yıkamaz onu denize bırak. (Zîra) geçmiş zamandan beri “Köpeğin sulusu suda yatar.” (sözü) atasözüdür.)

2.2.1.5. Mitolojik Topluluklar

Klasik Türk edebiyatı şairlerinde olduğu gibi Âşık Çelebi’nin de beytinde olağanüstü özellikler gösteren kişilerin yanı sıra mitolojik topluluklar arasında yer alan Ye’cüc’e yer verdiğine şahit olunmaktadır.

2.2.1.5.1. Ye’cüc

Ye’cüc, Nûh peygamberin evlatlarından Yafes’in soyundan geldiği rivayet edilen; *Kur’ân-ı Kerîm*’de nesepleri, yaratılışları, yaşama şekilleri ve fitneleriyle ele alınan Ye’cüc ve Me’cüc adlı iki kavimden biridir. Yakınlarında bulunan kavimlere ve insanlara yaptıkları zulümler ile anılmaktadırlar. Bu acımasızlıkları sebebiyle insanların Zülkarneyn’e şikâyetleri üzerine, demir ve bakırdan yapılmış bir seddin arkasına hapsedildikleri rivayet edilmektedir. Ayrıca kıyamete yakın bir zamanda bu seddin aşılacağı ve Ye’cüc ile Me’cüc’ün yeniden ortaya çıkacakları bildirilmektedir. Klasik Türk edebiyatında da genellikle fitneleri, acımasızlıkları ve kötülükleriyle anılmaktadır (Canım, 2021: 342-343). Âşık Çelebi ise Ye’cüc kavmini bir beytinde sevgilinin güzel yüzünde fitne çıkaran yüz çizgileriyle ilişkilendirmiştir. İskender’in İslâm literatüründeki karşılığı olan Zülkarneyn’in yaptırdığı setle birlikte bu tasvire yer vermiştir:

Çıkar Ye'cûc-ı hat virür harâba 'âlem-i hüsnün

Gerek kıl ana tîg-i âheninden sedd-i İskender (G 88/ 3)

(Yüz çizginin Ye'cûc'ı çıkar (da) güzellik dünyanı harab eder. Demir kılıcından ona İskender'in seddini yapman gerek.)

2.2.2. Giyim- Kuşam

Divan'ında kendi devrine ait “börk, câme, dâmân/dâmen, destâr, girîbân, gönlek/pîrâhen, hırka, hil'at, jende, kabâ, külâh/küle, mi'cer, mûze, peşmîne, şâl, tâc/efser, üskûf” gibi giyim unsurlarına yer veren Âşık Çelebi, yaşadığı dönemin giyim ve kuşam dünyasına da ayna tutmaktadır.

2.2.2.1. Börk

Eski Türkçede geçen “börk”, başa giyilen külâh veya kalpak türünde bir giyim unsurudur (Dilçin, 2018: 51). Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde “börk” sözcüğüne yer verildiği görülmektedir:

Gâh olur kim bir bege ma'zûl börkin giydirür

Gâh olur bir bendenün başına tâc-ı zer nişân (K 10/ 22)

(Ferman, bazen ki bir beye işten çıkarıldığına (dair) külâh olur bazen (de) bir kölenin başına altından taç giydirir olur.)

2.2.2.2. Câme

Sözlükte “elbise, çamaşır” anlamına gelen “câme” sözcüğü, *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte geçmektedir. Aşk dervişi olmuş bir kişinin elbise veya sarık aramayacağı; gönlündeki aşk ateşinin oluşturduğu kırmızı yaranın ve dumanın, ona yeterli olacağı vurgulanmıştır:

Dûd-ı dil penbe-i dâg ile yeter dâg u kabâ

İşk abdâhına ne câme ne destâr gerek (G 25/ 4)

(Aşk dervişine gönül dumanı ve yarasının kırmızılığı ile yanıklık ve cüppe yeter. (Ona) ne elbise ne (de) sarık gerek.)

2.2.2.3. Dâmân- Dâmen

“Etek” anlamında olan “dâmen” ifadesi, Âşık Çelebi'nin beyitlerinde daha çok soyut durum ve olaylar ile birlikte yer almaktadır:

Figân kim dest-i mihnetden alınmadı girîbânı

Dirîgâ ki ilişdi kaldı hâr-ı fakra dâmânı (K 3/ 42)

(Feryat ki belâ elinden yakası alınmadı. Eyvahlar olsun ki fakirlik dikenine eteği takıldı, kaldı.)

Hâr-ı fakr u fâkadan sad-çâk dâmân-ı vakâr

Dest-i dâyinde keş-â-keşde girîbân-ı şeref (K 8/ 26)

(Haysiyet eteği, yoksulluk ve fakirlik dikeninden yüz parça. Şeref yakası (ise) alacaklı elinde çekişmede.)

Bir çerâğın ehl-i beytinün söyindürmek diler

Bâd-ı zulmine penâh eyle şefâ'at dâmenin (K 11/ 72)

((Ey Nebi!) Ailenden bir mumu (zulüm rüzgârı) söndürmeyi ister. Şefâ'at eteğini (ehl-i beytine) zulüm rüzgârından sığınacak yer eyle.)

2.2.2.4. Destâr

“Sarık” anlamına gelen “destâr”ı beyitlerinde kullanan Âşık Çelebi, yeşil renkli sarığı ve de tatlı sözleri ile kendisini, memduhun askerleri içinde bir dudu kuşunu andırdığını aşağıdaki ilk beytinde belirtmiştir. İkinci beytinde ise aşk dervîşi için sadece sarığının ve gönlündeki aşk yarasının varlığının yeterli olduğundan söz etmiştir:

Başumda sebz destâr u dilümde şekerîn güftâr

Cünûdun içre döndüm ben de bir tûtî-i gûyâyâ (K 13/ 22)

(Başumda yeşil sarık ve dilimde şeker gibi tatlı söz (ile) ben de askerlerin içinde sanki bir dudu kuşuna döndüm.)

Dûd-ı dil penbe-i dâg ile yeter dâg u kabâ

‘İşk abdâlına ne câme ne destâr gerek (G 25/ 4)

(Aşk dervîşine gönül dumanı ve yarasının kırmızılığı ile yanıklık ve cüppe yeter. (Ona) ne elbise ne (de) sarık gerek.)

2.2.2.5. Girîbân

Sözlükte “elbise yakası” anlamına gelen “girîban” sözcüğü, Âşık Çelebi’nin beyitlerinde geçmektedir. Soyut ifadeler ile birlikte kullanılan girîbânın; ilk beyitte belâ elinde kaldığı, ikinci beyitte sabah vaktinin yarık hâline benzetildiği, üçüncü beyitte ise şeref yakası olarak nitelendirildiği görülmektedir:

Figân kim dest-i mihnetden alınmadı girîbânı

Dirîgâ ki ilişdi kaldı hâr-ı fakra dâmânı (K 3/ 42)

(Feryat ki belâ elinden yakası alınmadı. Eyvahlar olsun ki fakirlik dikenine eteği takıldı, kaldı.)

Dirîg subh gibi çâkdur girîbânım

Meger ki şâm-ı belâ ola egnüme kara şâl (K 5/ 20)

(Eyvah (ki) elbisemin yakası sabah gibi yarıktır. Yalnız dert gecesi, sırtıma kara şal olsun.)

Hâr-ı fakr u fâkadan sad-çâk dâmân-ı vakâr

Dest-i dâyinde keş-â-keşde girîbân-ı şeref (K 8/ 26)

(Haysiyet eteği, yoksulluk ve fakirlik dikeninden yüz parça. Şeref yakası (ise) alacaklı elinde çekişmede.)

2.2.2.6. Gömlek (Gönlek, Pîrâhen)

Aşağıdaki beyitte “gömlek” ifadesine hem Eski Türkçedeki karşılığı olan “gönlek” hem de Farsça “pîrâhen” kavramlarıyla yer veren Âşık Çelebi, bedeninin, aşk ateşinde ateşte yanmayan Semender hâline büründüğünü ve gömleğinin ateşten bir görünüm kazandığını dile getirmiştir:

Cism-i ‘uryân âteş-i ‘ışka semender olalı

Oldı oddan gönlek egnümde benüm pîrâhenüm (G 44/ 3)

(Çıplak beden, aşk ateşine Semender (gibi) olduğundan beri gömleğim benim sırtımda ateşten gömlek oldu.)

2.2.2.7. Hırka

Günümüzde de aynı şekil ve kelime ile ifade edilen bir giyim unsuru olan “hırka”, Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beytinde de geçmektedir. Beyitte gülün yaprakları, şair tarafından paramparça bir hırka olarak tasvir edilmiştir:

Mâlîk-i Dînâr gibi mâlik-i dînâr iken

Jende-pûş oldı giyüp bir hırka-i sad-pâre gül (K 4/ 8)

(Gül, Mâlîk-i Dînâr gibi para sâhibi birisi iken paramparça bir hırka giyip yamalı hırka giyen (bir) derviş oldu.)

2.2.2.8. Hil'at

Eski zamanlarda padişah veya vezir tarafından takdir edilen kişilere değerine yönelik giydirilen süslü elbise veya kaftana “hil'ât” denilmektedir. Beytinde bu unsura yer veren Âşık Çelebi, baharın gelişyle dünyanın yeniden süslenmesinin ve bitkilerin rengârenk kıyafetlere bürünmesinin, övdüğü kişinin lütufları karşısında gerçekleştiğini hüsn-i ta'lil sanatıyla ifade etmiştir:

Görüp 'avâtıfunı müstefid oldu bahâr

Tonatdı 'âlemi hil'atler eyledi ihsan (K 9/ 9)

(Bahar, (senin) lütuflarını görüp (ondan) istifâde etti. Süslü giysiler ihsan etti, âlemi süsledi.)

2.2.2.9. Jende

Sözlükte “eski, yırtık hırka” anlamına gelen “jende”, aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi tarafından dervişlerin giydiği hırka olarak nitelendirilmiştir. Gül, teşhis sanatıyla dış görünüşü paramparça ve yamalı hırkaya bürünmüş bir derviş olarak tasvir edilmiştir:

Mâlik-i Dînâr gibi mâlik-i dînâr iken

Jende-pûş oldu giyüp bir hırka-i sad-pâre gül (K 4/ 8)

(Gül, Mâlik-i Dînâr gibi para sâhibi birisi iken paramparça bir hırka giyip yamalı hırka giyen (bir) derviş oldu.)

2.2.2.10. Kabâ

“Kabâ”, “üste giyilen elbise, cübbe veya kaftan” anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte hiçbir şeye sahip olmayan bir insan durumu betimlenirken bu kavram kullanılmıştır:

Garîb ü müflis ü ser pâ-bürehne vü 'uryân

Ne hân-mân u ne tâc u kabâ ne mâl u menâl (K 5/ 17)

(Garip, parasız, başı ayağı yalın ve çıplak; Ne ev ve ne taç ile kaftan ne (de) mal ile mülk.)

2.2.2.11. Külâh, Küleh

Sözlükte “eski zamanlarda giyilen ucu sivri veya yüksek olan başlık” anlamıyla geçen külâh ya da küleh, Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beyitlerinde de zikredilmiştir. İlk beyitte Cem'in başlığı olarak ele alınmış; ikinci beyitte ise başında külâh bulunan bir

kişinin, durumunu başkalarına söylemesinin veya yakınmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir:

Hidmet idüp tîr-i bahtuna kazâ ile kader

Cem külâhın Erdevan tâcın diküp eyler nişân (K 10/ 30)

(Kazâ ve kader, (senin) talihinin okuna hizmet edip Cem ve Erdevân'ın taçlarını dikip (onları kendisine) nişan eder.)

Siketvârun segidür varsa serdârını segbânun

Külele-dârunla havfun ile derdin kime aglaya (K 13/ 17)

(Kumandanının yeniçeri askeri varsa (da) inanılır olan kimselerin köpeğidir. Külâhın ile korkunu ve derdini kime (söyleyip) ağlayasın.)

2.2.2.12. Mi'cer

Eski zamanlarda bayanların kullandığı bir tür başörtüsü olan “mi'cer”, Âşık Çelebi tarafından aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Şair, fikri el değmemiş bir gelin olarak nitelendirmiş; başörtüsünü ise bu gelinin büründüğü bir örtü olarak ele almıştır:

'Arûs-ı bîkr-i fikir hacle-gâh-ı noksanda

İdindi perde-i ikrâr-ı 'aczi mi'cer (K 14/ 42)

(Fikrin bakire gelini, eksiklik gelin odasında acizliğini kabul etme perdesini, başörtü olarak edindi.)

2.2.2.13. Mûze

Eski dönemlerde “çizme” anlamında kullanılan “mûze” ifadesine beytinde yer veren Âşık Çelebi, yıllar ve günlerin geçmesiyle defalarca gelip geçen yeni ayın durumunu eskimiş bir çizmeye benzetmiştir:

Eskidüpdür niçe yüz bin mûze-i mâh-ı nevi

Yüz sürince işigün tozına eyyâm u sinîn (K 11/ 51)

(Yıllar ve günler, senin eşiğinin tozuna yüz sürünce nice yeni ayın çizmesini eskitmektedir.)

2.2.2.14. Peşmîne

Sözlükte “yünden yapılmış hırka” mânâsına gelen “peşmîne”, Âşık Çelebi *Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Kendini gönül dervişi olarak

nitelendiren şair, aşk yanığından oluşan pamuğun ve aşk yarasının ipliğinin parçalanmış vücudunu kapladığını dile getirmiştir. Bu hâldeki vaziyetini görenlerin ise onun yünden bir hırka giydiğine kanaat getireceğini vurgulamıştır:

Ten-i çâküm tonatdı penbe-i dâg u fetîl-i zahm

Gören sanur gönül abdâlını peşmîne-pûşitdüm (G 42/ 4)

(Aşk yanığının pamuğu ve yara ipliği, yarılmış tenimi kapladı. (Bu hâldeki) gönül dervişini gören yünden hırka giyindiğini sanır.)

2.2.2.15. Şâl

Günlük hayatta kişilerin üşümemek için kullandıkları “şâl” unsuruna beytinde yer veren Âşık Çelebi, bunu dert gecesi ile soyutlaştırmıştır:

Dirîg subh gibi çâkdur girîbânım

Meger ki şâm-ı belâ ola egnüme kara şâl (K 5/ 20)

(Eyvah (ki) elbisemin yakası sabah gibi yarıktır. Yalnız dert gecesi, sırtıma kara şâl olsun.)

2.2.2.16. Tâc, Efser

Eski dönemlerde hükümdarların başlarına giydikleri ve hükümdarlıklarını simgeleyen bir giyim unsuru olan “tâc”, klasik dönem şairlerinin beyitlerinde de geçmektedir. Aşağıdaki beyitlerde ise “tâc”, bazen padişahlar ile birlikte bazen de sadece bir anlatım unsuru olarak Âşık Çelebi tarafından kullanılmıştır:

Garîb ü müflis ü ser pâ-bürehne vü ‘uryân

Ne hân-mân u ne tâc u kabâ ne mâl u menâl (K 5/ 17)

(Garip, parasız, başı ayağı yalın ve çıplak; Ne ev ve ne taç ile kaftan ne (de) mal ile mülk.)

Gâh olur kim bir bege ma’zûl börkin giydirür

Gâh olur bir bendenün başına tâc-ı zer nişân (K 10/ 22)

(Ferman, bazen ki bir beye işten çıkarıldığına (dair) külah olur bazen (de) bir kölenin başına altından taç giydirir olur.)

Hidmet idüp tîr-i bahtuna kazâ ile kader

Cem külâhın Erdevan tâcın diküp eyler nişân (K 10/ 30)

(Kazâ ve kader, (senin) talihinin okuna hizmet edip Cem ve Erdevân'ın taçlarını dikip (onları kendisine) nişan eder.)

2.2.2.17. Üsküf

Tarihsel anlamıyla giyildiği zaman arkaya doğru sarkan sırma işlemeli bir börk olan “üsküf”, günlük hayatta başa takılan bir giyim unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde ise güneş, Bursa beyi İznikli Alî Çelebi'nin kapısında başına altından yapılmış bir üsküf giymiş bir köle olarak tasvir edilmiştir:

Kapunda benden idi mihr altûn üsküfli

Big oldu başına şimdi urundı tâc-ı Keyân (K 9/ 15)

(Güneş, kapıda altın başlıklı bir kölendi. Şimdi başına Keyân'ın tacını takındı bey oldu.)

2.2.3. Sosyal Hayat

2.2.3.1. Savaş (Ceng)

Sosyal hayat içerisinde halkın güvenliğini sağlamak amacıyla askeri birliklerin düşmanlarla çarpışmasına “savaş” denir. Beytinde savaş anlamına gelen “cenk” ifadesine yer veren Âşık Çelebi, savaşçılığıyla bilinen Keyvân'ın, İznikli Alî Çelebi'ye savaşta silahtarlık yaptığını belirtmiştir:

Yanunca oldu silahdâr cenge âhengle

Eline tîg-i zeberced-niyâm alıp Keyvân (K 9/ 21)

(Keyvân, eline zebercet taşından kılıflı kılıç alıp savaşa ahenk ile senin yanında silahtarın oldu.)

Âşık Çelebi Divanı'ndaki beyitlerde savaşla alakalı “asker, bayrak, feth, gürz, hançer, kılıç, miğfer, niyâm, ok, peykân, serdâr, sinân, teber, yay, zafer” gibi kavramlara yer verilmiştir.

2.2.3.1.1. Asker

Savaş durumunun temel unsurlarında biri olan asker, klasik Türk şairlerinde olduğu gibi Âşık Çelebi'nin beytinde de konu edilmiş; ayrıca Allah'ın yardımı vurgulanmıştır:

Sıyup bir 'askeri bir kişveri bir re'yün eyler feth

Zihî tevîfk-i Yezdânî zihî te'yîd-i Rabbânî (K 3/ 6)

(Bir askeri yenip bir memleketi ve düşünceyi fetheder. Yezdân'ın yardımı ve Rabb'in desteği ne kadar değerli ve yücedir.)

2.2.3.1.2. Bayrak (Livâ)

Fetihler sırasında ele geçirilen yerlerin kale burçlarına yerleştirilen bayrak, sultanın o bölgedeki hâkimiyetini simgeler. Sosyal hayatın bir parçası olan savaşta bayrak önemli bir yere sahiptir. Aşağıdaki beytinde kale, savunma kulesi, bayrak ve fetih gibi savaş unsurlarını tenasüp sanatıyla kullanan Âşık Çelebi, sultanın fethettiği kaleyi, Hâver'in yaptığı ve dillere destan olan kaleye benzetmiştir:

Ne kal'a ki hisâr itdün misâl-i kulle-i hâver

Dikildi gün gibi burca livâ-yı feth-i sultânî (K 3/ 14)

(Hâver kulesi misali öyle (bir) kale kuşattın ki savunma kulesine gün gibi sultanlığına ait fetih bayrağı dikildi.)

2.2.3.1.3. Feth (Fetih)

Sözlükte “açma, açılma” anlamlarına gelen “fetih”, savaş bağlamında düşman topraklarının ele geçirilmesi mânâsında kullanılır. Beytinde bu kavrama yer veren Âşık Çelebi, sultana fetih ve zaferler nasip etmesi için Allah'a dua etmektedir:

Ugurun açık u 'azmün mübârek ola sultânüm

Hudâ feth ü zaferler sevk ide bî-hadd u bî-gâye (K 13/ 40)

(Sultanım! Şansın açık, kararlılığın mübarek olsun. Yüce Allah, sayısız ve sonsuz fetih ve zaferler nasip etsin.)

2.2.3.1.4. Gürz

Eski dönemlerde savaşlarda silah olarak kullanılan uzun saplı ve büyük demir topuza “gürz” adı verilirdi. Aşağıdaki beyitte İznikli Alî Çelebi'nin ağır topuzu tutan elinin darbesinin, dağlar kadar büyük olan düşman başlarını parçalayacak güçte olduğu vurgulanmaktadır:

Eger ki kulle-i Kâf ola kelle-i a'dâ

İderdi hurd anı darb-ı dest-i gürz-i girân (K 9/ 22)

(Eğer ki düşmanların başı Kâf Dağı'nın kulesi (kadar) olsa ağır topuzu tutan elin darbesi onu paramparça ederdi.)

2.2.3.1.5. Hançer

Eski dönemlerde hem savaş aleti hem de günlük bir eşya olarak kullanılan hançer, klasik Türk edebiyatı şairlerinden Âşık Çelebi'nin beyitlerinde de geçmektedir. Aşağıda yer verilen beyitlere bakıldığında hançerin keskinliğine, üzerine yapılan çeşitli işlemlere ve kaleme benzer yönlerine dikkat çekildiği görülmektedir. İlk beyitte İznikli Alî Çelebi'nin hançerinin keskinliği karşısında düşmanın söğüt ağacının yağrağı gibi titrediği ifade edilmiştir. İkinci beyitte kuşağında altınla işlenmiş bir hançer taşıyan kişiden söz edilmiştir. Son beyitte ise kalem ile kılıç arasında bir karşılaştırma yapılmıştır:

Elünde hançer-i bürrânuna nazar salsa

Vehimden ola 'adû berg-i bîd-veş lerzân (K 9/ 25)

(Düşman, elindeki keskin hançere (bir) baksa korkudan söğüt yaprağı gibi titreyen olsun.)

Peykdür yâ emr-i şâhî 'âleme iblâğ için

Var tugrâdan miyân-bendinde hançer zer-nişân (K 10/ 14)

(Kuşağında tuğradan altınla işlenmiş hançer ki var o, şâhın emriyle âleme yüceltmek için (gönderilen) habercidir.)

Yirini tutmaz kulunun bin gulâm-ı tîg-zen

Her ne denlû olsa bürrân olmaya hançer kalem (K 7/ 41)

(Hançer (gibi olan) kalem her ne kadar keskin olmasa da bu kulunun yerini bin (tane) kılıç vuran genç tutmaz.)

2.2.3.1.6. Kılıç (Seyf, Tîg)

Silah ve diğer savaş aletlerinin yaygınlaşmasından önce savaşların en önemli aracı olan kılıç, klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından çeşitli benzetme ve anlatımlarda sıkça kullanılmıştır. Âşık Çelebi de *Divan*'ından alınan aşağıdaki beyitlerde de kılıç unsuruna yer vermiştir. İlk beyitte dönemin sultanı övülürken onun kılıcının özelliği öne çıkarılmıştır. İkinci beyitte yiğitliğiyle öne çıkan İznikli Alî Çelebi'nin kılıcının kan saçıcı gücü vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise kılıç, soyut bir fikir olarak tasavvur edilmiştir:

Sensin ol sultân-ı kişver-gîr tîg-i 'adlûne

Yazılıp dur mihr-i 'âlem-tâb bir zer-kâre gül (K 4/ 24)

(Sen o ülke fetheden sultânsın (ki) adalet kılıcına cihânı aydınlatan güneş, sırma ile işlenmiş bir gül (gibi) yazılmaktadır.)

Şecâ'at evcine hûrşîdsin n'ola olsa

Elünde şa'ş'a mânend-i tîg-i hûn-efşân (K 9/ 17)

(Yiğitlik doruğuna güneşsin. Kan saçıcı kılıç gibi elinde parlaklık olsa ne olur?)

Zîr-i dest-i tîg-i râyî mülk-i Îrân u 'Irâk

Beste-i çîn-i kemend-i fikri dârü'l-mülk-i Çîn (K 12/ 28)

(Irak ve İran'ın mülkü, senin düşünce kılıcının elinin altında, Çin'in saltanatının başşehri (de) fikir kemendinin kıvrımına bağlıdır.)

2.2.3.1.7. Migfer

Savaşta askerlerin başına giydiği, demir veya çelikten yapılan başlığa “miğfer” denilmektedir. Aşağıdaki beytinde miğfer unsurunu kullanan Âşık Çelebi, demirden yapılmış bir miğferin, kaderin gerçekleşmesine vesile olan kazâ kılıcı karşısında etkisiz kalacağını ve kişiyi koruyamayacağını ifade etmiştir:

İrerse berk gibi âh hâyil olmaz câh

İrince tîg-i kazâ n'itsün âhenîn migfer (K 14/ 233)

(Âh, şimşek gibi ulaşınca yüksek mevki (ona) engel olmaz. Kaderin gerçekleşmesinin kılıcı (da) ulaşınca demirden miğfer ne etsin?)

2.2.3.1.8. Niyâm

Sözlükte “kılıç kını” anlamına gelen “niyâm”, klasik Türk şairleri tarafından bir savaş unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık Çelebi de aşağıdaki beyitte kılıçla birlikte bu kavrama yer vermiştir. Beyitte, savaşçı özelliğiyle bilinen Keyvân'ın, savaşta İznikli Alî Çelebi'ye silahtarlık yaptığı söylenilmiştir:

Yanunca oldu silahdâr cenge âhengle

Eline tîg-i zeberced-niyâm alup Keyvân (K 9/ 21)

(Keyvân, eline zebercet taşından kılıflı kılıç alıp savaşa ahenk ile senin yanında silahtarın oldu.)

2.2.3.1.9. Ok (Tîr, Nâvek)

Bir savaş ve avlanma aleti olan ok, *Âşık Çelebi Divanı*'ndaki beyitlerde “ok” ve “tîr” şeklinde adlandırılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte savaş aleti olan ok, soyutlaştırılarak “ayrılık oku” şeklinde kullanılmıştır. İkinci beyitte gönül, dikenler arasında kalmış bir gül olarak tasvir edilirken, keder oku da her tarafına saplanmış dikenler niteliğinde betimlenmiştir. Üçüncü beyitte ise memduhun, gözleri ve kirpikleri, ok mahiyetinde nitelendirilmiştir:

Gâh zahm-ı tîr-i hicr ü gâh dâg-ı derd-i 'ışk

'Âşıkun gönlünü açar ara gonca ara gül (K 4/ 20)

(Bazen ayrılık okunun yarası ve bazen (de) aşk derdinin yanıklığı (ile) âşığın gönlünde ara sıra gonca ara sıra gül açar.)

Dil tolu hûn-âb etrâfında her sû tîr-i gam

Güyyâ gül-zârda düşmüş miyân-ı hâre gül (K 4/ 43)

(Gönül, etrafında her tarafında üzüntü oku ile kanlı su dolu (bir hâldedir.) Güya gül, gül bahçesinde dikenler ortasına düşmüştür.)

Kaşun çîn eyleyüp bir göz ucuyla eğri bakmışdur

Yıkılsun kal'a-i Eğri el urma hiç ok u yâya (K 13/ 16)

(Kaşını çatıp bir göz ucuyla eğri bakmıştır. (Sen) ok ve yaya hiç el sürme. (Zaten kaşının yayı ve gözünün oku ile) Eğri kalesi yıkılsın.)

2.2.3.1.10. Peykân

Sözlükte “temren” yani “okun ucundaki sivri demir” anlamına gelen “peykân”, savaşla ilgili unsurlardan birisidir. *Âşık Çelebi*, aşağıdaki beytinde bu kavramı ele alarak yüreğin, dert ve üzüntünün sivri demiriyle kanla dolduğunu ve bu hâliyle yüz yapraklı bir güle benzediğini ifade etmiştir:

Gonce-veş kan tolmasa peykân-ı mihnetle yürek

Bir gül-i sad-bergdür dir idi bu tûmâra gül (K 4/ 42)

(Yürek, dert temreni ile gonca gibi kan dolmasa; gül, bu desteye yüz yapraklı gül derdi.)

2.2.3.1.11. Serdâr

Askerin başındaki komutanlara verilen “serdâr” adı, klasik Türk şiirinde savaşıla ilgili bir terim olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte nida sanatıyla padişaha seslenen şair, onun yeryüzündeki tüm kumandanların başı olduğunu belirtmiş ve gülün, çiçekler arasında sultan sayılmasıyla padişah arasında anlamlı bir benzetme kurmuştur:

Server-i serdârisin şâhân-ı dehrün husrevâ

Nitekim sultân olupdur cümle-i ezhâre gül (K 4/ 25)

(Ey hükümdar! Dünya şahlarının, kumandan başkanısin. Nitekim gül (de) çiçeklerin tümüne sultan olmaktadır.)

2.2.3.1.12. Sinân

Savaş aleti olarak kullanılan “sinân” kelimesi, sözlükte “mızrak, süngü” anlamlarına gelmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde sinân, diğer savaş unsurlarıyla birlikte kullanılmıştır. İlk beyitte cansız varlıklar, kişileştirilerek kılıç ve mızrak kuşanan kişiler gibi tasvir edilmiştir. İkinci beyitte ise İznikli Alî Çelebi’nin elindeki ihtişamlı mızrağın karşısında düşmanın nasıl bir hâle geleceği anlatılmıştır:

Îtâ’at itdi bilüp rüsthîz ü peygârun

Bahâr u sûsen u servi idindi seyf sinân (K 9/ 23)

(Bahar, sûsen bitkisi ve servi; kıyâmet ve savaşın, itâat ettiğini bilip kılıç ve mızrak edindi.)

Götüre gonce-i zanbak gibi ‘adû barmak

Elünde kalsa temâşâ sinân-ı sûsen-i şân (K 9/ 24)

(Düşman, elinde heybetin şanlı sûsenin mızrak ucunu seyretmeye kalsa (o vakit) zambak goncası gibi parmak götürsün.)

2.2.3.1.13. Teber

Parçalayıcı bir savaş aleti olan “teber”, “balta” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte ise diğer bir yaralayıcı unsur olan tîr (ok) ile birlikte zikredilen baltanın, açtığı yaranın gülfidanına benzeyen bir boyda meydana geldiği ifade edilmiştir:

Vücûd-ı pâkını bir nahl-i gül gibi itdi

Nihâl-i kâmeti üstinde zahm-ı tîr ü teber (K 14/ 90)

(Balta ve ok yarası, boyunun fidanı üzerinde (ki) saf vücudunu bir gülfidanı gibi etti.)

2.2.3.1.14. Yây

Modern savaş aletlerinin bulunmadığı dönemlerde, savaşlarda düşmana karşı kullanılan aletlerden biri de Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde sözü edilen “yay”dır. Beyitte, memduhun gözü ve kaşı savaş aletlerine benzetilmiştir; özellikle kaşı hem çatılmasıyla hem de şekliyle yaya benzetilmiştir:

Kaşun çîn eyleyüp bir göz uciyla egri bakmışdur

Yıkılsun kal'a-i Egri el urma hiç ok u yâya (K 13/ 16)

(Kaşını çatıp bir göz ucuyla eğri bakmıştır. (Sen) ok ve yaya hiç el sürme. (Zaten kaşının yayı ve gözünün oku ile) Eğri kalesi yıkılsın.)

2.2.3.1.15. Zafer

Savaş varsa, zafer de kaçınılmazdır. Şair, beytinde yalnızca savaş aletlerinden değil zaferden de söz eder; Allah'a yalvararak padişaha zafer ve fetih vermesini diler:

Ugurun açık u 'azmün mübârek ola sultânım

Hudâ feth ü zaferler sevk ide bî-hadd u bî-gâye (K 13/ 40)

(Sultanım! Şansın açık ve yola çıkman hayırlı olsun. Hudâ, sonsuz ve sınırsız fetih ve zaferler göndersin.)

2.2.3.2. Bazı Tipler, Meslekler ve San'atlar

Bir toplum kendi içinde barındırdığı her fertle bir bütündür. Bunu beyitlerinde ele aldığı kişilerle gözler önüne seren Âşık Çelebi, içerisinde bulunduğu toplumu oldukça başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Her kesimden, farklı tip ve meslek gruplarından kişilere beyitlerinde yer veren şair, geniş bir kişi ve meslek yelpazesi sunmaktadır.

Âşık Çelebi Divanı'nda; “Âgâ, ‘Âlim, ‘Arûs, Asker (‘Asâkir / ‘Asker/ Cünd/ Cünûd), Bağ-Bân, Bendegî, Bengî, Cân bâz, Çâker, Dâver, Debîr, Emîr, Eşrâf, Evliyâ, Fuzelâ, Gencûr, Hâce, İmâm/ E'imme, İşrâkiyân, Kâdı, Kâtib, Kavval, Küşt-Gîr, Mellâh, Meşşâta, Mevâlî, Mîr-i Mîrân, Mirvaha-Cünbân, Monlâ, Mü'essis, Müfettiş, Müfti, Mühendisân, Pâdişâh, Pâşâ, Peyk, Pîr-i Mugân, Rakkâs, Râmiş-Ger, Rîm-Pâp, Rindân, Rüsûl/ Rusûl, Sarrâf, Sâzende (Mutrib, Hînâger, Râmiş-Ger), Sayyâd, Serdâr, Server, Silahdâr, Sipahsâlâr, Subaşı, Sultân, Suvâr (Çâbü-k-Suvâr), Şâhid-i Bâzâr, Şeh/ Şâh, Şehriyâr, Şeyh, Şeyhü'l-İslâm, Tabîb, ‘Ulemâ, Vezîr (Vezîr-i A'zâm), Zerger” şeklinde toplam 61 meslek, rütbe, unvan ve tiplere yer verilmektedir.

2.2.3.2.1. Âgâ

Çoğunlukla kasaba ve köylerde bulunan, toplumda sözü geçen, zengin mal varlığına sahip ve saygı gören kişiler, toplum içerisinde “aga/ ağa” tabiriyle adlandırılmaktadır. Aşağıdaki beyitte ağa ile birlikte toplumun üst kademelerinde yer alan “paşa” ya da değinilmiştir:

Bihamdillah sözi kizb olduğu isnâd u bühtânı

Bilindi ser-be-ser erkâna vü pâşâyâ âgâyâ (K 13/ 31)

(Allah’a şükürler olsun (ki) sözünün, iftirâ ve suçlamasının yalan olduğu; ağaya, paşaya ve ileri gelenlere baştanbaşa malum oldu.)

2.2.3.2.2. ‘Âlim

Toplumun önemli bir kesimini oluşturan bir diğer grup ise âlimlerdir. “Âlim” kelimesi, çok okumuş ve bilgili kişi anlamına gelir ve Âşık Çelebi’nin beyitlerinde de geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte amel sahibi ve bilgili kişilerin, zamanı geldiğinde âlimlik makamına getirilmesinin gerekliliğini vurgulayan Âşık Çelebi, ikinci beyitte ise Hâce Çelebi’nin döneminde hak edene yükselme hakkının verildiği yönünde olumlu bir duruma işaret etmiştir:

‘Âmile virilmesün devründe ‘âlim mansıbı

Bulsun eyyâmunda rıf’at ‘âlimîn ü ‘âmilîn (K 11/ 110)

(Devrinde amel işleyene âlim makamı verilmesin. Amel işleyen kişiler ve âlimler, uygun oldukları zamanlarda rütbe bulsun.)

Mansıb-ı ‘âlim zemânunda virilmez ‘âmile

Buldı devründe terakki ‘âlimîn ü ‘âmilîn (K 12/ 33)

(Âlim makamı, amel işleyene zamanında verilmez. (Senin) devrinde âlimler ve amel işleyenler, yükseldi.)

2.2.3.2.3. ‘Arûs

Yeni evlenmiş kadın yani gelin anlamlarını ihtivâ eden “arûs” kelimesi, Âşık Çelebi tarafından da kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde soyut kavramlar olan “dünya” ve “saltanat” gibi ifadeler, gelin benzetmesiyle birlikte ele alınmıştır:

Yahûd şafakdan idüp ‘ârızına gül-gûne

Özine ‘idde zînet virür ‘arûs-ı cihân (K 9/ 2)

(Yahut dünya gelini, yanağına şafaktan gül rengi allık yapıp bayramda kendisini süsler.)

Almaga bir kişveri bir halka-i tevkî' bes

Nev- 'arûsa nitekim hâtem olur ekser nişân (K 10/ 6)

(Yeni geline bir ülkeyi ve bir fermân halkasını almak yeter. Nitekim (ona) genellikle (biri) yüzük (biri de) nişan töreni olur.)

Nev- 'arûs-ı saltanat tîg-i gazâ fermân-berûn

Birisi mülk-i nikâh birisi mülk-i yemîn (K 11/ 90)

(Saltanatın yeni gelini ve savaş kılıcı, emri yerine getirendirler. Birisi nikâh mülküdür birisi (de) yemin mülküdür.)

2.2.3.2.4. Asker ('Asâkir)

Savaşta düşmanla karşı karşıya gelen yiğitlere, “asker” unvanı verilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda “asker” ve “asâkir” şeklinde adlandırılan bu kavram, çeşitli beyitlerde farklı bağlamlarla ele alınmıştır. İlk beyitte memduhun karşısında hiçbir askerin duramayacağı ifade edilmiştir. İkinci beyitte “asker” tabiri, soyut bir kavram olan “gam” ile birlikte kullanılmıştır. Son beyitte ise asker, bayrak, zafer mefhumları anlamca tenasüplü bir şekilde zikredilmiştir:

Ne 'asker ki mukâbil oldu sana tîg-i bürrânun

Siper-veş gözlerine teng itdi sahn-ı meydânı (K 3/ 13)

(Hangi asker ki sana karşı oldu? (Zîra) keskin kılıcın, kalkan gibi meydan ortasını gözlerine dar etti.)

Vücûd-ı kişver toldı 'asâkir-i endûh

'Alîlûk eyle demidür meded iriş at sal (K 5/ 21)

(Memleketin varlığı, gam askerleri (ile) doldu. Yücelik et. Yardım zamanıdır. Ulaş, at sal.)

Üç 'alemdür üç elif olsun muzaffer dâ'imâ

Der-pençe satrdan saf saf 'asker nişân (K 10/ 5)

(Üç elif üç bayraktır. Saf saf asker belirtisi el altında satırdan daima zafer kazanan olsun.)

2.2.3.2.5. Bâğ-Bân

“Bahçıvan, bağ bekçisi” anlamlarına gelen “bâgbân”, bir meslek unvanı olup *Âşık Çelebi Divanı*’nda bahçe, gül, lale, jale, reyhân, servi gibi unsurlar ile birlikte tenasüp sanatına da başvurularak kullanılmıştır. Aşağıda yer alan ilk beyitte nidâ sanatıyla bahçıvana seslenen şair, çiy tanesini gülün kulağındaki pamuğa benzetmiştir. İkinci beyitte de yine bahçıvana hitap ederek, sevgilinin yanağının kırmızılığını güle, saçlarını da reyhana tercih ettiğini dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise kişileştirme sanatıyla çiçeklerin, servi ağacına olan hücumunu bildirmek için bahçe içinde yer alan laleleri, bahçıvan tarafından yakılmış ateşler olarak nitelendirmiştir:

Gûş-ı gülde penbedür jâle gider ey bâg-bân

Tâ seher irişe çarha subha-i müstagfîrîn (K 11/ 27)

(Ey bağ bekçisi! Çiy tanesi, gülün kulağında pamuktur. Seher vakti erişinceye kadar tövbe edenlerin tesbihi gökyüzüne gider.)

Bana besdür ruh-ı zîbâ ile gîsû-yı nigâr

Bâgbânâ suya ur sen güli reyhânı ek (G 20/ 4)

(Ey bahçıvan! (İstediğin kadar) güle su ver, reyhânı ek. Resim gibi güzel olan sevgilinin yanağı ve omzuna dökülen saçları bana yeter.)

Serv-i bâga ceş-i ezhârûn hücumın bildirüp

Lâle sanma yir yir âteşler yakupdur bâgbân (G 50/ 4)

(Bahçıvan, çiçek ordularının, bağın servi ağacına hücumunu bildirip yer yer ateşler yakmaktadır. (Onları) lale sanma.)

2.2.3.2.6. Bendeğî

“Bendelik, kulluk, kölelik” anlamlarına gelen “bendeğî” kelimesinin kullanıldığı aşağıdaki beyitte *Âşık Çelebi*, cansız varlıklara insana ait duyu organları atfederek kişileştirme yapmıştır. Memduhun hükmü bir halka şeklinde tasvir edilmiş ve bu halkanın, gökyüzünün kulağında köleliğin bir nişanesi olduğu ifade edilmiştir:

Gûş-ı çarha halka-i hükmün nişân-ı bendeğî

Dâg-ı ihlâsun ruh-ı âfâka hâl-i ‘anberîn (K 11/ 82)

(Gökyüzünün kulağına hüküm halkan, kölelik nişanıdır. Samimiyetinin yanığı (ise) ufukların yanağına amber kokulu bendir.)

2.2.3.2.7. Bengî

Sözlükte “esrarkeş” anlamına gelen “bengî”, toplumda bir tip olarak yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte hayrân, ugut, bengî, kanzîl gibi kendinde olmayan kişileri betimleyen kavramları bir arada kullanan Âşık Çelebi, bu hâlleri çiçeklerin isimleriyle birlikte zikrederek her birini kişileştirmiştir:

Serv hayrân ugut nergis ise kör bengî

Lâle kanzîl kadehin elde tutar pür-mey-i âl (K 6/ 8)

(Servi ağacı şaşkın, nergis ise kendinden geçmiş kör (bir) esrarkeştir. Lale (de) kırmızı şarap dolu kadehini elinde tutan (bir) sarhoştur.)

2.2.3.2.8. Cânbâz

Cânbâz, “canıyla oynayan, canını tehlikeye koyan, cambaz” anlamına gelir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte de sevgilinin saç, gönüllerle oynayan bir cambaza benzetilmiş ve her telinde de âşıklarından birisinin gönlünün asılı olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak da sevgilinin perçemi, bir halat gibi tasvir edilmiştir. Beyitte kişileştirme ve teşbih sanatları kullanılmıştır:

Niçe dil cânbâzı her târında cân per-tâb ider

Câna kalmaz rîsmânîdür meger ki kâkülün (G 24/ 2)

(Kahkülün nasıl (bir) gönül cambazıdır ki her telinde can atılır. Adeta câna kalmaz (bir) halattır.)

2.2.3.2.9. Çâker

“Kul, köle, cârîye, yanaşma” mânâsına gelen “çâker”, toplum içinde de kullanılan bir ifadedir. Âşık Çelebi bu kelimeyi aşağıdaki beytinde kullanarak, övdüğü şiirin vezin ve kafiye incisi karşısında boynu bağlı bir köle olduğunu dile getirmiştir:

Lü ’lü’-i manzûm boynu baglu çâker nazmuna

Bende-i halka-be-gûşı nesrünün dürr-i semîn (K 12/ 16)

(Vezinli şiir incisi, şiirine boynu bağlı bir köledir. Çok değerli ve pahalı inci (de) düz yazının kulağı halkalı tutsağıdır.)

2.2.3.2.10. Dâver

“Dâver”, “adâletli ve insafî hükümdar, hâkim, vezir, vâlî” anlamlarına gelmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde Hâce Çelebi’nin vasıflarını sıralarken onu,

“dünyanın en adaletlisi” şeklinde nitelendirmiş ve bu bağlamda “dâver” ifadesine yer vermiştir:

Sadr-ı ‘ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü’l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti’l-mü’minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm’ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü’minlerin müftüsü.)

2.2.3.2.11. Debîr

Âşık Çelebi’nin yaşadığı eski zamanlarda bir meslek olan kâtiplik ve yazıcılık, şairin aşağıdaki beytinde ele aldığı konulardan birisidir. Beyitte bu meslekle alâkalı “meşk ve rîk-âlûd” gibi terimlere de yer verilmiştir. Aşktan dolayı yaralar içerisinde kalmış olan âşığın cismi, aşkın yazıcısı tarafından güzel yazıyla baştanbaşa yazılmış bir esere benzetilmiştir:

Cism-i rîk-âlûdı pür-dâg ü elif gören sanur

Meşk için yazmış debîr-i ‘ışk ser-tâ-ser nişân (K 10/ 41)

(Elif (harfini) ve yara dolu kum bulaşmış cismi gören (kişi), aşk yazıcısının güzel yazı örneği için baştanbaşa nişân yazmış (olduğunu) sanar.)

2.2.3.2.12. Emîr

Bir kavmin başı ve beyi konumundaki “emîr” ifadesi, aşağıdaki beyitte Hz. Âli için kullanılmıştır. Beyitte Hz. Âli, hem kendi ismiyle hem de Haydar unvanıyla anılmış; ilim mülkünün emiri olarak vasıflandırılmıştır:

Emîr-i mülk-i ma’ârif şeh-i diyâr-ı hüner

Müsemma Haydar-ı saf-der ‘Alîyy-i ‘âlî-şân (K 9/ 7)

(Safları yaran Haydar, ilim mülkünün emiri, şanı ve şerefi yüce (olan) Hz. Âli, marifet diyarının şahı olarak anılmıştır.)

2.2.3.2.13. Eşrâf

Toplumun farklı tabakalara ayrılması sonucunda üst tabakada yer alan ve “şerefli kişiler” anlamına gelen “eşrâf” kelimesi, aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Beyitte Şerîfezâde Efendi, şeref köşkünün mumu olarak nitelendirilmiş; onun çevresinde toplanan seçkin kimseler de birer mum gibi betimlenmiştir:

Ekser eşrâf u ekâbir şem’-i cem’-i sebz olur

‘Âşıkı iden çerâğ ey şem’-i eyvân-ı şeref (K 8/ 27)

(Ey şeref köşkünün mumu! Âşık’ı ışık veren yağ kandili eden nice büyük ve şerefli kişiler, yeşil topluluğun (birer) mumu olur.)

2.2.3.2.14. Evliyâ

Hayatlarının merkezine dini yerleştirmiş bir toplumda, dinî şahsiyetler de hayatın temel taşı konumundadır ve kişilere yol gösteren bir mahiyete sahiptirler. Dinî kesim içinde yer alan evliyâların isminin zikredildiği aşağıdaki beyitte ise hakikati şahitlik yoluyla bilmenin, hakikate ermiş evliyalar için değersiz bir durum olduğu ifade edilmiştir:

Verâ’-i hatda kalup ‘akl-ı nısf fazla gibi

Karîb-i kutb-ı yakîn evliyâyâ zerre kadar (K 14/ 30)

(Takvâ çizgisinde kalmış olan yarım akıl, fazla gibi kalıp; müşahede ederek bilmenin merkez noktası (ise) velilere zerre kadardır.)

2.2.3.2.15. Fuzelâ

Ahlâk, ilim ve meziyet bakımından üstün niteliklere sahip kişilere “fuzelâ” veya “fuzalâ” denilmektedir. Aşağıdaki beyitte ise bu faziletli kimseler zikredilmiş ve gözlerindeki nurun, mahâret denizinden çıkmış bir sedef niteliğinde olduğu vurgulanmıştır:

Nûr-ı çeşm-i fuzelâ nûr-ı riyâz-ı ‘ulemâ

Sadeî-i bahr-ı hüner gevher-i asdâf-ı kemâl (K 6/ 17)

(Faziletli kimselerin göz nuru, mahâret denizinin sedefi; âlimlerin bahçelerindeki nur (ise) mükemmellik sedeflerinin cevheridir.)

2.2.3.2.16. Gencûr

“Gencûr” kelimesi, sözlükte “hazine bekçisi” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki mısralarda ise kişileştirme sanatıyla gonca, bir hazine bekçisi olarak tasvir edilmiştir:

‘Aceb mi ger ola gencûr-ı künc-i beytü’l-mâl

Gerek tılsım ile elbette gonca bir ejder (K 14/ 203)

(Gonca, bir büyü ile elbette bir ejderha (olsa) gerek. (Bu hâlde) eğer devlet hazinesinin köşesinde hazine bekçisi olsa acayip mi?)

2.2.3.2.17. Hâce

Toplumu eğitmek ve yetiştirmekle vazifeli olan; hoca, profesör, muallim anlamına gelen “hâce” ifadesi, aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Beyitte Hâce Çelebi, dinin hocası olarak nitelendirilmiştir:

Sadr-ı ‘ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü’l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti’l-mü’minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm’ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü’minlerin müftüsü.)

2.2.3.2.18. İmâm, E’imme

Namazda cemaate önderlik eden ve onları yönlendiren kişiye “imâm” denilmektedir. Toplumsal hayatta ise toplumu irşâd etmekle yükümlü bir kişi olarak kabul edilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde “imâm” kelimesi, Hâce Çelebi’yi övmek amacıyla kullanılmıştır. İlk beyitte Hâce Çelebi, “Müslümanların imamı” olarak nitelendirilirken; ikinci beyitte onun asrına ulaşan kişilerin düşünceleri şair tarafından dile getirilmiştir:

Sadr-ı ‘ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü’l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti’l-mü’minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm’ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü’minlerin müftüsü.)

‘Asruna şemsü’l-e’imme şeyhü’l-islâm irse ger

Hâmene dirdi imâdü’d-dîn sana bürhân-ı dîn (K 12/ 5)

(Eğer imamların güneşi (ve) İslâm şeyhi senin asrına ulaşırsa kalemine, “dinin direği”; sana (da) “dinin delili” derdi.)

2.2.3.2.19. İsrâkiyân

Halk içerisinde Allah’ın birliğini kabul eden dinî kesimin yanı sıra; Allah’a ortak koşup bilginin keşif, ilham, sezgi yoluyla elde edileceğini savunan, “işrâkiyân” olarak adlandırılan kişiler de bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu düşünceye sahip kişileri eleştiren Âşık Çelebi, bu bakış açısına sahip olan kimselerin gözlerinin kör olması için beddua etmiştir:

Kör ola dide-i işrâkiyân çün huffâş

Kaçan ki ‘âleme hûrşîd-i Kibriyâ sala fer (K 14/ 22)

(Allah’ın (tecellî) güneşi âleme ışık saçarken yarasa gibi kaçan ve bilginin sadece ilhâm ve sezgi ile elde edilebileceği görüşündeki İsrâkiyecilerin gözleri kör olsun.)

2.2.3.2.20. Kâdı

İslâm hukukuyla yönetilen devletlerde, toplum içinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek ve her türlü dâvâyâ bakmakla vazifelendirilen kişilere “kâdı” denir. Aşağıdaki beyitlerde bu kavrama çeşitli yönleriyle yer verilmiştir. İlk beyitte kâdılarının alâmet hazırlama yetkisine değinilmiştir. İkinci beyitte kâdı ifadesi, hikmet sözcüğüyle birlikte kullanılarak anlam derinliği oluşturulmuştur. Üçüncü beyitte ise kâdı makamında bulunmasına rağmen zulme uğramış olan kişi, iflas etmiş bir kuyumcuya benzetilmiştir:

Hükm-i ‘adlün şöyle münkâd itdi halkı şer’e kim

Kâdılar ihzâr-ı hasma virmez oldular nişân (K 10/ 36)

(Adaletin hükmü halkı şöyle İslâm şeriâtine itâatkâr etti ki; kâdılar, (dîne) karşılık hazırlamaya alâmet vermez oldular.)

Hükm iderdi şâfi’i eylese kâdı-ı hikem

Nusret-i dîn-i Hanîf itdüğüne ‘ilme’l-yakîn (K 12/ 15)

(Hikmetler kâdısı, (sana) şefaatt etse (senin) Hanîf dininin yardımını şüphesiz olarak bildiğine hükmederdi.)

Kişi ki kâdı iken kendi zulm-dîde ola

Şu ac müflise benzer ki ol ola zergar (K 14/ 133)

(Bir kimse kâdı iken kendisi zulme uğrarsa; bu, kendisi kuyumcu olduğu hâlde bağırarak iflas eden fakire benzer.)

2.2.3.2.21. Kâtib

“Kitâbet eden, yazan, yazıcı” anlamlarında olan “kâtib” kelimesi, aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır. İlk beyitte kâtiplerin elinde manâ ve güzel yazının, harika bir hâl aldığı belirtilmiştir. İkinci beyitte ise şair, Nişancı Bey’den kendisini kâtipler meclisine dâhil etmesini rica etmektedir:

Virmez idi dest-i kâtibde kerâmet olmasa

Şâh-ı huşk iken hat u ma’nâyı berg ü ter kalem (K 7/ 14)

(Kalem, kurumuşların şahı iken kâtibin elinde kerâmet olmasaydı taze ve yaprak (gibi yeşil) manâyı ve hattı (onun eline) vermezdi.)

Lutf idüp kâtiblerün divânına yaz ben kulun

Dime kim divâneye yokdur kalem yazar kalem (K 7/ 37)

(İyilik edip kâtiplerin meclisine ben kulunu yaz. Deme ki deliye kalem yoktur (zîra) kalem yazar.)

2.2.3.2.22. Kavval

Sözlükte “şarkıcı, şarkı söyleyen” manâlarına gelen “kavval” mesleğine aşağıdaki beyitte yer verilmiştir. Âşık Çelebi, bu beyitte mahşer durumunu ele almış ve İlâhi aşkla kendisini kaybeden aşk sarhoşuna, bu hâl içerisinde iken İsrâfil’in üflediği borunun ahenginin, bir kavvalın söylediği müzik gibi geleceğini ifade etmiştir:

Bezm-i mahşerde yazar ancak humârın mest-i ‘ışk

Olur İsrâfil sûrı nagme-i kavval ana (G 5/ 4)

(Mahşer meclisinde aşk sarhoşu, ancak baş ağrısını anlatabilir. İsrâfil’in sûr borusu, ona bir şarkıcının nağmesi gibi gelir.)

2.2.3.2.23. Küşt-Gîr

Âşık Çelebi Divanı’nda geçen “küşt-gîr” kelimesi, “pehlivan” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte pehlivan, mecazî bir anlam kazanmış; “yokluk” ve “ölüm” gibi soyut kavramlarla ilişkilendirilerek farklı bir mânâya büründürülmüştür:

Zebûn iderdi beni küşt-gîr-i fakr u fenâ

Zebûnum olsa şecâ’atda niçe Rüstem-i Zâl (K 5/ 22)

(Rüstem, yiğitlikte ne kadar benim âcizliğim olsa ölümlülük ve yokluk pehlivanı (o kadar) beni karşı koyamaz duruma getirirdi.)

2.2.3.2.24. Mellâh

Denizcilik ile alâkalı “su kovası, gemi, denizci” gibi terimlerin birlikte kullanıldığı aşağıdaki beyitte, meslek gruplarından biri olan ve “denizci, kaptan, gemici” anlamlarına gelen “mellâh” kavramı yer almaktadır. Şair, mübalağa sanatına başvurarak gözyaşının, âlem gemisini batırabilecek kadar çok olduğunu belirtmiş; gökyüzünün gemicisi olarak nitelendirilen yüce bir varlığın, dünya gemisinin batmasını

önlemek için duruma su kovasıyla müdahale ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca beyitte dünya, bir gemiye benzetilmiştir:

Gördi ki eşküm tolup fülk-i cihânı gark ider

Çekdi anı delv ile mellâh-ı gerdûn-ı berîn (K 11/ 16)

(Yüce semânın gemicisi, gördü ki gözyaşım dolup âlem gemisini batırır. Su kovası ile onu çekti.)

2.2.3.2.25. Meşşâta

Eski zamanlarda, düğünlerde gelini süsleyen kişiye “meşşâta” denirdi. Aşağıdaki ilk beyitte doğuştan güzel yaratılmış bir kişinin, meşşâtanın yardımına ihtiyaç duymayacağı ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise saltanat, bir gelin gibi tasvir edilmiş; padişahın temiz düşüncesi de onu süsleyen bir meşşâta olarak nitelendirilmiştir:

Hûb-ı mâder-zâde çekmez minnet-i meşşâtayı

Lâciverd ü hall ile ârâyîşi n'eyler nişân (K 10/ 24)

(Yaratılıştan güzel (kişi), kendisini süsleyen kadının yardımını çekmez. Nişan laciverdini ve düğümünü çözme ile süsü ne eder?)

'Arûs-ı saltanata fîkr-i pâki meşşâta

Cemâl-i ma'dele zihn-i sâfi âyine-ger (K 14/ 161)

((Padişahın) temiz fikri, saltanat gelinine, gelinbaşını yapan ve süsleyen kadındır. Adâletin güzel yüzüne (ise) saf zihinler, aynacıdır.)

2.2.3.2.26. Mevâlî

Osmanlı Devleti'nde, mevleviyet rütbesine ulaşmış üst düzey mollalara, büyük kadınlara veya ilim adamlarına “mevâlî” denirdi. Aşağıdaki beytinde Âşık Çelebi de ilim ehli olan bu mollalardan söz etmiş; onların, Müftizâde Efendi Hazretleri'nin huzurunda diz çökerek “Allah ondan razı olsun” şeklinde dua ettiklerini dile getirmiştir:

Eb ü ceddüne göre cümle mevâlî-i cihân

Diz çöküp dirler önünde radiya'llâhu Te'âl (K 6/ 27)

(Baba ve dedesine göre bütün dünya mollaları, (senin) önünde diz çöküp “Allah ondan razı olsun.” derler.)

2.2.3.2.27. Mîr-i Mîrân

Sözlükte “beylerbeyi” anlamına gelen “mîrimîrân” kelimesi, aşağıdaki ilk beyitte dönemin beyinin rütbesini belirtmek için Hüsrev tabiri kullanılmıştır. İkinci beyitte ise övülen kişiyle her beyin rütbe ve makam bakımından aynı seviyede olmadığı vurgulanmış; ardından da nişan ile sultan fermanı kıyaslanarak övülen kişinin değeri, padişah fermanı kadar üstün görülmüştür:

Mîr-i mîrân Husrev-i devrân güzîn-i serv-revân

Hâk-i pââyünden gözine tutiyâ ister nişân (K 10/ 26)

(Nişan; endamlı, beylerbeyi ve zamanın Hüsrev’i (olan senin) ayağının toprağından gözüne sürme tozu ister.)

Benzemez her mîr-i mîrân sana kadr u câhda

Nitekim tevki’-i sultânî olamaz her nişân (K 10/ 32)

(Her beylerbeyi rütbede ve makamda sana benzemez. Nitekim her alâmet (de) sultana ait tuğra (mahiyetinde) olamaz.)

2.2.3.2.28. Mirvaha-Cünbân

Eski dönemlerde, padişahın veya yüksek makam sahibi kişilerin hizmetinde bulunup onları yelpazeyle serinletme görevini üstlenen kişilere “mirvaha-cünbân” denilmekteydi. Aşağıdaki beyitte ise büyük meleklerin kanatları, dönemin reisi için birer yelpazecisi gibi tasvir edilmiştir:

Mirvaha-cünbân ser-i vaktün per-i kerrûbiyân

Perde-i halvet-serâyun târ-ı mûy-ı hûr-ı ‘în (K 11/ 33)

(Büyük meleklerin kanatları, devrin reisinin yelpazecisi gibi; cennet kızının saç teli de (o kişinin) sarayının perdesi gibidir.)

2.2.3.2.29. Monlâ

Eski Türk beyitlerinde “mollâ” kelimesinin kullanılan bir biçimi olan “monlâ”, aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Beyitte dönemin mollası Hâce Çelebi’nin lütfuna mazhar olan bir kişinin, feleğin zulmünden de düşmanın suçlamalarından da korku duymayacağı vurgulanmıştır:

Cevr-i gerdûndan ne pervâ zann-ı düşmenden ne bâk

Himmet-i monlâ-yı dehre hâlüm olursa karîn (K 12/ 1)

(Zamanın mollâsının lütfuna vâziyetim, sahip olursa feleğin zulmünden ne korku, düşmanın suçlamasından ne çekinme...)

2.2.3.2.30. Mü'essis

Sözlükte, bir müessesenin veya kurumun kurucusu, temelini atan kişi “mü'essis” olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki beytinde bu kavramı medih amacıyla kullanan Âşık Çelebi, dönem padişahını “adalet binasının temelini atan” kişi olarak nitelendirmiştir:

Eyâ mü'essis-i bünyân-ı 'adl u hâmî-i dîn

Eyâ mu'ammer-i vîrân-ı musahhih-i ahvâl (K 5/ 6)

(Ey dinin koruyucusu ve adalet binasının temelini atan! Ey harap (olmuş) hâlleri düzelten uzun ömürlü (kişi)!)

2.2.3.2.31. Müfettiş

Bir işi denetleyen, düzenli yürüyüp yürümediğini tetkik eden ve etrafında iyice düşünen kişiye “müfettiş” denir. Aşağıda beyitte bu göreve değinen Âşık Çelebi, müfettişlik vazifesini yürütürken emeğine engel olan kişiden şikâyet etmiş ve onun gazaba uğrayışına şahit olmak istediğini dile getirmiştir:

Müfettişlikde sa'y u vâfir irsâliye gönderdüm

Yolumı urdı ol yolsuz göreyüm hışma ugraya (K 13/ 32)

(Müfettişlikte (iken) çalışıp çabaladım ve çok para ile bedel gönderdim. O düzensiz (kişi), yolumu kesti. (Onun) gazaba uğradığını göreyim.)

2.2.3.2.32. Müfti

Vilâyet ve kazâlarda fetvâ vermekle görevli, dinî meselelerle ilgilenen kişilere “müftü” adı verilmektedir. Aşağıdaki beyitte bu kavramın eski bir biçimi olan “müfti” ifadesi kullanılmıştır. Beyitte Hâce Çelebi'nin vasıfları sıralanırken ikinci mısrada kendisinden “müminlerin müftüsü” şeklinde övgüyle söz edilmiştir:

Sadr-ı 'ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü'l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti'l-mü'minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm'ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü'minlerin müftüsü.)

2.2.3.2.33. Mühendisân

“Mühendisler” anlamına gelen “mühendisân” kelimesi, Âşık Çelebi Divanı'nda yer alan aşağıdaki beyitte geçmektedir. Şair, fikirle hareket eden mühendislerin acizlik

ve kusur noktasında kaldığını vurgulamış; bu kişilerin yaptıkları çekişmelerle hakikate ulaşmalarının mümkün olmayacağını ifade etmiştir:

Çıkarmaz âb-ı nizâ'î serây-ı tahkîka

Kusûr u 'acizde kalur mühendisân-ı fikr (K 14/ 34)

(Fikir mühendisleri, acizlikte ve kusurda kalır. Çekişme kaynağını, hakikat sarayına çıkarmaz.)

2.2.3.2.34. Pâdişâh

Osmanlı Devleti döneminde devleti yönetmekle sorumlu olan, tahtta oturan ve halka hükmeden kişiye “padişah” unvanı verilirdi. *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki iki beyitte de “padişah” ifadesi geçmektedir. İlk beyitte şair, Allah’ı padişah olarak tasvir ederken; ikinci beytinde ise güneşi, kale burçlarına dikilmiş bir padişah sancağına benzetmiştir:

Her ne ihsân ki ider âl-i resûle pâdişâh

Müntehâ-yı sidreden tahsîn okur Rûhü'l-emîn (K 11/ 105)

(Padişah (olan) Allah, Hz. Muhammed’e ve ailesine ne ihsan ediyor ki Rûhü’l-Emin, semânın son katından aferinler okuyor?)

Hisâr üzre dikilmiş pâdişâhun sancagı sandum

Seher gökde nazar kıldukda mihr-i ‘âlem-ârâya (K 13/ 12)

(Seher (vakti) gökte cihânı süsleyen güneşe bakınca (onu) kale üzerine dikilmiş padişah sancağı sandım.)

2.2.3.2.35. Pâşâ

Osmanlı Devleti’nde, tuğgeneraller veya daha yüksek rütbeye sahip askerler ile sivil memurlara verilen bir unvan olan “pâşâ”, aşağıdaki beyitte geçmektedir. Devrin ileri gelenlerin zikredildiği beyitte “pâşâ” unvanı da kullanılmıştır:

Bihamdillah sözi kizb olduğu isnâd u bühtânı

Bilindi ser-be-ser erkâna vü pâşâyâ âgâyâ (K 13/ 31)

(Allah’a şükürler olsun (ki) sözünün, iftirâ ve suçlamasının yalan olduğu; ağaya, paşaya ve ileri gelenlere baştanbaşa malum oldu.)

2.2.3.2.36. Peyk

Osmanlı devrinde, habercilik yapan ve padişâhlar ile şehzâdeleri korumakla vazifeli olan kişiye “peyk” denirdi. Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beyitte övülen kişinin medhinin sahasına bir son bulunamayacağını belirtmiş; gönlün ve haberci konumundaki hayalin dahi o vadiye ulaşamayacağını söylemiştir. İkinci beyitte habercinin nişanı olan altın işlemeli tuğra ve hançeri vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise habercilik göreviyle bilinen Cebrail ile Hz. Süleyman’ın kuşu Hüdhd, telmih sanatıyla konu edilmiştir:

Bulamaz medhi fezâsına nihâyet bir kes

İremez çünkü o vâdiye gönül peyk-i hayâl (K 6/ 29)

(Kimse onun övgü göğüne bir son bulamaz. Çünkü gönül ve hayal habercisi (dahi) o vadiye ulaşamaz.)

Peykdür yâ emr-i şâhî ‘âleme iblâg için

Var tigrâdan miyân-bendinde hançer zer-nişân (K 10/ 14)

(Kuşağında tuğradan altınla işlenmiş hançer ki var o, şâhın emriyle âleme yüceltmek için (gönderilen) habercidir.)

Peyk-i Cibrîl oldu sana ger Süleymân Hüdhd’e

N’ola dirse “fe’tinâ minhâ bi-sultânın mübîn” (K 11/ 40)

(Eğer sana Cebrâil haberci olduysa Hz. Süleymân’ın Hüdhd’e “Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin.” demesi garipsenecek bir şey değildir.)

2.2.3.2.37. Pîr-i Mugân

“Pîr-i mugân”, “meyhaneci, vahdetin feyzini veren, aşk şarabını sunan kâmil mürşit” anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte bu kavrama yer veren şair, aşk yolunun yolcusu olan kişinin, bu yoldaki dinlenme yerini gösterecek mürşitin eteğinden elini çekmeyeceğini vurgulamıştır:

Komaz dâmânını pîr-i mugânun elden ey ‘Âşık

Şu kim ârâm-gâh-ı râh-ı ‘ışka reh-nümâ ister (G 86/ 5)

(Ey Âşık! Şu kimse (ki) aşk yolundaki dinlenme yerini gösterecek (bir) kişi ister (o hâlde) mürşitin eteğini elinden (hiç) bırakmaz.)

2.2.3.2.38. Rakkâs

Sözlükte “rakseden, oynayan, erkek rakkas” anlamlarıyla geçen bu ifade, aşağıdaki ilk beyitte içki ve eğlence meclisiyle; ikinci beyitte ise müzikle alâkalı olan “sâz, nevâ, terâne, mutrib” kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır:

Takındı kavs-ı kuzahdan ayagina halhâl

Olalı bezmüne rakkâs gerdiş-i gerdân (K 9/ 16)

(Gerdânının dönüşü, içki ve eğlence meclisine rakkas olduğundan beri ayağına gökkuşağından halhal taktı.)

Nevâ-yı sâz ile dil her terâneye rakkâs

Sürûr-ı mutrib işitdükde çalgısız oynar (K 14/ 253)

(Gönül, sazın nağmesi ile her ezgiye rakkâs olur). Saz çalanın sevincini işittikçe (de) çalgısız oynar.)

2.2.3.2.39. Râmiş-Ger

“Saz çalan kimse, çalgıcı” mânâlarında olan “râmiş-ger”, aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Beyitte kalemin, anlatma meclisinde çalgıcı rolüne bürünmesi durumunda, sesinin cızırtı hâlinde çıkıp sâzendenin nağmesine dönüşeceği ifade edilmiştir:

Nagme-i mutrib gibi olur sarîri dil-küşâ

Çün gelip bezm-i beyâna ola râmiş-ger kalem (K 7/ 32)

(Çünkü kalem, anlatma meclisine gelip çalgıcı olsa (onun) cızırtısı, saz çalgıcısının nağmesi gibi gönüle ferahlık veren olur.)

2.2.3.2.40. Rîm-Pâp

Sözlükte “Roma papası” anlamına gelen “rîm-pâp”, aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi tarafından kullanılmıştır. Beyitte “Roma papası, kilise çanı ve put” kavramları tenasüp sanatına başvurularak birlikte anılmış; Roma papasının çanının, kederle feryat edenler için çalmadığı dile getirilerek bu durumdan yakınılmıştır:

Gırîv-i tob-ı kahrın çanına ot tıkdı Rîm-pâpun

Kakar nâkûs anun çün tahta erbâb-ı çelîpâyâ (K 13/ 14)

(Keder otunu yiyen (kişinin) feryadı, Roma papasının çanına ot tıktı. Çünkü onun kilise çanı, tahta put sâhiplerine çalar.)

2.2.3.2.41. Rindân

Görünüşe ve dünyaya ait uğraşlara değer vermeyen; bütün varlığı kendi iç dünyasının nazarıyla değerlendiren, kalp gözüyle âleme bakan, içkiye düşkün ve derbeder görünmesine rağmen bilgili ve gönül ehli olan kişilere “rindân” denilmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde toplum içerisinde var olan bu kişilere değinmiş; rindânların, âlim bir emirin devrine rastladıkları için gönül eğlencesine ve içkiye başlamaları gerektiğini ifade etmiştir:

Ale-l-husûs ki devr-i emîr-i dâîdûr

Safâ vü ‘işrete âgâz eylesün rindân (K 9/ 6)

(Özellikle âlim (bir) reisin devridir ki rintler, gönül şenliğine ve içki içmeye başlasın.)

2.2.3.2.42. Rüsûl, Rusûl

Allah tarafından insanları doğru yola sevk etmek, dini anlatmak ve onlara günah ile sevabı bildirmekle vazifeli kişiler peygamberlerdir. Toplumun en değerli kişileri olan peygamberler, dinî kaynaklara dayanan klasik Türk şiirinde de önemli bir yer tutmuştur. Aşağıda yer alan ilk beyitte Hz. Muhammed; hidayet topluluğunun mumu, peygamber meclisinin meşalesi ve mahşer gününe kadar İslâm dininin ışığını yayan bir rehber olarak tasvir edilmiştir. İkinci beyitte ise peygamberlerin, insanlar arasından seçilmiş en üstün kişiler ve toplumun önderleri olduğu vurgulanmıştır:

O şem’-i cem-i hidâyet çerâğ-ı bezm-i rüsûl

Çerâğ-ı dînin uyandurdu tâ dem-i mahşer (K 14/ 63)

(O hidayet topluluğunun mumu, peygamber meclisinin kandili, mahşer ânına kadar (İslâm) dininin ışığını yandırdı.)

Güzîn-i halk-ı beşerdür rüsûl güzîn-i beşer

Güzîn-i zübde-i mahlûka ol durur server (K 14/ 64)

(Peygamberler, insan türünün seçkini (ve) insan topluluğunun seçilmişidir. O yaratılmış bütün varlıkların özüne seçilmiş bir başkandır.)

2.2.3.2.43. Sarrâf

Altın, madenî ya da kâğıt paraları birbirine çevirip bozan kişilere “sarraf” adı verilmektedir. Aşağıdaki beyitte ise bu kavram, “zamanın sarrafı” şeklinde mecazî bir anlamla kullanılmıştır. Beyitte, sarraflık ile alâkalı “inci, lal taşı, sandık” gibi unsurlar

da kullanılarak anlatım zenginleştirilmiştir. Zamanın sarrafı olarak nitelendirilen kişinin, kendisinde gizlediği kıymetli cevherlere vurgu yapılmıştır:

Dehr sarrâfî niçe dürr zeyn idüp sandukına

Gizledi koynunda bir berrak la'l-i âteşîn (K 11/ 2)

(Zamanın sarrafı, nice inciye süsleyip sandığına yerleştirdi; (sonra da) bağrında berrak (ve) ateş gibi kırmızı ve yakıcı la'l taşını gizledi.)

2.2.3.2.44. Sâzende (Mutrib, Hînâger)

“Saz çalan, çalgıcı” anlamlarındaki “sâzende” ifadesi, klasik şiirde sanatla ilişkili bir kavram olarak müzik aletleriyle birlikte sıkça ele alınmaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerde sâzende ile aynı anlamda olan “mutrib (müzisyen) ve hînâger (eğlenceyi düzenleyen kişi, neşe kaynağı)” gibi kavramlara da yer verildiği görülmektedir:

Eyledi mutrib-i bülbül güle karşı âheng

Başladı nâz ile raks itmege her tâze nihâl (K 6/ 7)

(Müzik âleti çalan bülbül, güle karşı sazlı sözlü eğlence yapmaya başladı. (O anda) her yeni fidan, nâz ile dans etmeye başladı.)

Tutalum eyledi ceng-i gamunda 'ûd beni

Seni bir iki gün itdi bu bezme hînâger (K 14/ 228)

(Varsayalım beni de keder savaşında ud (gibi inleyen) kıldı; seni (de) bu meclise birkaç günlüğüne sâz çalan yaptı.)

Nevâ-yı sâz ile dil her terâneye rakkâs

Sürûr-ı mutrib işitdükde çalgısız oynar (K 14/ 253)

(Gönül, sazın nağmesi ile her ezgiye rakkâs (olur). Saz çalanın sevincini işittikçe (de) çalgısız oynar.)

2.2.3.2.45. Sayyâd

Hayvanları yakalamak ve avlamakla uğraşan kişiye “sayyâd” denir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde bu uğraşı soyut kavramlar ile birlikte ele alarak dünyayı bir avcı gibi kişileştirmiş, onun hedefinde ise gönül kuşunun bulunduğunu belirtmiştir. Bu amaçla yıldızlardan kuşyemi, Samanyolu’ndan da bir tuzak hazırlandığını dile getirmiştir.

Ancak bütün bu çabalara karşılık gönül kuşunun avlanmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır:

Dökerse dâne encümden iderse kehkeşândan dâm

Gönül murgın şikâr itmek ne mümkün dehr sayyâdı (G 8/ 4)

(Dünya avcısı, yıldızlardan kuşyemi dökerse ve Samanyolu’ndan (da) tuzak yaparsa (dahi) gönül kuşunu avlamak ne mümkün?)

2.2.3.2.46. Serdâr

“Asker başı, kumandan, komutan” mânâlarına gelen “serdâr”, eski zamanlarda toplumda yer alan bir meslek grubunu ifade eder. *Âşık Çelebi Divanı*’nda geçen aşağıdaki beyitlerde bu kelime yer almaktadır. İlk beyitte padişah, dünya hükümdarlarının kumandanı olarak nitelendirilerek yüceltilmiştir. İkinci beyitte ise kumandanın yanında olan askerler, başka birinin emri altında bulunmaları sebebiyle köpeğe benzetilmiştir:

Server-i serdârısın şâhân-ı dehrün husrevâ

Nitekim sultân olupdur cümle-i ezhâre gül (K 4/ 25)

(Ey hükümdar! Dünya şahlarının, kumandan başkanısın. Nitekim gül (de) çiçeklerin tümüne sultan olmaktadır.)

Siketvârun segidür varsa serdârını segbânun

Külehdârunla havfun ile derdin kime aglaya (K 13/ 17)

(Kumandanının yeniçeri askeri varsa (da) inanılır olan kimselerin köpeğidir. Külâhın ile korkunu ve derdini kime (söyleyip) ağlayasın.)

2.2.3.2.47. Server

Sözlükte “başkan, reis” anlamlarına gelen “server” kelimesi, aşağıdaki ilk beyitte Müftizâde Efendi Hazretleri adlandırılmasında kullanılmış; feleğin pirinin, dilenci çanağıyla onun güzelliğinin aslını para ile öğrenmek için yeni aydan sorduğu belirtilmiştir. İkinci beyitte “server” kavramı, ülkenin başında ve tahtta bulunan kişiyle uyum içinde kullanılmıştır. Üçüncü beyitt ise Âşık Çelebi, peygamberlerin tüm insanlar arasında seçilmiş en değerli varlıklar olduğunu vurgulamakta; onların, tüm varlıklara seçilmiş bir başkan olduğunu belirtmektedir:

Serverâ pîr-i felek nakd-ı nisâb-ı hüsnün

Mâh-ı nevden eline keçkül alup itdi su'âl (K 6/ 22)

(Ey başkan! Feleğin pîri, (senin) güzelliğinin asıl miktarını (öğrenmek amacıyla) eline dilenci çanağı alıp yeni aydan sordu.)

Dili tolaşur önüne gelse hengâm-ı sühan

Taht-ı 'irfâna geçerken server-i kişver kalem (K 7/ 21)

(Ülkenin reisi, irfan tahtına geçerken, söz söyleme zamanında kalem önüne gelse dili dolaşır.)

Güzîn-i halk-ı beşerdür rüsûl güzîn-i beşer

Güzîn-i zübde-i mahlûka ol durur server (K 14/ 64)

(Peygamberler, insan türünün seçkini (ve) insan topluluğunun seçilmiştir. O yaratılmış bütün varlıkların özüne seçilmiş bir başkandır.)

2.2.3.2.48. Silahdâr

Eski dönemlerde, silahları korumakla görevli memura “silahdâr” denilirdi. Aşağıdaki beyitte bu meslek grubuna yer verilmiş; Keyvân'ın, övülen kişinin silahtârı olduğu ifade edilmiştir:

Yanunca oldı silahdâr cenge âhengle

Eline tîg-i zeberced-niyâm alup Keyvân (K 9/ 21)

(Keyvân, eline zebercet taşından kılıflı kılıç alıp savaşa ahenk ile senin yanında silahtarın oldu.)

2.2.3.2.49. Sipahsâlâr

Askeri bir meslek olan “sipahsâlar”, “başkomutan” ve “serasker” anlamlarına gelir. Aşağıdaki beyitte gülün, bağda çiçeklerden askeri birlikler oluşturup çadırlar kurmasıyla cemiyet sahibi bir sipahsâlar olarak kişileştirildiği görülmektedir:

Haymeler kurmuş alâylar bağlamış ezhârdan

Dirnegi var bâgda benzer sipahsâlâra gül (K 4/ 33)

(Gül, bağda çiçeklerden askeri birlikler oluşturmuş (ve) çadırlar kurmuş. (Bu hâliyle) cemiyeti olan başkomutana benzer.)

2.2.3.2.50. Subaşı

Kapıkulu süvarileri arasında yer alıp, savaş ânında güvenliği sağlamak; barış döneminde ise vergi toplamakla yükümlü olan kişiye “subaşı” unvanı verilirdi. Toplum içinde askerî bir görevli olan subaşı, aşağıdaki beyitte “gözyaşı” ile birlikte anılmıştır. Sevgilinin aşk ülkesini ele geçirmesiyle, âşığın gözyaşını bu ülkede subaşı olarak vazifelendirdiği ifade edilmektedir:

Devletünde kişver-i 'ışkı müsahhar eyleyüp

Eşkümü subaşım 'itdi âhumı mîr-i 'alem (G 34/ 3)

((Sevgili), devletinde aşk ülkesini ele geçirip gözyaşımı subaşım, âhımı (ise) sancak beyi yaptı.)

2.2.3.2.51. Sultân

Eski dönemlerde, halkı yönetmek, ihtiyaçlarını karşılamak, toplumun refahını sağlamak ve düzen ile huzuru temin etmekle yükümlü olan devlet yöneticisine “sultân” unvanı verilirdi. Aşağıdaki beyitlerinde bu unvana yer veren Âşık Çelebi, ilk beyitte gülü sultanlık makamında ele alarak kişileştirme sanatından yararlanmışır. İkinci beyitte nidâ sanatıyla sultana hitap eden şair, kendisini bir ân bile alçak kişilere muhtaç etmediği için ona duyduğu sevgi ve minneti dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise devrin sultanına fetihler ihsan edilmesi ve şansının bol olması için Allah’a dua edildiği görülmektedir:

Server-i serdârisın şâhân-ı dehrün husrevâ

Nitekim sultân olupdur cümle-i ezhâre gül (K 4/ 25)

(Ey hükümdar! Dünya şahlarının, kumandan başkanısın. Nitekim gül (de) çiçeklerin tümüne sultan olmaktadır.)

Beni nâmerde muhtâc etmedün bir demde sultânım

Yine de 'âşık'undur 'Âşık-ı zâr u fîrû-mâye (K 13/ 36)

(Sultânım! Beni bir ânda yine alçağa muhtaç etmedin. Aşâğılık yaratılışlı ve inleyen Âşık, (senin) meftunundur.)

Ugurun açık u 'azmün mübârek ola sultânım

Hudâ feth ü zaferler sevk ide bî-hadd u bî-gâye (K 13/ 40)

(Sultanım! Şansın açık ve yola çıkman hayırlı olsun. Hudâ, sonsuz ve sınırsız fetih ve zaferler göndersin.)

2.2.3.2.52. Sûvâr (Çâbük-Sûvâr)

Ata binen kişilere “sûvârî”, at kullanmada usta olanlara ise “çâbük-sûvâr” adlandırılması yapılmaktadır. *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki iki beyitte bu iki kavrama değinilmiştir. Birinci beyitte altından yapılmış kır ata binen kişinin, şimşek gibi parlayan ve ateş gibi yakıcı kılıcıyla âlemi serseri bir vaziyete büründürdüğü belirtilmiştir. İkinci beyitte ise iyi at süren Hâce Çelebi Efendi’nin, Allah’ın kudret eliyle atına eyer vurduğu ve hiçbir savaşın ya da vuruşmanın böyle bir kişiye şahitlik etmediği vurgulanmaktadır:

Sûvâr-ı hünk-ı zerrîn zeyn olup itdi ‘alem ber-dûş

Şuâ’ından çeküp bir tîg-i âteş-tâb u berk-âsâ (K 1/ 2)

(Altından yapılmış kır atın binicisi, şimşek gibi (parlak) ve ateş gibi yakıcı kılıcı çekip (onun) ışınından süslenip âlemi serseri (bir hâle) getirdi.)

Görmedi anun gibi çâbük-sûvâr darb u harb

Eblak-ı bahta uraldan dest-i sun’ullâh zîn (K 12/ 30)

(Talihin gösterişli atına Allah’ın kudret eliyle eyer vurduğundan beri savaş ve vuruşma onun gibi iyi at süren görmedi.)

2.2.3.2.53. Şâhid-i Bâzâr

Toplum içinde yer alan bir tip olan “şâhid-i bâzâr”, “orta malı güzel kadın” mânâsına gelmektedir. *Âşık Çelebi*, aşağıdaki beytinde bu kişiyi ele almış; gülün elden ele dolaşması sonucu yapraklarının dökülmesini, eteği parçalanmış olan orta malı bir güzel kadının hâline benzetmiştir:

Elden ele vara vara oluban âvâre gül

Çâk-dâmân oldu döndi şâhid-i bâzâra gül (K 4/ 14)

(Gül elden ele ulaş ulaş perişân olarak yarık etekli oldu. Gül, (bu hâliyle) orta malı güzel kadına döndü.)

2.2.3.2.54. Şeh/ Şâh

Devletin başında bulunan, tahta oturan ve hüküm sahibi kişiye “şâh” denir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde, bir ülkeyi fethedecek güce sâhip şâhın, taç giymeye hak

kazandığı belirtilmiştir. İkinci beyitte Hâce Çelebi Efendi'nin kaleminden beyaz kâğıt üzerine damlayan mürekkep, beyaz elmacık kemiği üzerindeki bene benzetilmiştir. Üçüncü beyitte ise şah ile vezir birlikte zikredilmiş; aynı amaç doğrultusunda hareket etmeye karar verdikleri belirtilmiş ve bu birliktelik, güneş ile ayın birleşmesine teşbih edilmiştir:

Olmasaydı hükm-i şâhî bir şeh-i kişver-küşây

Başına tâc olmaz idi zer-nigâr efser-nişân (K 10/ 2)

(Şâha ait hüküm, bir ülkeyi fetheden (nitelikte) olmasaydı (o zaman) altınla işlenmiş taç, başına taç diken olmazdı.)

Vecne-i beyzâda gûyâ şâme-i sevdâ durur

'Aks-i kilkün kâgîd üzre ey şeh-i mülk-i yakîn (K 12/ 10)

(Ey bilgi ülkesinin şâhı! Kâğıt üzerindeki kaleminin noktası, sanki beyaz elmacık kemiği üzerinde (olan) siyah ben (gibi) durur.)

Şeh ü vezîr idüp ittifâk-ı hürmet-i âl

Şeref zemânıdır oldı kırân-ı şems ü kamer (K 14/ 167)

(Şah ile vezir, yüce saygıda birlikte hareket etmek üzere sözleşip güneş ve ay birleşti. Şeref zamanıdır.)

2.2.3.2.55. Şehriyâr

Farsça bir unvan olan “şehriyâr”, “hükümdar, padişâh” anlamlarına gelir. Aşağıdaki beyitte bu unvanı ele alan Âşık Çelebi, Hümâ kuşunun lütuf ve uğur bahşeden gölgesini üzerinde taşıyan dönem padişahının, gölgesini birinin üzerine düşürmesiyle o kişiyi bir ülkeye hükümdar yapabileceğini ifade etmiştir:

Kime salarsa sâye bir diyâra şehriyâr eyler

O sancakdur eger var ise dünyâda hümâ-sâye (K 13/ 3)

(Hümâ kuşu gibi âleme uğur ve lütuf veren kişi eğer dünyada var ise o (öyle bir) sancaktır (ki) kime gölge ederse bir ülkeye (onu) padişah eder.)

2.2.3.2.56. Şeyh

Bir tekke veya zaviyede başkanlık eden, kendisine bağlı olan müritlere yol gösteren kişiye “şeyh” denilmektedir. Aşağıdaki beyitte geçen “şeyh” unvanı, İslâm diniyle birlikte ele alınmış; Hâce Çelebi Efendi, İslâm’ın şeyhi olarak nitelendirilmiştir:

Sadr-ı ‘ilm ü şeyh-i İslâm u imâmü’l-müslümîn

Hâce-i dîn dâver-i dünyâ vü müfti’l-mü’minîn (K 12/ 2)

(İlmin kalbi, İslâm’ın şeyhi, Müslümanların imamı, dinin hocası, dünyanın en adaletli hükümdarı ve mü’minlerin müftüsü.)

2.2.3.2.57. Şeyhü’l-İslâm

“Şeyhülislâm” ya da “İslâm şeyhi” olarak da ifade edilen bu vazife, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte konu edilmiştir. İslâm Şeyhi’nin, övülen kişinin yaşadığı döneme erişmesinin mümkün olması durumunda; bu kişinin kalemini, dînin direği, kendisine ise dînin delili olarak nitelendireceği belirtilmiştir:

‘Asruna şemsü’l-e’imme şeyhü’l-islâm irse ger

Hâmene dirdi imâdü’d-dîn sana bürhân-ı dîn (K 12/ 5)

(Eğer imamların güneşi (ve) İslâm şeyhi senin asrına ulaşsa kalemine, “dînin direği”; sana (da) “dînin delili” derdi.)

2.2.3.2.58. Tabîb

Günümüzdeki “doktor” mesleğinin Arapça karşılığı olan “tabîb” ifadesine *Âşık Çelebi*, aşağıdaki beyitlerinde yer vermiştir. İlk beyitte derdi olan bir kişinin, durumunu alanında uzman bir doktordan gizlemesinin anlamsız olduğuna değinilmiştir. İkinci beyitte ise doktorda can verme ve ölüyü diriltme gibi özelliklerin var olmasının, Hz. İsa’yı ve onun mucizelerini akla getireceği; dolayısıyla böyle bir doktorun da Hz. İsa’yı zikretmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır:

Niçün ide tabîb-i hâzıkdan

Hâlini derd-mend olan ihfâ (K 2/ 14)

(Derd olan, niçin usta doktordan hâlini gizlesin?)

Tabîb eger ola cân-bahş u muhyî-i mevî

Dem-i Mesîhden i’câzda ura dem eger (K 14/ 35)

(Eğer doktor, can veren ve ölü diriltten biri olursa mucizede Mesîh'in zamanından söz etsin.)

2.2.3.2.59. ‘Ulemâ

Sosyal hayatta insanları dinî konularda bilgilendiren, ilim sâhibi kişilere verilen “âlim” unvanının çoğulu olan “ulemâ” kelimesi, Âşık Çelebi tarafından aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. “Faziletli kimselerin göz nuru” olarak nitelendirilen Müftizâde Efendi Hazretleri’ne de beyitte yer verilmiştir. Âlimlerin bahçelerinde var olan İlâhi ışık, Âşık Çelebi tarafından “mükemmellik sedefi” olarak betimlenmiştir:

Nûr-ı çeşm-i fuzelâ nûr-ı riyâz-ı ‘ulemâ

Sadef-i bahr-ı hüner gevher-i asdâf-ı kemâl (K 6/ 17)

(Faziletli kimselerin göz nuru, mahâret denizinin sedefi; âlimlerin bahçelerindeki nur (ise) mükemmellik sedeflerinin cevheridir.)

2.2.3.2.60. Vezîr (Vezîr-i A’zâm)

Toplumda padişaktan sonra hükmü geçen, sözü dinlenen ve emir verebilen kişiler, “vezir” olarak isimlendirilir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda bu unvan, hem vezir hem de vezir-i a’zâm şeklinde geçmektedir. İlk beyitte yüksek bir makamda bulunan kişinin mertebesini göstermek amacıyla kullanılmıştır. İkinci beyitte ise güneş olarak tasvir edilen padişahın yanında yer alan vezir, ay olarak nitelendirilmiştir:

Hâlîmî eyle be-hakk-ı hürmet-i rûh-ı resûl

‘Arza-i ‘ilm-i vezîr-i a’zâm-ı gerdûn-nişîn (K 12/ 25)

(Resûlün ruhuna duyulan hürmet hakkı için benim hâlîmî gözet; semâda taht kurmuş en yüce vezirin ilmini göstermek için (bir aracı) yap.)

Şeh ü vezîr idüp ittifâk-ı hürmet-i âl

Şeref zemânıdur oldı kırân-ı şems ü kamer (K 14/ 167)

(Şah ile vezir, yüce saygıda birlikte hareket etmek üzere sözleşip güneş ve ay birleşti. Şeref zamanıdır.)

2.2.3.2.61. Zerger

Sözlükte “kuyumcu” anlamına gelen “zerger” kelimesi, aşağıdaki beyitte kâdi makamında olan bir kişi ile zulme uğramasıyla iflas etmiş kuyumcu arasında benzerlik kurulurken ele alınmıştır:

Kişi ki kâdı iken kendi zulm-dîde ola

Şu ac müflise benzer ki ol ola zerger (K 14/ 133)

(Bir kimse kâdı iken kendisi zulme uğrarsa; bu, kendisi kuyumcu olduğu hâlde bağırarak iflas eden fakire benzer.)

2.2.3.3. Kullanılan Günlük Eşyalar

Âşık Çelebi Divanı'nda bu başlık altında ele alabileceğimiz bazı unsurlar şunlardır: Ayna (Âyîne, Mir'ât), Bâliş, Bend, Cârûb, Çanak, Çerâg, Çevgân, Delv, Destâr, Devât, Dînâr, Dirhem, Fânûs, Fetûl, Hayme, Hazef, 'Îmâd, Kâğıd, Kalem (Kilk, Hâme), Kâse, Kaşık, Kemend, Kemer, Keçkül/ Keçgül, Kîse, Kûze, Mahber, Meges-Rân, Mehd, Mıstar/ Mistar, Micmer/ Micmere, Midâd, Mîzân, Mürekkeb, Nâme, Niyâm, Pergâr, Pister, Rîk, Rişte/ Târ, Sîni, Sübha, Sürâdık, Şâne, Şem' (Mûm), Şîşe, Tabak, Taç (Tâc, Efser, İklîl), Top, Zencîr.

2.2.3.3.1. Ayna (Âyîne, Mir'ât)

Günlük hayatta bir nesneyi yansıtan ve kişinin kendisini görmesini sağlayan bir araç olan “ayna”, *Âşık Çelebi* tarafından beyitlerinde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte Hâce Çelebi Efendi'nin yaratılışı, gayb âleminin sırlarını yansıtan bir ayna olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte aynayla benzer yansıtma özelliği taşıdığı için göz, ayna gibi vasıflandırılmıştır. Üçüncü beyitte ise aynanın, güzelliği gösterme işlevine dikkat çekilmiştir:

Tab'un âyîne-i serâyir-i gayb

Vâridât-ı İlâhîye meclâ (K 2/ 12)

(Yaratılışın, gayb (âleminin) sırlarına (bir) aynadır. Allah'ın ilhâmlarına (ise) tecelli yeridir.)

Murâdun ise şühûd-ı ruh-ı murâd eyle

Cilâ-yı eşk ile mir'ât-ı çeşmi rûşen-ter (K 14/ 46)

(İsteğin, arzularının ruhunu gözle görmek ise (o zaman) gözyaşının parıltısı ile çok parlak olan göz aynasını (cilala).)

Virüp nümâyiş ana saykal-ı hidâyet ile

Olam cemâlüne âyîne nûruna mazhar (K 14/ 272)

(Ona hidayet cilası ile görünüş verip (onun) güzelliğine ayna, nûruna (ise) tecelli yeri olayım.)

2.2.3.3.2. Bâliş

Farsça bir unsur olan “bâliş”, “yastık” anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitte bu kavramı kullanarak padişahı, bakışını kendisine bir rüya gibi kılmasını talep etmektedir. Böylece taş ile yastık, mezar ile de döşek arasında anlamlı bir ilişki kurmuştur:

O hâbde bana kıl rûyetün senün rûyâ

Şu dem ki seng ü lahd ola bâliş ü pister (K 14/ 289)

(Şu ân ki taş ve mezar, bana yastık ve döşek olsa o uykuda senin bakışını (bana) rüya et.)

2.2.3.3.3. Bend

Sözlük anlamı “bağ, yular, râbıta” olan “bend”, aşağıdaki beyitte şâhın emrinde bulunan habercinin altın işlemeli hançerini yerleştirdiği kuşak anlamında kullanılmıştır:

Peykdür yâ emr-i şâhî ‘âleme iblâğ için

Var tuğrâdan miyân-bendinde hançer zer-nişân (K 10/ 14)

(Kuşağında tuğradan altınla işlenmiş hançer ki var o, şâhın emriyle âleme yüceltmek için (gönderilen) habercidir.)

2.2.3.3.4. Cârûb

Günümüzde bir temizlik aracı olan süpürge'nin eski dönemlerdeki Farsça karşılığı “cârûb”dur. Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde bu unsura yer verilmiştir. İlk beyitte övülen kişinin dairesini temizlemek için cennet kızının saçları süpürge olarak tasavvur edilmiştir. İkinci beyitte ise her türlü eksiklikten arınmış olan bahçede, tavus kuşunun en uzun tüyü, vahyin mukaddes yerine ait bir süpürgeye benzetilmiştir:

Yiridür olsa cârûb-ı harîm-i hassı zülf-i hûr

Revâdur şehper-i kerrûbiyân olsa meges-rânı (K 3/ 17)

(Cennet kızının saç, has dairesinin süpürgesi olsa yerindedir. En büyük meleklerin kanatları (da onun) yelpazesi olsa uygundur.)

Zihî celâl ki tâvûs-ı bâg-ı kuddûsı

Harîm-i vahyine cârûb eyledi şeh-per (K 14/ 69)

(Ne güzel (bir) yücelik ki bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan bahçenin tavus (kuşunun) en uzun tüyünü, vahyin mukaddes yerine süpürge etti.)

2.2.3.3.5. Çanak

Eski zamanda pişirilerek yapılan ve yemek yemek için kullanılan bir mutfak eşya olan “çanak”, aşağıdaki beyitte de yer almaktadır. Şair, bu beyitte kendisine bir çanak yemek verilse de zehir ile karıştırılmış bir mahiyette olacağını dile getirmiştir:

Virilse bir çanak aş ola zehr ile mahlût

Sunulsa bir kadeh âb ola çoğı hûn-ı ciger (K 14/ 154)

(Bir çanak yemek verilse zehir ile karıştırılmış olur. Bir kadeh su sunulsa çoğu ciğer kanı olur.)

2.2.3.3.6. Çerâğ

Sözlükte “fitil, mum, yağ kandili” veya genel olarak “mum, meş’ale gibi ışık veren şey” mânâlarına gelen çerâğ, bir aydınlatma unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beyitlerinde bu kavrama yer verilmiştir. İlk beyitte şair, “Âşık” kelimesini tevriyeli biçimde kullanarak hem kendisini hem de âşığı ışık veren bir kandil hâline dönüştüren yüce ve şerefli kişilerin, yeşil nur topluluğunun mumları olduğunu ifade etmiştir. İkinci beyitte Hz. Muhammed’in ailesinin her bir ferdi birer mum olarak nitelendirilmiştir. Üçüncü beyitte ise gece vakti gökyüzündeki yıldızlar, gece kandili olarak tasavvur edilmiştir:

Ekser eşrâf u ekâbir şem’-i cem’-i sebz olur

‘Âşıkı iden çerâğ ey şem’-i eyvân-ı şeref (K 8/ 27)

(Ey şeref köşkünün mumu! Âşık’ı ışık veren yağ kandili eden nice büyük ve şerefli kişiler, yeşil topluluğun (birer) mumu olur.)

Bir çerâğın ehl-i beytinün söyindürmek diler

Bâd-ı zulmine penâh eyle şefâ’at dâmenin (K 11/ 72)

((Ey Nebi!) Ailenden bir mumu (zulüm rüzgârı) söndürmeyi ister. Şefâ’at eteğini (ehl-i beytine) zulüm rüzgârından sığınacak yer eyle.)

Nedür bu bahr-i mu’allak ki şeb-çerâğ ile pür

Nedür bu kulzüm-i nîlîde surh nîlûfer (K 14/ 17)

(Gece kandili ile dolu (olan) bu havada asılı duran deniz nedir? Bu çividî mavi kıızıldenizde kıızıl nilüfer (çiçeği) nedir?)

2.2.3.3.7. Çevgân

Cirit oyununda atlı oyuncuların birbirlerine attıkları değneğe “çevgân” adı verilmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde memduhu överken bu unsura yer vermektedir. Çevgânı, birinci beyitte “mutluluk değneği”; ikinci beyitte “şeref değneği”; üçüncü beyitte ise “adalet değneği” hâlinde soyut unsurlar ile ifade etmiştir:

Virildi sana çevgân-ı sa'âdet cânib-i Hakdan

Sa'âdet tûpın ur aldun bugün fırsatla meydânı (K 3/ 20)

(Mutluluk değneği sana Hak tarafından verildi. Bugün fırsatla aldın. (Sende) saâdet meydanı (onunla) topunu vur.)

Topun agsun göklere mihr-i cihân-ârâ gibi

Dest-i kudretten virildi sana çevgân-ı şeref (K 8/ 19)

(Kudret elinden sana şeref değneği verildi. Cihânı süsleyen güneş gibi topun göklere yükselsin.)

Sürüldi gûy-ı zulüm 'arsa-gâh-ı 'âlemden

Olalı dest-i şerîfunde 'adlden çevgân (K 9/ 14)

(Şerefli elinde adaletten değnek olduğundan beri kâinat dünyasından zulüm topu sürüldü.)

2.2.3.3.8. Delv

“Su kovası” anlamına gelen “delv”, aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır. İlk beyitte yüce semânın gemicisi tarafından, şairin âlem gemisini batıracak kadar çok olan gözyaşlarını boşaltmak için kullanılan soyut bir araç olarak tasvir edilmiştir. İkinci beyitte ise Hz. Yûsuf'un kuyudan su kovası ile çıkarılması olayına telmihte bulunularak bu kavrama yer verilmiştir:

Gördi ki eşküm tolup fülk-i cihânı gark ider

Çekdi anı delv ile mellâh-ı gerdûn-ı berîn (K 11/ 16)

(Yüce semânın gemicisi, gördü ki gözyaşım dolup âlem gemisini batırır. Su kovası ile onu çekti.)

Meger ki togdı güni mâlik-i seher-gâhun

Ki çıkdı çâhda delv ile Yûsuf-ı hâver (K 14/ 2)

(Ne zaman ki doğunun Yûsuf'u kovayla kuyudan çıktı. (O zaman) seher vaktinin sahibine ait bir gün doğdu.)

2.2.3.3.9. Destâr

“Destâr”, sözlükte “sarık” ve “tûlbent” mânâlarıyla yer almaktadır. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde gönül ehlinin, padişahın şiirlerinin yapraklarını başlarında bir destâr gibi taşıdıklarını ifade etmektedir. Bu beyitte şair, gül ile şiir tomarı arasında bir benzerlik kurarken istiâre sanatından yararlanmıştır:

Götürür tûmâr-ı şi'rün başı üzre ehl-i dil

Takınurlar ziynet için nitekim destâre gül (K 4/ 35)

(Gönül ehli, başları üzerinde (senin) şiir desteni götürür. Nitekim sarıklarına ziynet için gül takınırlar.)

2.2.3.3.10. Devât

Eski dönemlerde belde taşınan, mâdenden veya gümüşten yapılmış farklı bir tür yazı takımına “divit” ya da “devât” adı verilirdi. Âşık Çelebi'nin aşağıdaki ilk beytinde Nişancı Bey'in şanınin büyüklüğünü yazmak için sıradan araçların yetersiz kalacağını belirtmek amacıyla ayın yazı takımı, güneşin ise kâğıt olarak tasavvur edildiğini; doğudaki ışıklarının ise kalem hâlinde ifade ettiği görülmektedir. İkinci beyitte şair, kendi talihinin karanlık olduğunu dile getirirken, Utârid'in bu talihi yazarken hayretle yazı takımını dökerek gökyüzünü karanlığa büründürdüğünü vurgulamıştır. Üçüncü beyitte ise kalem, divit, mavi toz boya gibi unsurlar semâ ve yıldız kavramlarıyla tenasüp sanatıyla birleştirilmiş; kalemin, divitteki mavi toz boya ile gökyüzünde yer alan fikir yıldızlarını seyretmesi hayal edilmiştir:

Zât-ı 'âlî-şân Nişancı Beg ki adın yazmaga

Meh devât u mihr kâğıd şu'le-i hâver kalem (K 7/ 17)

(Şanı ve şerefi büyük (bir) zat (olan) Nişancı Bey'in adını yazmak için ay yazı takımı, güneş kâğıt ve güneşin doğduğu yerin ışıkları da kalem (oldu.))

Ben kara yazulunun hâlin 'Utârid yazmada

Dökdi hayretten devât oldu siyeh çarh-ı berîn (K 11/ 10)

(Utârid, ben kara yazılıının hâlini yazarken hayretten yazı takımını döktü. Yüksek gök, siyah oldu.)

Çeh-i devâtda hâme rasad çeküp niçe nîl

Gözetse çarh-ı ma'ânide seyr-i necm-i fîkr (K 14/ 31)

(Kalem, yazı takımının çukurunda (olan) mavi renkli toz boya (ile) birçok dürbün çekip mânâlar semâsında fikir yıldızını izleyip gözetlese.)

2.2.3.3.11. Dînâr ve Dirhem

Eski zamanlarda çeyrek lira değerinde olan bir tür altın paraya “dînâr” denirdi. Dirhem de “gümüş para” anlamında olup önceki çağlarda kullanılan bir ticaret eşyasıdır. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitte bu iki paranın adını zikrederek, gülün bu paralara bir kese konumunda bulunmasının mümkün olmadığını belirtir. Gülün, iri taneli incilere lâayık olduğunu dile getirir:

Kâdir iken niçe kîse dirhem ü dînâre gül

Jâlelerden lü'lü'-i nâb u dîr-i şehvâre gül (K 4/ 37)

(Gül, kuvvet ve kudret sahibi iken nasıl dirhem ve dinar (paralarına) kese (olur)? Gül, sebnem tanelerinden saf inciye ve şahlara layık olan iri taneli inciye (lâyıktır.))

2.2.3.3.12. Fânûs

Mumu veya herhangi bir ışık kaynağını muhafaza etmek amacıyla etrafına geçirilen cam mahfazaya “fânûs” denir. Aşağıdaki ilk beyitte memduhun eteği fânûsa benzetilmiş ve bu benzetme isabetli bir fikir olarak değerlendirilmiş; eteğin, iman mumunu koruduğu ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise ayın güneşten aldığı ışığı kendisinde barındırması ile dünyanın güneşin etrafında dönmesi durumuna gönderme yapılmıştır. Müftizâde Efendi Hazretleri, güneş mumunu kendisinde ihtiva eden bir ay olarak nitelendirilmiş; talih dünyası ise onun yüce sarayının etrafında daireler çizerek dönen bir hayal fânûsu şeklinde tasvir edilmiştir:

Eger dâmân-ı re'yün irişüp fânûs olmasa

Söyündürür idi tünd-bâd-ı fitne şem'-i imânı (K 3/ 40)

(Eğer isabetli fikrinin eteği yetişip camdan mahfaza olmasaydı fesat kasırgası, imân mumunu söndürürdü.)

Çarh urur kasr-ı refî'ünde senün çarh-ı felek

Şem'-i hûrşîd ile ey mâh çü fânûs-ı hayâl (K 6/ 21)

(Ey ay (gibi parlak olan)! Güneş mumu senin yüce sarayında (olduğu için) talih dünyası (da) hayal fânûsu gibi (onun etrafında) daireler çizerek döner.)

2.2.3.3.13. Fetîl

“Fetîl”, ışık kaynağı olarak kullanılan kandillerde bulunan “fitil” kelimesinin eski ismidir. Aşağıdaki beyitte kandil ve içindeki fitil, bakış ve ilmin ışık kaynağı olarak soyut bir anlam kazanacak şekilde betimlenmiştir:

Ki ey münevver-i çeşm-i şuhûd-ı ehl-i basar

Fürûg-bahş-ı fetîl-i çerâg-ı 'ilm ü nazar (K 14/ 10)

(Ey görüş sahiplerine şahit olan gözün nurlu (olanı), bakış ve ilim kandilinin fitilinin parlaklığını ihsan eden!)

2.2.3.3.14. Hayme

Yerleşik yaşama geçmemiş, göçebe bir yaşam süren eski çağ insanları için önemli bir unsur olan çadırın, geçmiş dönemlerdeki ismi “hayme”dir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde bu unsura yer vererek ilk beytinde gülü, çadırlar kurmuş bir başkomutan olarak kişileştirmiştir. İkinci beytinde ise kalemi, din çadırının direği olarak nitelendirmiştir:

Haymeler kurmuş alâylar bağlamış ezhârdan

Dirnegi var bâgda benzer sipahsâlâra gül (K 4/ 33)

(Gül, bağda çiçeklerden askeri birlikler oluşturmuş (ve) çadırlar kurmuş. (Bu hâliyle) cemiyeti olan başkomutana benzer.)

Hayme-i dîne sûtûn eyvân-ı İslâma 'imâd

Devr-i eflâk-ı kemâl u dânişe mihver kalem (K 7/ 4)

(Kalem, din çadırına direk, İslâm sarayına sütun, irfan ve mükemmellik feleklerine (ise) en önemli eksendir.)

2.2.3.3.15. Hazef

Topraktan yapılan çanak ve çömleğe “hazef” adı verilmektedir. Âşık Çelebi *Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde bu eşyayı ele alan şair, ilk beyitte mücevher ile topraktan yapılmış unsurların insan gözünde aynı değerde olmaması gerektiğini öğütlemiştir. İkinci beyitte ise insanın kendinde barındırdığı cevher ile sedefin içinde

barındırdığı mücevher arasında benzeşim kuran Âşık Çelebi, insanı değerli kılanın ona bahşedilen ruh olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde sedef taşının da değerini mahiyetinde barındırdığı cevherden aldığı; o olmadan sedefin topraktan farksız olduğu ifade edilmiştir:

Olmasun yanunda bir kıymetde gevherle hazef

Tecrüben olsun mihekk-i fazl u mîzân-ı şeref (K 8/ 20)

(Mücevher ile topraktan yapılmış şeyler senin yanında aynı kıymette olmasın. Kıymetin mihenk taşı ve şeref ölçüsü senin denemen olsun.)

Keremlû olmasa âdem beşer degül hardur

Sadeş hazefdür içinde ger olmasa gevher (K 14/ 207)

(İnsan (ruh ile) lütuflu olmasa insanoğlu değil, değersizdir. (Öyle de) eğer sedef taşının içinde cevher olmasa topraktır.)

2.2.3.3.16. ‘İmâd

Sözlükte “direk, sütun” anlamına gelen “imâd” kelimesi, aşağıdaki beyitte kullanılarak kalemin, İslâm sarayının bir sütunu olduğu ifade edilmiştir:

Hayme-i dîne sûtûn eyvân-ı İslâma ‘imâd

Devr-i eflâk-ı kemâl u dânişe mihver kalem (K 7/ 4)

(Kalem, din çadırına direk, İslâm sarayına sütun, irfan ve mükemmellik feleklerine (ise) en önemli eksendir.)

2.2.3.3.17. Kâğıd

Edebiyat dünyası için büyük önem taşıyan kâğıt, Âşık Çelebi tarafından beyitlerinde ele alınmıştır. Şairin *Divan*’ından alınan aşağıdaki ilk beyitte şanı ve şerefi yüce olan Nişâncı Bey’in adını yazmak için güneşin, kâğıt hâline büründüğü tasavvur edilmiştir. İkinci beyitte ise beyaz kâğıt üzerindeki kalemin siyah noktası, beyaz elmacık kemiği üzerindeki siyah bene benzetilmiştir:

Zât-ı ‘âlî-şân Nişâncı Beg ki adın yazmaga

Meh devât u mihir kâğıd şu’le-i hâver kalem (K 7/ 17)

(Şanı ve şerefi büyük (bir) zat (olan) Nişâncı Bey’in adını yazmak için ay yazı takımı, güneş kâğıt ve güneşin doğduğu yerin ışıkları da kalem (oldu.))

Vecne-i beyzâda gûyâ şâme-i sevdâ durur

‘Aks-i kilkün kâğıd üzre ey şeh-i mülk-i yakîn (K 12/ 10)

(Ey bilgi ülkesinin şâhı! Kâğıt üzerindeki kaleminin noktası, sanki beyaz elmacık kemiği üzerinde (olan) siyah ben (gibi) durur.)

2.2.3.3.18. Kalem (Kilk, Hâme)

Günümüzde kalem anlamına gelen “kilk ve hâme” kavramları, *Âşık Çelebi Divanı*’nda sıkça kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte güzellik nurunun doğduğu yerin ve yücelik sırrının tecelligâhının, kalemin huzur ve lütuf yaymasına kaynaklık ettiği dile getirilmiştir. İkinci beyitte kalem, mektup gönderen bir kişi gibi kişileştirilmiştir. Üçüncü beyitte ise medhedilen kişinin kaleminin sivri ucu, kutsal bir av yerinin doğan kuşunun pençesine benzetilmiştir:

Matla’-ı nûr-ı cemâl u mazhar-ı sırr-ı celâl

Olmasa olmaz idi lutf u safâ-güster kalem (K 7/ 2)

(Güzellik nûrunun doğuş yeri ve yücelik sırrının tecelli yeri olmasaydı kalem, lütuf ve huzur yayan olmazdı.)

Nâme irsâl eyleyüp her gün şu’â’-ı mihr ile

Âsitânundan debir-i çarh eyler cer kalem (K 7/ 19)

(Kalem, her gün güneş ışınları ile mektup gönderip eşliğinden dünya kâtibi sürükler.)

Nevk-i kilkün zıfr-ı şehbâz-ı şikâristân-ı kuds

Halka-i mîm-i midâdundur kemend-i ‘anberîn (K 12/ 9)

(Kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi, kaleminin sivri ucudur. Amber kokulu kemendi (ise) yazı mürekkebinin mim (harfinin) halkasıdır.)

2.2.3.3.19. Kâse

Çinîden, billûrdan, porselenden, mädenden veya topraktan yapılmış olan çanağa “kâse” adı verilmektedir. Aşağıdaki beytinde bayramda kapıları gezerek bir şey isteme geleneğine gönderme yapan Âşık Çelebi, bayram gününün, medhedilen kişinin kapısına vazife istemek amacıyla aydan bir kâseyle geldiğini ifade etmiştir:

Kapuna kâse-i mâh ile geldi ‘îd-i sa’îd

Meger vazîfe taleb oldı yâ nevâle-sitân (K 9/ 10)

(Ey tâlih alan! Mübarek bayram, kapına ay kâsesi ile geldi. Meğer vazife istedi.)

2.2.3.3.20. Kaşık

Yemek yemekte kullanılan bir araç olan kaşık, Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde sembolik bir mânâyla kullanılmıştır. Şair, bu beytinde bazen yemek yerken yarar sağlayan kaşığın, bazen de sapıyla göz çıkararak zarar verebileceğine dikkat çekmiştir. Buradan, her zaman fayda sağlayan bir şeyin, bazı durumlarda zarar da verebileceği mesajına gönderme yapılmıştır:

Geh kaşıkla aş virüp sapıyla geh göz çıkarur

Feyz-i nef'ü zarr ider hem bahş-ı hayr u şer nişân (K 10/ 21)

(Bazen kaşıkla yemek verip bazen (de) sapıyla göz çıkarır. Hem zarar ve fayda başlıklar hem (de) alâmet (olarak) kötülük ve hayır bahşeder.)

2.2.3.3.21. Kemend

Uzakta olan bir cismi veya kişiyi yakalamak ve çekmek için atılan, ucunda ilmek bulunan uzun ip “kemend” olarak adlandırılır. *Âşık Çelebi Divanı*’nda ise kemend, soyut kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Örneğin, “fikir kemendi, güç kemendi, ihsan kemendi” şekillerinde ve büklüme sahip olmasıyla geçmektedir:

Zîr-i dest-i tîg-i râyî mülk-i İrân u ‘Irâk

Beste-i çîn-i kemend-i fikri dârü’l-mülk-i Çîn (K 12/ 28)

(Irak ve İran’ın mülkü, senin düşünce kılıcının elinin altında, Çin’in saltanatının başşehri (de) fikir kemendinin kıvrımına bağlıdır.)

Kemend-i satveti zencîr-i ‘adl-i Nûşîrevân

Sinân ü seyf-i ‘adû-gîri sedd-i İskender (K 14/ 138)

(Nûşîrevân’ın adâlet (çanının) zinciri, gücünün kemendidir. İskender’in seddi ise düşmanı tutan kılıcı ile mızrağıdır.)

Kemend-i himmeti zencîr-i gerdan-i hûşîd

Sürâdıkât-ı celâli sipihlerden ber-ter (K 14/ 162)

(İhsanının kemendi, güneşin gerdanındaki zincirden; yücelik çadırları (da) gökten daha yüksektir.)

2.2.3.3.22. Kemer

“Pantolan, etek gibi kıyafetlerin belde durmasını sağlayan; bele takılan kuşak ya da kayış” mânâlarında olan “kemer”, aşağıdaki beyitte bir alâmet niteliği taşımasıyla ön plana çıkarılmıştır:

Kendiği çeker çevirür hükm-i şâha cest olur

İki üç yirden miyânına kemer bağlar nişân (K 10/ 15)

(Kendisini çekip çevirir, şâhın hükmüne (göre) çabuk hareket eder. (Böylece de) beline iki üç yerden alâmet (olarak) kemer bağlar.)

2.2.3.3.23. Keçkül, Keçgül

Keçgül, “dilenci çanağı” anlamına gelir. Aşağıdaki iki beyitte bu unsuru işleyen şair, ilk beyitte felek pirinin, Müftizâde Efendi Hazretleri’nin güzelliğinin derecesini öğrenmek için dilenci çanağını eline alarak hilalden sorduğunu dile getirmiştir. İkinci beyitte ise dilenci çanağı edinen bir kişinin, kendisine toprak dahi verilse dahi kabul edeceğini söyleyerek elindeki çanak ile memduhun lütfunu celbettiğini belirtmiştir:

Serverâ pîr-i felek nakd-ı nisâb-ı hüsnün

Mâh-ı nevden eline keçkül alup itdi su’âl (K 6/ 22)

(Ey başkan! Feleğin pîri, (senin) güzelliğinin asıl miktarını (öğrenmek amacıyla) eline dilenci çanağı alıp yeni aydan sordu.)

Bir avuç toprak dahi vîrsen öper başına kor

Keçgül alup destine cûdundan eyler cer nişân (K 10/ 38)

(Bir avuç toprak dahi versen öper başına bırakır. Eline dilenci çanağı alıp lütfundan kendisine alâmet çeker.)

2.2.3.3.24. Kîse

Farsça kökenli bir isim olan “kîse”, “kese, küçük veya büyük torba, para torbası” anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beytinde keseye yer veren Âşık Çelebi, teşhis sanatına başvurarak gülün, medhedilen kişiye hediye göndermek amacıyla henüz açılmamış bir goncayı armağanına kese, çiy tanesini ise bu kesenin mührü olarak sunduğunu ifade etmiştir:

Kîse idüp gonceyi jâleyle urdı mühr ana

Pîş-keş göndermege sen server-i serdâre gül (K 4/ 29)

(Gül, sen kumandan başkanına hediye göndermek için goncayı kese edip çiy tanesi ile (de) ona mühür vurdu.)

2.2.3.3.25. Kûze

“Testi”nin eski zamanlardaki ismi olan “kûze”, aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi tarafından kullanılmıştır. Şair, padişahın değer bahçesindeki âlemi, su dolu bir testiye benzetmiş; yedi gezegeni ise solmaması için bu testinin içerisine konmuş bir gül mahiyetinde tasvir etmiştir:

Bâg-ı kadriinde felek bir kûze-i pür-âbdur

Solmamaga konmuş anda seb’a-i seyyâre gül (K 4/ 30)

(Değer bahçende âlem, su dolu bir testidir. Yedi gezegen (de) solmaması için onda konulmuş (bir) güldür.)

2.2.3.3.26. Mahber

“Mürekkebe hokkası” mânâsına gelen “mahber”, *Âşık Çelebi Divanı*’ndaki beyitlerde geçmektedir. Şair, aşağıdaki ilk beyitte kalemin, mürekkep hokkasından çıktığı andan itibaren mürekkep damlatmasını bir konuşma gibi nitelendirmiş; bu benzetme ile Hz. İsa’nın daha bebekken konuşmaya başlama mucizesine göndermede bulunmuştur. İkinci beyitte ise rızıkların dağıtımı sırasında kendisine kalem ve mürekkep hokkasının nasip olduğunu dile getirmiştir:

Ger “nefahtu fihi min rûhî”den urmaz ise dem

Mehd-i mahberden Mesih-âsâ niçün söyler kalem (K 7/ 7)

(Kalem, eğer “Ona ruhumdan üfledim.” (ayetinden) nasibini almamışsa niçin mürekkep hokkasından çıktığı andan itibaren Mesih gibi söz söylesin?)

Halka erzâka ezel aklâm-ı kur’a salınup

Sehm-i gayb olmuş meger hisse bana mahber kalem (K 7/ 36)

(Ezel (vaktinde) halka rızıklarını vermek için kur’a kalemleri atılıp gizli olan hissede meğer kalem (ile) mürekkep hokkası bana hisse olmuş.)

2.2.3.3.27. Meges-Rân

“Yelpaze” anlamında olan “meges-rân”, Âşık Çelebi’nin bir beytinde konu edilmiştir. Şair, bu beytinde en büyük meleklerin kanatlarının, medhedilen kişiye yelpaze olması gerektiğini ifade ederek onun yüceliğini ve değerini vurgulamıştır:

Yiridür olsa cârûb-ı harîm-i hassı zülf-i hûr

Revâdur şehper-i kerrûbiyân olsa meges-rânı (K 3/ 17)

(Cennet kızının saç, has dairesinin süpürgesi olsa yerindedir. En büyük meleklerin kanatları (da onun) yelpazesi olsa uygundur.)

2.2.3.3.28. Mehd

Sözlük anlamı “beşik” olan “mehd”, aşağıdaki beyitte Hz. İsa’nın daha beşikte bir bebekken konuşma mucizesiyle kalemin mürekkep hokkasından çıkar çıkmaz mürekkep akıtması arasında kurulan benzetmede kullanılmıştır:

Ger “nefahtu fîhi min rûhî”den urmaz ise dem

Mehd-i mahberden Mesih-âsâ niçün söyler kalem (K 7/ 7)

(Kalem, eğer “Ona ruhumdan üfledim.” (ayetinden) nasibini almamışsa niçin mürekkep hokkasından çıktığı andan itibaren Mesih gibi söz söylesin?)

2.2.3.3.29. Mıstar, Mıstar

Mukavva üzerine eşit aralıklarla gerilmiş ipliklerden oluşan ve yazı yazılacak kâğıdın altına konularak çizgilerin düzgün oluşmasını sağlayan araca “mıstar/ mıstar” adı verilmektedir. Aşağıdaki iki beyitte geçen mıstar, birinci beyitte cennet kızının saçlarının, bu iplikler gibi yazı yazmaya yardımcı olabilecek kadar düzgün şeklinde betimlenmiştir. İkinci beyitte ise şair, gözyaşlarının yanaklar üzerinde aynı hizada akmasını temel alarak bu gözyaşlarının, yanak sayfaları üzerinde bir mıstar işlevi görebileceğini dile getirmiştir:

Levh-i mahfûz üzre vasfun yazmaga Rûhü’l-emîn

Târ-ı zülf-i hûrî itsün rişte-i mıstar kalem (K 7/ 18)

(Ey Rûhü’l-Emîn! Kalem, senin vasıflarını Levh-i Mahfûz üzerine yazmak (için) cennet kızının saçlarının ipini, cetvel ipliği (olarak) kullansın.)

Yüzün karalarını surh-ı hûn-ı dille yazup

Sahâyif-i ruha çek târ-ı eşkden mıstar (K 14/ 259)

(Yüzünün karalarını gönül kanının kırmızısı ile yazıp yanağının sayfalarına gözyaşının ipinden mıstar (ipleri) çek.)

2.2.3.3.30. Micmer, Micmere

“Buhurdan ya da içinde tütsü yakılan kap” anlamlarıyla eski dönemlerde kullanılan bir eşya olan micmer, *Âşık Çelebi Divanı*’ndaki beyitlerde kullanılmıştır. İlk beyitte gökyüzü, tütsü kabının gerdânı; güneş, tütsü kabı ve güneş ışınları ise tütsü kabının zinciri olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte tütsü kabının bazen câna cân kattığı bazen de yas ve düğün törenlerinde bir alâmet olarak kullanıldığına değinilmiştir. Üçüncü beyitte ise aşk ateşini içinde barındıran ciğerin etkisiyle gönlün bir tütsü kabı hâline geldiği, ondan çıkan dumanın da bir “âh” olarak algılanmaması gerektiği vurgulanmıştır:

Şu ’â’-ı mihr ana zencîr ü micmere hûrşîd

Sipîhr meclis-i ’îdünde micmere-gerdân (K 9/ 11)

(Bayram meclisinde gök, tütsü kabının gerdanı, güneş tütsü kabı ve güneş ışınları (ise) ona zincir olur.)

Gâh dûdı cânda işler cân bağışlar ki dahi

Gâh sûr u gâh mâtemde olur micmer nişân (K 10/ 20)

(Bazen (tütsü) dumanı cânda işler, cân bağışlar aynı zamanda bazen (de) tütsü kabı, yas ve düğünde alâmet olur.)

Degüldür âh depemden çıkan düttünümdür

Ki oldı ahker-i dâg-ı cigerle dil micmer (K 14/ 256)

(Başımdan çıkan âh değildir, dumanımdır ki ciğer yanığının aşk ateşiyle gönül, tütsü kabı oldu.)

2.2.3.3.31. Midâd

Midâd; yazı yazmakta kullanılan siyâh ya da farklı renkte olabilen sulu bir maddedir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde denizlerin hepsinin mürekkebe olması durumunda dahi medhedilen kişinin vasfını yazmaya yetmeyeceği belirtilmiştir. İkinci beyitte yazı mürekkebiyle yazılan mim harfi, av yerindeki doğan kuşunun amber kokulu kemendine; üçüncü beyitte ise yazı mürekkebi, kaşlara sürülen kaş rastığına benzetilmiştir:

Vasfinun yüz binde birin yazmaga yüz binde bîr

Olsa deryâ hep midâd u cümle bahr u ber kalem (K 7/ 28)

(Vasfının yüz binde birini yazmak için deryâ hep yazı mürekkebi, bütün deniz ve toprak kalem olsa ancak yüz binde (olur.))

Nevk-i kilkün zıfr-ı şehbâz-ı şikâristân-ı kuds

Halka-i mîm-i midâdundur kemend-i ‘anberîn (K 12/ 9)

(Kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi, kaleminin sivri ucudur. Amber kokulu kemendi (ise) yazı mürekkebinin mim (harfinin) halkasıdır.)

Ey midâdun vesme-i ebrû-yı nûn-ı nass-ı Hak

Rik-i hattun sürme-i çeşm-i cemâl-i hûr-ı ‘ayn (K 12/ 12)

(Ey Hak hükmünün nûn harfinin kaş rastığı, yazı mürekkebin ve gözünün siyahı çok siyah beyazı da çok beyaz olan hûrilerin güzel gözlerinin sürmesinin (de) hat yazının ince kumu (olduğu)!)

2.2.3.3.32. Mîzân

Günümüzde bir ölçü aleti mahiyetindeki terazinin eski ismi olan mîzân, Âşık Çelebi’nin bir beytinde kullanılmıştır. Beyitte yaptığı hizmeti dinin farzı gibi kabul edip benimseyip kabul eden kişinin elinin, terazi kefelere gibi altınla dolması için dua edilmiştir:

Şu kes ki hizmetüni farz-ı ‘ayn idinmiş ola

Pür ola desti zer ile çü keffe-i mîzân (K 9/ 27)

(Şu kimse ki hizmetini (İslâm’ın) farzı (olarak) edinmiş olsa (o vakit) eli terazi kefesi gibi altın ile dolu olsun.)

2.2.3.3.33. Mürekkeb

Yazı yazmakta kullanılan mürekkep, aşağıdaki beyitte kalemle birlikte zikredilmiş; Nişancı Beg Hazretleri’nin saçının kokusunu az da olsa anlatmanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Böyle bir ihtimalin meydana gelmesi durumunda miskin mürekkep, kalemin de amber olacağı belirtilmiştir:

Bûy-ı zülfün şemmesin vasf itmek olurdu eger

Mümkün olaydı mürekkeb misk olup ‘anber kalem (K 7/ 31)

(Eğer saçının kokusunu çok az miktarda (dahi) tarif etmek mümkün olsaydı mürekkep, misk (kokusu) olup; amber (de) kalem olurdu.)

2.2.3.3.34. Nâme

Nâme, “mektup, yazı veya kitap” anlamlarına gelmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki ilk beyitte övülen kişinin mektubu, “cihânı inşa eden önemli kapıları açan kilit” olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte ise kalem, mektup gönderen bir kişi şeklinde kişileştirilmiştir:

Yiridür nâme-i ser-beste-i tedbîrüne dinse

Kilîd-i feth-i ebvâb-ı mühimmât-ı cihân-bâni (K 3/ 5)

(Önleminin, başı bağlı olan mektubuna “cihânı inşa eden önemli kapıları açma kilidi” denilse yeridir.)

Nâme irsâl eyleyüp her gün şu ‘â’-ı mihr ile

Âsitânundan debir-i çarh eyler cer kalem (K 7/ 19)

(Kalem, her gün güneş ışınları ile mektup gönderip eşliğinden dünya kâtibi sürükler.)

2.2.3.3.35. Niyâm

Savaş unsurlarından biri olan “niyâm”, kılıç kılıfı veya kınının eski dönemlerdeki ismidir. *Âşık Çelebi*’nin bir beytinde yan bakış, kılıca; kalp ise ona amber kokulu olan bir kılıç kınına benzetilmiştir:

Zâglanmış tîg-i gamzen sürme-i “mâ-zâg” ile

Lâ-yenâm-ı kalbi ol tîge niyâm-ı ‘anberîn (K 11/ 57)

(Yan bakışının kılıcı “Mâ-zâg” ayetinin (sarsılmaz) göz sürmesiyle karartılmış. Hiç uyumayan kalp (ise), bu kılıca, amber kokulu (bir) kın olmuştur.)

2.2.3.3.36. Pergâr

Pergelin eski kullanım şekli olan “pergâr” ifadesi, aşağıdaki beyitte *Âşık Çelebi* tarafından “yaratılış pergeli” tabiriyle soyut bir anlamda ele alınmıştır:

Nokta-i per-gâr-ı fitrat merkez-i devr-i vücûd

Zübde-i kevn-i halâyık asl-ı halk u mâ vü tîn (K 11/ 32)

(Yaratılış pergelinin noktası, varlık dönüşünün merkezi, yaratılmış mevcudiyetin özü, çamur ve su ile yoktan var edilenin kaynağı.)

2.2.3.3.37. Pister

“Yatak, döşek” anlamlarını taşıyan “pister”, Âşık Çelebi tarafından beyitlerinde söz konusu edilmiştir. Şair, ilk beytinde yatak ile yüzün gülüşü arasında bağ kurarken; ikinci beytinde ise taşın ve mezarın kendisine yastık ve döşek olduğunu ifade ederken mezarı döşek olarak tasvir etmiştir:

Küdûret-i dil ile rûy-hande benzer ana

Ki haşvi hâr ile ola vü per-niyân ola pister (K 14/ 220)

(Dilinin gamı ile yüzün gülüşü ona benzer ki sözü diken ile olsun ve yatak (da) işlenmiş olsun.)

O hâbde bana kıl rûyetün seniün rûyâ

Şu dem ki seng ü lahd ola bâliş ü pister (K 14/ 289)

(Şu ân ki taş ve mezar, bana yastık ve döşek olsa o uykuda senin bakışını (bana) rüya et.)

2.2.3.3.38. Rîk

Eski devirlerde yazı üzerine serpilerek mürekkebin kurumasını sağlayan ince kuma “rîk” adı verilirdi. Âşık Çelebi, bir beytinde bu tâbiri kullanarak Hâce Çelebi’nin hat yazısında kullanılan ince kumu, hûrilerin güzel gözlerine sürdükleri sürmeye benzetmiştir:

Ey midâdun vesme-i ebrû-yı nûn-ı nass-ı Hak

Rik-i hattun sürme-i çeşm-i cemâl-i hûr-ı ‘ayn (K 12/ 12)

(Ey Hak hükmünün nûn harfinin kaş rastığı, yazı mürekkebin ve gözünün siyahı çok siyah beyazı da çok beyaz olan hûrilerin güzel gözlerinin sürmesinin (de) hat yazının ince kumu (olduğu)!)

2.2.3.3.39. Rişte, Târ

Sözlükte “ip, iplik, bağ” mânâlarına gelen “rişte” ve “târ”, Âşık Çelebi Divanı’nda cân bağı, ümit bağı gibi soyut kavramlarla birlikte ve saç teli anlamında kullanılmıştır:

Rişte-i cân ile bagla deste eyle gülleri

Yâd ide elvâre ahvâlün yalvara gül (K 4/ 39)

(Cân bağı ile gülleri deste yapıp bağla. Gül (de) başkalarına hâllerini anlatıp yalvarsın.)

Kalursa rîşte-i ümmîd târ-ı mû denli

Tasavvur eyleme bin tîg-i ye's anı keser (K 14/ 185)

(Ümit bağı, saç teli kadar kalırsa düşünme. (Zîra) bin ümitsizlik kılıcı onu keser.)

2.2.3.3.40. Sîni

Eski dönemlerde kullanılan büyük tepsiye “sîni” denirdi ve bu terim Âşık Çelebi’nin bir beytinde geçmektedir. Beyitte eski zamanlarda başın üzerinde tepsinin gezdirilme durumuna telmih sanatıyla gönderme yapan şair, altından yapılmış bu tepsinin olaylar karşısında hiçbir şekilde bozulmadan sağlam kalacağını belirtmiştir:

Zevâl irmez ana bir zerre ‘uhdende havâdisden

Zen-i mihr alsa zerrîn sîni başa itse seyrânı (K 3/ 8)

(Güneş kadını, altından yapılmış tepsiyi alsa başında dolaşırsa sorumluluğunda (iken) olaylardan ona bir küçük parça bozulma ulaşmaz.)

2.2.3.3.41. Sübha

“Tespîh” adının eski kullanım şekli olan “sübha”ya beytinde yer veren Âşık Çelebi, tespîhi “acizlik, kusur ve yalvarma” gibi kavramlarla birlikte zikretmiştir:

İdindi sübha-i dest-i niyâz u ‘acz u kusûr

Bu resme oldı tazarru’-künân u ‘özü-âver (K 14/ 9)

(Kusur, acizlik ve yalvarma, elinin tespîhini edindi. Bu alâmete mâzeret getiren ve yalvaran oldu.)

2.2.3.3.42. Sürâdık

Sözlükte “büyük padişah çadırı” anlamına gelen “sürâdık”, Âşık Çelebi *Divanı*’nda yer alan aşağıdaki iki beyitte konu edilmiştir. İlk beyitte zikredilen kişinin, helâk etme rüzgârının esmesi ile direğe sahip olan çadırın dahi sarsılacağı belirtilirken; ikinci beyitte ise bu eşya, “yücelik çadırı” şeklinde soyut bir kavramla birlikte ele alınmıştır:

Nesîm-i subh-ı celâl esse bâd-ı kahrın ile

Eger sürâdık-ı zâtü’l-imâd ise sarsa (K 14/ 59)

(Eğer helâk etme rüzgârın ile yücelik sabahının latif rüzgârı esse direğe sahip çadır ise (de onu da) sarssın.)

Kemend-i himmeti zencîr-i gerdan-i hûrşîd

Sürâdıkât-ı celâli sipihreden ber-ter (K 14/ 162)

(İhsanının kemendi, güneşin gerdanındaki zincirden; yücelik çadırları (da) gökten daha yüksektir.)

2.2.3.3.43. Şâne

Süslenmede kullanılan bir unsur olan “şâne”, “tarak” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beytinde bu eşyayı ele alan Âşık Çelebi, tarağın şeklini temel alarak kendisine seslenir ve sevgilinin amber gibi omuzlarına dökülen saçıyla parça parça olan tarağın durumuna gelindiğinde başa ulaşmanın mümkün olduğunu dile getirmiştir:

Başa varılmaz imiş gîsû-yı ‘anber-sây ile

Rîze rîze olmayınca şâne gibi ‘Âşıkâ (G 2/ 5)

(Ey Âşık! Ambere benzer omuza dökülen saç ile tarak gibi parça parça olmayınca başa varılmazmış.)

2.2.3.3.44. Şem’ (Mûm)

Mum, klasik Türk şiirinde en çok kullanılan unsurlardan birisidir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan birçok beyitte de geçen mum, aşağıda verilen ilk beyitte taş gibi katı gönüllerin yumuşatılması bağlamında benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte “Şem ve Mum” hikâyesine gönderme yapılmış; Allah’ın nuru, hidayet mumuna, Cebrail’in kanatları ise pervanenin kanatlarına benzetilmiştir. Üçüncü beyitte ise şair, yanık gönlünü mumla özdeşleştirerek kendisini onunla eşdeğer tutmuştur:

Kalb-i sahtın mûm ider gâhî niçe sengîn dilün

Gâh olur kim sikkisini mermere kazar nişân (K 10/ 18)

(Bazen birçok taştan yapılmış gönlü ve sert kalbi mum (gibi) yapar. Bazen (de) olur ki mührünü mermere alâmet olarak oyar.)

Şu bezm-i ünse harîf oldı dönmeşe Cibrîl

Yakardı şem’ine pervâne-var bâl ile per (K 14/ 68)

(Bu yakınlık meclisine Cebrâil dost oldu (ya), eğer dönmeseydi Allah’ın nûrunun ışıyla pervane gibi kanatlarını yakardı.)

Yanayum aglayayum şem’ gibi sûz dilüm

Ya subha ire şeb-i gam virem pâ yanmada ser (K 14/ 189)

(Yanayım ağlayayım (zîra bende) mum gibi gönlü yanıgım. Ya üzüntü gecesi sabaha ulaşsın (ya da) baş yanmada ayak vereyim.)

2.2.3.3.45. Şişe

Aşağıdaki beyitte buzun hem sertliği hem de etkisi konu edilmekte; suyu cam şişe içerisinde hapsedecek bir güce sahip olduğu vurgulanmaktadır:

Şeh-i şinâba virür bir salâbet ü savlet

Ki şişe-i cemedde dîv âbı habs eyler (K 14/ 56)

(Yüzme şâhı buza, (öyle) bir sertlik ve saldırı verir ki cam şişe içinde dev (gibi) suyu hapseder.)

2.2.3.3.46. Tabak

Yiyecekleri içerisinde barındırmaya yarayan bir araç olan tabağı aşağıdaki beytinde ele alan Âşık Çelebi, medhedilen kişinin gül bahçesine geldiğinde gülü, çiy tanesi dolu bir tabak olarak betimlemiştir:

Olmaga gülşene geldükce ayaguna nisâr

Bir tabakdur gül-i pür-jâle tolu dürr ü le'âl (K 6/ 19)

(İnciler ve inci tanesi, gül bahçesine ayağına saçılmak için geldikçe çiy tanesi dolu gül (de) bir tabaktır.)

2.2.3.3.47. Taç (Tâc, Efser)

Hükümdarlık sembolü olan taç, *Âşık Çelebi Divanı*'nda “tâc ve efser” gibi isimlerle kullanılmıştır. İlk beytinde peygamberliği altından bir taç olarak vasıflandıran şair, ikinci beytinde taç unsurunu, “şerîât tacı” şeklinde ele almıştır. Üçüncü beyitte ise ulu kişilerin sarıklarıyla karşılaştırma yapılarak içki kadehi, altından bir taç olarak nitelendirilmiştir:

Efser-i zerdür nübüvvet dürretü't-tâc ana sen

Hâtem olmuşdur risâlet sen ana dürr-i semîn (K 11/ 38)

Peygamberlik altından bir taçtır, sen ona inciden bir taç. Resullük son bulmuştur, sen (ise) ona çok pahalı bir inci.)

Oldı bâbundan senün tacü'ş-şerî'a ser-bülend

Makdemünle bulalı sadrü'ş-şerî'a zîb ü zeyn (K 12/ 6)

(Şerâtin kalbi, ayağını basman ile süs ve bezek bulduğundan beri şeriât tacı senin kapından yüceldi.)

Hevâ-yı câm benüm de başumda efserdür

Ulularun n'ola destârı var ise sâgar (K 14/ 252)

(Ulu kişilerin sarığı var ise ne olmuş? (Zîra) içki kadehinin hevesi ve kadeh de benim başımda taçtır.)

2.2.3.3.48. Top

Oyun aleti olan değnek ile topun birlikte konu edildiği aşağıdaki beyitte Şerîfezâde Efendi'ye şeref değneği verildiği belirtilmiş; topunun da cihânı süsleyen güneş gibi göklere yükselmesi temenni edilmiştir:

Topun agsun göklere mihr-i cihân-ârâ gibi

Dest-i kudretten virildi sana çevgân-ı şeref (K 8/ 19)

(Kudret elinden sana şeref değneği verildi. Cihânı süsleyen güneş gibi topun göklere yükselsin.)

2.2.3.3.49. Zencîr

Zincirin eski kullanım şekli olan “zencîr”, aşağıdaki beyitlerin ilkinde güneş ışınlarının, tütsü kabının zincirine benzetiminde; ikincisinde Nûşîrevân'ın adalet çanının zincirinden söz edilirken; üçüncüsünde ise kişileştirilen güneşin boynundaki zincire değinilirken kullanılmıştır:

Şu'â'-ı mihr ana zencîr ü micmere hûrşîd

Sipîhr meclis-i 'îdünde micmere-gerdân (K 9/ 11)

(Bayram meclisinde gök, tütsü kabının gerdanı, güneş tütsü kabı ve güneş ışınları (ise) ona zincir olur.)

Kemend-i satveti zencîr-i 'adl-i Nûşîrevân

Sinân ü seyf-i 'adû-gîri sedd-i İskender (K 14/ 138)

(Nûşîrevân'ın adâlet (çanının) zinciri, gücünün kemendidir. İskender'in seddi ise düşmanı tutan kılıcı ile mızrağıdır.)

Kemend-i himmeti zencîr-i gerdan-i hûrşîd

Sürâdıkât-ı celâli sipîhrden ber-ter (K 14/ 162)

(İhsanının kemendi, güneşin gerdanındaki zincirden; yücelik çadırları (da) gökten daha yüksektir.)

2.2.3.5. Renkler

Ele aldığı eşyaları ve unsurları nitelemek için renkleri kullanan Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında “Âb-gûn, beyaz, gülgûn, kırmızı, lâciverd, nîlî, siyah ve yeşil” adlı renkler farklı adlandırmalarıyla geçmektedir.

2.2.3.5.1. Âb-Gûn

“Su renginde, gök mavisi” anlamlarına gelen bir renk olan “âbgûn”, Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde kılıç rengi olarak verilmiştir:

İrdi kış kılıc gibi mîh elde tîg-i âb-gûn

Döymeye âhen de olsa kalb hemçün âb-gûn (K 11/ 97)

(Ulu elde su renginde kılıç (varken) su rengi gibi (olan) kalp, demir de olsa dayanmasın (diye) kış, kılıç gibi ulaştı.)

2.2.3.5.2. Beyaz (Ak, Sepîd, Sefîd)

Âşık Çelebi *Divanı*'ndaki beyitlerde beyaz renge “ak ve sepîd” isimleriyle yer verilmektedir. Beyaz renk, ilk beyitte sancağın rengini nitelendirmek için kullanılmıştır. İkinci beyitte Âşık Çelebi, zamanı bir kadın olarak kişileştirerek; onun, yıldızların şûh bakışlarından gizlenmek amacıyla beyaz bir örtüye büründüğünü söylemiştir. Üçüncü beyitte ise saçların beyazlamasından bahsedilirken “sepîd” kelimesiyle beyaz renk ifade edilmiştir:

Salınur ak sancak serv-i sîm-endâma dönmişdür

Çözülmiş tug-ı şâhî benzeyüp zülf-i mutarrâya (K 13/ 2)

(Ak sancak salınır (bir hâlde olan) gümüş endamlı serviye dönmüştür. Şâha ait tuğ (da) göz alıcı saç lülesine benzeyip, çözülmüştür.)

Nihân idüp yüzini çeşm-i şûh-ı encümden

Zen-i zemâne bürindi sepîd bir çâder (K 14/ 3)

(Zamanın kadını, yıldızların işveli gözünden yüzünü gizleyip beyaz bir örtü büründü.)

Sepîd-i mûyî görelden agardı dîdelerüm

Degül mi dîdeye mûy-ı sepîd 'ayn-ı zarar (K 14/ 260)

(Saç beyazını gördükten beri gözlerim ağardı. Göze beyaz saç, zararın kendisi değil mi?)

2.2.3.5.3. Gül-gûn

Âşık Çelebi, “gül renkli, pembe” anlamına gelen “gül-gûn” kelimesine aşağıdaki beytinde yer vermiştir. Beyitte şair, günlük hayatta *Kur’ân-ı Kerîm* sayfaları arasına gül konulması geleneğine değinerek; padişahın gül renkli yanağının, yüzündeki hat çizgisi içinde yer aldığını ifade etmiştir:

Saklanursa hattun içinde n’ola gül-gûn ruhun

Konulur evrâk-ı mushaf içre ey meh-pâre gül (K 4/ 17)

(Ey yüzü ay gibi parlak ve güzel olan! Gül renkli yanağın, hat çizginin içine saklanırsa ne olur? (Zîra) *Kur’ân-ı Kerîm* sayfaları içine gül konulur.)

2.2.3.5.4. Kırmızı (Âl, Ahmer, La’lîn)

“Pembeye çalan parlak kırmızı” mânâsındaki âl rengini, “kırmızı, kızıl” anlamına gelen ahmer kelimesiyle ve lâl taşının kırmızı rengi olan la’lînle beyitlerinde kullanan Âşık Çelebi, ilk beytinde seytlik ile yeşil renk, gonca ile de gül bahçesinin kırmızılığı arasında bir ilişki kurarak âl rengine yer vermiştir. İkinci beyitte gonca ve gülün rengini vurgulamak amacıyla kırmızı rengin hem ahmer hem de âl sözcükleriyle ifade edildiği görülmektedir. Üçüncü beyitte ise sürâhi, la’lîn renginin kırmızılığıyla betimlenmiştir:

Âldür gonca n’ola itse ‘alâmet sebz ile

Toldı asâr-ı siyâdetle gülistân-ı şeref (K 8/ 5)

(Gonca, kırmızıdır. Yeşil ile işaretlense ne olur? (Çünkü) şerefin gül bahçesi, seytlik eserleri ile doldu.)

Serinde sebz ‘alâmet idindi gonca-i âl

Dem urdı Haydar-ı Kerrârdan gül-i ahmer (K 14/ 152)

(Kırmızı gonca, başında yeşil (bir) alâmet edindi. Kırmızı gül (de) döne döne düşmana saldıran Hz. Âli’den bahsetti.)

Lâleler la’lîn-surâhî câmlar zerrîn-kadeh

İyş için geldi gül-efsûn içmege gülzâre gül (K 4/ 4)

(Laleler (ve) gül, la’l taşının kırmızısından sürâhi ve altın kadeh ile efsunlu şarap içmek (ve) yemek safâsı için gül bahçesine geldi.)

2.2.3.5.5. Lâciverd

Lacivert rengine aşağıdaki beytinde değinen Âşık Çelebi, nişan renginin lacivertliğinden söz etmiştir:

Hûb-ı mâder-zâde çekmez minnet-i meşşâtayı

Lâciverd ü hall ile ârâyîşi n'eyler nişân (K 10/ 24)

(Yaratılıştan güzel (kişi), kendisini süsleyen kadının yardımını çekmez. Nişan lacivertini ve düğümünü çözme ile süsü ne eder?)

2.2.3.5.6. Nîlî

Çividî mavi anlamına gelen “nîlî” kelimesine yer verilen aşağıdaki beyitlerin ilkinde bu renk, gökyüzü tabağının rengi olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte ise gökyüzü, çividî maviliğiyle kıızıldenize benzetilmiştir:

Buyurdu safha-i sîm-âb-ı sîmâya debîr-i çarh

İdîp nîlî tabakda hall-i zer-menşûr ide inşâ (K 1/ 4)

(Feleğin kâtibi, yüzün cıva yüzeyine, mavi tabakta yayılmış (olan) altını eritip yapmasını buyurdu.)

Nedür bu bahr-i mu'allak ki şeb-çerâğ ile pür

Nedür bu kulzüm-i nîlîde surh nîlüfer (K 14/ 17)

(Gece kandili ile dolu (olan) bu havada asılı duran deniz nedir? Bu çividî mavi kıızıldenizde kıızıl nîlüfer (çiçeği) nedir?)

2.2.3.5.7. Siyah (Siyeh, Kara, Sevâd)

Divan'ında siyah rengini “siyeh, kara, sevâd” gibi farklı isimlerle ele alan Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beyitte kendi ruh hâlinin yansımasıyla semâ katının siyaha büründüğünü dile getirmiştir. İkinci beyitte yüz, kara olarak nitelendirilmiştir. Ardı sıra gelen beyitte ise insan, gözün içerisindeki siyahlığa; Hz. Muhammed'in ailesinin her bir ferdi de o siyah noktanın içindeki nura benzetilmiştir:

Hâlîmi bilüp 'abûsü'l-vech olmuşdı recül

K'oldı 'aksinden siyeh mir'ât-ı çarh-ı heftümîn (K 11/ 5)

(Bilgi sahibi olan kişi ki hâlîmi bilip asık suratlı olmuştu. (Öyle de) yedinci semânın aynası (durumumun) yansımasından siyah oldu.)

Yüzüm kara ise yanunda sen 'alîlûk kıl

Kara yüzi ile makbûl-ı şâh idi Kanber (K 14/ 184)

(Yüzüm kara ise sen onun yanında yücelik eyle. (Zîra) Kanber, kara yüzü ile şahın (Hz. Ali'nin) makbulü idi.)

Sevâd-ı dîdedür ekvân u merdûmi insân

İçinde merdümün âl-i Resûl nûr-ı basar (K 14/ 190)

(Âlemler ve yaratılmışlar içinde insan, gözdeki siyahlıktır. Hz. Muhammed'in ailesi de (gözdeki siyahlık olan) insanın (içindeki) göz nurudur.)

2.2.3.5.8. Yeşil (Sebz, Ahzar)

Aşağıdaki beyitlerde yeşil mânâsına gelen “sebz” ve “ahzar” kavramları kullanılarak; ilk beyitte Hz. Muhammed'in ailesini kendisine ışık olarak kabul eden kişilerin mezarlarının yeşil bir ışıkla dolacağı, ifade edilmiştir. Ayrıca sarıgın yeşil bir renkte olması ve bitki ile yaprakların yeşil rengi de ikinci ve üçüncü beyitlerde ise anlamı derinleştirmek için kullanılan renk olarak karşımıza çıkmaktadır:

Çerâğ idin Muhammed âlini eyyâm-ı 'adlünde

Ki ekser ulularun sebz olur şem'-i şebistânı (K 3/ 46)

(Adalet günlerinde Hz. Muhammed'in ailesini ışık veren (olarak) edinin ki birçok ulu kimselerin (böylece) yatacakları yerleri yeşil ışık olur.)

Başumda sebz destâr u dilümde şekerîn güftâr

Cünûdun içre döndüm ben de bir tûtî-i gûyâyâ (K 13/ 22)

(Başımda yeşil sarık ve dilimde şeker gibi tatlı söz (ile) ben de askerlerin içinde sanki bir dudu kuşuna döndüm.)

Yanumda Hazret-i Hak kibriyâsı hakkı içün

Çü berg-i terre degüldür bu kendir-i ahzar (K 14/ 210)

(Çünkü Hak Hazretlerinin ululuğu için yanımda (olan) bu yeşil kendir bitkisi, yeşil yaprak değildir.)

2.2.4. Şairler

Âşık Çelebi'nin kendisini de övmesiyle birlikte *Divan*'ında bahsettiği diğer şairler, “Ferîdüddin ‘Attâr” ve “Sa’dî-i Şîrâzî” dir.

2.2.4.1. Âşık Çelebi

Âşık Çelebi, hayatı hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı *Meşâirü’ş-Şu’arâ* adlı tezkiresinde, Rumeli’de doğduğunu ve çocukluk yıllarını da burada geçirdiğini belirtmiştir (Kut, 1991: 549-550). Aşağıdaki beytinde de bu duruma değinmiş; kendini överek Rum ülkesinde ortaya çıktığını dile getirmiştir. İlk mısradan ise İranlı şairler Hüsrev ve Hâfız-ı ‘Acem’i zikrederek onların da tavrında hoşluk bulunan kendisinin ortaya çıkışından memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir:

Revân-ı Husrev ü Hâfız ‘Acemde şâd olmuştur

Olupdur ‘Âşık adlu Rûmda bir hoş-edâ peydâ (G 4/ 5)

(Rûm ülkesinde Âşık adlı hoş tavırlı (birisi) ortaya çıkmaktadır. Hâfız-ı ‘Acem ve Hüsrev’in akıcı (şii) de memnun olmuştur.)

2.2.4.2. Ferîdüddin ‘Attâr ve Sa’dî-i Şîrâzî

İran’ın meşhur şair ve mutasavvıflarından Ferîdüddin Attâr, vahdet-i vücudu konu alan ünlü mesnevisiyle *Âşık Çelebi Divanı*’nda konu edilmiştir (Şahinoğlu, 1991: 95-98). Şîrâz’da doğan ve bu sebeple Şîrâzî” lakabını alan Sa’dî-i Şîrâzî ise Fars edebiyatının büyük ve ünlü şairlerinden birisidir (Çiçekler, 2008: 405-407). Padişahların davranışların, dervişlerin ahlâkı, kanaatin faziletleri, sükûnetin yararları, gençlik ve aşk, ihtiyarlığın getirdiği güçsüzlük, terbiyenin etkisi ve sohbet adabı gibi konuları içeren sekiz bölümden oluşan meşhur *Gülistân* (Yazıcı, 1996: 240-241) adlı eseriyle birlikte Âşık Çelebi tarafından bir beyitte zikredilmiştir:

Bülbüle geh Gülsitân geh Mantiku’t-tayr okıdur

Gâh Sa’dîye ider taklîd geh ‘Attâra gül (K 4/ 9)

(Bülbüle bazen *Gülistân* bazen (de) *Mantiku’t-Tayr* okutur. Bazen Sâdî-i Şîrâzî’ye taklit (yapar) bazen de Ferîdüddin Attâr’a gül eder.)

2.2.5. Eserler

Âşık Çelebi Divanı'nda Mollâ Câmî'nin *Bahâristân*'ından, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülsitân* (*Gülistân*)'ından ve de Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ından bahsedilmektedir.

Mollâ Câmî'ye ait ahlakî ve edebî bir Farsça eser olan *Baharistân*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eseri örnek alınarak kaleme alınmıştır (Okumuş, 1991: 470-471). Âşık Çelebi, bir beytinde hem Mollâ Câmî'nin *Baharistân*'ını hem de Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ını zikretmiştir. Bu beyitte gönlü bir kişi gibi tasavvur ederek onun önce sevgilinin güzellik kitabını okuduğunu, ardından da hat çizgisini görmeyi arzuladığını dile getirmiştir. Burada şair, sevgilinin güzellik kitabı ile *Gülistân*; hat çizgisiyle ise *Baharistân* arasında anlamlı bir bağlantı kurmaya çalışmıştır:

Okıdı hüsnün kitâbın hattını görmek diler

Dil Gülistânı temâm itdi Bahâristân arar (G 94/ 2)

(Gönül, güzelliğinin kitabını okudu (şimdi de) hattını görmek ister. *Gülistân*'ı tamam etti, *Baharistân* arar.)

Vahdet-i vücûd anlayışını otuz kuş ve Simurg üzerinden sembolik bir şekilde işleyen *Mantıku't-Tayr*, Ferîdüddin Attâr'ın ünlü eseridir. Bu esere, *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan bir beyitte de atıfta bulunmaktadır:

Bülbüle geh Gülsitân geh Mantıku't-tayr okıdur

Gâh Sa'dîye ider taklîd geh 'Attâra gül (K 4/ 9)

(Bülbüle bazen *Gülistân* bazen (de) *Mantıku't-Tayr* okutur. Bazen Sâdî-i Şîrâzî'ye taklit (yapar) bazen de Ferîdüddin Attâr'a gül eder.)

2.2.6. Ülkeler Ve Şehirler

Divan'ında hem ülkelere hem de şehir adlarına yer veren Âşık Çelebi'nin bazı bölgelerin eski isimlerini de kullanmış olduğu görülmektedir.

2.2.6.1. Ülkeler

Şairin *Divan*'ında, “Çin, Hıtâ, Hindistan, Irâk, İrân, Kıbrıs, Malta, Mısır, Rûm” olmak üzere dokuz ülke adı geçmektedir.

2.2.6.1.1. Çin

Doğu Asya’da yer alan çok uluslu bir ülke olan Çin, aynı zamanda dünyanın en eski medeniyetlerden biri olarak kabul edilmektedir. Misk kokusunun Çin kaynaklı olması da birçok beyite konu edilmesine sebebiyet vermiştir (Canım, 2021: 580). *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde Çin ceylanı söz konusu edilmiş; medhedilen kişi, mucizelerle dolu harmanın başaklarını toplayan biri olarak kişileştirilmiştir. İkinci beyitte de sevgilinin kahkülünden yayılan kokunun, güzel kokuların başkentleri sayılan Çin ve Maçın’ın aktifliğini durgun bir hâle büründürdüğüne değinilmiştir. Üçüncü beyitte ise sevgilinin kapısındaki köpeklerle dost olan âşığın, Çin imparatorunun yardımına ihtiyaç duymayacağı vurgulanmıştır:

Hâr-keşdür bâr-gâh-ı hark-ı ‘Âden’de şütür

Mu’cizâtun hırmeninden âhû-yı Çin hûşe-çîn (K 11/ 53)

(Deve, Âden’in suyolundaki çadırda (bir) yoksuldur. Çin ceylanı (da) mucizelerinin harmanından başak toplayan (çalışandır.)

Çîn ü Mâçîni kesâda virdi bûy-ı kâkülün

Sürme-i gerd-i rehûn kesdi Sıfâhân yolların (G 61/ 2)

(Kahkülünün kokusu, Çin ve Mâçîn’i durgunlaştırdı. Yolunun toprağının sürmesi (de) İsfâhân yollarını kesti.)

Seglerünle hem-sifâl olmuş iken kapunda dil

Cân yedürse çekmeye fagfûr-ı Çînün minnetin (G 72/ 6)

(Gönül, kapında köpeklerin ile kadeh arkadaşı olmuşken cân yedirse (dahi) Çin imparatorunun minnetini çekmesin.)

2.2.6.1.2. Hıtâ

Çin’in kuzeyi ile Türkistan topraklarının bulunduğu ve eski zamanlarda Moğolların “Hatâ” adlı kabilesinin yaşamış olduğu bu bölge, “Hıtâ” olarak adlandırılmaktadır. Ticaret yollarının kesişim noktasında yer almasıyla önem kazanmış; misk ceylânlarını barındırması ise ona büyük bir şöhret kazandırmıştır (Canım, 2021: 590). Klasik Türk şiirinde de çoğunlukla misk kokusuyla birlikte zikredilen bu coğrafya, Âşık Çelebi’nin bir beytinde de yer bulmuştur. Söz konusu beyitte sevgilinin

saçlarının siyah tozunu görmeyen bahar rüzgârının, bu eksikliği gidermek için aceleyle Çin’i ve Hıtâ’yı araması gerektiği vurgulanmıştır:

Zülfünün bâd-ı sabâ görmeye tozın karasın

Yel yöpük olup gerek Çin ü Hıtâyı arasın (G 63/ 1)

(Serin ve tatlı esen bahar rüzgârı, saçının tozunun karasını görmese rüzgâr acele edip Çin’i ve Hıtâ’yı araması gerek.)

2.2.6.1.3. Hindistan (Hind)

Hint ülkesi olarak da anılan Hindistan, coğrafi alan bakımından dünyadaki yedinci büyük ülke olup nüfus açısından ise ikinci sırada yer almaktadır. Burada elde edilen anberin varlığı, siyahi köle ticaretine ev sahipliği yapması ve siyahlığı simgeleyen özellikleriyle divan şiirinde şairler tarafından sıkça konu edilmektedir (Canım, 2021: 592). Âşık Çelebi’nin beytinde de sevgilinin saçının siyahlığı ile Hindistan ülkesinin siyahlık sembolü olması arasında bir bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin saçını Hintli biri olarak kişileştiren Âşık Çelebi, onun saldırgan bir file dahi çengel vurması hâlinde onu hâlsiz bir duruma düşüreceğini ifade etmiştir:

Ursa çengâl Hindû-yı zülfi

Bî-mecâl olur idi pîl-i demân (G 49/ 3)

(Saçının Hintlisi çengel vursa saldıran fil (dahi) hâlsiz olurdu.)

2.2.6.1.4. Irâk ve İrân

Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Afganistan, Pakistan ve Türkmenistan ile kara sınırı bulunan İran, 15. ve 16. yüzyıllarda klasik Türk şairleri üzerinde önemli bir etki bırakmış; bu nedenle birçok beyitte kendisinden bahsedilmesine sebebiyet vermiştir (Canım, 2021: 594). Batı Asya’da yer alan Irak’ın ise başkenti Bağdat’tır. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde Irak, İran ve Çin gibi ülkeleri zikrederek övgüsü yapılan kişinin düşünce kılıcının İran ve Irak’ı etkisi altına aldığını; Çin gibi büyük bir nüfusa sahip ülkenin başkentinin ise fikir kemendine boyun eğdiğini soyut bir şekilde dile getirmiştir:

Zîr-i dest-i tîg-i râyı mülk-i İrân u ‘Irâk

Beste-i çîn-i kemend-i fikri dârü’l-mülk-i Çin (K 12/ 28)

(Irak ve İran’ın mülkü, senin düşünce kılıcının elinin altında, Çin’in saltanatının başşehri (de) fikir kemendinin kıvrımına bağlıdır.)

2.2.6.1.5. Kıbrıs ve Malta

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak da anılan Kıbrıs ile adalar devleti şeklinde bilinen Malta Cumhuriyeti, Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde birlikte zikredilmektedir. Malta, beyitte Kıbrıs ile birlikte geçip bu iki ülkenin, padişahın bahsi geçen donanmasına dayanmalarının mümkün olmayacağı mübalağayla ifade edilmiştir:

Sakızun kâfirün çekmişler agzından dil almışlar

Ne Kıbrıs u ne Malta döyerimiş bu tonanmaya (K 13/ 18)

(Kâfirin ağzından sakızını çekip, dilini almışlar. Ne Kıbrıs ne Malta bu donanmaya dayanırmış.)

2.2.6.1.6. Mısır

Büyük çoğunluğu Müslüman olmasıyla bilinen Mısır, Nil Nehri boyunca uzanan hem Akdeniz'e hem de Afrika'ya kıyısı bulunan bir ülkedir. Klasik Türk edebiyatında ise çoğunlukla Hz. Yûsuf'un kıssası ile birlikte anılmaktadır (Canım, 2021: 604). *Âşık Çelebi Divanı*'nda yer alan beyitte de Hz. Yûsuf ile Hz. Yakûb'un ayrılığı, sevgili ile âşık arasındaki hasretlik ile bağdaştırılmıştır. Sevgilinin güzelliğini Hz. Yûsuf'a benzetip sevgiliye hitap eden şair, kendisini Hz. Yakûb'un bulunduğu hüznler evindeki gibi hüznle bırakıp Mısır'a sultan olmasını söylemektedir:

Beni Ya'kûb-veş beytü'l hazende ko melûl u zâr

Yüri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya'kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır'a var, sultan ol.)

2.2.6.1.7. Rûm (Rîm, Roma)

Roma ve Romalılara verilen bir isim olan "Rûm", eski dönemlerde "Anadolu" olarak bilinmiştir. Osmanlılar tarafından da "Rîm" olarak adlandırılmıştır. Bu coğrafyada yaşayan halkın çoğunlukla beyaz ten rengine sahip olmaları, divan edebiyatında bu özellikleriyle konu edilmelerine yol açmıştır (Canım, 2021: 608). Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beyitlerinin ilkinde Roma, papasıyla birlikte ele alınmıştır. İkinci beyitte şair, sevgilinin güzelliğini tasvir etmek amacıyla Rûm ülkesine göndermede bulunmuştur. Son beyitte ise sevgilinin beyaz yanağı, Rûm ili olarak nitelendirilmiş; kulaktaki benler de bu ilin sınırlarını korumakla yükümlü olan uç beyleri şeklinde vasıflandırılmıştır:

Gırîv-i tob-ı kahrın çanına ot tıkdı Rîm-pâpun

Kakar nâkûs anun çün tahta erbâb-ı çelîpâyâ (K 13/ 14)

(Keder otunu yiyen (kişinin) feryadı, Roma papasının çanına ot tıktı. Çünkü onun kilise çanı, tahta put sâhiplerine çalar.)

Güç gören kaşun kemânından sığınur zülfüne

Mülk-i Rûm-ı hüsnde zıll-ı Îlâhî gibidür (G 92/ 2)

(Kaşının yayından güç gören, saçına sığınır. (Saçın), güzelliğinin Rûm ülkesinin mülkünde İlâhi (bir) gölge gibidir.)

Benler olsa güzelüm n'ola benâgûşunda

Rûm ilidür ruhun uç ilini begler bekler (G 96/ 3)

(Güzelim! Kulağının küpe takılan kısmında benler olsa ne olur? (Zîra) yanağın Rûm ilidir. Uç ilini beyler bekler.)

2.2.6.2. Şehirler

Âşık Çelebi Divanı'nın taranmasıyla “Âden, Bâbil, Bağdad, Bathâ, Isfahân, İstanbul ve Şâm” şehirlerinin isimlerinin beyitlerde geçtiğine rastlanılmıştır.

2.2.6.2.1. Âden

Güney Arabistan'da körfeziyle öne çıkan Âden; Yemen'in Kızıldeniz'e yakın, inci çıkarılan bir sahil şehridir (Canım, 2021: 571). Beytinde bu şehrin ismini zikreden Âşık Çelebi, deveyi buranın su yolu üzerindeki çadırda yaşayan yoksul bir kişi olarak kişileştirmiştir:

Hâr-keşdür bâr-gâh-ı hark-ı 'Âden'de şütür

Mu'cizâtun hürmeninden âhû-yı Çîn hûşe-çîn (K 11/ 53)

(Deve, Âden'in su yolundaki çadırda (bir) yoksuldur. Çîn ceylanı (da) mucizelerinin harmanından başak toplayan (çalışandır.)

2.2.6.2.2. Bâbil

Eski Mezopotamya'nın en büyük ve ünlü şehirlerinden biri olarak bilinen Bâbil, içinde yer alan Asma Bahçeleri ile tanınmaktadır. Şehrin bir diğer sembolü ise kuyusudur. Büyücülük, kehanet ve astronomi gibi alanların geliştiği bu bölge, *Kur'ân-ı*

Kerîm’in Bakara suresinin 162. ayetinde adı geçen Hârut ve Mârut adlı iki meleğin, günah işlemleri sebebiyle Bâbil kuyusunda baş aşağı asılmış bir vaziyette cezalandırılmalarıyla da dikkat çekmektedir (Canım, 2021: 572-573). Klasik Türk edebiyatında da bu yönleriyle ele alınan Bâbil, Âşık Çelebi’nin bir beytinde de zikredilmiş; kalem, teşhis sanatıyla Bâbil’de asılı bir sihirbaz olarak nitelendirilmiştir:

Tûbî-i cennet dîrür ki dâim olur ser-nigûn

Sâhir-i Bâbildür asılmış yâhûd ber-ser kalem (K 7/ 10)

(Kalem, (ya) başı yemişli (olan) Cennetin Tûbâ ağacıdır ki daima baş aşağı olur veya asılmış (olan bir) Bâbil sihirbazıdır.)

2.2.6.2.3. Bağdat

Irak’ın hem başkenti hem de en büyük şehri olan Bağdat, kültürel zenginliği sayesinde klasik Türk şairleri tarafından beyitlerde sıkça işlenmiştir. Özellikle “Âşıka Bağdat ırak olmaz” atasözüyle bilinmektedir (Canım, 2021: 575). Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beytinde de bu atasözüne yer verilerek Bağdat’a atıfta bulunulmuştur:

Şat gibi tolanurak kûyına iletirdi yaşı

‘Âşıkâ olmaz imiş ‘âşıka Bağdâd ırak (G 75/ 6)

(Ey Âşık! Âşığa Bağdat uzak olmazmış (zîra) büyük nehir gibi dolanarak (sevgilinin) bulunduğu yere gözyaşı iletirdi.)

2.2.6.2.4. Bathâ

Mekke-i Mükerrreme’nin eski dönemlerinde kullanılan ismi olan Bathâ, *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki beyitte geçmektedir (Canım, 2021: 576). Beyitte gökte Allah’ın yüceliğini tesbih eden meleklerin, Mekke-i Mükerrreme’de ikâmet edecek kadar alçak gönüllü olmaları konu edilmiştir:

Bu nice câh u ‘uluvv olur bu ya nice huzû’

Gökdeki ‘arş-âşiyân yirdeki Bathâ-nişîn (K 11/ 44)

(Ya bu nasıl (bir) yücelik ve yüksek makam bu nasıl (bir) tevâzu (ki) gökteki Cenâb-ı Hak’ı tesbih eden melekler, Mekke-i Mükerrreme’de oturan olur?)

2.2.6.2.5. Isfahân

İran'ın en önemli şehirlerinden biri olan Isfahan, klasik Türk edebiyatında daha çok sürmesi ile zikredilmektedir (Canım, 2021: 593-594). Divan edebiyatında bu şehir, her ne kadar sürmesiyle meşhur olsa da âşık için sevgilinin ayağının tozu veya eşiğindeki toprak Isfahân'dan daha değerlidir. Âşık Çelebi de aşağıdaki ilk beytinde sevgilinin yolundaki topraktan yapılan sürmenin, Isfahan yollarını kesip gölgede bıraktığını dile getirmiştir. İkinci beytinde ise arzu gözünün, sevgilinin eşiğindeki toprağı tüm topraklardan üstün tutarak Isfahan sürmesinin minnetinin altına girmek istemediğini belirtmiştir:

Çîn ü Mâcîni kesâda virdi bûy-ı kâkülün

Sürme-i gerd-i rehûn kesdi Sıfâhân yolların (G 61/ 2)

(Kahkülünün kokusu, Çîn ve Mâcîn'i durgunlaştırdı. Yolunun toprağının sürmesi (de) Isfahân yollarını kesti.)

Gerd-i dergâhun umar çeşm-i emel yüz milden

Göze göstermez Sıfâhân sürmesinün minnetin (G 72/ 5)

(Arzu gözü, yüz topraktan (ziyâde) senin eşiğinin toprağını ister. Isfahan sürmesinin minnetini göze göstermez.)

2.2.6.2.6. İstanbul (Sitanbul)

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapmış olan İstanbul, divan edebiyatında hem kendi ismiyle hem de semt, ilçe, meydan, liman gibi unsurlarıyla sıkça yer bulmuştur. Âşık Çelebi'nin, medhedilenin tedbirini konu edindiği aşağıdaki beytinde de İstanbul, Kâğıthane ilçesiyle birlikte anılmıştır:

Sitanbul içre Kâğıd-hâne suyu gibi tedbîrün

Cihâna mülk-i zulmetden getüre âb-ı hayvânı (K 3/ 9)

(Tedbirin, İstanbul içindeki Kağıthâne suyu gibi âleme karanlıklar mülkünden ölümsüzlük suyunu getirsin.)

2.2.6.2.7. Şâm

Günümüzde Suriye'nin başkenti olan Şam, Farsçada “akşam” mânâsına gelmektedir (Canım, 2021: 610-611). Divan edebiyatında da bu anlamıyla kullanılan

Şam, Âşık Çelebi'nin bir beytinde “karanlıklar ülkesi” olarak adlandırılmış; Behrâm'ın kılıcının, siyahi bir halktan oluşan bu memleketi fethettiği ifade edilmiştir:

Tîg-i Behrâm ile feth olup sevâd-ı mülk-i Şâm

Feth-i mülk-i zengibâr itdi şeh-i magrib-zemîn (K 11/ 7)

(Behrâm'ın kılıcı ile Şâm ülkesinin karanlığı fethedilip Batı ülkesinin şâhı, zenci saçan memleketi (de) fethetti.)

2.2.7. Eğlence Hayatı

Âşık Çelebi'nin *Divan*'ındaki beyitlerde devrindeki eğlence hayatı ile ilgili “bezm, ıyş/ işret, kadeh, meyhâne, sâkî, sebû ve şarap” kavramları yer almaktadır.

2.2.7.1. Bezm

Sözlükte “içkili sohbet” veya “içki içme meclisi” anlamlarıyla geçen “bezm”, *Âşık Çelebi Divanı*'nda yer alan aşağıdaki beyitlerde geçmektedir. İznikli Alî Çelebi'ye hitaben yazılan aşağıdaki ilk beyitte bezm, “içki ve eğlence meclisi” mânâsında kullanılmıştır. İkinci beyitte “içki meclisi” şeklinde yer alırken; üçüncü beyitte ise içki meclisinin mumu olan “sâkî”nin ele alınışıyla birlikte geçmektedir. Bu beyitlerde “bezm”, içki ile alâkalı olan unsurlarla birlikte işlenmiştir:

Takındı kavs-ı kuzahdan ayagina halhâl

Olalı bezmüne rakkâs gerdiş-i gerdân (K 9/ 16)

(Gerdânının dönüşü, içki ve eğlence meclisine rakkas olduğundan beri ayağına gökkuşağından halhal taktı.)

Şu resme viridi sahbâ ile sâkî zîb ü fer bezme

Ki görse sabrı kalmazdı Süheyb ü Şeyh San'ânun (G 23/ 2)

(İçki dağıtan sâkî, şarapla içki meclisine (öyle bir) süs ve parlaklık verdi ki görse (idiler) Süheyb ile Şeyh San'ân'un sabrı kalmazdı.)

Şem'-i bezm itmege sâkî aramakdan 'Âşık

Mey gibi çıkdı bu devrânda ayakdan 'Âşık (G 81/ 1)

(Âşık, meclis mumu etmek için içki dağıtan kişiyi aramaktan bu dünyada şarap gibi kadahten çıktı.)

2.2.7.2. Iyş, İşret

“Hayatın zevkini çıkarma, yiyip içme, zevk ve sefâ” anlamlarına gelen “ıyş” veya “işret”, klasik Türk şiirinde içkiyle ilgili kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beyitlerinde de bu mânâlarda ifade edilmiştir. İlk beyitte lale ve gül, gül bahçesine şarap içmek için gelmiş kişiler gibi kişileştirilmiştir. İznikli Alî Çelebi için kaleme alınan ikinci beyitte ise onun dönemindeki eğlence hayatına değinilmektedir. Son beyitte de Âşık Çelebi, gönlüne hitaben Sultan Süleyman devrinde güzellerle birlikte zevk ve sefa sürmesini söylemektedir:

Lâleler la’lîn-surâhî câmlar zerrîn-kadeh

‘Iyş için geldi gül-efsûn içmege gülzâre gül (K 4/ 4)

(Laleler (ve) gül, la’l taşının kırmızısından sürâhi ve altın kadeh ile efsunlu şarap içmek (ve) yemek safâsı için gül bahçesine geldi.)

Ale-l-husûs ki devr-i emîr-i dâîdur

Safâ vü ‘işrete âgâz eylesün rindân (K 9/ 6)

(Özellikle âlim (bir) reisin devridir ki rintler, gönül şenliğine ve içki içmeye başlasın.)

Perî-rûlarla destünden komayup hâtem-i câmı

Gönül devrinde ‘ıyş u ‘işret it Sultân Süleymânun (G 23/ 4)

(Ey gönül! Kadehin mührünü elinden bırakmayıp Sultan Süleyman’ın devrinde peri yüzlü (güzeller) ile zevk ve sefâ sür.)

2.2.7.3. Kadeh (Câm)

İçki meclislerinin en önemli unsurlarından biri olan kadeh, *Âşık Çelebi Divanı*’nda da içki meclisiyle ilgili unsurlarla birlikte “câm” ve “kadeh” isimleriyle yer almaktadır. İlk beyitte lale, elinde kadeh bulunan bir sarhoş gibi kişileştirilmiştir. İkinci beyitte İskender’in cihânı gösteren aynasına gönderme yapılırken içki kadehinden yararlanılmıştır. Son beyitte ise gönül, elinde içki kadehi tutan bir kişi gibi tasavvur edilmiştir:

Serv hayrân ugut nergis ise kör bengî

Lâle kanzîl kadehin elde tutar pür-mey-i âl (K 6/ 8)

(Servi ağacı şaşkın, nergis ise kendinden geçmiş kör (bir) esrarkeştir. Lale (de) kırmızı şarap dolu kadehini elinde tutan (bir) sarhoştur.)

Mülk-i 'ıyş u 'ışretün olsak n'ola İskenderi
Oldı elde câmımız âyîne-i 'âlem-nümâ (G 1/ 3)

(Ey İskender! (Senin) içki içme memleketin olsak ne olur? (Zîra) içki kadehimiz elde cihânı gösteren ayna (misali) oldu.)

Perî-rûlarla destünden komayup hâtem-i câmu
Gönül devrinde 'ıyş u 'ışret it Sultân Süleymânun (G 23/ 4)

(Ey gönül! Kadehin mührünü elinden bırakmayıp Sultan Süleyman'ın devrinde peri yüzlü (güzeller) ile zevk ve sefâ sür.)

2.2.7.4. Meyhâne

Sözlükte “içki satılan ve içilen yer” anlamına gelen meyhâne, klasik Türk edebiyatının eğlence hayatıyla ilgili önemli unsurlardan biridir. Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde meyhâneye yer verilmiş; gökyüzü bir meyhâne, yeni ay ise bu meyhâneye asılmış bir çember olarak nitelendirilmiştir:

Yine 'ıyd oldı rindâne saladur 'ışret ü 'ıyşa
Meh-i nevden felek meyhânesine asdılar çenber (G 88/ 4)

(Yine bayram oldu. Rindler gibi içki ve eğlenceye çağırırsınlar (diye) yeni aydan gök meyhanesine çember astılar.)

2.2.7.5. Sâkî

Sâkî, sözlükte “sulayan, kadeh ve içki sunan” mânâsına gelirken klasik Türk edebiyatında meyhânenin vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen sevgili bazen de tekke olarak nitelendirilen meyhânede İlâhi aşkı sunan bir kişidir. Âşık Çelebi'nin beyitlerinde ise sâkî, genellikle “içki dağıtan, içki sunan güzel” olarak tasvir edilmiştir:

Tolu sür 'ışk ehline içülsün dost-kâmiler
Cihânda sâkîyâ sürülmedin mey gibi devrânun (G 23/ 3)

(Ey içki dağıtan! (Senin) talihin, dünyada şarap gibi sürülmeden aşk ehline içki ile doldurulmuş kadehi sür (ki) dostun arzusuna göre içilsin.)

Sebû ile refîkâ lutf idüp bir hûb sâkiye

Şu dem ki cism-i efsürdem felek ser-cümle hâk eyler (G 106/ 3)

(Felek, içki sunan güzele bir dostu ve içki testisini lütfedip verdiği anda (benim) solgun cismimi tamamen toprak eder.)

Elüm alup yabana atma billâhi benüm sâkî

Şu vaktin kim felek destünde hâkûmden sebû eyler (G 107/ 2)

((Ey) sâkî! Benim elimi alıp yabana atma billâhi felek ki şu anında toprağımdan elinde testi yapar.)

2.2.7.6. Sebû

“Testi” anlamına gelen “sebû”, Âşık Çelebi’nin bir beytinde sâkî ile birlikte anılmış olup topraktan yapıldığı özellikle vurgulanmıştır:

Elüm alup yabana atma billâhi benüm sâkî

Şu vaktin kim felek destünde hâkûmden sebû eyler (G 107/ 2)

((Ey) sâkî! Benim elimi alıp yabana atma billâhi felek ki şu anında toprağımdan elinde testi yapar.)

2.2.7.7. Şarap (Mey, Mül)

İlâhî aşkı da simgeleyebilen şarap, klasik Türk edebiyatının eğlence meclislerinin ana unsurlarından biridir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda, bu unsur “mey”, “mül” ve “şarab” gibi isimleriyle geçmektedir. İlk beyitte gözyaşı, şaraba benzetilmiştir. İkinci beyitte bülbül sarhoş bir kişi şeklinde kişileştirilmiştir. Son beyitte ise şarap, kırmızı rengiyle betimlenmiştir:

N’eylerem sensiz gülistân seyrini ‘ışkunda çün

Eşk müldür nâle bülbül âh sünbül yâre gül (K 4/ 16)

(Sensiz gül bahçesinin izlemesini ne ederim? Çünkü aşkında gözyaşı şarap, figân bülbül, âh sünbül, yara (da) gül (olur.))

Ol 'arakdan cur'a irüp mest olup eyler figân

Gül şarâbı neş'esinden sanma cûşân bülbülün (G 27/ 2)

(Bülbülün coşkusu, gülün şarabının keyfinden sanma. (Zîra) bülbül, o rakıdan bir yuduma ulaşır sarhoş olup feryat eder.)

Ko elünden leb-i câm agzuna düşmez sûfî

Mey-i gülgûn didigün sen yiyecek aş degül (G 36/ 2)

(Sûfî! İçki kadehinin ağzı, ağzına düşmez, bırak elinden. (Zîra) senin kırmızı şarap dediğin yiyecek yemek değil.)

2.2.8. Musiki Ve Musiki Aletleri

Âşık Çelebi Divanı'ndaki beyitleri müziksel anlamlarıyla iki başlık altında toplamak mümkündür. "Musiki ile İlgili Kavramlar" adlı başlık altında "âheng, mûsikî, nağme, sürûd" kavramları yer alırken; "Musiki Aletleri" şeklinde adlandırılan ikinci başlık ise kendi içerisinde "çeng, def, kûs, ney, sâz, ûd" olarak sınıflandırılmaktadır.

2.2.8.1. Musiki İle İlgili Kavramlar

Bu başlık, kendi içinde müzikle ilgili çeşitli kavramları barındırmaktadır. Bu kavramlar, "betimleme, kişileştirme ve niteleme" gibi sanatlı anlatım biçimlerinde sıkça kullanılmıştır. *Âşık Çelebi Divanı*'nda da bu tür kullanımlara sıkça rastlanılmaktadır.

2.2.8.1.1. Âheng

Müzikle alâkalı bir kavram olan âheng, *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İlk beyitte sazlı sözlü bir eğlence ortamı çerçevesinde bülbül ile gülün hikâyesi anlatılmaktadır. İkinci beyitte ise Zühre ve Ferhâd'ın, Şirin için deldiği dağ kişileştirilerek âheng içinde bir varlık gibi tasvir edilmiştir:

Eyledi mutrib-i bülbül güle karşı âheng

Başladı nâz ile raks itmege her tâze nihâl (K 6/ 7)

(Müzik âleti çalan bülbül, güle karşı sazlı sözlü eğlence yapmaya başladı. (O anda) her yeni fidan, nâz ile dans etmeye başladı.)

Nâle kılssa gökde Zühre yirde kûh-ı Bî-sütûn

‘Âşıka dem-sâz olup âheng iderler zîr ü bem (G 34/ 5)

(Gökte Zühre’nin yerde (ise) Ferhâd’ın sevdiği Şirin için deldiği dağ, feryat etseler âşığa dost olup ince telleri (ile) âheng ederler.)

2.2.8.1.2. Musiki

“Müzik” anlamına gelen “mûsîkî” kavramına aşağıdaki beytinde yer veren şair, söz ehlinin İlâhi hakikatin özünü açıklama noktasında konuşamaz bir duruma geldiğini belirtmiş; onların bu sessizliğinde gizli olan anlamın ise bir nevi musiki yerine geçtiğini ifade etmiştir:

Beyân-ı künh-i ilâhîde lâl ehl-i kelâm

Sükûtı mantıkının mûsîkî yirine geçer (K 14/ 18)

(İlâhî hakikatin özünü açıklamada söz ehli lâl (olur.) (Onların) mantıklı suskunluğu müzik yerine geçer.)

2.2.8.1.3. Nağme (Nevâ, Terâne)

Müzikle ilgili bir terim olan “nağme”, *Âşık Çelebi Divanı*’nda “nagme” ve “terâne” isimleriyle zikredilmiş; müzik aletleri ve müzikle ilgili kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Birinci beyitte nağme, “nagme-i edvâr” tamlaması içinde yer almıştır. İkinci beyitte nağmenin yerini iç çekişi ifade eden “âh”ın aldığı belirtilmiştir. Üçüncü beyitte ise mahşer meclisinde İsrâfil’in sûr borusundan çıkan sesin, aşk sarhoşu olan âşığa bir şarkıcının nağmesi gibi geldiği vurgulanmıştır:

Meclis-i hâsunda bülbüller ser-âgâz eylese

Dâyire tutar yanınca nagme-i edvâre gül (K 4/ 28)

(Has meclisinde bülbüller (ötüşmeye) başlasa gül, o an çevresinde zamanın nağmesine def tutar.)

Zühre saçın çözdü çeng-i nâleme dem-sâz olup

Raks ider idüp terâne yirine âh u enîn (K 11/ 9)

(İnleyen çengime Zühre dost olup saçını çözdü. Nağme yerine âh (ederek) inleyip dans eder.)

Bezm-i mahşerde yazar ancak humârın mest-i ‘ışk

Olur İsrâfil sûrî nagme-i kavval ana (G 5/ 4)

(Mahşer meclisinde aşk sarhoşu, ancak baş ağrısını anlatabilir. İsrâfîl'in sûr borusu, ona bir şarkıcının nağmesi gibi gelir.)

2.2.8.1.4. Sürûd, Surûd

“Terennüm, şarkı, türkü” mânâlarına gelen “surûd”, Âşık Çelebi'nin beytinde ney ile birlikte zikredilmiştir:

Seyr-i gülşende surûd-ı neyle herkes pür-tarab

Pür-hazân-ı harîk feryâd-ı dilden n'eyleyem (G 34/ 2)

(Gül bahçesinin seyrinde herkes neyin şarkısı ile sevinç dolu (iken) gönül feryadından (çıkan) ateşli hazanı ne edeyim?)

2.2.8.2. Musiki Aletleri

Klasik Türk şiirinde müzik aletleri hem mecazî hem de gerçek anlamları ifade etmek amacıyla çeşitli edebi sanatlarla birlikte farklı şekillerde zikredilmektedir.

2.2.8.2.1. Çeng-Def

“Def”, zilli ve pullu çember şeklindeki tahtaya gerilmiş deriden yapılan bir çalgı aleti olup Âşık Çelebi'nin beytinde çeng ile birlikte kullanılmıştır. “Çeng” ise, kanuna benzer şekilde dik tutularak çalınan bir saz türüdür. Âşık Çelebi'nin *Divan*'ından alınan aşağıdaki ilk beyitte “inleyiş çengi” olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte sevgilinin, âşığının boyunu çengi gibi bükülmüş bir hâle getirmeyi kendisine kaide edindiği dile getirilmiş; âşığın sinesi defe benzetilmiştir. Üçüncü beyitte ise çeng, aşkın bir çalgı aleti olarak nitelendirilmiştir:

Zühre saçın çözdü çeng-i nâleme dem-sâz olup

Raks ider idüp terâne yirine âh u enîn (K 11/ 9)

(İnleyen çengime Zühre dost olup saçını çözdü. Nağme yerine âh (ederek) inleyip dans eder.)

Çeng-veş kaddümi ham itmegi kânûn itdün

Dögeyüm def gibi sînem diyeyüm vâý be-men (G 57/ 4)

(Çeng gibi boyumu eğri etmeyi kural ettin. (Ben de) def gibi sinemi döveyim, vay bana diyeyim.)

Sîne-i pür-dâğı çeng-i 'ışka yakı eylerüm

Tâ ki hâlî olmayam bir lahza söz ü sâzdan (G 71/ 2)

(Yara dolu kalbi, aşk çengine yakı ederim yeter ki bir ân dahi söz ve sâzdan uzak kalmayayım.)

2.2.8.2.2. Kûs

Davul türlerinden olan “kûs”un diğer bir kullanım şekli olan kôs, sözlükte eski dönemlerde savaşlar veya alaylarda deve ve araba üzerinde taşınarak çalınan büyük bir tür davul olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte “büyük davul, gulgul, hurûş” ifadeleri birbiriyle bağlantılı olarak kullanılmıştır:

Gulgulundan tabl-veş âhir tehî olur felek

Şimdi ger kûsun hurûşın kubbe-i mînâya sal (G 40/ 3)

(Eğer felek, en sonunda davul gürültüsünden uzak kalırsa, şimdi büyük davulunun çağlıtısını gök kubbesine sal.)

2.2.8.2.3. Ney

Kamıştan yapılmış, üzerinde ateşle açılmış delikleri bulunan üflemeli bir tür çalgı aleti olan “ney”, klasik Türk edebiyatında çeşitli benzetmelerle ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde neyin şarkısının, insanlara sevinç verdiği ifade edilirken; ikincisinde ise ney, çıkardığı ses nedeniyle felekten inleyen bir kişi olarak tasvir edilmiştir:

Seyr-i gülşende surûd-ı neyle herkes pür-tarab

Pür-hazân-ı harîk feryâd-ı dilden n’eyleyem (G 34/ 2)

(Gül bahçesinin seyrinde herkes neyin şarkısı ile sevinç dolu (iken) gönül feryadından (çıkan) ateşli hazanı ne edeyim?)

Felekden nâlede ney ‘asr elinden zâr ney-şekker

Cihânun dâd u dâli dâdmış feryâdmış bildüm (G 41/ 2)

(Ney felekten inlemekte, şeker kamışı (da) zaman elinden ağlamakta. Dünyanın iki katlı oluşu ve adaleti, ihsanmış ve feryatmış bildim.)

2.2.8.2.4. Sâz

Bir tür telli çalgı aleti olan “sâz”, Âşık Çelebi beyitlerinde “sâz sâhipleri” ve “sâz nağmesi” tamlamaları içinde müziksel unsurlar ve kavramlarla birlikte kullanılmıştır. İlk beyitte padişahın adaletinin zamanında sâz sahiplerinin ıslık seslerinin kesildiği vurgulanmıştır. İkinci beyitte gönlün sâz nağmesi ile her ezgiye oynayan bir rakkas

hâlini aldığı dile getirilmiştir. Üçüncü beyitte ise sâz ve sözden uzak kalınmak istenmediği belirtilmiştir:

Sıkluğı dindi dem-i ‘adlünde sâz erbâbının

Devr-i insâfunda varmaz hâne-i hammâra gül (K 4/ 34)

(Adalet zamanında sâz sâhiplerinin ıslık sesi kesildi. İnsaf devrinde gül, şaraphâneye varmaz.)

Nevâ-yı sâz ile dil her terâneye rakkâs

Sürûr-ı mutrib işitdükde çalgısız oynar (K 14/ 253)

(Gönül, sazın nağmesi ile her ezgiye rakkâs olur). Saz çalanın sevincini işittikçe (de) çalgısız oynar.)

Sîne-i pür-dâğı çeng-i ‘ışka yakı eylerüm

Tâ ki hâlî olmayam bir lahza söz ü sâzdan (G 71/ 2)

(Yara dolu kalbi, aşk çengine yakı ederim yeter ki bir ân dahi söz ve sâzdan uzak kalmayayım.)

2.2.8.2.5. ‘ûd

Ağaçtan yapılan bir müzik aleti olan “ûd”, aşağıdaki beyitte keder savaşında çalınan bir çalgı aleti olarak konu edilmiştir. Şair, feleğin kendisini ud hâline büründürdüğünü ifade etmiştir:

Tutalum eyledi ceng-i gamunda ‘ûd beni

Seni bir iki gün itdi bu bezme hînâger (K 14/ 228)

(Varsayalım (ki) beni de keder savaşında ud (gibi inleyen) kıldı; seni (de) bu meclise birkaç günlüğüne sâz çalan yaptı.)

2.2.9. Süslenme

İnsanları ve diğer tüm eşyaları süslemek amacıyla bazı unsurlar kullanılmaktadır. Bu kısımda belirtilen unsurlar, “Kıymetli Madenler ve Taşlar”, “Güzel Kokular” ve “Diğer Süs Unsurları” olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir.

2.2.9.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

Bu başlık altında “altın, gümüş, inci, la’l, sadef, yâkût, zeberced” olmak üzere toplam yedi alt başlık mevcuttur.

2.2.9.1.1. Altın (Zer, Altûn)

Kıymetli bir maden olan altın, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde unsurları nitelemek ve belirtmek amacıyla kullanılmıştır. İlk beyitte güneş, medhedilen kişinin kılıcının altından bir süslemesi şeklinde tasvir edilmiştir. İkinci beyitte yine ele alınan güneş, İznikli Alî Çelebi’nin kapısındaki altın başlıklı bir köle gibi kişileştirilmiştir. Üçüncü beyitte ise sevgilinin kirpiklerinin ucu, altınla işlenmiş bir iğne şeklinde betimlenmiştir:

Asılmışdur kılıcun küngür-i ‘arş-ı mu’ allâda

Güneş zer şemsesidür mâh-ı nev ucunda yalmanı (K 3/ 12)

(Kılıcın yüce göğün en yüksek yerine asılmıştır. Güneş, (onun) altından işlemesidir, yeni ay (da) ucunda keskin ağzıdır.)

Kapunda benden idi mihr altûn üsküfli

Big oldu başına şimdi urundı tâc-ı Keyân (K 9/ 15)

(Güneş, kapıda altın başlıklı bir kölendi. Şimdi başına Keyân’ın tacını takındı bey oldu.)

Altûn ıgneyle çıkarmak kasd idüp dilber gözüüm

Eylemiş peykân-ı tîr-i cân-sitânın zer-nişân (G 50/ 2)

(Sevgili, altın iğneyle gözümü çıkarmaya kastedip can çıkarıcı (olan kirpik) oklarının ucunu altından nişanlı etmiş.)

2.2.3.9.2. Gümüş (Sîm)

Aşağıdaki beyitlerde “sîm” ismiyle yer alan “gümüş”, beyaz ve parlak yapısıyla bilinen kıymetli madenlerden biridir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda da eşyaların rengini ve yapısal değerini vurgulamak amacıyla gümüşün kullanımı söz konusudur:

Cinân-âsâ yapıldı hışt-ı sîm ü zerle beytü’l-mâl

Ana mi’mar-ı mi’yâr-ı sahîhün olalı bânî (K 3/ 10)

(İnşâ ettiren, ona kusursuz ayar ölçüsünün mimarı olduğundan beri devlet hazinesi, cennet gibi altın ve gümüş tuğla ile yapıldı.)

Hışt-ı sîm ü zerle ma’mur oldu ‘adn-âsâ bugün

Olalı mi'mâr ana üstâd-ı bünyân-ı şeref (K 8/ 14)

(Yücelik binasının üstâdı, ona mimar olduğundan beri bugün Adn (cennetleri) gibi altın ve gümüş ile işlenmiş oldu.)

Salınur ak sancak serv-i sîm-endâma dönmişdür

Çözülmiş tug-ı şâhî benzeyüp zülf-i mutarrâya (K 13/ 2)

(Ak sancak salınır (bir hâlde olan) gümüş endamlı serviye dönmüştür. Şâha ait tuğ (da) göz alıcı saç lülesine benzeyip, çözölmüştür.)

2.2.9.1.3. İnci (Dür, Dürr, Le'âl)

İstiridye ve benzeri kabuklu deniz canlılarının içinde oluşan, süs eşyası ve mücevher yapımında kullanılan değerli küçük tanelere “inci” denilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki ilk beyitte âşığın, sevgilisinin hasretiyle ağlamaktan kızaran gözleri, kırmızı renkli bir kâseye benzetilirken; gözyaşları da bu kâseyi dolduran inci taneleri olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte şair, medhedilen kişinin şerefini bir okyanusa benzetmiş; incinin, tıpkı deniz sularının altında kalıp daha sonra bu şeref okyanusunun dalgalarıyla ortaya çıkması gibi yüceldiğini ifade etmiştir. Üçüncü beyitte ise Hâce Çelebi Efendi’nin her sözü, değerli bir inci olarak betimlenmiştir:

Nisâr itmek için ayagun türâbına

Pür oldı kâse-i la'lîn dîde dürr ü le'âl (K 5/ 32)

(Göz, ayağının toprağına saçmak için inciler ve inci (tanesi) dolu kırmızı renkli kâse oldu.)

Lücce-i deryâda kalmış nice dürr izhâr idüp

Mevc urup cûş eyledi deryâ-yı 'ummân-ı şeref (K 8/ 3)

(Şeref okyanusunun denizi, dalga vurup deniz sularında kalmış (olan) birçok inci ortaya çıkarıp coştı.)

Bahr-ı 'irfândur vücûdun anda bir dildür dilün

Şâh-ı mercândur lisânun her sözün dürr-i semîn (K 12/ 7)

(Varlığın irfân denizidir. Gönlün onda bir gönüldür. Her sözün çok değerli bir inci, konuşman (da) mercânın şâhıdır.)

2.2.9.1.4. La'l

Kırmızı ve çok değerli bir süs taşı olan “la'l”, aşağıdaki ilk beyitte padişahın sözleri inci, la'l ve yakuttan oluşmuş bir gerdanlık şeklinde tasvir edilirken kullanılmıştır. İkinci beyitte ise yine inciyle birlikte zikredilmiştir:

Kalâyid-i minenün tavk-ı gerden-i gerdûn

Cevâhir-i suhenün 'ikd-ı dürr ü la'l u le'âl (K 5/ 4)

(Madenî süslerden oluşan gök kubbenin gerdanlığı (varsa), söz mücevherlerinin (de) inci, la'l ve yakuttan oluşmuş gerdanlığı vardır.)

Dehr sarrâfî niçe dürr zeyn idüp sandukına

Gizledi koynunda bir berrak la'l-i âteşîn (K 11/ 2)

(Zamanın sarrafı, nice inciyi süsleyip sandığına yerleştirdi; (sonra da) bağrında berrak (ve) ateş gibi kırmızı ve yakıcı la'l taşını gizledi.)

2.2.9.1.5. SadeF (Sedef)

İstiridye ve midye gibi deniz canlılarının kabuğunda bulunan, sedef işçiliğinde kullanılan, parlıtlı, sert ve beyazımsı maddeye “sedef” adı verilmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerin ilkinde faziletli kimselerin göz nurunu, mahâret denizinin sedefi olarak nitelendirmiş; âlimlerin bahçelerindeki nurun ise bu sedeflerin özüne sahip olduğunu ifade etmiştir. İkincisinde câhil kimseleri bir sedef parçası olarak vasıflandıran şair, üçüncüsünde ise sedefi değerli kılan şeyin, içinde barındırdığı cevher olduğunu vurgulamıştır:

Nûr-ı çeşm-i fuzelâ nûr-ı riyâz-ı 'ulemâ

SadeF-i bahr-ı hüner gevher-i asdâf-ı kemâl (K 6/ 17)

(Faziletli kimselerin göz nuru, mahâret denizinin sedefi; âlimlerin bahçelerindeki nur (ise) mükemmellik sedeflerinin cevheridir.)

Ko câhile ululanmagı kadri çün artmaz

Hacimde olsa sadeF-pâre lü'lü'den ekber (K 14/ 101)

(Câhile büyüklük taslamayı bırak çünkü sedef parçası hacimde inciden daha büyük olsa (dahi) değeri artmaz.)

Keremlû olmasa âdem beşer degül hardur

Sadef hazefdür içinde ger olmasa gevher (K 14/ 207)

(İnsan (ruh ile) lütuflu olmasa insanoğlu değil, değersizdir. (Öyle de) eğer sedef taşının içinde cevher olmasa topraktır.)

2.2.9.1.6. Yâkût

Pembe ya da koyu kırmızı tonlarında olan “yâkût”, saydam yapısıyla değerli taşlar arasında yer alır (Canım,2021: 566). Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beytinde yakut taşıyla somutlaştırılmış ruh heykeli ile kırmızı renkli dudak arasında renk bakımından bir benzerlik kurulmuştur:

Heykel-i rûh-ı musavver oldı gûyâ ol dehân

Hatt-ı reyhân ile yâkût ana yazmış hırz-ı cân (G 50/ 1)

(O ağız, cisimleşmiş ruh heykeli (gibi) oldu. Sanki yâkût taşı ile reyhan (şeklindeki) yüz çizgisi ona can muskası yazmış.)

2.2.9.1.7. Zeberced

Zümrüt taşına göre renk açısından daha açık yeşil tona sahip olan zeberced, zümrüt kadar değerli olmayan bir süs taşıdır (Canım, 2021: 567). Aşağıdaki beyitte memduhun yanında bir savaşçı olarak tasavvur edilen Keyvân’ın elindeki kılıcın kılıfı betimlenirken bu kılıfın, zeberced taşından yapıldığı belirtilmiştir:

Yanunca oldı silahdâr cenge âhengle

Eline tîg-i zeberced-niyâm alup Keyvân (K 9/ 21)

(Keyvân, eline zebercet taşından kılıflı kılıç alıp savaşa ahenk ile senin yanında silahtarın oldu.)

2.2.9.2. Güzel Kokular

Divan edebiyatında en çok kullanılan kokuların başında anber ve misk gelir. Âşık Çelebi de beyitlerinde bu iki kokuya yer vermiştir.

2.2.9.2.1. Anber

Anber, anber balığının bağırsaklarından veya yumurtalarından elde edilen ya da denize dökülen, alaca renginde, yumuşak, hoş kokulu ve yapışkan bir madde olup “amber” olarak da adlandırılmaktadır. Klasik Türk edebiyatında ise genellikle hoş kokulu olmasıyla öne çıkmaktadır (Canım, 2021: 39). *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki ilk beyitte gökyüzündeki boğa burcunun, şairin derdinin ekin tarlasında güçsüz bir hâle bürünmesiyle amberinin düşmesi ve ufukları amber kokusunun

kaplaması anlatılmaktadır. İkinci beyitte saç unsuru, hem amber kokulu hem de sümbül biçiminde betimlenmiştir. Son beyitte ise sevgilinin yüz hatları, amber kokusu yayan bir nitelikle tasvir edilmiştir:

Kışt-zâr-ı mihnetüm kıştinde olmakdan zebûn

Düşdi sevrün ‘anberi âfâk oldu ‘anberîn (K 11/ 13)

(Derdimin ekin tarlasında güçsüz olmaktan boğa burcunun amberi düştü, ufuklar amber kokulu oldu.)

Hâyil olsa hüsnüne zülfün tolar ‘anber cihân

Tâb-ı hûrşîd olmasa olur beli sünbül hevâ (G 2/ 2)

(Güzelliğine saçın perde olsa cihân amber (kokusu) dolar. Evet, güneşin ışıltısı olmasa sümbül arzu (edilen) olur.)

Dilâ gerd-i ruh-ı yârı hat-ı ‘anber-feşân tutdı

Diyâr-ı Rûmı tevkî’-ı Süleymân-ı zemân tutdı (G 10/ 1)

(Ey gönül! Sevgilinin yanağının tozunu, amber saçan (güzel kokulu) yüz hattı sardı. Anadolu Diyarı’nı (ise) zamanın Süleyman’ının fermanı tuttu.)

2.2.9.2.2. Misk

Çin, Hıta, Hutun ve Doğu Türkistan bölgelerinde yaşayan bir çeşit erkek ceylanın göbeğinde oluşan kan pıhtısından elde edilen “misk”, klasik Türk şiirinde çoğunlukla güzel kokulu nesneleri nitelemek için kullanılmıştır (Canım, 2021: 87-88). Aşağıdaki beyitte de bu yönüyle ele alınan “misk”in, eğer mümkün olsaydı Nişancı Beg Hazretleri’nin saçının kokusunu tarif etmek amacıyla mürekkep hâline bürüneceği ifade edilmiştir:

Bûy-ı zülfün şemmesin vasf etmek olurdu eger

Mümkün olaydı mürekkeb misk olup ‘anber kalem (K 7/ 31)

(Eğer saçının kokusunu çok az miktarda (dahi) tarif etmek mümkün olsaydı mürekkep, misk (kokusu) olup; amber (de) kalem olurdu.)

2.2.9.3. Diğer Süs Unsurları

Bu başlık altında *Âşık Çelebi Divanı*’nda geçen ve süs unsurları arasında yer alan “engüşter, gerdanlık, gül-güne, halhâl, küpe, sürme, tutiyâ, vesme” gibi öğeler ele alınmıştır.

2.2.9.3.1. Engüşter

“Engüşter”, sözlük anlamıyla parmağa süs amacıyla takılan bir yüzüktür. Beytinde bu nesneyi konu alan Âşık Çelebi, insanların dünyevî bir hükümdar olan Hz. Süleymân’ın mührünü taşıyan yüzüğe boğun eğdiğini dile getirmiştir. Şair, bu yüzük aracılığıyla Hz. Muhammed’in ilahî ve sonsuz nitelikteki peygamberlik mührünü, Hz. Süleymân’ın dünyevî mührüyle karşılaştırmalı olarak ele almıştır:

Mûm-veş mühr-i Süleymâna n’ola râm ise halk

Hâtem-i hatmîyyet olmuşdur sana engüşterîn (K 11/ 41)

(Halk, mum gibi Hz. Süleymân’ın mührüne boyun eğmişse ne olur ki? (Zîra) son peygamberlik mührü sana nasip olmuştur.)

2.2.9.3.2. Gerdanlık (Tavk, İkd)

Gerdanlık anlamındaki “tavk” ve “ikd” kavramlarına beytinde yer veren şair, ilk beyitte padişahın sözlerini inci, la’l ve yakuttan oluşan bir gerdanlığa benzeterek mücevher değerinde göstermiştir. Âşık Çelebi ikinci beyitte ise kendi sözlerini, hurilerin boyunlarına takacakları kadar değerli, inci gerdanlıklarla eşdeğer niteliğinde değerlendirmiştir:

Kalâyid-i minenün tavk-ı gerden-i gerdûn

Cevâhir-i suhenün ‘ikd-ı dürr ü la’l u le’âl (K 5/ 4)

(Madenî süslerden oluşan gök kubbenin gerdanlığı (varsa), söz mücevherlerinin (de) inci, la’l ve yakuttan oluşmuş gerdanlığı vardır.)

Kalâyid-i suhanum tavk-ı gerden-i havrâ

Zülâl-i ma’rifetüm âb-ı rû ider kevser (K 14/ 128)

(Sözlerimin incili gerdanlıkları, hûrilerin boynuna gerdanlık (iken); hünerimin tatlı ve berrak suyu ise Kevser havuzu (kendisine) yüz suyu yapar.)

2.2.9.3.3. Gül-Gûne

Kadınların süslenme amacıyla yüzlerine sürdükleri allık anlamına gelen “gül-gûne” sözcüğüne aşağıdaki beytinde yer veren Âşık Çelebi, dünyayı bir gelin olarak kişileştirir ve onun bayram için süslenirken yanağına gül renginde allık sürdüğünü ifade eder:

Yahûd şafakdan idüp ‘ârızına gül-gûne

Özine ‘îdde zînet virür ‘arûs-ı cihân (K 9/ 2)

(Yahut dünya gelini, yanağına şafaktan gül rengi allık yapıp bayramda kendisini süsler.)

2.2.9.3.4. Halhâl

Çoğunlukla kadınların ayak bileklerine süs olarak taktıkları “halhâl”a *Divan*’ında yer veren şair, boynunun zarif dönüşüyle İznikli Alî Çelebi’nin içki ve eğlence meclislerinde rakkas olan birinin, gökkuşağından halhal edindiğini belirtmiştir:

Takındı kavs-ı kuzahdan ayagina halhâl

Olalı bezmüne rakkâs gerdiş-i gerdân (K 9/ 16)

(Gerdânının dönüşü, içki ve eğlence meclisine rakkas olduğundan beri ayağına gökkuşağından halhal taktı.)

2.2.9.3.5. Küpe

“Küpe”, kadınların süs eşyalarından biri olup *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte zikredilmiştir. Kendi sözünü bir cevhere benzeten şair, öğüt verdiği kişiden bu sözü kulağına küpe yapmasını istemektedir:

Kerîme halka be-gûş ol le’îme çekme kulak

Kulaguna küpe eyle sözüm ki söz gevher (K 14/ 117)

(Cömert olan kişiye kulakta halka ol, cimri olan kimseye kulak verme. Benim sözümü kulağına küpe yap ki (zîra o) söz, cevher (gibidir.))

2.2.9.3.6. Sürme (Kuhl)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz, divan edebiyatı şairlerinin sıkça bahsettiği bir ögedir. Bu bağlamda süs unsuru olan sürmeye *Divan*’ında yer veren Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde çeşitli benzetmeler kullanmıştır. İlk beyitte methettiği kişinin atının ayağından kopan her toz tanesinin, cennet kızlarının gözlerine sürme olarak kullanıldığını dile getirir. İkinci beyitte aşk ehlinin toprağını gözlerine sürme yapanların hakikati görmelerine yardımcı olduğunu belirtir. Üçüncü beyitte ise gözüne sürme çeken kişinin, mâtem sahibi olduğunun anlaşılacağını ifade eder:

Gazâ yolunda her toz ki kopar atun ayagından

Melekler gözlerine kuhl idinür hûr-ı pîrâya (K 13/ 8)

(Savaş yolunda atının ayağından kopan her toz tanesini ki melekler, cennet kızlarının gözlerine süs olarak sürme yapar.)

Gözi açıklardan olam dir isen ‘ışk ehlinün

Gerdini kuhl-ı cilâ-yı dîde-i pindâr kıl (G 39/ 3)

(Gözü açıklardan olayım der isen aşk ehlinin toprağını gururlu (zan sâhibi) gözünü temizlemek için sürme yap.)

Kaşına vesme çekdi yine yaykarası var

Gözine sürme çekdi ‘aceb kime yası var (G 104/ 1)

(Kaşına rastık çekti yine şikâyeti var. Gözüne sürme çekti acaba kime mâtemi var?)

2.2.9.3.7. Tutîyâ

“Tûtîyâ”, sürme tozu anlamına gelir. Beyitlerinde “tûtîyâ” ifadesine yer veren Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beyitte nida sanatını kullanarak Hz. Muhammed’e seslenir ve münafıkların, peygamberin ayağının altındaki toprağın kıymetini anlamalarının mümkün olmadığına ifade eder. Çünkü münafıkların, kalp gözleri görme yetisini kaybetmiştir. İkinci beyitte zikrettiği kişinin toprağını ele alan Çelebi, o toprağın değeri nedeniyle gönül gözü açık kişiler tarafından sürme tozu olarak kullanıldığını belirtir. Üçüncü beyitte ise şair, ele aldığı kişinin toprağının tozunun, bakış ehli olan gözlere cevher mahiyetinde geldiğini dile getirir:

Münâfık anlamasa n’ola kadr-i gerd-i rehen

Virür mi dîde-i a’ mâya tûtîyâ zîver (K 14/ 73)

((Ey Nebî!) Münâfık senin (ayağının) yolundaki toprağın tozunun değerini anlamasa ne olur ki? Kör bir göze sürme tozu süs verebilir mi?)

Gözi açuklar gubârın tûtîyâ-yı çeşm ider

Her kim erbâb-ı tarîkûn gerd-i râhı gibidür (G 92/ 4)

((Kalp) gözü açık olanlar senin toprağını gözüne sürme tozu eder ki (o toprak) her yol sâhiplerinin, yolunun toprağı gibidir.)

Tûtîyâ gelse ‘aceb mi gerd-i râhun çeşmüme

Cevherün kadrin bilür ‘aynum olan ehl-i nazar (G 95/ 3)

(Gözüme yolunun toprağı sürme tozu (olarak) gelse garip mi? (Zîra) bakış ehli olan gözüm cevherin değerini bilir.)

2.2.9.3.8. Vesme

Kadınların süslenme eşyalarından biri olan ve kaşlara sürülen rastık anlamına gelen “vesme”, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte kaşa altın levhadan rastık çekilip mühür bırakılması durumunun ifade edilmesinde kullanılmıştır:

Çeküp ebrûsına vesme varakdan zer nişân etmiş

O şemşîrûn birisi cevheridür biri zâgıdur (G 102/ 2)

(Kaşına altın levhadan rastık çekip altın nişân etmiş. O (iki) kılıcın birisi (onun) süs eşyasıdır biri (de) kargasıdır.)

2.2.10. Yiyecek Ve İçecekler

Âşık Çelebi Divanı’nda yiyecek ve içeceklerden meyvelere, farklı içecek türlerine ve yemeklerle birlikte kullanılan gıda isimlerine yer verilmiştir.

2.2.10.1. Meyveler

Divan şiirinde meyveler; sevgilinin güzellik unsurlarını betimlemek; soyut kavram ve fikirleri simgelemek; mazmunları ifade etmek ve toplumsal eleştiri yapmak amacıyla kullanılmıştır. *Âşık Çelebi* de beyitlerinde meyvelerden “ayva” ve “elma”ya yer vermiştir.

2.2.10.1.1. Ayvâ-Elma (Sîb)

Geçmişten günümüze Müslüman Türklerinin ulaşmak istediği ve son güzergâhı belli olmayan Kızıl Elma’dan bahsedilen aşağıdaki ilk beyitte şair, Müslüman elması adını verdiği “Kızıl Elma”yı, cennet ayvası ile kıyaslanmış ve onu daha üstün tutmuştur. İkinci beyitte ise bahsettiği kişinin, üzüntü meclisinde âşığın âhının tütsüsünü ve dönen dünyanın göğünü elinde çevirdiğini ifade ederken elmaya yer vermiştir:

Gören didi Kızıl Elmada mehçe-i ‘alemin

Bu sîb-i müslimi ayvâ-yı ‘adndan bihter (K 14/ 142)

(Âlemin hilalini Kızıl Elma’da gören, bu Müslüman elması, cennet ayvasından daha iyi dedi.)

Bezm-i gamda oynadur destinde bir elma gibi

Dûd-ı âhum dehr-i dünün künbed-i devvâresin (G 63/ 7)

(Üzüntü meclisinde âhımın tütsüsünü (ve) alçak dünyanın daima dönen gökyüzüsünü elinde bir elma gibi oynatır.)

2.2.10.2. İçecekler

Klasik Türk şiirinde içecekler bazen gerçek bazen de sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır. Şarap, gerçek kişilerle ilişkilendirilirken çoğu zaman mecazî olarak İlahî aşktan dolayı kendinden geçme hâlini ifade etmek için kullanılmıştır. Dinî anlamda ise kevser ve zemzem gibi kutsal kabul edilen sulara yer verilmiştir. Toplumsal eleştirilerde ise içecekler, benzetme unsuru ya da sembolik bir araç olarak kullanılabilir. “Şerbet” ve “süt”, *Âşık Çelebi Divanı*’nda zikredilen içeceklerdir.

2.2.10.2.1. Şerbet

Eski dönemlerden itibaren varlığını günümüze kadar sürdüren şerbete beytinde yer veren şair, şeriat kılıcının küfür derdine karşı öldürücü bir etkiye sahip olduğunu dile getirirken “şerbet” kavramını kullanmıştır:

Derd-i küfre tîg-i şer’ün şerbet-i kattâldur

Dâ’-ı zenbe şerbet-i lutfun şifâ çün engübîn (K 11/ 60)

(Küfür derdine şeriâtinin kılıcı, öldürücü bir şerbettir. Çünkü günah hastalığına iyiliğinin şerbeti, bal ve ilaç (gibidir.))

2.2.10.2.2. Şîr

Süt anlamına gelen “şîr” kavramını kullandığı aşağıdaki beytinde Âşık Çelebi, memduhun adaletinin İslâm şeriâtiyle birleşmesiyle ortaya çıkan hoş durumu anlatmak için süt ve şeker karışımını örnek göstermiştir:

‘Aceb mi zevk idüp olsa zemâne şîrîn-kâm

Karışdı şer’ ile çün ‘adli hemçü şîr ü şeker (K 14/ 137)

(Zamanın insanları, şirin bir tat ile zevk alsalar buna şaşılır mı? (Zîra) İslâm şeriâtiyle süt ve şeker, onun adaleti gibi karışmıştır.)

2.2.10.3. Yiyecekler

Eski Türk edebiyatında yiyecekler; mecazî anlatımlarda, mazmunların benzetmelerinde, cennet nimetlerini tasvir ederken, dönemin yemek kültürünü yansıtırken, meclis ortamlarını betimlerken ve sembolik durumları işlerken kullanılmaktadır. Âşık Çelebi’nin beyitlerinde de “bal, ekmek, şeker ve tuz” gibi yiyecek unsurlarına yer verildiği görülmektedir.

2.2.10.3.1. Bal (Engübîn, Şehd)

Balı “engübîn” ve “şehd” şekillerinde kullanan Âşık Çelebi, bu sözcüğe beyitlerinde farklı anlamlar yüklemiştir. İlk beytinde “şehitlik balı” tamlamasında balı mecazî bir anlamla işlerken; ikinci beytinde ilaç ve bal ikilisini birlikte ele almıştır. Üçüncü beytinde ise “göğüs açıcı bal” ifadesiyle bu unsura yer vermiştir:

Olmasa şehd-i şehâdetle sana ‘azbü’l-lisân

Olmak olur muydı hîç nahlün lu’âbı engübîn (K 11/ 55)

(Sana şehitlik balı ile tatlı dil olmasa hurma ağacının salyası hiç bal olur muydu?)

Derd-i küfre tîg-i şer’ün şerbet-i kattâldur

Dâ’-ı zenbe şerbet-i lutfun şifâ çün engübîn (K 11/ 60)

(Küfür derdine şeriâtinin kılıcı, öldürücü bir şerbettir. Çünkü günah hastalığına iyiliğinin şerbeti, bal ve ilaç (gibidir.))

Tâ ki hurrem-bâl u mâl-â-mâl ide şehd-i şifâ

Hâne-i zenbûr gibi sîneni efgâr kıl (G 39/ 2)

(Göğsünü, eşek arısının yuvası gibi yaralı kıl ki şifalı şehitlik, (göğsünü) göğüs açıcı bal ile ağzına kadar dolu kılsın.)

2.2.10.3.2. Nân

Âşık Çelebi, beyitlerinde ekmeği “nân-ı sefer”, “nân u nemek” ve “nân-ı cevîn” şekillerinde kullanmıştır. İlk beyitte ekmek, soyut bir anlamla ebediyet yolculuğu için kullanılan bir yiyecek olarak ele alınmıştır. İkinci beyitte “tuz ve ekmek hakkı için” ifadesinde geçtiği görülmektedir. Üçüncü beyitte ise ekmeğin bir çeşidi olan arpa ekmeğinden söz edilmekte; bu tür ekmeğin, zikredilen kişinin ailesi tarafından temin edilemediği ifade edilmektedir:

Reh-i bekâya gidem dâg-ı sûz-ı ‘ışkun ile

Yanumda hâzır u âmâde ola nân-ı sefer (K 14/ 281)

(Sefer ekmeği yanımda hazır ve tamam olsa (da) aşk ateşinin yanıklığı ile ebediyet yoluna gitsem.)

Bu kadar dâg-ı cefâ şûr-ı sirişk andandur

‘İşklar çokdur aramızda hak-ı nân u nemek (G 20/ 3)

(Tuz ve ekmek hakkı aşklar aramızda çoktur. Bu kadar eziyet yarası (ve) gözyaşının tuzluluğu ondandır.)

Kendüm için dimezem ben lîk çoğı âlünün

Kâ’inât-ı cûda bulmaz yimege nân-ı cevîn (K 11/ 70)

(Ben kendim için demem lâkin ailenin çoğı açlık dünyasında yemek için arpa ekmeği bulmaz.)

2.2.10.3.3. Şekker

Âşık Çelebi Divanı’nda “şekker”, “şekkerîn” ve “şîr ü şeker” ifadeleriyle geçen şeker, şair tarafından farklı anlam katmanlarıyla kullanılmıştır. İlk beyitte şair, kendisini dilindeki şeker ile dudukuşuna benzetmiştir. İkinci beyitte ise şekerle yapılan bala yer verilmiştir:

Başumda sebz destâr u dilümde şekkerîn güftâr

Cünûdun içre döndüm ben de bir tûtî-i gûyâyâ (K 13/ 22)

(Başumda yeşil sarık ve dilimde şeker gibi tatlı söz (ile) ben de askerlerin içinde sanki bir dudukuşuna döndüm.)

Çü lokmam âhir ola ‘âlem-i şehâdetde

Halâvet ile bu şehdün sun agzuma şekker (K 14/ 279)

(Bu balın tatlılığı ile ağzıma şeker sun ki lokmam şehitlik âleminde son olsun.)

2.2.10.3.4. Tuz (Milh, Nemek)

Tuzu, “milh-i ücâc” ve “nân u nemek” tamlamaları içinde kullanan Âşık Çelebi, aşağıda yer alan ilk beytinde tuzlu suyu ifade ederken; ikinci beytinde ise yemin cümlesi içinde bu unsuru kullanmıştır:

Telh-kâm itdi beni ‘azl ile zehr-i kahr-ı dehr

Olsun ol milh-i ücâce şefkatün mâ-i ma’in (K 11/ 96)

(Dünya kederinin zehri, azil ile beni kederlendirdi. Şefkatin, o tuzlu suyun tuzuna saf akarsunun suyu (gibi) olsun.)

Bu kadar dâg-ı cefâ şûr-ı sirîşk andandur

İşklar çokdur aramızda hak-ı nân u nemek (G 20/ 3)

(Tuz ve ekmek hakkı aşklar aramızda çoktur. Bu kadar eziyet yarası (ve) gözyaşının tuzluluğu ondandır.)

2.2.11. İnşâî Unsurlar (Mimari)

Divan şiirinde inşâî ve mimari unsurlar; sevgilinin güzellik unsurlarını tasvir etmek, dinî ve İlâhî mekânları betimlemek, dönemin yapı unsurlarını beyitlerde işlemek ve soyut anlamları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

2.2.11.1. Mimarlık İle İlgili Kavramlar

Âşık Çelebi beyitlerinde mimarlık ile ilgili “bânî, bennâ ve tâk” kavramlarını zikretmiştir.

2.2.11.1.1. Bir Yapıyı İnşâ Ettiren (Bâni)

Mimarlık denildiğinde ilk akla gelen unsur, yapının bânisi yani onu yaptıran kişidir. Şair, “bâni”yi aşağıdaki beyitlerinde “cihân-bâni” ve “bânî” şekillerinde kullanmıştır. İlk beyitte memduhun tedbiriyle yazılmış mektubu, “cihânı inşa eden önemli kapıları açma kilidi” olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte ise yine medhedilen kişinin inşa ettirdiği devlet hazinesi konu edilirken “mimar” ifadesine yer verilmiştir:

Yiridür nâme-i ser-beste-i tedbîrüne dinse

Kilîd-i feth-i ebvâb-ı mühimmât-ı cihân-bâni (K 3/ 5)

(Tedbirinin, başı bağlı olan mektubuna “cihânı inşa eden önemli kapıları açma kilidi” denilse yeridir.)

Cinân-âsâ yapıldı hışt-ı sîm ü zerle beytû'l-mâl

Ana mi'mar-ı mi'yâr-ı sahîhün olalı bânî (K 3/ 10)

(İnşâ ettiren, ona kusursuz ayar ölçüsünün mimarı olduğundan beri devlet hazinesi, cennet gibi altın ve gümüş tuğla ile yapıldı.)

2.2.11.1.2. Mîmar, Bina Yapan Kimse (Bennâ)

Âşık Çelebi, “bennâ” kelimesi ile bina yapan kişiye ve mimarlık mesleğini gerçekleştiren kişiye beyitlerinde değinmiştir. Aşağıda yer alan ilk beyitte Hâce Çelebi Efendi'nin düşüncesi somutlaştırılmış; kendisi, “İslâm şeriatının evinin mimarı” olarak

vasıflandırılmıştır. İkinci beyitte yücelik bir bina olarak tasavvur edilmiş ve bu yapının mimarı övgüyle anılmıştır. Üçüncü beyitte “şeref” kavramı bir bina gibi yapılandırılmış, mimarlık mesleği ise Şerîfezâde Efendi’nin adaletiyle ilişkilendirilerek yüceltilmiştir:

Zâtun oldı esâs-ı hâne-i şer’

Fikretündür o hâneye bennâ (K 2/ 4)

(Varlığın, İslâm şeriatının evinin özü oldu. O eve mimar (ise) senin düşüncendir.)

Hışt-ı sîm ü zerle ma’mur oldı ‘adn-âsâ bugün

Olalı mi’mâr ana üstâd-ı bünyân-ı şeref (K 8/ 14)

(Şeref binasının üstâdı, ona mimar olduğundan beri bugün Adn (cennetleri) gibi altın ve gümüş ile işlenmiş oldu.)

Adlinün mi’mârı ma’mûr u müşerref eylesün

Müşrif olmuşdur harâb olmaga bünyân-ı şeref (K 8/ 16)

(Şeref binası viran olmaya yaklaşmıştır. Adaletinin mimarı, (onu) gelişip güzelleşmiş ve şeref kazanmış eylesin.)

2.2.11.1.3. Tâk

“Tâk”, sözlükte “kubbe” ve “kümbet” anlamlarıyla geçmektedir. Aşağıdaki beytinde bu kavrama yer veren Âşık Çelebi, memduhun kıymet sarayının küçük köşkünün gökyüzüyle birleşimini anlatmak için bu unsura başvurmuştur:

Kemend-i hîle ile ana irgürmez gezend a’dâ

Olupdur ‘arş ile hem-tâk kasr-ı kadrün eyvânı (K 3/ 21)

(Kıymet sarayının küçük köşkü, arş ile kubbedaş olmaktadır. (Böyle iken) düşmanların zararı, hîle kemendi ile ona ulaşamaz.)

2.2.11.2. İnşâî Unsurlar/ Mekânlar ve Yerleşim Yerleri

Bu başlık altında inşaat yapımında kullanılan unsurlar ile mekânlar ve yerleşim yerleri alt başlıklarıyla ele alınmıştır.

2.2.11.2.1. İnşâî Unsurlar

Âşık Çelebi Divanı’nda inşaat ile alâkalı olan unsurlardan “demir, mermer, pûlâd (çelik), taş (seng)” ve “sütûn” yer almaktadır.

2.2.11.2.1.1. Demir (Âhen, Hadîd)

“Âhen” ve “hadîd”, demir anlamlarına gelmektedir. Şair, aşağıdaki ilk beytinde demirin dayanıklılığına gönderme yaparak kalbin demir hâline gelmesi durumunda dahi onun dirayetini kırmak için kışın soğuk geçerek eldeki su misali olan kılıcı sertleştirdiğini belirtmiştir:

İrdi kış kılıc gibi mîh elde tîg-i âb-gûn

Döymeye âhen de olsa kalb hemçün âb-gîn (K 11/ 97)

(Ulu elde su renginde kılıç (varken) su rengi gibi (olan) kalp, demir de olsa dayanmasın (diye) kış, kılıç gibi ulaştı.)

Demir anlamına gelen “hadîd”in kullanıldığı aşağıdaki ikinci beyitte öfkesi ile ele alınan memduhun kızgınlık kıvılcımının etkisinin, isyankâr olan ateşte dahi korku yarattığı dile getirilmiştir. Bu durumda da isyankâr ateşin, taştan ve demirden kaleleri kendisine mesken edindiği belirtilirken demir unsuru vurgulanmıştır:

Kaçup şerâr-ı celâlınden âteş-i ser-keş

Hisâr-ı sengi vü hısn-ı hadîdi itdi makarr (K 14/ 55)

(İsyankâr ateş, (senin) kızgınlığının kıvılcımından kaçıp taş kaleyi ve ulaşılması zor olan demir kaleyi (kendisine) mesken etti.)

2.2.11.2.1.2. Mermer

İnşaatte kullanılan bir unsur olan mermer, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde kalemi niteleyen bir unsur mahiyetinde kullanılmış; ikincisinde ise mührün mermere oyulması durumunu dile getirmek için söz konusu edilmiştir:

Ayagun toprağına şerh itse ‘Âşık sözünü

Tutuşa pûlâd-ı nâme aşına mermer kalem (K 7/ 34)

(Âşık, sözünü ayağının toprağına ayrıntısına inerek açıklasa yazının çeliği tutuşsun, mermer kalem aşınsın.)

Kalb-i sahtın mûm ider gâhî niçe sengîn dilün

Gâh olur kim sikkesini mermere kazar nişân (K 10/ 18)

(Bazen birçok taştan yapılmış gönlü ve sert kalbi mum (gibi) yapar. Bazen (de) olur ki mührünü mermere alâmet olarak oyar.)

2.2.11.2.1.3. Pûlâd

“Çelik” anlamına gelen “pûlâd” ifadesine yer verilen aşağıdaki beyitte yazı, çelik gibi sert bir kuvvetle nitelendirilmiştir:

Ayagun toprağına şerh itse ‘Âşık sözünü

Tutuşa pûlâd-ı nâme aşına mermer kalem (K 7/ 34)

(Âşık, sözünü ayağının toprağına ayrıntısına inerek açıklasa yazının çeliğı tutuşsun, mermer kalem aşınsın.)

2.2.11.2.1.4. Taş (Seng)

Yapıyı oluşturan temel malzemelerden biri de taştır. Âşık Çelebi, *Divan*’ında “seng-i hâr” ve “hisâr-ı seng” tamlamalarıyla taş unsuruna yer vermiştir. İlk beyitte dikenin sertliğini ifade etmek için “taş” ifadesi kullanılmış; bu taştan diken ile padişahın kılıcı karşısında kâfirin taş gibi kalbi arasında bir bağlantı kurulmuştur. İkinci beyitte ise kalenin taştan olduğu vurgulanmıştır:

Tâb-ı tîgünle dil-i kâfirden îmân urdı berk

Virmedi bâğ-ı cihânda gerçi seng-i hâre gül (K 4/ 27)

(Kılıcının parlaklığıyla kâfirin kalbinden şimşek (gibi) imân yansıdı. Ancak dünya bahçesinde sert taştan yine de gül bitmedi.)

Kaçup şerâr-ı celâlınden âteş-i ser-keş

Hisâr-ı sengi vü hısn-ı hadîdi itdi makarr (K 14/ 55)

(İsyankâr ateş, (senin) kızgınlığının kıvılcımından kaçıp taş kaleyi ve ulaşılması zor olan demir kaleyi (kendisine) mesken etti.)

2.2.11.2.1.5. Sütûn

Yapının yıkılmaması ve dengesini koruması için inşa edilen sütun unsuruna beytinde yer veren şair, kalemi İslâm sarayının bir sütunu olarak nitelendirmiştir:

Hayme-i dîne sütûn eyvân-ı İslâma ‘imâd

Devr-i eflâk-ı kemâl u dânişe mihver kalem (K 7/ 4)

(Kalem, din çadırına direk, İslâm sarayına sütun, irfan ve mükemmellik feleklerine (ise) en önemli eksendir.)

2.2.11.2.2. Mekânlar ve Yerleşim Yerleri

Klasik Türk şiirinde kullanılan mekânlar, sembolik anlamlar taşımakla birlikte dönemin mimarisine de ayna tutmaktadır. *Âşık Çelebi Divanı*’nda da “bâğ, bustân, bustân-serâ, bünyân, çeşmesâr, dârü’ş-şifâ, debistân, dergâh, diyâr, ev, hacle, hammâm, harîm, kale, kişver, köşk, lâle-zâr, manastır/ kilise, medâris, riyâz, saray, savâmi, şikâristân, tîh, vâdî” gibi kelimeler, mekân ve yerleşim isimleri olarak zikredilmektedir.

2.2.11.2.2.1. Bâğ

Çiçeklerin, yeşilliklerin ve insan dışındaki diğer canlıların yaşam alanı olan “bahçeler”, divan edebiyatı şairleri tarafından şiirlerinde sıkça kullanılan bir mekândır. Bu makamı beyitlerinde konu eden Âşık Çelebi, aşağıdaki birinci beytinde gülü, bağda askeri birlikler kurmuş bir komutan gibi kişileştirmiştir. İkinci beytinde ise Müftizâde Efendi Hazretleri’ne makamı ve yüceliği için her zaman dua etmesini öğütleyen Âşık Çelebi, dağ servisinin yapraklarının yukarıya doğru oluşunu, ellerini göğe açmış ve dünya bahçesinde dua eden bir kişiye benzetmiştir:

Haymeler kurmuş alâylar bağlamış ezhârdan

Dirnegi var bâgda benzer sipahsâlâra gül (K 4/ 33)

(Gül, bağda çiçeklerden askeri birlikler oluşturmuş (ve) çadırlar kurmuş. (Bu hâliyle) cemiyeti olan başkomutana benzer.)

Bâg-ı ‘âlemde müdâm açup elün çün ‘ar’ar

‘İzzet ü devletine eyle du’â her meh ü sâl (K 6/ 30)

(Her yıl ve ayda makamına ve büyüklüğüne dua et. Çünkü dikenli ardıç ağacı, dünya bahçesinde dâima elini açıp (dua etmektedir.))

2.2.11.2.2.2. Bustân

“Bustân”, güzel kokulu çiçekleri içinde barındıran çiçek bahçesi veya bostan anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beytinde bostanın içinde barındırdığı unsurları tenasüp sanatıyla zikreden şair, “bustân-ı şeref” tamlamasını kullanmıştır. Şair, bahsettiği kasidenin şeref bostanının yetişmiş bir ürünü olduğunu; bu kasidenin her bir satırının ve her bir sözünün ise yeşil bir bitki gibi taptaze olduğunu belirtmiştir:

Sebzedür her lafz her bir satr-ı serv-i sebze-pûş

Bu kasîde oldı bir ser-sebz-i bustân-ı şeref (K 8/ 22)

(Yeşil örtülü servi ağacının her bir satırı (ve) her sözü yeşil bir bitkidir. Bu kaside, şeref bahçesinin yeni filizlenmiş bir fidanı oldu.)

2.2.11.2.2.3. Bustân-Serâ

Bahçe içindeki köşk mânâsına gelen “bustân-serâ” ifadesine aşağıdaki beytinde değinen Âşık Çelebi, söz konusu kişinin bahçesindeki köşkünü, gökyüzü olarak tasvir etmiştir. Beyitte gökyüzü, Samanyolu takımyıldızı, yıldızlar, ay ve güneş cisimleri tenasüp sanatıyla bir arada kullanılmıştır. Aynı şekilde bahçe, akarsu, yasemin ağacı ve yaban gülü de kendi aralarında anlam ilişkisi içinde yer alan unsurlar olarak beyitte bir bütünlük oluşturmaktadır:

Âsumân bustân-serâyun kehkeşândur cûy-ı âb

Verd-i nesrîn mihr ü mehdür anda encüm yâsemîn (K 11/ 86)

(Bahçe içindeki köşk, gökyüzü; akarsuyu, Samanyolu takımyıldızıdır. Yasemin ağacı, yıldızlar (ve) yaban gülü (de) onda ay ve güneştir.)

2.2.11.2.2.4. Bünyân

“Bünyân”, sözlükte yapı ve binâ anlamlarıyla geçmektedir. Âşık Çelebi, beyitlerinde bina yerine bünyân mefhumunu tercih etmiş ve bu kavramı “mü’essis-i bünyân-ı ‘adl”, “üstâd-ı bünyân-ı şeref” ve “bünyân-ı şeref” gibi tamlamalar içinde kullanmıştır. İlk beyitte halife makamında bulunan padişah, “adalet binasının temelini atan” olarak vasıflandırılmıştır. Şerîfezâde Efendi için kaleme alınan ikinci beyitte ise ona “yücelik binasının üstadı” nitelendirmesi yapılmıştır. Üçüncü beyitte yine Şerîfezâde Efendi, viran olmaya yaklaşmış şeref binasını, adaletiyle yeniden güzelleştirecek bir kişi olarak ele alınmıştır:

Eyâ mü’essis-i bünyân-ı ‘adl u hâmi-i dîn

Eyâ mu’ammer-i vîrân-ı musahhih-i ahvâl (K 5/ 6)

(Ey dinin koruyucusu ve adalet binasının temelini atan! Ey harap (olmuş) hâlleri düzelten uzun ömürlü (kişi)!)

Hışt-ı sîm ü zerle ma’mur oldı ‘adn-âsâ bugün

Olalı mi’mâr ana üstâd-ı bünyân-ı şeref (K 8/ 14)

(Yücelik binasının üstâdı, ona mimar olduğundan beri bugün Adn (cennetleri) gibi altın ve gümüş ile işlenmiş oldu.)

Adlinün mi'mârı ma'mûr u müşerref eylesün

Müşrif olmuşdur harâb olmaga bünyân-ı şeref (K 8/ 16)

(Şeref binası viran olmaya yaklaşmıştır. Adaletinin mimarı, (onu) gelişip güzelleşmiş ve şeref kazanmış eylesin.)

2.2.11.2.2.5. Çeşmesâr

“Çeşmesâr”, çeşmesi ve pınarı bol olan yer anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte bu ifade, sözü edilen kişinin ihsanını ve cömertliğini, çeşmelerle dolu bir mekân şeklinde betimlerken kullanılmıştır:

Nev-bahâr-ı 'adl u dâdun nazreten li'n-nâzirîn

Çeşmesâr-ı lutf u cûdun lezzeten li's-şâribîn (K 11/ 80)

(Doğruluk ve adaletinin ilkbaharı, bakanlar için bir nazardır. Cömertlik ve ihsanın çeşmelerle dolu mekânın (ise) içenler için bir lezzet kaynağıdır.)

2.2.11.2.2.6. Dârü's-Şifâ

Hastahanenin eski adı olan “dârü's-şifâ”, aşağıdaki beyitte şair tarafından kullanılmıştır. Görevine son verilmesinin kederiyle birlikte bunun fakirlik ve yoksulluk derdiyle ölmek üzere olduğunu dile getiren Âşık Çelebi, kendisini bu durumdan kurtaracak kişiyi hastahanenin kapısı şeklinde nitelendirmiştir:

Meded öldüm gam-ı 'azl ile derd-i fakr u fâkayla

Kapun dârü's-şifâsından demidür eyle dermânı (K 3/ 50)

(Yardım et! Göreve son verilmenin kederiyle, yoksulluk ve fakirlik derdiyle öldüm. (Şuan) zamanıdır. Hastahanenin kapısından şifayı eyle.)

2.2.11.2.2.7. Debistân

“Debistân”, okul mânâsına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte okul bir mekân olarak kullanılarak gönül sayfasının, okulun defter sayfalarına benzetildiği görülmektedir. İstekleri barındıran gönül sayfasına ne yazılsa talihin, onu da sildiği söylenilip yakınılmaktadır:

Meselde levh-i debistâna döndi safha-i dil

Emel ne harfî ki sebt ide tâli' anı siler (K 14/ 124)

(Hikâyede gönül sayfası, okul defterine döndü. Arzu ettiği hangi harfi yazsa da tâlih onu siler.)

2.2.11.2.2.8. Dergâh

Lûgatta, târikatlarda dervişlerin ibadet ve zikirlerini yapıp yaşadıkları yerlere “tekke” veya “dergâh” denilmektedir. Beyitlerinde dergâhı bir mekân olarak zikreden Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde saf ve temiz inanca sahip kişilerin bu yerlerde emniyette olduklarını ifade etmiştir. İkinci beytinde ise dergâhın halkasını ve oraya özgü bağını ön plana çıkarmıştır:

Hırz idüp ihlâsunı dergâhun idinen melâz

Cevr-i devrândan halâs keyd-i a'dâdan emîn (K 12/ 19)

(Dergâhın saf ve temiz inanışını (kendisine) muska edip (onu) sığınacak yer edinen, feleğin eziyetinden kurtulup düşmanların hilesinden emniyette olur.)

Halka-i dergâhun ile rişte-i lutfun yeter

‘Âşık’a hem ‘urve-i vuska vü hem hablü’l-metîn (K 12/ 23)

(Âşık’a dergâhının halkası ile lütfunun bağı yeter. (Çünkü) onun için hem sağlam bir tutacak yer hem (de) çok kuvvetli bir iptir.)

2.2.11.2.2.9. Diyâr

“Diyâr” kelimesi, ülke veya memleket mânâlarıyla kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu kelime “ülke” mânâsında geçmektedir. Hü mâ kuşunun, lütuf ve uğur bahşeden gölgesini üzerinde taşıyan dönemin padişahı, gölgesini birinin üzerine düşürdüğünde o kişiyi bir ülkeye hükümdar yapabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda “diyâr” bir mekân olarak öne çıkmaktadır:

Kime salarsa sâye bir diyâra şehriyâr eyler

O sancakdur eger var ise dünyâda hü mâ-sâye (K 13/ 3)

(Hü mâ kuşu gibi âleme uğur ve lütuf veren kişi eğer dünyada var ise o (öyle bir) sancaktır (ki) kime gölge ederse bir ülkeye (onu) padişah eder.)

2.2.11.2.2.10. Ev (Hâne, Hân-Mân, Büyût)

Âşık Çelebi, bir yaşam yeri olan evi, beyitlerinde “hâne, hân-mân, büyût” şeklinde çeşitli terkiplerle işlemiştir. İlk beyitte Hâce Çelebi Efendi’nin varlığının, İslâm şeriatinin evinin özü olduğu ifade edilmiştir. İkinci beyitte tasvir edilen kişinin

hiçbir şeye sahip olmadığı anlatılırken ev varlığından dahi yoksun olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü beyitte ise Allah'ın "Evlerin kapısından girin." buyruğuna atıf yapılarak bu mekân zikredilmiştir:

Zâtun oldı esâs-ı hâne-i şer'

Fikretündür o hâneye bennâ (K 2/ 4)

(Varlığın, İslâm şerâatinin evinin özü oldu. O eve mimar (ise) senin düşüncendir.)

Garîb ü müflis ü ser pâ-bürehne vü 'uryân

Ne hân-mân u ne tâc u kabâ ne mâl u menâl (K 5/ 17)

(Garip, parasız, başı ayağı yalın ve çıplak; Ne ev ve ne taç ile kaftan ne (de) mal ile mülk.)

Hudâ buyurdu duhûl-ı büyûti bâbından

Serây-ı 'ilme giren oldı bende-i Haydar (K 14/ 191)

(Allah, "Evlerin kapısından girin." buyurdu. İlim sarayına giren Haydar kulu oldu.)

2.2.11.2.2.11. Hacle (Hacle-gâh)

"Hacle", gelin odası anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde bu kelime, gelinle tenasüp içinde olacak şekilde soyut mânâlarda kullanılmıştır:

Müzâhir oldı merâya tecellî-i zâta

'Arûs-ı şâhid-i ma'nâye oldı hacle suver (K 14/ 15)

(Aynalar, zatının görünüşüne destekçi oldu. Sûretler (de) manâ şâhidinin gelinine gelin odası oldu.)

'Arûs-ı bîkr-i fikir hacle-gâh-ı noksanda

İdindi perde-i ikrâr-ı 'aczi mi'cer (K 14/ 42)

(Fikrin bakire gelini, eksiklik gelin odasında acizliğini kabul etme perdesini, başörtü olarak edindi.)

2.2.11.2.2.12. Hammâm

Hamam kelimesinin eski kullanım şekli olan "hammâm", aşağıdaki beyitte sevgilinin çıkmasının beklendiği bir mekân olarak zikredilmiştir:

Tevakkuf idelüm hammâmdan cânânımız çıksun

Kayırmaz intizâr ile ölürsek cânımız çıksun (G 66/ 1)

(Bekleyelim, hamamdan sevgilimiz çıksın. Gözetlememenin bekleyişi ile ölürsek canımız çıksın.)

2.2.11.2.2.13. Harîm

Yabancıardan korunan ve onlara yasak olan mukaddes yer anlamına gelen “harîm”, harem dâiresi olarak da kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde Âşık Çelebi, bu kavramı farklı mânâ katmanlarıyla işlemiştir. İlk beyitte övgüsü yapılan kişinin has dairesi, cennet kızlarının saçlarını süpürge ettiği bir mekân olarak tasvir edilmiştir. İkinci beyitte “harîm”, doğruluk dairesi anlamında kullanılırken; üçüncü beyitte yaratılışın kutsal mekânı şeklinde geçmektedir:

Yiridür olsa cârûb-ı harîm-i hassı zülf-i hûr

Revâdur şehper-i kerrûbiyân olsa meges-rânı (K 3/ 17)

(Cennet kızının saçı, has dairesinin süpürgesi olsa yerindedir. En büyük meleklerin kanatları (da onun) yelpazesi olsa uygundur.)

Harîm-i sâhat-ı sun’a nezâre kulmagiçün

Konıldı kasr-ı vücûdunda bu iki manzar (K 14/ 44)

(Bu iki göz, yaratılış alanının mukaddes yerini seyretmek için beden sarayında bırakıldı.)

Harîm-i sun’a ne lâzım delîl-i şem’-i nücûm

Zuhûr-ı pertev-i kudret çü şemsden azher (K 14/ 49)

(Yaratılışın kutsal alanı (için), yıldızların ışığı (gibi bir) kanıta ne gerek var? Çünkü kudret ışığının görünüşü, güneşten daha açıktır.)

2.2.11.2.2.14. Kale (Kal’a, Hisâr)

Âşık Çelebi, kaleyi beyitlerinde “kal’a” ve “hisâr” kavramlarıyla ele almıştır. İlk beyitte memduhun, Hâver Kulesi gibi olan kaleye fetih bayrağı diktiği söylenilmiştir. İkinci beyitte gökteki güneş ile kaleye dikilen sancak arasında bir benzetme yapılmıştır. Üçüncü beyitte ise medhedilen kişinin, kaşını çatmasıyla ok ve yaya gerek kalmadan Eğri Kalesi’ni alabileceği mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir:

Ne kal’a ki hisâr itdün misâl-i kulle-i hâver

Dikildi gün gibi burca livâ-yı feth-i sultânî (K 3/ 14)

(Hâver kulesi misali öyle (bir) kale kuşattın ki savunma kulesine gün gibi sultanlığına ait fetih bayrağı dikildi.)

Hisâr üzre dikilmiş pâdişâhun sancagı sandum

Seher gökde nazar kıldukda mihr-i ‘âlem-ârâya (K 13/ 12)

(Seher (vakti) gökte cihânı süsleyen güneşe bakınca (onu) kale üzerine dikilmiş padişah sancağı sandım.)

Kaşun çîn eyleyüp bir göz uciyla egri bakmışdur

Yıkılsun kal’a-i Egri el urma hiç ok u yâya (K 13/ 16)

(Kaşını çatıp bir göz ucuyla eğri bakmıştır. (Sen) ok ve yaya hiç el sürme. (Zaten kaşının yayı ve gözünün oku ile) Eğri kalesi yıkılsın.)

2.2.11.2.2.15. Kışver

Sözlükte memleket ve ülke anlamalarıyla geçen “kışver”, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan beyitlerde çeşitli manâlarda kullanılmıştır. İlk beyitte bir memleketi fethederken Allah’ın yardımının ne kadar kıymetli olduğu vurgulanmıştır. İkinci ve üçüncü beyitlerde ise kışver, “sultân-ı kışver-gîr” ve “kışver-i hüsn ü cemâl” tamlamaları içinde yer alarak anlamı zenginleştirmektedir:

Sıyup bir ‘askeri bir kışveri bir re’yün eyler feth

Zihî tevfk-i Yezdânî zihî te’yîd-i Rabbânî (K 3/ 6)

(Bir askeri yenip bir memleketi ve düşüncüyü fetheder. Yezdân’ın yardımını ve Rabb’in desteği ne kadar değerli ve yücedir.)

Sensin ol sultân-ı kışver-gîr tîg-i ‘adlüne

Yazılupdur mihr-i ‘âlem-tâb bir zer-kâre gül (K 4/ 24)

(Sen o ülke fetheden sultânsın (ki) adalet kılıcına cihânı aydınlatan güneş, sırma ile işlenmiş bir gül (gibi) yazılmaktadır.)

Kışver-i hüsn ü cemâle n’ola sultân olsan

Sâye salmış iki zülf üstüne mânend-i hü mâ (G 3/ 2)

(Hüma kuşu gibi iki saç lülesi üzerine gölge salmış (olarak) güzellik ülkesine sultan olsan ne olur?)

2.2.11.2.2.16. Köşk (Eyvân, Kâh, Kasr)

Bahçeler içinde yer alan büyük ve süslü yapılara ya da küçük saraylara “köşk” denilmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde köşkü “eyvân”, “kâh” ve “kasr” isimleriyle ifade etmiştir. İlk beyitte gülün, nurdan yapılmış kanadının uzun tüyüyle padişahın köşkünde görünmesi, cennette uçan Ca’fer’e benzetilmiştir. İkinci beyitte “şeref köşkü”, üçüncü beyitte ise “cân köşkü” ifadeleriyle bu yapı karşımıza çıkmaktadır:

Cilve eyler nûrdan şehperle kâh-ı şâhda

Cennet-i gülşende benzer Ca’fer-i Tayyâra gül (K 4/ 5)

(Gül, nurdan kanadının uzun tüyü ile padişahın köşkünde tecelli eder. (Bu hâliyle) cennetin gül bahçesinde uçan Ca’fer’e benzer.)

Ekser eşrâfu ekâbir şem’-i cem’-i sebz olur

‘Âşıkı iden çerâg ey şem’-i eyvân-ı şeref (K 8/ 27)

(Ey şeref köşkünün mumu! Âşık’ı ışık veren yağ kandili eden nice büyük ve şerefli kişiler, yeşil topluluğun (birer) mumu olur.)

Nüh-i mihmân-ı fuzûlî olur ‘aceb gam ki

Gelince tîgini çak sadr-ı kasr-ı cânda asar (K 14/ 123)

(Üzüntü, cân köşkünün sinesinde yersiz dokuz misafir (gibi) olursa acaba garip midir ki? (O sebepten) iz gelince kılıcını çek.)

2.2.11.2.2.17. Lâle-Zâr

Lâle bahçesi anlamına gelen “lâle-zâr”ın kullanıldığı aşağıdaki beyitte, padişahın yüceliği vurgulanarak ayakkabısının izinin nişânının, bazen lâle bahçesini bir varılacak yer olarak seçmesi rica edilmektedir:

Nişân-ı mîh-ı na’lün lâle-zârı geh ide menzil

Yiridür gökde ta’n itse şafak birle süreyyâya (K 13/ 4)

(Ayakkabının izinin nişânı, bazen lâle bahçesini ulaşılacak yer etsin. Gökyüzünde şafak ile Süreyyâ takımyıldızına (da) kınama yaparsa yeridir.)

2.2.11.2.2.18. Manastır- Kilise (Deyr, Kilisâ)

Âşık Çelebi, Hristiyanların ibadet yerleri olan kiliseleri beyitlerinde konu edinmiştir. İlk beyitte kilise kapılarının üzerindeki çanların sabah akşam çalmasını, kiliselerin yıkılacak olmasından dolayı matem etmelerine bağlamıştır. İkinci beyitte ise ateşe tapanların kiliselerini ele almıştır:

Der-i deyr üzre subh u şâm çanlar çalınur sanman

Bilüp yıkılacağı mâtém eylerler kilisâyâ (K 13/ 15)

(Manastır kapısı üzerinde sabah ve akşam çanlar çalınır sanmayın. (Zîra) yıkılacağını bilip Kilise'ye yas tutarlar.)

Germi fîrûşa kesb-i takarrüb murâd ise

Deyr-i mugâneye niçe yıllar kırâba çek (G 26/ 4)

(Eğer amaç ateşe yakınlık kazanmaksa yıllarca ateşperestlerin kilisesine yönel.)

2.2.11.2.2.19. Medâris

Medresenin çoğulu olan “medâris” kavramına aşağıdaki beyitlerinde yer veren Âşık Çelebi, ilk beytinde medreselerden faydalandığını ve oradaki âlimlere çokça hizmet ettiğini dile getirmiştir. İkinci beytinde ise memduhun, medâris ile savâmi’ mekânlarının sahibi olduğunu söylerken bu iki mekânı birlikte zikretmiştir:

İstifâde idüp medârisde

Eyledüm hayli hizmet-i ‘ulemâ (K 2/ 21)

(Medreselerde faydalanıp çokça âlimlere hizmet ettim.)

Ne ni’metdür ki erbâb-ı savâmi’ şükr-gûyâsı

Ne devletdür ki ashâb-ı medârisdür senâ-hânı (K 3/ 38)

(Şükretmesi nasıl (bir) nimettir ki tapınakların sâhipleridir. Övmesi nasıl (bir) saâdetdir ki medreselerin sâhipleridir.)

2.2.11.2.2.20. Riyâz

Âşık Çelebi, “bahçeler” anlamına gelen “riyâz” kelimesine aşağıda yer alan beyitlerinde değinmiştir. İlk beyitte padişahın adaleti bir bahar şeklinde nitelendirilmiş ve “riyâz-ı şer’-i şerîf” tamlaması kullanılmıştır. İkinci beyitte “riyâz-ı kesb-i ‘ulûm-ı riyâzî”, üçüncü beyitte ise “riyâz-ı merhamet” ifadeleriyle bu mekâna yer verilmiştir:

Bahâr-ı ma'deletünle riyâz-ı şer'-i şerîf

Açıldı verd-i tarî gibi güldi gonca-misâl (K 5/ 10)

(Adâlet baharın ile şerefli İslâm şeriatının bahçeleri, gonca gibi açıldı, taze gül gibi güldü.)

Tabî'î olmaya çünkü hidâyet-i ezeli

Riyâz-ı kesb-i 'ulûm-ı riyâzîden ne biter (K 14/ 20)

(Çünkü ezelden beri devam eden hak yola uymak (için), delillere dayanan ilimleri çalışarak kazanma bahçelerinden ne yetişir.)

Riyâz-ı merhametün berg-i terresi cennet

Zülâl-i 'âtîfetün feyz-i katresi kevser (K 14/ 57)

(Merhamet bahçelerinin taze yeşil yaprağı, cennettir. Şefkatin tatlı suyunun bereket damlası ise Kevser'dir.)

2.2.11.2.2.21. Saray (Serây)

Saray, eski kullanım şekli “serây” ile birlikte aşağıdaki beyitlerde mekân olarak zikredilmiştir. İlk beyitte devrin önderinin yüceliği dile getirilirken cennet kızlarının saç tellerinin, o kişinin sarayına perde olabileceği ifade edilmiştir. İkinci beyitte “Sümme denâ” ayeti bir saray olarak nitelendirilmiştir. Son beyitte ise bu mekân, “serây-ı ‘ilm” ifadesiyle ilimle ilişkilendirilmiştir:

Mirvaha-cünbân ser-i vaktün per-i kerrûbiyân

Perde-i halvet-serâyun târ-ı mûy-ı hûr-ı 'în (K 11/ 33)

(Büyük meleklerin kanatları, devrin reisinin yelpazecisi gibi; cennet kızının saç teli de (o kişinin) sarayının perdesi gibidir.)

Serây-ı “sümme denâ” vü serîr-i “ev ednâ”

'Uluvv-ı kadrine mi'râc pâye-i kem-ter (K 14/ 66)

(“Sümme denâ” (ayetin) sarayı ve “ev ednâ” (ayetin) tahtı, senin yüce değerinin yanında (aşağı) birer Mi'râc mertebeleridirler.)

Hudâ buyurdu duhûl-ı büyûti bâbından

Serây-ı 'ilme giren oldu bende-i Haydar (K 14/ 191)

(Allah, “Evlerin kapısından girin.” buyurdu. İlim sarayına giren Haydar kulu oldu.)

2.2.11.2.2.22. Savâmi

Tapınaklar ve savmaalar anlamına gelen “savâmi” kelimesi, aşağıdaki beyitte “erbâb-ı savâmi” şeklinde geçmektedir:

Ne ni'metdür ki erbâb-ı savâmi' şükr-gûyâsı

Ne devletdür ki ashâb-ı medârisdür senâ-hânı (K 3/ 38)

(Şükretmesi nasıl (bir) nimettir ki tapınakların sâhipleridir. Övmesi nasıl (bir) saâdetdir ki medreselerin sâhipleridir.)

2.2.11.2.2.23. Şikâristân

Şikâristân, sözlükte “av yeri” mânâsına gelmektedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki iki beyitte bu mekâna yer vermiştir. Birinci beyitte Hz. Âli'nin yuvasını ve evlatlarını bir aslan mağarasına benzetmiş; buranın çakallar için bir av yeri olmaması yönünde Allah'a niyâzda bulunmuştur. İkinci beyitte ise “zıfr-ı şehbâz-ı şikâristân-ı kuds” tamlamasında geçen “kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi” ifadesiyle Hâce Çelebi Efendi'nin kaleminin sivri ucuna benzetme yaparak “şikâristân” kavramını kullanmıştır:

Her şegâle Şîr-i Hak evlâdın itdirme zebûn

Ey 'ata-yı Hak şikâristânına şîr-i garîn (K 11/ 103)

(Ey ihsan sahibi Allah! Aslan mağarasını, her çakala (ve onun) av yerine (döndürme.) Allah'ın aslanı (olan Hz. Âli'nin) evlatlarını (çakala karşı) aciz bırakma.)

Nevk-i kilkün zıfr-ı şehbâz-ı şikâristân-ı kuds

Halka-i mîm-i midâdundur kemend-i 'anberîn (K 12/ 9)

(Kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi, kaleminin sivri ucudur. Amber kokulu kemendi (ise) yazı mürekkebinin mim (harfinin) halkasıdır.)

2.2.11.2.2.24. Tîh

“Çöl” anlamına gelen “tîh” kelimesinin geçtiği aşağıdaki beyitte gönül, kişileştirilerek hayret çölünde kaybolmuş bir vaziyet içinde tasvir edilmiştir:

Fezâ-yı tîh-i tehayyürde kaldı dil güm-reh

Meger ki menzîl-i maksûda 'acz ola rehber (K 14/ 40)

(Gönül, hayret ve şaşkınlık çölünün geniş ovasında yolunu kaybetmiş (bir hâlde) kaldı. Hedefe varılacak menzile ancak acizlik rehber olsun.)

2.2.11.2.2.25. Vâdî

Bir mekân olarak kullanılabilecek “vâdî” kavramına, Âşık Çelebi aşağıdaki beytinde yer vermiştir. Beyitte Müftizâde Efendi Hazretleri’nin övgüsünün kapsamına bir sınır çizilemeyeceği belirtilirken bu mekân ismi kullanılmıştır:

Bulamaz medhi fezâsına nihâyet bir kes

İremez çünkü o vâdîye gönül peyk-i hayâl (K 6/ 29)

(Kimse onun övgü göğüne bir son bulamaz. Çünkü gönül ve hayal habercisi (dahi) o vadiye ulaşamaz.)

2.2.12. Sağlık Ve Hastalıkla İlgili Unsurlar

Hastalık ve sağlık, klasik Türk şiirinde hem sembolik hem mecazî hem de gerçek anlamlarıyla çok derin mânâlar taşımaktadır. Âşığın ruh hâli betimlenirken hastalık imgeleri kullanılmış; sevgili ise çoğunlukla bir doktor olarak tasvir edilmiştir. Beden çeşitli hâlleri anlatılırken ya da maddî hastalıklar birer teşbih unsuru olarak ele alınırken bu konulara sıkça yer verilmiştir. Bu başlık içerdiği unsurlar açısından iki alt başlıkta incelenebilir: “Hastalıklar” ve “Tedavide Kullanılan Unsurlar”.

2.2.12.1. Hastalıklar

Hastalıklardan “sudâ” Âşık Çelebi tarafından beyitlerinde ele alınmıştır.

2.2.12.1.1. Sudâ

Sudâ, “baş ağrısı” mânâsına gelmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki iki beyitte de bu hastalığa değinilmektedir. İlk beyitte gül suyunun, baş ağrılarını dindirmede etkili olduğuna göndermede bulunulmuştur (Çetinkaya Karafakı& Karafakı, 2014: 11). Gülün, bülbülün ah edişinden dolayı baş ağrısının tedavisinde üzerindeki şebnem tanelerini gül suyu mahiyetinde kullandığı şair tarafından ifade edilmiştir. Gül üzerindeki şebnemlerin varlığı hüsn-ü talil ile tedavi için kullanılan gül suyu gibi tasavvur edilmiştir:

Jâleyi her şeb sürer başına mânend-i gül-âb

Âh-ı bülbülden sudâ’ı var dönüp bîmâra gül (K 4/ 11)

(Bülbülün âh edişinden (dolayı) gül, hastaya dönüp baş ağrısı var. (Onun için) her gece şebnem tanesini gül suyu gibi başına sürer.)

Aşağıda yer alan beyitte ise kendisine seslenen şair, bülbül gibi feryat ederek nârin yaratılışıyla gülü andıran padişaha baş ağrısı vermemesi gerektiğini kendisine öğütlemektedir:

Tab’-ı nâzûk pâdişâha ‘Âşıkâ virme sudâ’

Bülbül-âsâ nâliş itme döyemez âzâre gül (K 4/ 40)

(Ey Âşık! Nârin yaratılışlı padişaha baş ağrısı verme. Bülbül gibi feryat etme. (Zîra) gül, çıkışmaya dayanamaz.)

2.2.12.2. Tedavide Kullanılan Unsurlar

Divan şiirinde gerçek ve mecazî anlamlarda hastalıkla ilgili kullanılan unsurlar söz konusudur. Bu başlık altında tedavilerde faydalanılan “ilaç” ve “neşter” ifadelerine yer verilmiştir.

2.2.12.2.1. ‘İlâc

Tedavi için kullanılan unsurların başında ilaç gelmektedir. Aşağıdaki iki beyitte ilacı ele alan Âşık Çelebi, ilk beyitte delilik için muska yazılması durumunda gönlün ilaçla yakınlık kurmayacağını belirtmiştir. İkinci beyitte ise yanağın, düşünme ile boş bir hayal olmasından dolayı onun eksikliğini yaşayan gönle ilacın etkisiz ve sonuçsuz kalacağı belirtilmiştir:

Ger ‘Utârid safha-ı mâha şu’â’-ı mîhr ile

Yazsa ta’vîz-i cünûn olmaz ‘ilâca dil karîn (K 11/ 19)

(Eğer ‘Utârid, gökteki ayın yüzeyine güneş ışınları ile delilik muskası yazsa gönül, ilaca yakın olmaz.)

Tefekkür ile olup mâlihulyâ ‘ârız

Kala ‘ilâc kusûrında ‘âciz ü ebter (K 14/ 36)

(Düşünme ile yanak, boş bir hayal olup ilaç (onun) eksikliğinde güçsüz ve sonuçsuz kalsın.)

2.2.12.2.2. Neşter

Tıpta ameliyat için kullanılan bir tedavi aracı olan neşter, aşağıdaki beyitte her ağlamanın ve yakarmanın kılıç yarasına bir neşter daha ilâve ettiği ifade edilirken kullanılmıştır:

Ne denl  baş açup itdüm tazarru'   zârı

Ziy de eyledi her zahm-ı tîge bir neşter (K 14/ 215)

(Ne kadar baş açıp yalvarma ve ağlama kıldım (ise) her kılıç yarasına bir neşter fazla etti.)

2.2.13. Telakki Ve İnanışlar

Toplumun bir aynası konumunda olan divanlar, sosyal hayat içerisinde yer edinmiş inanışları da yansıtmaktadır. * şık  elebi Divanı*'nda yer alan ve toplum tarafından kabul gören ‘‘devlet (mutluluk, saadet, tâlih, baht), ferhûnde (kutlu, mübarek), huceste (u urlu, hayırlı), ikbâl, baht, tâlih’’ gibi kavramlar, bu başlık altında ele alınmıştır.

2.2.13.1. Devlet

Mutluluk, tâlih, saâdet ve baht anlamlarını ihtivâ eden ‘‘devlet’’, aşağıdaki beyitte ‘‘kevkeb-i ikbâl u devlet’’ tamlaması içinde yer almaktadır:

Egerçi kevkeb-i ikbâl u devlet râci' olmuşdı

Yine buldı şeref burc-ı sa'âdet mihr-i rahşânı (K 3/ 25)

(Nasıl ki mutluluk ve talih yıldızı dönmüştü ( yle de) yine şeref (ve) mutluluk takımyıldızı, parlak güneşi buldu.)

2.2.13.2. Ferh nde- Ferruh (Kutlu, Mübarek)/ Huceste (Uğurlu, Hayırlı)

Âşık  elebi, aşağıdaki beytinde dönem padişahının niteliklerini sayarak ona seslenirken ‘‘ferhûnde’’, ‘‘ferruh’’ ve ‘‘huceste’’ ifadelerine yer vermiştir:

Ey  sipihr-i seh  âfitâb-ı burc-ı celâl

Huceste-tâli'   ferhûnde-fer u ferruh-f l (K 5/ 1)

(Ey cömertlik g   n n, ululuk burcunun güneşi! (Ey) u urlu, talihli ve aydınlığı kutlu (olan).)

2.2.13.3. İkbâl, Baht, T li (Talih)

İkbâl, sözlükte ‘‘tâlih’’ anlamına gelmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte kişinin talihinin dönmesi bu kavram aracılığıyla dile getirilmiştir. İkinci beyitte ise şair, ‘‘tâli’’ ve ‘‘baht’’ kavramlarına yer vererek talihsizli inden şikâyet etmektedir:

Egerçi kevkeb-i ikbâl u devlet râci' olmuşdı

Yine buldı şeref burc-ı sa'âdet mihr-i rahşânı (K 3/ 25)

(Nasıl ki mutluluk ve talih yıldızı dönmüştü (öyle de) yine şeref (ve) mutluluk takımyıldızı, parlak güneşi buldu.)

Şikâyetüm kapuna 'arz iderdüm eylemese

Eger bu tâli '-i meyşûm⁴⁴ u baht-ı bed-ihmâl (K 5/ 31)

(Eğer bu uğursuz tâlihim ve kötü ihmalli bahtım etmese (idi) şikâyetimi kapına sunardım.)

2.2.14. Bazı Âdet Ve Gelenekler

Âşık Çelebi Divanı'nda alınan aşağıdaki beyitte şair, kendi dönemine ait âdet ve geleneklerden biri olan gelini almak amacıyla nişân bırakma âdetine değinmiştir:

'Arûs-ı bahta virmişken talâk idüp yine ric 'at

Nişân için konıldı hâtem-i mühr-i Süleymânî (K 3/ 27)

(Tâlih gelinine boşanma vermişken yeniden (ona) dönmeye karar verip Hz. Süleymân'ın mührünü üzerinde bulunduran yüzük, nişân için konuldu.)

2.2.15. Diğer Eşyalar

Önceki bölümlerden olan “Kullanılan Günlük Eşyalar” haricinde yer alan diğer eşyalar bu başlık altında ele alınmıştır. Bunların şöyle sıralanması mümkündür:

2.2.15.1. Aglâl

Eskiden mahkûm edilen ya da deli olarak nitelendirilen kişilerin ellerine veya ayaklarına taktıkları demirden halkalara veya prangalara sözlükte “aglâl” denilmektedir. Aşağıdaki beyitte de zikredilen bu ifade ile padişahın hükûmetine cânını ve boynunu fedâ etmeyen kişilere ahirette ateşten prangalar takılması için beddua edilmektedir:

Şu kim hükûmetüne cân ile boyun virmez

Takılsun ana kıyâmetde âteşîn aglâl (K 5/ 39)

(Kim şu hükûmetine cânı ile boynunu vermez ise kıyamette ona ateşten prangalar takılsın.)

⁴⁴ *Âşık Çelebi Divanı*'nda “meyşûm” olarak geçen bu kelime burada meş'ûm ifadesinin anlamıyla kullanılmıştır.

2.2.15.2. Bayrak (Livâ, Râyet)

Bayrak ve sancak anlamlarına gelen “livâ” ile “râyet” kavramları aşağıdaki beyitlerde kullanılmıştır. İlk beyitte “pervâz-ı sîmîn-i livâ-yı zer-’alem” ve “râyet-i sultânleyin” tamlamaları içinde bu kelimelere yer verilmektedir. İkinci beyitte ise gözyaşı kişileştirilerek bir asker gibi tasvir edilmiştir. Bu gözyaşı askerinin, istek ülkesini fethetmesinin garip olmadığı belirtilerek; gökyüzündeki takımyıldızlarına her ân bayrak diktiği dile getirilmiştir:

Devşirüp pervâz-ı sîmîn-i livâ-yı zer-’alem

Zâhir oldı mehce-i meh râyet-i sultânleyin (K 11/ 3)

(Altın sancağın bayrağındaki gümüş parıltılar toplanıp; ayın hilali, sultana ait sancak gibi görünür oldu.)

‘Aceb mi alsa diyâr-ı murâdı ‘asker-i eşk

Ki her dem âh livâsını burc-ı çarha diker (K 14/ 238)

(Gözyaşı askeri, istek ülkesini alsa acayip mi? Ki her ân âh bayrağını gökyüzünün takımyıldızına diker.)

2.2.15.3. Çâder

“Çâder” kelimesi, hem çadır hem de kadınların başlarına büründükleri örtü anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu kelimeyi Âşık Çelebi zikretmiştir. Zamanı bir kadın olarak kişileştiren şair, bu kadının yıldızların işveli gözlerinden yüzünü gizlemek amacıyla bir örtüye büründüğünü ifade etmiştir:

Nihân idüp yüzini çeşm-i şûh-ı encümden

Zen-i zemâne bürindi sepîd bir çâder (K 14/ 3)

(Zamanın kadını, yıldızların işveli gözünden yüzünü gizleyip beyaz bir örtü büründü.)

2.2.15.4. Çan

Aşağıdaki beyitlerinde hem “çan” hem de “nâkûs” kavramlarına yer veren Âşık Çelebi, bu çan kavramı ile bağlantılı olarak Roma papası, put, manastır, kilise gibi unsurlara da yer vermiştir:

Gırîv-i tob-ı kahrûn çanına ot tıkdı Rîm-pâpun

Kakar nâkûs anun çün tahta erbâb-ı çelîpâya (K 13/ 14)

(Keder otunu yiyen (kişinin) feryadı, Roma papasının çanına ot tıktı. Çünkü onun kilise çanı, tahta put sâhiplerine çalar.)

Der-i deyr üzre subh u şâm çanlar çalınur sanman

Bilüp yıkılacağı mâtém eylerler kilisâyâ (K 13/ 15)

(Manastır kapısı üzerinde sabah ve akşam çanlar çalınır sanmayın. (Zîra) yıkılacağını bilip Kilise’ye yas tutarlar.)

2.2.15.5. Çelîpâ

“Çelîpâ”, Farsça bir kavram olup put ve haç anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de kilise çanının, put sahiplerine çaldığı dile getirilirken kullanılmıştır:

Gırîv-i tob-ı kahrûn çanına ot tıkdı Rîm-pâpun

Kakar nâkûs anun çün tahta erbâb-ı çelîpâyâ (K 13/ 14)

(Keder otunu yiyen (kişinin) feryadı, Roma papasının çanına ot tıktı. Çünkü onun kilise çanı, tahta put sâhiplerine çalar.)

2.2.15.6. Dürç

Sözlükte “mücevher kutusu” mânâsıyla geçen “dürç”, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki iki beyitte yer verilmiştir. İlk beyitte “dürç” inci ile birlikte anılarak mücevher kutusu konu edilmiştir. İkinci beyitte ise mücevher değerinde olduğu ifade edilen kişiyle ilişkilendirilmiş ve soru yoluyla kullanılmıştır:

O tîgde iki bend ol niyâmda iki tîg

O dürce iki dür ol burcda iki ahter (K 14/ 84)

(O kılıçta iki halka, o kılıç kınında iki kılıç. O mücevher kutusunda iki inci, o takımyıldızında iki yıldız.)

Ey meh-i ruhsârûna hûrşîd ü keyvân müşteri

Kangî dürcün gevherisin kangî burcun ahteri (G 12/ 1)

(Ey yanağının ayına Güneş ve Satürn gezegeni talip olan (sevgili)! Hangi mücevher kutusunun mücevherisin? Hangi takımyıldızının yıldızısın?)

2.2.15.7. Gemi (Fülk, Keştî)

“Fülk” ve “keştî” tabirleri, “gemi, sandal ve kayık” anlamlarında kullanılmakta olup *Âşık Çelebi Divanı*’nda bu ifadeler yer verilmiştir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, her iki kavramı da kullanarak dünyayı bir gemiye, yeryüzünü ise bir sandala benzetmiştir.

İkinci beyitte mübalağa sanatına başvurarak gözyaşlarının dünya gemisini doldurup batırabileceğini dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise gemi unsurunu, Hz. Nûh'un kıssasındaki gemiyi hatırlatacak şekilde kullanmıştır:

Keştî-i devrân düşüp girdâb-ı bahr-ı zulmete

Bî-karâr olup dönerdi nitekim fülk-i zemîn (K 11/ 4)

(Hakîkten dünya gemisi, karanlık deniz girdabına düşüp zemin sandalı, kararsız olup dönerdi.)

Gördi ki eşküm tolup fülk-i cihânı gark ider

Çekdi anı delv ile mellâh-ı gerdûn-ı berîn (K 11/ 16)

(Yüce semânın gemicisi, gördü ki gözyaşım dolup âlem gemisini batırır. Su kovanı ile onu çekti.)

Nebî âlini teşbîh eylemişdür keştî-i Nûha

'Alî Pürtek kapudanına n'ola nehr-i Tunaya (K 13/ 27)

(Peygamber, ailesini Hz.Nûh'un gemisine benzetmiştir. (Böyle iken) Ali Pürtek kaptanına ve Tuna Nehri'ne ne olur?)

2.2.15.8. Hurde-Bîn

Mikroskop mânâsına gelen “hurde-bîn” kavramı, aşağıdaki beyitte dikkat çekici bir şekilde kullanılmıştır. Beyitte insan bedeninde yaratılan iki gözün, mikroskop olarak nitelendirildiği görülmektedir. Şair, böylece gözün yaratılışındaki inceliğe ve muhteşemliğe vurgu yapmaktadır:

“Fe'nzurû” emrini te'kîd itmek içündür sahîh

İki oldugı vücûdunda bu çeşm-i hurde-bîn (K 11/ 26)

(Bu mikroskop (gibi küçücük ayrıntıları görebilen) iki gözün varlığı, “Fe'nzurû” emrinin doğruluğunu pekiştirmek içindir.)

2.2.15.9. Kanâdil

Kandilin çoğul hâli olan “kanâdil” tabirinin söz konusu edildiği aşağıdaki beyitte âh dumanının; süs ve kandillerle birlikte fener kulesi görünümüne büründüğü ifade edilmiştir:

Şâm-ı hicrânunda olur dûd-ı âhum pür-şerer

Kim şeb-i rûze kanâdil ile zeyn olur menâr (G 82/ 3)

(Ayrılık gecende âhımın dumanı, kıvılcım dolu olur ki süs ve kandiller ile günün gecesine fener kulesi olur.)

2.2.15.10. Kenz

Sözlükte hazine ve define anlamlarıyla geçen “kenz” ifadesini, aşağıdaki beytinde kullanan şair, övdüğü kişiye hidâyetin ulaşmış olmasını onun seçilmişliğiyle ilişkilendirmiştir. Böylece de onu “ilimler hazinesi” olarak vasıflandırmıştır:

Hidâyet irişüp muhtâr olup kenz-i ‘ulûm oldun

Bu fazl-ı bî-nihâyetle vücûdun Ekmel ü evlâ (K 1/ 20)

(Doğru yola erişip seçilmişlerden oldun ve bir ilimler hazinesine dönüştün. Bu sonsuz fazilet ile varlığın daha mükemmel ve üstün bir hâle geldi.)

2.2.15.11. Kible-Nümâ

Pusula anlamında olan “kible-nümâ” ifadesine yer verilen aşağıdaki ilk beyitte acının, gönlü bir pusula mahiyetine getirdiğine; sonunda ise onu Allah’a ve Kible yönüne yönlendirdiğine değinilmiştir. İkinci beyitte çâresiz bir pusula hâlini alan gönlün, sonunda âcizlik Kible’sinin yönünün uçsuz bucaksız genişliğine yöneldiği vurgulanmıştır. Son beyitte ise pusulanın, Allah’ın göklerini ve Kâ’be tarafını gösteren bir alet olarak kullanıldığı dile getirilmiştir:

İtdi dil kible-nümâ-veş gerçi bî-had ıztırâb

Oldı semt-i kibleye sevk-i Hak âhir râh-bîn (K 12/ 35)

(Gerçi hadsiz acı, gönlü Kible yönünü gösteren (bir) pusula gibi etti. Sonunda Kible cihetine (ve) Allah’a götüren yol görücü oldu.)

Semât-ı kible-geh-i ‘acze togrulur âhir

Egerçi kible-nümâ gibi dil olur muztarr (K 14/ 41)

(Gönül, Kible yönünü gösteren pusula gibi çâresiz olur ise sonunda âcizlik Kible’sinin yönünün uçsuz bucaksız genişliğine yönelen olur.)

Bildürür kişiye eflâk-ı cenâb-ı Hakkı

Taraf-ı Ka’beyi ‘Âşık nitekim kible-nümâ (G 3/ 5)

(Ey Âşık! Nitekim pusula Allah’ın göklerini ve Kâ’be tarafını kişiye bildirir.)

2.2.15.12. Kilîd

Kilit, günlük hayatın her safhasında kullanılan önemli bir unsurdur. Âşık Çelebi aşağıdaki beytinde medhettiği kişinin önlemini överken onu, kapıları açma özelliğiyle ele almıştır:

Yiridür nâme-i ser-beste-i tedbîrüne dinse

Kilîd-i feth-i ebvâb-ı mühimmât-ı cihân-bâni (K 3/ 5)

(Önleminin, başı bağlı olan mektubuna “cihânı inşâ eden önemli kapıları açma kilidi” denilse yeridir.)

2.2.15.13. Mahmil

Deve veya fil gibi taşımacılıkta kullanılan hayvanların ve insanların sırtına bırakılan, insanların taşınmasında kullanılan tahtirevan, sözlükte “mahmil” şeklinde adlandırılmaktadır. Âşık Çelebi, beytinde mahmil kelimesini çan sesi ile birlikte zikrederek; ölüm tahtirevanının çan sesini dinlemeleri için insanlara öğüt vermektedir:

Girer mi gûşuna bâng-ı dirâ-yı mahmil-i mevt

Kulagun arduna tut dinle ger degülsen ker (K 14/ 118)

(Kulağına, ölüm tahtirevanının çanının sesi girer mi? Eğer sağır değilsen (onu) kulağının arkasında tut, dinle.)

2.2.15.14. Mühür (Hâtem, Mühr)

Sözlükte üzerine bir isim, makam veya kuruluş isminin basıldığı damga veya kaşeye “mühür” denilmektedir. Aşağıda hâtem kelimesi, mühür anlamında kullanılmış ve ilk iki beyitte de Hz. Süleymân’ın yüzüğündeki mührü telmih sanatıyla gönderme yapılmıştır. Üçüncü beyitte ise şair, yeryüzünün yani toprağın, Allah’ın kâinatı yaratma sebebi olan Hz. Muhammed’i sinesine aldığını ve bağrına bastığını ifade eden şair, bundan dolayı yeryüzünün, gökyüzünden üstün olduğunu belirtmiştir:

N’ola gitdiyse elden bir iki gün hâtem-i devlet

Ki dirler dîv almış bir zemân mühr-i Süleymânı (K 3/ 29)

(Bir iki gün devletin mührü elden gittiyse ne olur? (Zîra) bir zaman ki Hz. Süleymân’ın mührünü dev almış derler.)

Mûm-veş mühr-i Süleymâna n’ola râm ise halk

Hâtem-i hatmîyyet olmuşdur sana engüsterîn (K 11/ 41)

(Halk, mum gibi Hz. Süleymân'ın mührüne boyun eğmişse ne olur ki? (Zîra) son peygamberlik mührü sana nasip olmuştur.)

Basdı bagrına vücûdun gevherin hatem gibi

Âsumân üzre tefevvuk itse yiridür zemîn (K 11/ 61)

(Yeryüzü, bağrına var olmanın özünü, mühür gibi bastı. (Bunun için) gökyüzü üzerinde üstün olsa yeridir.)

2.2.15.15. Nâkûs

Âşık Çelebi Divanı'ndan alınan aşağıdaki beyitte geçen “nâkûs” kelimesi, kilise çanı anlamına gelmektedir:

Gırîv-i tob-ı kahrûn çanına ot tıkdı Rîm-pâpun

Kakar nâkûs anun çün tahta erbâb-ı çelipâyâ (K 13/ 14)

(Keder otunu yiyen (kişinin) feryadı, Roma papasının çanına ot tıktı. Çünkü onun kilise çanı, tahta put sâhiplerine çalar.)

2.2.15.16. Na'l

At ve eşek gibi binek ile yük taşıyan hayvanların tırnaklarının aşınmaması için kullanılan demir parçasına “nal” adı verilmektedir. *Âşık Çelebi*, aşağıdaki beytinde insanlar tarafından üretilip kullanılan nalı ele almış ve bu unsuru at ile birlikte zikretmiştir:

Hevâya agdı meh-i nev bölündi mikdârı

Hilâli na'l-i semendünle vezne çekdi nazar (K 14/ 147)

(Yeni ay, gökyüzüne yükseldi, miktarı bölündü. Bakış açısı, hilâli çevik atının nalı ile ölçüye çekti.)

2.2.15.17. Ney

Kamıştan üretilen “ney”, aşağıdaki beyitte hor ve fakir görülen kişiler ile makam ve mevki sahibi kişilerin kıyaslanmasında, ney ile altın ve gümüş kalemlerin karşılaştırmasıyla konu edilmiştir:

Fakr ile görüp beni yeg görme ehli câhı kim

Ney tururken mu'teber olmadı sîm ü zer kalem (K 7/ 39)

(Beni fakirlik ile görüp yüksek mevkiye sâhip olanları daha üstün görme (zîra) ney dururken gümüş ve altın (olan) kalem daha üstün kabul edilmedi.)

2.2.15.18. Nerdibân

Merdiven anlamıyla karşımıza çıkan “nerdibân/nerdübân”, aşağıdaki beyitte gökyüzüyle alâkalı unsurlarla birlikte zikredilmiştir. Samanyolu’ndan ayaksız tahta bir merdiven kurulacağı belirtilmiştir:

Atarlar mihr-i mehden kumbara burc-ı semevâta

Kurarlar kehkeşândan nerdibân evreng-i bî-pâya (K 13/ 10)

(Yedi gök katındaki takımyıldızlarının kumbarasına, gökteki ayın parasından atarlar. Samanyolu’ndan, ayaksız tahta merdiven kurarlar.)

2.2.15.19. Pervîz

“Pervîz”, elek ve süzgeç anlamlarıyla sözlükte geçmektedir. Aşağıdaki beyitte alçak feleğin, şaire karşı ihsânda bulunurken hiçbir şey bırakmadığı anlatılırken elek unsuru kullanılmıştır:

Le’îme feyzde pervîzin sipihr-i denî

Komaz dakîka bana geldigince ince eler (K 14/ 121)

(Alçak felek, cimri olan kişiye ihsânda eleğini ince eler. Bana geldiğinde dakika bırakmaz.)

2.2.15.20. Sancak

Bir devlet veya askeri teşkilatın şerefini ve gururunu simgeleyen, kenarları saçaklı; üzerinde devlete ve askeri birliğe ait yazılar ile sembollerin işlendiği bayrağa “sancak” adı verilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde geçen sancak, ilk beyitte renk açısından “ak sancak” şeklinde nitelenmiş bir unsur şeklinde ele alınmıştır. İkinci beyitte Hümâ Kuşu’nun uğur ve lütuf veren gölgesiyle sancak gölgesi arasında bir bağlantı kurulmuştur. Üçüncü beyitte ise aşk topluluğunu “mübarek” olarak vasıflandıran Âşık Çelebi, bu topluluğun asker mahiyetinde olmalarını ve kıyamet gününde de bu topluluğun aşk sancağını kendisinin çekme isteğini dile getirmiştir:

Salınur ak sancak serv-i sîm-endâma dönmişdür

Çözülmiş tug-ı şâhî benzeyüp zülf-i mutarrâya (K 13/ 2)

(Ak sancak salınır (bir hâlde olan) gümüş endamlı serviye dönmüştür. Şâha ait tuğ (da) göz alıcı saç lülesine benzeyip, çözülmüştür.)

Kime salarsa sâye bir diyâra şehriyâr eyler

O sancakdur eger var ise dünyâda hü mâ-sây e (K 13/ 3)

(Hümâ kuşu gibi âleme uğur ve lütuf veren kişi eğer dünyada var ise o (öyle bir) sancaktır (ki) kime gölge ederse bir ülkeye (onu) padişah eder.)

Haşirde ben çekeyüm ehl-i ‘ışk sancagın

Yanumca kâfile-i ‘ışk-ı pâk olup ‘asker (K 14/ 295)

(Mübarek aşk topluluğu (benim) yanımda asker olup kıyamette aşk ehlinin sancağını ben çekeyim.)

2.2.15.21. Suturlâb-Şâkûl

Usturlâp veya suturlâb, geçmişte bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım dâire şeklindeki tahtadan yapılmış bir âlettir. “Şâkûl” da Arapça kökenli bir kavram olup sarkıtıldığında yerçekimi doğrultusunu gösteren; ucuna ağırlık bağlanmış ip ya da çekül anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair tarafından bu iki kavrama yer verilmiş olup dünyanın, suturlâb adındaki bu alet olduğu varsayımsal olarak düşünülmüştür:

Olursa hayt hat-ı istivâ zemîn şâkûl

Olursa çarh suturlâb u sakb şems ü kamer (K 14/ 27)

(İplik, ekvator çizgisi (ve) yeryüzü, ucuna ağırlık bağlanmış ip olursa; Dünya, yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmek için kullanılan âlet ve güneş ile ay (da) delme (eylemi) olursa.)

2.2.15.22. Taht (Evreng)

Padişahlığın ve makamın göstergesi olan “taht” unsuruna aşağıdaki beytinde yer veren Âşık Çelebi, bu kelimeyi, “bilme tahtı” anlamına gelen “taht-ı ‘irfân” tamlaması içinde kullanmıştır:

Dili tolaşur önüne gelse hengâm-ı sühan

Taht-ı ‘irfâna geçerken server-i kişver kalem (K 7/ 21)

(Ülkenin reisi, irfân tahtına geçerken, söz söyleme zamanında kalem önüne gelse dili dolaşır.)

2.2.15.23. Tîşe

Baltaya ve külünge, “tîşe” denir. Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beytinde bu eşya zikredilerek gönül, bir maden; kişi ise bu madenden çıkan cevherleri işleyen becerikli

bir maden ocağı olarak nitelendirilmiştir. Beyitte maden niteliğindeki gönülden çıkan her kötü cevhere “keder, gam ve derd” baltasının isabet ettiği dile getirilmiştir:

İrer her bed-güherden tîşe-i derd ü gam u endûh

Gerekse ma'rifetle sen gönül ma'den gerek kân ol (G 38/ 4)

(İster beceriklilik ile gönül, maden (olsun) ister sen (de) mâden ocağı ol. (Yine de) her kötü cevherden keder, gam ve derd baltası ulaşır.)

2.2.15.24. Tug (Tuğ)

Eski dönemlerde sırasıyla hükümdarlara, paşalara, şeyhülislâmlara verilen; ucuna altın yıldızlı bir top ile gümüş bir hilâl geçirilmiş olan; Osmanlılarda ise atkuyruğu kıllarının sarkıtıldığı bir sıırıktan oluşan saltanat, şan ve şöret alâmetine “tuğ” adı verilmektedir. Aşağıdaki beytinde bu sembolü kullanan şair, tuğu çözülmüş bir saç lülesine benzetmiştir:

Salınur ak sancak serv-i sîm-endâma dönmişdür

Çözülmüş tug-ı şâhî benzeyüp zülf-i mutarrâya (K 13/ 2)

(Ak sancak salınır (bir hâlde olan) gümüş endamlı serviye dönmüştür. Şâha ait tuğ (da) göz alıcı saç lülesine benzeyip, çözülmüştür.)

2.2.15.25. Zîn

At eyeri, “zîn” olarak isimlendirilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda geçen bir beyitte talih, gösterişli bir at olarak tasavvur edilmiştir. Bu ata, Allah’ın kudret eliyle eyer vurulduğu ifade edilerek bu atın sahibi olan Hâce Çelebi’nin savaş ve vuruşma da usta bir binici olduğu vurgulanmıştır:

Görmedi anun gibi çâbük-süvâr darb u harb

Eblak-ı bahta uraldan dest-i sun'ullâh zîn (K 12/ 30)

(Talihin gösterişli atına Allah’ın kudret eliyle eyer vurduğundan beri savaş ve vuruşma onun gibi iyi at süren görmedi.)

2.2.16. Atasözleri

Âşık Çelebi Divanı’nda “Er devleti er öldürür”, “Sağ olan baş istemez yasdık”ve “Yırak gider elün atdığı taş” atasözleri geçmektedir. Bu kısımda bu atasözleri ile oluşturulan üç alt başlık yer almaktadır.

2.2.16.1. Er Devleti Er Öldürür

“Er devleti er öldürür” atasözü, “Koca devleti yiğit öldürür” anlamına gelir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde bu atasözüne yer vermiş ve insanların bu atasözü dile getirdiklerini belirtmiştir. Ancak şair, memduhu övmek amacıyla onun devletin ölmüş durumdaki bütün insanlığına can verdiğini ifade etmiştir:

Dinür er devleti er öldürür gerçi meseldür bu

Dirildi devletün mürdeyken ammâ cümle insânı (K 3/ 33)

(Gerçi “Koca devleti, yiğit öldürür” derler, bu atasözüdür. Fakat devletin bütün insanları ölmüş iken diriltti.)

2.2.16.2. Sağ Olan Baş İstemez Yasdık

“Sağ olan baş yastık istemez” atasözü, ölülerin yastığa ihtiyaç duyacağına dair bir göndermede bulunur. *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte bu atasözü ele alınmıştır. Beyitte âşık olan kişinin, cânını sevgili uğruna feda ettiği yani mecazen “ölü” sayıldığı ifade edilmiştir. Bu hâlde olan kişinin, sevgilinin eşliğini kendisine yastık edinmesi bu atasözünün anlamı üzerinden dile getirilmiştir:

İşigün taşını yasdanmaz olmayan sana ‘âşık

Meseldür kim tabîbâ sag olan baş istemez yasdık (G 77/ 1)

(Ey doktor (gibi olan sevgili)! Sana âşık olmayan eşiginin taşına yaslanmaz ki “sağ olan baş yastık istemez.” atasözüdür.)

2.2.16.3. Yırak Gider Elün Atdığı Taş

“Elin attığı taş uzak düşer” mânâsındaki atasözü, Âşık Çelebi tarafından aşağıdaki beyitte kullanılmıştır. Şair, bu atasözünü; başında yer alan aşk yuvasına, dışarıdan gelen ayıplama taşlarının zarar vermediğini belirtmek amacıyla kullanmıştır:

Âşiyân-ı ‘ışk bozmadı serümden seng-i ta’n

Gerçi dirler ki yırak gider elün atdığı taş (G 111/ 2)

(Ayıplama taşı, aşk yuvasını başımdan bozmadı ki gerçi “elin attığı taş uzak düşer” derler.)

2.2.17. Matematiksel Terimler Ve Unsurlar

Âşık Çelebi Divanı’nda matematiksel terim ve unsurlardan “cedvel”, “çenber”, “dâire” ve “rukûm” geçmektedir.

2.2.17.1. Cedvel

Cetvel unsurunun eski biçimi olan “cedvel” tabirine Âşık Çelebi’nin aşağıda yer alan beytinde değinilmiştir. Beyitte el yazmalarında süslü motiflerin etraflarına çerçeve yapmak için cetveldan nasıl faydalandığına yer verilmiştir:

Gördi ki fehm olunmadı ‘Âşık rümûz-ı ‘ışk

Cedvel kitâbda kıyı çizdi kenârdan (G 54/ 5)

(Âşık gördü ki aşkın gizli anlamları olan sembolleri anlaşılmadı. Cetvel, kitapta köşeden çizgilerle çerçeve yaptı.)

2.2.17.2. Çenber

Matematikteki bir kavram olan çember, aşağıda yer alan beyitlerde şekilsel unsurları, betimlemek için kullanılmıştır. İlk beyitte ejderhanın kuyruğunun şekli çemberle ifade edilmiştir. İkinci beyitte gök tabakasının sınırının yuvarlak oluşuna değinmek için çember mefhumuna başvurulmuştur. Üçüncü beyitte ise feleklerin çember şekline bürünme sebebinin, köpek nefislerin Hak’ın huzuruna geçmesini engellemek olduğu şair tarafından dile getirilmiştir:

Genc-i emr-i şâhiyi hıfza tılsım-ı hükm ile

Ejder-i bî-cândur itmiş kuyruğun çenber nişân (K 10/ 9)

((O) şâha ait emir hazinesini, hüküm tılsımı ile muhâfaza etmek için kuyruğunu çember (şeklinde bir) işâret etmiş cansız ejderhadır.)

Duhûl eyledi ol bâr-gâh-ı kurbe ki ol

Degül bu çenber-i eflâk anda halka-i der (K 14/ 67)

(O yakınlık makamına ki o girdi, bu göklerin çemberi onda kapı halkası (bile) değil.)

Varur mı ünse kişi geçmeyince gerdûndan

Felekler oldu seg-i nefse geçmege çenber (K 14/ 115)

(Kişi dünyadan geçmeyince Hak’ın huzuruna varabilir mi? (Zîra) felekler, köpek nefis geçmesin diye çember hâlini aldı.)

2.2.17.3. Dâire

Geometriye ait dâire şekli, aşağıdaki beyitte cinlerin ve insanların aldığı durumu anlatmak için başvurulmuş bir terim olarak kullanılmıştır:

Dâire çekmiş ki ins ü cinni teshîr eyleye

Eyleyüp dilde Süleymân nâmını ezber nişân (K 10/ 8)

(Alâmet, Hz. Süleymân'ın nâmını dilinde ezber edip daire çekmiş ki insanları ve cinleri kontrolü altına alsın.)

2.2.17.4. Rukûm

Eşyaları ve sayısal kavramları belirtmek, ifade etmek ve nitelemek için, rakamın çoğul karşılığı olan “rukûm”u Âşık Çelebi aşağıdaki beytinde kullanmıştır:

Kalurdı 'öşr-i 'aşîrden beyânda sıfırü 'l-yed

Rukûm-ı necm ile itse hesâb Ebû Ma'şer (K 14/ 25)

(Ebû Ma'şer, yıldız rakamları ile hesap etse açıklamada onda birden elinde yalnız sıfır kalırdı.)

2.2.18. Kavimler

Çalışmamızın yapıldığı *Âşık Çelebi Divanı*'nda “Acem”, “Arap” ve “Moğol” toplulukları geçmektedir.

2.2.18.1. Acem

Arap olmayan ve Araptan farklı olan kavimlere özelliklere İranlılara “Acem” denilmektedir. Âşık Çelebi, aşağıda yer alan iki beytinde Acemleri konu etmiştir. İlk beyitte İskender'in hem Araplar hem de Acemler arasında beylerbeyi konumunda olduğu şair tarafından dile getirilmiştir. İkinci beyitte ise Acemli kökenli olan Hâfız'dan bahsedilirken bu kavmin adı geçmektedir:

'Arabda biri emîr ü 'Acemde birisi hân

Duhunda var iki begler begisi İskender (K 14/ 140)

(Biri 'Arabda emir ve birisi (de) 'Acemde hân. İki yerde de beylerbeyi (olarak) İskender var.)

Revân-ı Husrev ü Hâfız 'Acemde şâd olmuşdur

Olupdur 'Âşık adlı Rûmda bir hoş-edâ peydâ (G 4/ 5)

(Rûm ülkesinde Âşık adlı hoş tavırlı (birisi) ortaya çıkmaktadır. Hâfız-ı 'Acem ve Hüsrev'in akıcı (şiiri) de memnun olmuştur.)

2.2.18.2. Arab

“Arap”, Irak, Şam, Ceziretü’l-Arab, Hicaz, Yemen, Mısır ve Afrika’nın kuzeyinde yaşayan kavmin adıdır. Âşık Çelebi de *Divan*’ında bu kavme yer vermiştir. Aşağıdaki ilk beyitte Arap lisanının seçkin bir dil olduğu ve her zaman aslı olan Arap lisanına dönüldüğü vurgulanmıştır. İkinci beyitte ise Arap ve Acem birlikte ele alınmış ikisinin de beylerbeyinin İskender olduğu ön plana çıkarılmıştır:

Çünkü her bir şey olur aslına râci’ âkıbet

Dil ‘Arab mülkine meyl itdi olup âhir güzîn (K 12/ 34)

(Nihâyet lisân seçilmiş olup Arap mülküne yöneldi. Çünkü her bir şey sonunda aslına döner.)

‘Arabda biri emîr ü ‘Acemde birisi hân

Duhunda var iki begler begisi İskender (K 14/ 140)

(Biri ‘Arabda emir ve birisi (de) ‘Acemde hân. İki yerde de beylerbeyi (olarak) İskender var.)

2.2.18.3. Moğol

Klasik Türk şiirinde sevgilinin gözleri, genellikle fitne çıkararak âşığının gönlünü yağmalaması sebebiyle Moğollara benzetilmektedir (Canım, 2018:63) . Aşağıdaki beytinde bu durumu dile getiren şair, sevgilinin gözlerini Moğolları toplayan bir kişi gibi kişileştirmiştir:

Çîn idüp ebrûların baksa Mogol-çîn gözlerün

Şâhine benzer şikâre süzülüp бүкmiş kanat (G 117/ 2)

(Moğol toplayan gözlerin, kaşlarını çatıp (bir) baksa avına süzülüp kanat бүкmüş (bir) şahin kuşuna benzer.)

Âşık Çelebi Divanı’nda cemiyetle alâkalı kavramlar ve unsurlar, adeta zengin bir hazine mahiyetine sahiptir. “Şahıslar, giyim-kuşam, sosyal hayat, şairler, eserler, ülkeler ve şehirler, eğlence hayatı, musiki ve musiki aletleri, süslenme, yiyecek ve içecekler, inşâî unsurlar, sağlık ve hastalıkla ilgili unsurlar, telakki ve inanışlar, bazı âdet ve gelenekler, diğer eşyalar, atasözleri, matematiksel terimler ve unsurlar, kavimler” adlı

ana başlıkların altında ele alınan alt başlıkların olması şairin, sosyal hayata tuttuğu aynanın yansıttığı geniş bir yelpazeyi bizlere sunmaktadır.

2.3. İNSAN

2.3.1. İnsan (Adam, İnsan, İns)

Âşık Çelebi Divanı’nda; insanların ne için yaratıldığına, kulluk vazifesinin ne olduğuna, onları neyle değerli kılındığına ve bu dünyadaki yolculuklarıyla sonrasındaki güzergâhlarına dair ayetlere başvurulmuştur. Şaire göre insan, tüm yaratılmış varlıklar içinde en değerli olandır. Bu nedenle aşağıdaki ilk beytinde insanı, gözdeki siyahlıkla; İslâm Peygamberi’ni ise gözün görmesine vesile olan nurla nitelendirmiştir. Ayrıca şairin ikinci beytinde de vurguladığı bir diğer özelliği ise insanı insan yapan şeyin onun özünde barındırdığı “ruh” olduğudur:

Sevâd-ı dîdedür ekvân u merdümü insân

İçinde merdümün âl-i Resûl nûr-ı basar (K 14/ 190)

(Âlemler ve yaratılmışlar içinde insan, gözdeki siyahlıktır. Hz. Muhammed’in ailesi de (gözdeki siyahlık olan) insanın (içindeki) göz nurudur.)

Keremlû olmasa âdem beşer degül hardur

Sadev hazefdür içinde ger olmasa gevher (K 14/ 207)

(İnsan (ruh ile) lütuflu olmasa insanoğlu değil, değersizdir. (Öyle de) eğer sedef taşının içinde cevher olmasa topraktır.)

Âşık Çelebi Divanı’nda da insan tipi “sevgili”, “âşık” ve “rakip” üçlemesi şeklinde başlıklar ile zikredilmiştir.

2.3.2. Sevgili

Sevgili, divan şiirinin şekillenmesini sağlayan merkezi konumda olan birinci kişidir. “Cân, cânâne, dildâr, şâh, ma’şûk, hüsrev, sultan, âfitâb, mâh, dîlrübâ, habib, mahbûb, hûb, hûbân, melek, sâkî, perî” gibi adlandırmalar ile beyitlerde hitap edilen ve istiâre yoluyla konu edilendir. Bununla birlikte sevgili, genellikle âşıklarına zulmeden, onların cânlarını alan, eziyet eden zâlim bir kişiliğe de sahiptir. Bu tür davranışlar sergilese dâhi kimse ona hesâp soramaz, yaptıklarından sorumlu tutulamaz. Tam aksine sevgilinin bu eziyetleri âşıklar için bir nimet mahiyetine sahiptir. Âşıklarına zulmetmekten, acı çektirmekten, ağlatmaktan da zevk alır. Klasik edebiyatta sevgili

daima en yüksekte olan kişi olarak kabul edilir. *Âşık Çelebi Divanı*’nda da güzellik unsurları, hareketleri ile isimlendirilmiş ve konu edilmiştir (Pala, 2004: 401-402).

2.3.2.1. Genel Olarak Sevgili

Âşık Çelebi, *Divan*’ında sevgiliyi, “beg, cânân, cânâne, dilber, dildâr, dil-rubâ, dost, gonce-dehen, gonce-i handân, güzel hânım/ güzelim/ hûb, hercâyî, hûnî, ‘Îsâ-dehen/ ‘Îsâ-nefes, meh/mâh, melek, mihr, nâzenîn, nigâr, pâdişâh/ sultân/ şâh, perî, sanem, serv, sevdüğüm, tabîb, tersâ-beçe, yâr” gibi isimlerle zikretmiştir.

2.3.2.1.1. Beg

Divan şiirinde, âşığın gözünde sevgili ne kadar yüksek bir makama sahipse kendisi de o kadar aşağı bir konumdadır. Aşağıdaki beytinde kendini âşık olarak konumlandıran şair, sevgilisini bey ve padişah olarak nitelendirmiştir. Sevgisiyle yanmış olan âşık, ihsan edip kendisini gölge gibi yerlere atmaması için niyazda bulunmuştur:

Yanmışuz mihrün ile lutf idüp sâye gibi

Yirlere çalma bizi hay begüm pâdişehüm (G 33/ 4)

(Hay beyim, padişahım! Sevgin ile yanmışız, ihsan edip gölge gibi bizi yerlere çalma.)

2.3.2.1.2. Cânân

Cânân; hem sevgili veya sevilen kadın hem de tasavvufi anlamda Allah’ı ifade eden bir kavramdır. Aşağıdaki beyitlerinde şair, sevgiliyi “cânân” adlandırmasıyla konu edinmiştir. İlk beyitte sevgilinin sohbetine duyulan istek dile getirilmiş; ona kavuşamamanın verdiği ayrılık acısı ile âşığın mecazen ölüp gittiği ifade edilmiştir. İkinci beyitte âşığın, sevgili uğruna feda edecek tek mal varlığının canı olduğu vurgulanmış; sevgili canını isterse düşünmeden onu kurban etmesi gerektiği söylenilmiştir. Son beyitte ise gönlün, yara dolu olmasının bile âşığı, sevgilinin kederi ve derdinden vazgeçiremeyeceği ön plana çıkarılmıştır:

Heves-i sohbet-i cânân ile öldüm gitdüm

İrmedüm vuslata hicrân ile öldüm gitdüm (G 9/ 1)

(Sevgilinin sohbetinin isteği ile öldüm gittim. (Sevgilinin) kavuşmasına ulaşamadım, ayrılık acısı ile öldüm gittim.)

Seni öldürmek istese cânân

Eyle şükrâne cânunu kurbân (G 49/ 1)

(Sevgili seni öldürmek istese cânını, (nimeti verene) teşekkür alâmeti (olarak) kurban et.)

Sîne pür-dâg olsa dil derd ü gam-ı cânân arar

Etmegin tenhâ yimez elbetde bir mihmân arar (G 94/ 1)

(Gönül, yaralı olsa (da) dil, sevgilinin kederini ve derdini arar. Ekmeğini tek yemez elbette bir misafir arar.)

2.3.2.1.3. Cânâne

Sözlükte “sevgili” anlamına gelen “cânâne” tabirinin yer aldığı aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi, kederli hâli sebebiyle ayaklar altına alınsa bile eğer bu hâli, sevgilinin yolunun toprağı saydığı takdirde bundan gurur duyacağını ifade etmiştir:

Topragum sürme ola çeşm-i ulu'l-ebsâra

Dise cânâne bu pâ-mâl-i gama gerd-i rehüm (G 33/ 3)

(Sevgili, “Bu kederin ayaklar altına aldığı yol tozu, yolumun toprağı” dese toprağı, görüş kabiliyetinde olan kimselerin gözlerine sürme olsun.)

2.3.2.1.4. Dilber

Dilber, gönlü kendine çeken güzel sevgili demektir. Aşağıdaki beyitlerinde sevgiliyi bu şekilde adlandıran şair, ilk beytinde onu, âşığının gözünü iğne ile çıkarmaya azmetmiş biri olarak tasavvur etmiştir. İkinci beytinde sevgilinin saçlarının, âşığın gönlüne sancak diktiğini; yan bakışının ise yaralayıcı mahiyetiyle cânında bir yara açtığını dile getirmiştir. Üçüncü beyitte ise sevgilinin, kendisi için ağlayan âşığının gözlerini cennetten akan iki kaynak şeklinde nitelendirdiği söylenilmiştir:

Altûn ıgneyle çıkarmak kasd idüp dilber gözüm

Eylemiş peykân-ı tîr-i cân-sitânın zer-nişân (G 50/ 2)

(Sevgili, altın iğneyle gözümü çıkarmaya kastedip can çıkarıcı (olan kirpik) oklarının ucunu altından nişanlı etmiş.)

Dikdi zülfün dilde sancak urdı gamzen câna zahm

‘Âşika şimden gerü kıyma emân dilber emân (G 50/ 5)

(Aman gönlü kendine çeken güzel sevgili aman, saçın gönülde sancak dikti. Yan bakışın cânâ yara açtı. Şimdiden sonra Âşığa kıyma.)

Kuhsâr-ı serde dîde-i giryânlarum görüp

Dilber didi “hunâlike ‘aynâni tecriyân”⁴⁵ (G 51/ 3)

(Gönlü kendine çeken (sevgili), dağın zirvesinde ağlayan gözlerimi görüp “Orada cennetlerden akan iki pınar vardır.” dedi.)

2.3.2.1.5. Dildâr

Gönlü kendisine bağlayan sevgili anlamındaki “dildâr” ifadesi, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde zikredilmektedir. İlk beyitte gönlü kendisine bağlayan sevgilinin gönlünün çok sert olan bir mermer taşına benzetilmesiyle âşığın âhının, ona tesir etmediği dile getirilmiştir. İkinci beyitte sevgilinin, âşığının inci gibi parlak gözlerine değer vermediğinden yakınılmıştır. Üçüncü beyitte ise âşığın gönlünün, sevgiliyi bir peri olarak görme durumu ele alınmıştır:

Âh-ı ‘Âşık âh kim kâr eylemez hergiz sana

Ey dil-i dildâr sen benzer ki seng-i hâresin (G 63/ 8)

(Ey gönlü kendisine bağlayan sevgilinin gönlü! Sen ki çok sert mermer taşına benzersin, Âşık’ın âhı sana asla bir şey yapamaz.)

Göz boncuğuna saymaz o dil-dâr dirîgâ

Çeşmüm gam-ı la’li ile dirler ki dürîdür (G 93/ 4)

(Çok yazık ki! Gözüm, la’l taşının kederi ile inci gibi parlaktır derler (fakat) gönlü kendisine bağlamış olan sevgili, (onu) göz boncuğuna (dahi) saymaz.)

Dil-dâre gönül perî demişsin

Benzer gözüne görünecek var (G 100/ 2)

(Gönül! Gönlü kendisine bağlayan sevgiliye perî demişsin. Öyle görünüyor ki gözüne görünecek var.)

2.3.2.1.6. Dil-Rubâ

Dil-rubâ; gönül kapan, herkesi kendine bağlayan, âşık olunan (güzel) anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte gönlü kapan sevgilinin, toprak altında olması

⁴⁵*Kur’ân-ı Kerîm*: Rahman 55/ 50: “Orada cennetlerden akan iki kaynak vardır.”

sebebiyle âşık konumunda olan şairin, dünyaya dair hiçbir sevgi taşımadığı belirtilmiştir. İkinci beyitte ise sevgilinin saçlarının kokusunu andıran sümbül ve reyhan kokusunu daima hissetmek isteyen âşık, felekten kendisini bu çiçek ve bitkilerin çömleği hâline getirmesini istemektedir:

Bagalde kîse-i zer dilde hubb-ı dünyâ yok

Surâhî der-bagal u 'ışk-ı dil-rubâ der-ber (K 14/ 251)

(Koltukta altın para kesesi, gönülde dünya sevgisi yok. (Çünkü) koltuk altında sürâhi ve gönlü kapan sevgili toprakta.)

Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek

Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zûlf-i dil-rübâ (G 1/ 2)

(Felek, toprağımı reyhânın ve sümbülün çömleği yapsın. Gönül kapan güzel sevgilinin saç kokusunun havası başımdan gitmesin.)

2.3.2.1.7. Dost

Divan şiirinde dost olarak nitelendirilen sevgili, yakınlık kurulan kişi olarak nitelendirilmektedir. Aşağıdaki beytinde de sevgiliyi dost şeklinde vasıflandıran Âşık Çelebi, sevgilinin yüzündeki siyah beninin aşk hastasını usandırması durumunda, onun saçlarının âşığı için tavus kuşunun tüylerinden yapılmış bir yelpaze gibi olabileceğini ifade etmiştir:

Haste-i 'ışkı uşandursa hayâl-i hâl-i dost

'Aks-i zûlf olur meges-rân şehper-i tâvûsdan (G 55/ 2)

(Dost (olan sevgilinin) esmer küçük beninin hayali, aşk hastasını usandırsa (da) (sevgilinin) saçının görünen hayali, tavus kuşunun en uzun tüyünden yelpaze olur.)

2.3.2.1.8. Gonca-Dehen

Klasik Türk şiirinde sevgili, âşık konumundaki şairler tarafından çeşitli şekillerde nitelendirilmiştir. Gonca ağızlı, ağzı küçük ve güzel olan mânâlarında olan “gonce-dehen” de sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak ağzı için kullanılan bir adlandırmadır. Âşık Çelebi’nin beytinde de sevgiliye hitap edilirken bu ifade kullanılmıştır:

Jâledür dimiş dür-i dendânun ey gonce-dehen

Gonceye incinme ana agzına oldur düşen (G 64/ 1)

(Ey gonca ağızlı (olan sevgili)! Dışının incisi (için) çiy tanesidir demiş. Ona (ve) goncaya kırılma. Ağzına düşen odur.)

2.3.2.1.9. Gonca-i Handân

“Gülüşi goncanın açılışı gibi olan sevgili” anlamına gelen “gonce-i handân” ifadesi, şairin aşağıdaki beytinde geçmektedir. Bir beytinde sevgiliyi bu yönüyle zikreden şair, âşıkların da kederle gül gibi bağırılarını açmaları durumunda sineleri içinden “gonca gülüşlü” sevgilinin çıkacağını belirtmiştir:

Seher çâk-ı girîbân idelüm şevk ile gül gibi

Lihâf-ı sebzedden tek gonca-i handânumuz çıksun (G 66/ 4)

(Şafak vakti şiddetli arzu ile gül gibi üzüntü ve kederle yaka parçalayalım (ki) kökteki tohumun kabuğundan sadece gülüşü gonca açılışı gibi olan sevgili çıksın.)

2.3.2.1.10. Güzel Hânum, Güzelim, Hûb

Divan şiirinde sevgili, her zaman en güzel olan kişi olarak tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde sevgiliyi “güzel hanım” olarak nitelendirmiş ve yan bakışıyla hasta olan âşıklarına tedâvi kılmasını rica etmiştir. İkinci beytinde ise “güzelim” hitabıyla seslenilen ma’şûk, Rûm ili olarak tasavvur edilen yanağı ve kulağında yer alan siyah beniyle betimlenmiştir. Üçüncü beyitte ise Farsça güzel mânâsında olan “hûb” kavramı sevgili için kullanılmış; onu sevmeyen kimsenin ya âşık ya da veli olabileceği dile getirilmiştir:

Gehî gamzenle bîmâr olana handenle tîmâr it

Yazıkdur kullara kıyma igende hey güzel hânum (G 47/ 4)

(Ey güzel hanım! Bazen yan bakışın ile hasta olana gülüşünle tedavi kıl. Yazıktır, kullara veremde kıyma.)

Benler olsa güzelüm n’ola benâgûşunda

Rûm ilidür ruhun uç ilini begler bekler (G 96/ 3)

(Güzelim! Kulağının küpe takılan kısmında benler olsa ne olur? (Zîra) yanağın Rûm ilidir. Uç ilini beyler bekler.)

Hep yirinde çeşm ü ebrû kadd ü pehlû reng-i rû

Sevmiyen ol hûbı ‘Âşık yâ velîdür yâ velî (G 14/ 5)

(Göz ve kaşı, vücudunun yan tarafları ve boyu, yüzünün şekli hep yerinde fakat o güzeli sevmeyen ya Âşık ya da velidir.)

2.3.2.1.11. Hercâyî

“Hercâyî” kelimesi, sözlükte “sözünden ve kararlarından kolayca dönüveren, sebatsız ve kararsız kimse” anlamında yer almaktadır. Şair de sevgiliyi beytinde “hercâyî” şeklinde nitelendirmiş; gönül aynasının yüz parça kırığının her birisinde sevgiliyi gördüğünü ifade etmiştir:

Sana hercâyî disem tan mı ki gördüm ben seni

Her şikest içre bu mir'ât-ı dil-i sad-pâreden (G 60/ 3)

(Sana kararsız desem ayıp mı ki? (Zîra) ben, seni bu yüz parça gönül aynasından her kırık içinde gördüm.)

2.3.2.1.12. Hûnî

Sevgilinin güzellik unsurlarının savaş ve kesici aletlerle ilişkilendirilmesi sebebiyle sevgili için “hûnî” yani “kan dökmeye alışık, zâlim, katil” tabiri kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgili, hem rakipleri hem de âşığı aynı zamanda öldürdüğü için şair tarafından kan dökücü bir kâtil olarak vasıflandırılmıştır:

Öldürüp agyârı reşk ile beni itdün helâk

İtdün ey hûnî yine bir demde kan üstüne kan (G 50/ 3)

(Ey kâtil (gibi kan döken sevgili)! Düşmanları kıskançlıkla öldürüp beni (de) öldürdün. Yine bir anda kan üstüne kan döktün.)

2.3.2.1.13. Îsâ-Dehen, Îsâ-Nefes

Divan şiirinde Hz. İsa'nın nefesinin ölüleri diriltme mucizesi ile sevgilinin dudaklarının cân bağışlayıcı özelliği birlikte zikredilmektedir (Pala, 2004: 235-236). Aşağıdaki birinci beyitte sevgiliyi “Îsâ ağızlı” olarak isimlendiren şair, onun aşk derdiyle ölen âşıkları sonsuz bir hayata kavuşturacağını belirtmiştir. İkinci beyitte ise Âşık Çelebi, sevgiliyi bu kez “Îsâ-nefes” olarak niteleyerek; mezarı üzerinde nişâne olarak çıkan hasret yaralarına sevgilinin, iyileştirici nefesiyle şifâ kılmasını istemektedir:

Hâşeli 'llâh kim gam-ı 'ışkun ile cân viren ola

Belki ey 'Îsâ-dehen bulur hayât-ı câvidân (G 52/ 8)

(Ey Hz. İsa ağızlı (olan sevgili)! Allah göstermesin kim aşkının kederi ile cân veren olsa belki ebedî hayatı bulur.)

Bir du'â eyle yolun düşerse ey 'İsâ-nefes

Dâg-ı hasretdür mezârumda olan yir yir nişân (G 52/ 5)

(Ey İsa nefesli (olan sevgili)! Yolun düşerse bir dua et (çünkü) mezarımın üstünde yer yer nişân olan hasret yarasıdır.)

2.3.2.1.14. Meh, Mâh (Meh-i Çâr-Deh, Meh-Rû)

Işık kaynağı olan ay, geceleri güzelleştiren unsurların başında gelir. Ayın nuruyla ve parlaklığıyla olan güzelliği ise sevgiliye benzetilmesine sebebiyet vermektedir. Sevgilinin bizzat kendisinin ay mahiyetinde olmasının yanı sıra güzellik unsurları olan yanağı ve yüzü de aya teşbih edilmektedir (Pala, 2004: 42). Aşağıdaki beyitlerinde sevgiliyi ayla ilişkilendiren şair, ilk beyitte “ayın on dördü gibi olan sevgili”, ikinci beyitte “ay gibi olan sevgili”, üçüncü beyitte de “ay yüzlü” şeklinde ma’şûğu tasvir etmiştir:

Bir nazar kılsa bana ger o meh-i çâr-dehüm

Mâh-ı nev tarf-ı felekde ola tarf-ı külehüm (G 33/ 1)

(Eğer o ayın on dördü (gibi olan sevgili) bana bir baksa yeni ay, gökyüzünün kenarında külâhımın ucu olsun.)

Semâ' idüp 'aceb mi raksa girsem şevk-i şâdîden

O meh 'uşşâka kasd-ı rahm idüp zikr-i vefâ eyler (G 105/ 2)

(Mutluluk keyfinden âyin edip dansa dalsam acayip mi? (Zîra) o ay (gibi olan sevgili), âşıklara merhameti niyet edip vefâ zikri eder.)

Pertev-i mihr ü muhabbet ki dile lâmi' olur

Gün gibi mihrüm o meh-rûya benüm şâyi' olur (Tcb. I/ 2/ 1)

(Sevdâ ve sevgi parlaklığı ki gönüle parlayan olur (o zaman) benim o ay yüzlüye (olan) sevgim gün gibi herkesçe bilinir olur.)

2.3.2.1.15. Melek

Divan şiirinde sevgili, üstün tutulması nedeniyle meleklere benzetilmektedir. Aşağıdaki beytinde sevgiliyi bir melek olarak tasvir eden Âşık Çelebi, peri yüzlü olan

melek özelliğindeki sevgilinin, düşman ve şeytan mahiyetindeki tüm kötü kişileri âşıklardan daha üstün tuttuğundan yakınmaktadır:

Buna âdem nice katlana ki her Ehremeni

O perî yüzli melek göz göre bizden yegler (G 96/ 4)

(O peri yüzli melek (gibi olan sevgili), göz göre göre her şeytanı bizden üstün tutar. İnsan buna nasıl dayansın ki?)

2.3.2.1.16. Mihr (Mihr-i Nûr-Efşân, Âfitâb)

Sevgili, güzelliği ve göz kamaştırıcı parlaklığıyla dünyaya ışıklar saçan güneşe benzetilir. Aşağıdaki ilk beyitte sevgiliyi istiâre sanatıyla güneş olarak adlandıran şair, hâl ehlinin, bu güneş gibi olan sevgilinin meclisinde cânlarını fedâ ettiklerini dile getirmiştir. İkinci beyitte ise Âşık Çelebi, karanlık ev ile sevgilinin nur saçan bir güneş olması arasında tezatlık kurarak; âşıkların, sevgilinin o karanlık evden nur saçarak çıkmasını beklediklerini ifade etmiştir. Üçüncü beyitte sevgili, parlak bir güneş; rakip ise güneşe yakın olan Merih gezegeni olarak istiâre yoluyla tasvir edilmiştir:

Her tolusu bedr olur her cur'asıdur bir hilâl

Bezmine cânlar virür ol âfitâbun ehl-i hâl (G 28/ 1)

(Her içki ile doldurulmuş kadehi dolunay olur, her bir hilâl (de) yudumudur. O güneş (gibi olan sevgilinin) meclisine hâl ehli cânlar verir.)

Tururlar sâye-i dîvârlarda muntazır 'uşşâk

Sehâb-ı hânedan tâ mihr-i nûr-efşânumuz çıksun (G 66/ 3)

(Nur saçan güneş (gibi olan sevgilimiz) evin karanlığından çıksın (diye) (onu) bekleyen âşıklar, duvarların gölgesinde o zamana kadar dururlar.)

Rakîb ol âfitâba karşı kendiye mekân itmiş

Gören dir mihr-i rahşân ile Mirrîh ıktırân itmiş (G 112/ 1)

(Sevgiliye âşık olan düşman, o güneş (gibi olan sevgiliye) karşı kendisine mekân etmiş. Gören parlak Güneş ile Merih gezegeni yaklaşmış der.)

2.3.2.1.17. Nâzenîn

Klasik şiirde sevgili, âşıklarını beğenmiyor gibi görünen nazlı tavrıyla ön plana çıkmaktadır. Beytinde de sevgiliyi, bu edası sebebiyle nâzenîn olarak adlandıran Âşık Çelebi, bir âşık olarak bir gün dahi olsun ona kavuşma isteğinde olduğunu belirtmiştir:

‘İyd-ı vashuna irüp birgün nisâr idem dirüm

Çekdiğüm yıllarla ‘ömr-i nâzenînün minnetin (G 72/ 3)

(Yıllarca ömür iyiliğini çektiğim nazlı (sevgilinin), bir gün kavuşma bayramına ulaşip düğünde para saçayım derim.)

2.3.2.1.18. Nigâr

“Nigâr” kelimesi, resim gibi güzel olan sevgili mânâsına gelmektedir. Beyitlerinde sevgili için bu isimlendirmeyi yapan Âşık Çelebi, aşağıdaki birinci beytinde bahçıvana seslenerek gül ve reyhan yetiştirmesinin anlamsız olduğunu; resim gibi güzel olan sevgilinin saçları ve yanağı gibi bir çiçek ve bitki yetiştirmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. İkinci beytinde ise âşıkların, resim gibi olan sevgilinin bulunduğu yerin ve güzel yüzünün arzusunda olduğunu vurgulamıştır. Üçüncü beytine bakıldığında âşığın gönlü, sevgilinin sümbül gibi olan saçlarının ve lülelerinin hayalinin olduğu bir gül bahçesi niteliğinde ele alınmıştır:

Bana besdür ruh-ı zîbâ ile gîsû-yı nigâr

Bâgbânâ suya ur sen güli reyhânı ek (G 20/ 4)

(Ey bahçıvan! (İstediğin kadar) güle su ver, reyhânı ek. Resim gibi güzel olan sevgilinin yanağı ve omzuna dökülen saçları bana yeter.)

Cennet-i kûyunla didârın durur maksûdumuz

Virmek Allâhun hele bizden nigârâ istemek (G 22/ 4)

(Ey resim gibi güzel sevgili! Güzelliğin ve bulunduğun yerin cenneti bizim asıl arzumuz. Bize düşen seni istemektir, vermek ise Allah’tandır.)

Gülşen-i sîne hayâl-i sünbül-i cânân ile

Bir gülistândur tolu şeb-bû ile zülf-i nigâr (G 82/ 2)

(Gönül bahçesi, sevgilinin sümbüllerinin hayali, resim gibi güzel sevgilinin saç lüleleri ve şebboy bitkisi ile dolu bir gül bahçesidir.)

2.3.2.1.19. Pâdişah, Sultân, Şâh

Divan şiirinde şairler için padişah da sultan da sevgilidir. Bu mevkiye sevgiliyi bırakan Âşık Çelebi de aşağıda yer alan beyitlerinin ilkinde “padişahım” ifadesiyle sevgiliye seslenmekte ve âşığın âh kılıcı ile aşk diyarını teslim aldığına değinmektedir. İkinci beyitte ise sevgili, “aşk padişahı” olarak adlandırılmaktadır. Son beyitte ise sevgiliye “şâhum” diye hitap eden âşık, ayrılık zindanına atılma sebebini sorgulamaktadır:

Müsellem oldu bana tîg-i âhumla diyâr-ı ‘ışk

Ben oldum devletünde pâdişâhum şehriyâr-ı ‘ışk (G 76/ 1)

(Pâdişâhım! Aşk diyârı, âhımın kılıcı ile teslim oldu. (Böylece) ben devletinde aşk hükümdarı oldum.)

‘Âşika şeydâyılık rûsvâyılık bed-nâmlık

Pâdişâh-ı ‘ışkdan teşrîfdür bayrâmlık (G 78/ 1)

(Aşk pâdişâhından âşika divânelik, rezillik (ve) kötü şöretlik, bayramlık şeref vermedir.)

Beni zindân-ı hicrâna salup habs eyledün şâhum

Günâhum n’eydi bilsem sevdüğüm ikrârdan gayrı (G 15/ 3)

(Şâhım! Beni ayrılık zindanına bırakıp hapsettin. Sevdüğüm! Bilsem günahım itiraf etmemden başka neydi?)

2.3.2.1.20. Perî

Güzellikleri ve çekicilikleriyle bilinen periler, cinlerin dişilerinin isimleridir. İnsanları âşık edebilmeleri sebebiyle divan şiirindeki sevgiliyle aynı özelliklere sahiptirler (Pala, 2004: 369). Aşağıdaki beyitlerinde de sevgiliyi, peri olarak adlandıran Âşık Çelebi, ilk beytinde peri mahiyetinde olan sevgilinin, sürekli yaş akıtan iki akarsu şeklindeki gözlerinde hayalinin bulunmasını perilerin akarsu çevresini kendilerine mekân edinme durumlarına bağlamıştır. İkinci beytinde sevgiliye peri olarak seslenen şair, onun varlığı söz konusu iken kimseye yalvarmayacağını belirtmiştir. Üçüncü beytinde ise sevgilinin eziyetinin ve sıkıntısının değerini bildiğini dile getiren Âşık Çelebi, bundan dolayı ma’şûğun daima kendisine zulmettiğinden bahsetmiştir:

Kaldı çeşmümde hayâlün ey melekler manzarı

Gerçek imiş cây idinür cûyı dirlerdi perî (G 11/ 1)

(Ey melekler çehresi! Gözümde hayalin kaldı. (O) perî, akarsuyu yer edinirmiş derlerdi, gerçekmiş.)

Kime boynum uzadam koyup kemend-i zülfünü

Ey perî kime varup ağız egem sen var iken (G 64/ 3)

(Ey peri! Sen varken kime yalvarıp (bir şey) isteyeyim? Saçının kemendini bırakıp kime boynumu uzatayım?)

Bilür 'Âşık bilür cevır ü cefânun kıymet ü kadrin

Anunçün ol perî cevır ü cefâyı hep bana eyler (G 105/ 6)

(Eziyet ve sıkıntının, kıymet ve değerini Âşık bilir. Onun için o peri, eziyet ve sıkıntıyı hep bana eder.)

2.3.2.1.21. Sanem

Kiliselerin duvarlarındaki işlemlerle sevgilinin güzelliği arasında ilişki kurularak divan şiirinde sevgili, “sanem” olarak adlandırılmaktadır (Pala, 2004: 78-79). Aşağıdaki beyitlerde de şairin, ma’şuğunu sanem olarak ele alıp konu ettiği görülmektedir. Birinci beyitte put gibi güzel olan sevgiliye nidâ sanatıyla hitap eden Âşık Çelebi, hiçbir denizin, aşk serüvenini yansıtan gözyaşı deniziyle kıyas edilemeyeceğini vurgulamıştır. İkinci beytinde sevgilinin pehlûlarının, parlaklığı sebebiyle gümüş ve altın gibi unsurlarla birlikte ele alındığına şahit olunmaktadır. Üçüncü beytinde ise bir dönem putlara ev sahipliği yapan Kâ’be, put gibi güzel olan sevgiliyle birlikte zikredilmiştir:

Yitmiş iki dereden su getirürse deryâ

Mâcerâ-yı yem-i eşkümler ne nisbet sanemâ (G 3/ 1)

(Ey put gibi güzel sevgili! Deniz, yetmiş iki dereden su getirirse (dâhi) gözyaşım denizinin aşk serüvenine nasıl nispet (olur)?)

'Âşık iderse sîm ü zerin kim ki der-miyân

Pehlû-keş olur ol saneme hançeri gibi (G 18/ 5)

(Âşık, o put gibi güzel sevgiliye ortada altın ve gümüş saçarsa (sevgilinin) yanlarından çekilen hançeri gibi olur.)

Bilünür 'âşık u agyâr işigünde ne şekk

Ki dimişler sanemâ Ka'beyi merdâna mihek (G 20/ 1)

(Ey put gibi güzel olan sevgili! Kâ'be'yi yiğitlere mihenk (olarak) demişler. (O hâlde) âşığın ve rakibin kapısında ne şüphe bilinir (ki)?)

2.3.2.1.22. Serv

Klasik şiirde sevgili, boyu ve nazı ile salınarak yürüyüşü sebebiyle selvi ağacına benzetilir. Rüzgârla sağa ve sola salınan selvi, sevgilinin edâlî ve salınarak yürüyüşünü anımsatmaktadır (Pala, 2004: 400). Âşık Çelebi de beyitlerinde sevgiliyi servi olarak isimlendirmiş ve onu dik duruşu ile ele almıştır:

Sürinsün der peyünce sâye-veş üftâde 'âşıklar

Benüm serv-i revânum sûy-ı gülzâre hırâmân ol (G 38/ 2)

(Benim yürüyen servi (gibi olan sevgilim), düşmüş âşıklar, gölge gibi ardınca sürünsün der. (Sevgili sen) gülbahçesi tarafına salına salına yürüyen ol.)

Ölicez zeyn idün nergisle gülle kabrüm etrâfın

O serviün reh-güzârından yana tâ göz kulag olsun (G 67/ 2)

(Ölünce kabrimin etrafını nergis (ve) gül ile süsleyin (ki) o servi (gibi olan sevgilinin) geçtiği yoldan tarafa kadar göz kulak olsun.)

Kimseye baş egmemek ister o serv-i ser-fîrâz

Anun için 'Âşık-ı üftâdeye virmez selâm (G 30/ 4)

(O yükselere uzanan servi (olan sevgili), kimseye baş eğmemek ister onun için düşmüş Âşık'a selâm vermez.)

2.3.2.1.23. Sevdüğüm

Âşık Çelebi'nin de değindiği gibi divan şiirinde en çok sevilen kişi sevgilidir. Nitekim aşağıdaki beyitte de sevgiliye “sevdüğüm” şeklinde seslenilmiştir:

Beni zindân-ı hicrâna salup habs eyledün şâhum

Günâhum n'eydi bilsem sevdüğüm ikrârdan gayrı (G 15/ 3)

(Şâhım! Beni ayrılık zindanına bırakıp hapsettin. Sevdığım! Bilsem günahım itiraf etmemden başka neydi?)

2.3.2.1.24. Tabîb

Klasik şiirde aşk hastası konumunda olan âşığın, hastalığına şifa bulan ve devâ olan tek kişi sevgilidir (Pala, 2004: 435). Beytinde sevgiliyi “doktor” olarak ele almış olan şair, sevgilinin aşkından öldüğünü dile getirerek vaziyetini ma’şuğa bildirmiştir:

İşigün taşını yasdanmaz olmayan sana ‘âşık

Meseldür kim tabîbâ sag olan baş istemez yasdık (G 77/ 1)

(Ey doktor (gibi olan sevgili)! Sana âşık olmayan eşiğinin taşına yaslanmaz ki “sağ olan baş yastık istemez.” atasözüdür.)

2.3.2.1.25. Tersâ-Beçe

“Tersâ-beçe”, Hristiyan anlamına gelmektedir Beyitte sevgilinin Hristiyan olması durumu söz konusu edilmiş ve Hristiyanlığa ait kuşak unsuruna da değinilmiştir. Fitilin, mumun ateşinden çıkan dumanla kararmasıyla şairin nurundan çıkan parlaklığının duman siyahında aydınlığını kaybeden bir âteşpereste dönüşmesi arasında benzeşim kurulmuştur:

Fetili şem’e zünnâr itdün ey tersâ-beçe benzer

Girüp dūd-ı siyâha mug gibidür nâr-ı nûrum var (G 87/ 4)

(Ey Hristiyan (sevgili)! Fitili muma kuşak ettin. (Bu) nur ateşimin siyah dumana girip âteşe tapan gibi (olmasına) benzerdir.)

2.3.2.1.26. Yâr

“Yâr”, sevgili anlamına gelir ve divan edebiyatında ma’şuk için en yaygın kullanılan ifadelerden biridir. Âşık Çelebi’nin de aşağıdaki beyitlerinde sevgili için bu isimlendirmeye başvurduğu görülmektedir:

Hâr u hâşak-ı der-i yâri getürdükce sabâ

Kabriüm üstinde bulur serv ü semen neşv ü nemâ (G 2/ 1)

(Tan yeli, sevgilinin kapısından çöp ve diken getirdikçe kabrimin üstünde yasemin ve servi büyür.)

Öykünelden berü kad-ı yâre

Nergisiün servi göreceğ gözi yok (G 79/ 2)

(Sevgilinin boyuna benzemek istediğinden beri nergisin, servi görecek gözü yok.)

Tecellî-i cemâl-i yâre bî-tâkat olur benzer

Seher geh Tûr-ı Sînâ gibi 'Âşık sîne çâk eyler (G 106/ 5)

(Âşık'ın gönlü, sevgilinin güzelliğinin görünmesiyle hâlsiz olur. (Bu hâliyle) seher vaktinde (Allah'ın cemâlinin karşısında) kendisini parçalayan Sînâ Dağı'na benzer.)

2.3.2.2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler

2.3.2.2.1. Gül

Rengi, kokusu ve tazeliğiyle gül, baharın gelişiyi gül bahçesinin en gözde unsurudur (Pala, 2004: 171). Divan şiirinin vazgeçilmez unsuru olan sevgili de sıklıkla güle teşbih edilmektedir. Aşağıdaki beyitte âşık mahiyetindeki şairin, sevgiliyi kendisine hiç yüz vermemesi nedeniyle goncaya; diken konumundaki düşmanlar ile olan yakınlığından ötürü de güle benzettiği görülmektedir:

Diş sırtmaz ağız açmaz gonca gibi bana yâr

Salınur gül gibi ammâ hâr ile oynar güler (G 99/ 4)

(Sevgili, gonca gibi bana diş sırtmaz, ağzını açmaz ama gül gibi diken ile salınır, oynar (ve) güler.)

2.3.2.2.2. Kamer-Ruh, Kamer-Ruhsâre, Meh-Ruhsâr, Meh-Pâre

Sevgilinin yüzü ve yanağı, parlaklığı ve ışık saçması sebebiyle divan şiirinde aya benzetilmektedir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beyitlerinde sevgiliye “ay yanaklı” ve “yanağının ayına güneş ve Satürn gezegeni talip olan (sevgili)” şekillerinde hitap etmiştir:

Degül şeb ey kamer-ruh sen güneş yüzli firâkından

Bir âh-ı sûz-nâk itdüm ki âfâkı duhân tutdı (G 10/ 3)

(Ey ay yanaklı (sevgili)! Gece değil, sen güneş yüzünün ayrılığından (öyle) bir yakıcı âh ettim ki ufukları duman kapladı.)

Ey meh-i ruhsârûna hûrşîd ü keyvân müşteri

Kangı dürcün gevherisin kangı burcun ahteri (G 12/ 1)

(Ey yanağının ayına Güneş ve Satürn gezegeni talip olan (sevgili)! Hangi mücevher kutusunun mücevherisin? Hangi takımyıldızının yıldızısın?)

2.3.2.2.3. Hz.Yûsuf

Muhteşem güzelliği sebebiyle divan şiirinde en çok adı geçen peygamber Hz. Yûsuf'tur (Pala, 2004: 484). Divan şiirinde de güzellik denilince sevgilinin ön planda olması nedeniyle ma'şuk ile Hz. Yûsuf arasında bağ kurulur. Âşığın Hz. Ya'kûb, sevgilinin ise Hz. Yûsuf olarak ele alındığı aşağıdaki beyitte şair, Hz. Yûsûf kıssasına gönderme yapmıştır:

Beni Ya 'kûb-veş beytü 'l hazende ko melûl u zâr

Yûri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya'kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır'a var, sultan ol.)

2.3.3. Sevgilide Güzellik Unsurları

Klasik şiirde sevgili; gözleri, ağzı, yüzünün hat çizgisi, burnu, beli gibi unsurları ile bir bütünlük içerisinde çeşitli benzetmelerle konu edilmektedir.

2.3.3.1. Ağız

Divan şiirinde sevgilinin ağzı, küçük olmasıyla “mim harfi”, “zerre” ve “gonca” olarak; renginden kaynaklı da “gül”, “kiraz”, “la'l taşı” ve “şarap” şeklinde tasvir edilmektedir. Ayrıca hayat bahşetmesi sebebiyle sevgilinin ağzı, “Îsâ-dehen” ve “âb-ı hayat” mahiyetinde zikredilmektedir. Tatlılık yönüyle ise cennette var olduğuna inanılan baldan tatlı şerbetler özelliğine de büründürülmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 271-272).

Âşık Çelebi'nin ise divanındaki beyitlerinde sevgilinin ağzına, “gonce” ve “Îsâ-dehen” isimleriyle yer verdiği görülmektedir.

2.3.3.1.1. Gonca

Goncanın açılmamış gül olması ve küçüklüğü sebebiyle divan şiirinde sevgilinin ağzının en çok benzetildiği bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 275). *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerde de sevgilinin ağzı, gonca olarak adlandırılmıştır:

Dimişler kim ferâgat itdi 'ışk u meşkden 'Âşık

Gelüp gonca-dehenler nâz ile dimişler andan ol (G 38/ 5)

(Âşık, güzel yazıdan ve aşktan el çekti demişler. Ondan (dolayı) ki o gonca ağızlılar gelip nâz ile demişler.)

Jâledür dimiş dūr-i dendânun ey gonca-dehen

Gonceye incinme ana agzına oldur düşen (G 64/ 1)

(Ey gonca ağızlı (olan sevgili)! Dışının incisi (için) çiy tanesidir demiş. Ona (ve) goncaya kırılma. Ağzına düşen odur.)

2.3.3.1.2. Îsâ-Dehen

Hız. İsa'nın bebekkenki küçücük ağzı, klasik divan şiirinde sevgilinin ağzının da son derece küçük olması nedeniyle yapılan teşbihlerde kullanılan bir benzetme ögesidir. Buna örnek olarak aşağıdaki beyitte dudaklarının ölümsüzlük suyunu ihtivâ etmesi sebebiyle sevgiliye “Ey Îsâ-dehen” şeklinde hitap edildiği görülmektedir:

Hâşeli'llâh kim gam-ı 'ışkun ile cân viren ola

Belki ey 'Îsâ-dehen bulur hayât-ı câvidân (G 52/ 8)

(Ey Hız. İsa ağızlı (olan sevgili)! Allah göstermesin kim aşkının kederi ile cân veren olsa belki ebedî hayatı bulur.)

2.3.3.2. Ben (Hâl)

Klasik şiirde sevgilinin “ben”i, güzel kokusu ve siyahlığı nedeniyle önemli güzellik unsurlarından biri sayılmış ve çeşitli benzetimlere yol açmıştır. Küçüklüğü ve siyahlığı sebebiyle tohum, çörek otu, karabiber ve karanfil şeklinde nitelendirilmiştir. Ayrıca âşıklarının gönlünde kargaşaya sebebiyet vermesiyle de “fitne” olarak da adlandırılmıştır (Erdoğan Taş, 2018: 241-242). Âşık Çelebi de *Divan*'ında, ben unsurundan “karabiber (fûlful)” ve “fitne” sıfatlarıyla bahsetmiştir.

2.3.3.2.1. Fitne

Sevgilinin yüzü ve yanakları, ayın evreleriyle ilişkilendirildiğinde bu evreler sırasında çıkan karışıklık, fitne çıkaran “ben” ile açıklanmaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 251). Beytinde de “ben” unsurunu bir fitne unsuru olarak nitelendiren şair, gönlün, sevgilinin saçına yönelmesi sırasında benlerinin bu yolculuğa engel olacak şekilde karışıklık çıkardığını dile getirmiştir:

Ser-i zülf ile gönül çıkmak olurdu başa

Benleri fitneden ammâ ki degüldür hâlî (G 16/ 2)

(Gönül, saç uçları ile başa çıkardı ama (sevgilinin) benleri, fitneden tenhâ değildir ki.)

2.3.3.2.2. Fülful

Fülful, karabiber mânâsına gelmektedir. Küçüklüğü ve siyah rengi sebebiyle sevgilinin beninin teşbih edildiği unsurlardan biri de karabiberdir. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin kulağının küpe takılan kısmı ile yüzünün gül kokusunu koklamaya çalışan âşığın burnundan, karabiber mahiyetinde olan beninin her şeyi getirdiği belirtilmiştir:

Gerçi kokdum gül gibi rûyun benâgûşun senün

Cümle burnumdan getürdi yine hâl-i fülfulün (G 24/ 3)

(Gerçi senin kulağına küpe taktığın kısmın (ve) yüzün gibi gül koktum. (Fakat) karabiber (niteliğindeki) benin, yine her şeyi burnumdan getirdi.)

2.3.3.3. Boy

Düzgün ve ölçülü bir görünüme sahip olan sevgilinin boyu, divan şairlerince serv, ‘ar’ar, şimşad, sanavber, çınar, tuba ve sidre ağaçları şeklinde tasvir edilmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 362). Âşık Çelebi de *Divan*’ında sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan boyu için servi ağacının ismine başvurmuştur.

2.3.3.3.1. Servi (Serv)

Divan şiirinde sevgilinin boyu sıkça servi ağacına benzetilir. Âşık Çelebi de beyitlerinde sevgilinin boyunu tasvir ederken “serv”, “serv-i âzâd” ve “serv-kad” gibi ifadeler kullanmıştır. İlk beyitte serbest bırakılmış bir servi gibi boyunun yürüyüşüyle sevgilinin, âşığın cânını adeta gölge gibi yanından düşkün bir hâlde sürüneceği dile getirilmiştir. İkinci beyitte servinin, ma’şûğun boyuna özenebilmesi için onun gibi güzel bir yürüyüşe sâhibi olması gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü beyitte ise âşığın kabri üzerindeki nergislerin kişileştirilerek gözcü oldukları ve servi boylu sevgilinin hangi gül bahçesinden geçeceğini gözledikleri söylenilmiştir:

Sürinür sâye-veş yanınca üftâde olup cânım

Yürise serv-i âzâdum hırâmânî hırâmânî (G 17/ 2)

(Serbest bırakılmış servi (olan sevgilim) salına salına yürüse cânım, yanında düşkün olup gölge gibi sürünür.)

Lebüne benzemege goncede güftâr gerek

Servde kaddüne öykünmege reftâr gerek (G 25/ 1)

(Goncada dudağına benzemek için söz gerek. Servide (ise) boyuna özenmek için yürüyüş gerek.)

Kangı gülşenden güzer ide diyü sen serv-kad

Kabrümün nergisleri etrâfa olmuş dide-bân (G 52/ 7)

(Servi boylu (sevgili) hangi gül bahçesinden geçer diye kabrimin nergisleri etrafa gözcü olmuş.)

2.3.3.4. Diş

Sevgilinin dişlerinin parlak oluşu ve sıralı dizilişi, klasik şiirde şairlerin çeşitli benzetmelere başvurmasına neden olmuştur. Diş bu durumda; inci, dolu tanesi, çiy tanesi, sin harfi, elmas parçası ve yıldız gibi unsurlarla betimlenmiştir (Erdoğan Taş, 2018: 285-292). Âşık Çelebi de *Divan*’ında sevgilinin dişleri için bu benzetmeler arasında en yaygın olan inciyi tercih etmiştir.

2.3.3.4.1. Dür

Parlaklığı ve değerli oluşuyla inci, klasik şiirde sevgilinin dişlerini betimlemek için sıkça kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte kişileştirilen bir goncanın, sevgilinin inci dişleri için “çiy tanesi” demesi konu edilmiştir:

Jâledür dimiş dür-i dendânun ey gonca-dehen

Gonceye incinme ana agzına oldur düşen (G 64/ 1)

(Ey gonca ağızlı (olan sevgili)! Dişinin incisi (için) çiy tanesidir demiş. Ona (ve) goncaya kırılma. Ağzına düşen odur.)

2.3.3.5. Dudak (Leb)

Sevgilinin dudağı klasik Türk şiirinde genellikle “leb” veya doğrudan “la’l” kavramlarıyla betimlenir. Kırmızı rengiyle la’l, akik, yakut, mercan ve kehrübar gibi değerli taşlara; tatlılığıyla ise şeker, kadayıf, şeker helvası ve gülbeşeker gibi tatlılığa sahip yiyeceklere benzetilir. Ayrıca su mahiyetine sahip oluşuyla da “âb-ı hayat” özelliğine büründürülür (Erdoğan Taş, 2018: 293-294). Çalışmamızdaki *Divan*’ın sahibi Âşık Çelebi de sevgilinin dudağını tasvir ederken “la’l” kavramını kullanmıştır.

2.3.3.5.1. La’l

Kırmızı ve değerli oluşuyla ön plana çıkan la’l taşı, divan şairlerince sevgilinin dudağı yerine kullanılarak çeşitli benzetmelere yön vermiştir (Erdoğan Taş, 2018: 307).

Aynı zamanda la'l, şarap mânâsında kullanılarak kırmızı renkli şarapla sevgilinin dudağını betimlemek için tercih edilmiştir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde la'l kavramına başvurularak sevgilinin kırmızı dudağının şarapla bir tasvir söz konusudur. İkinci beyitte ise sevgilinin dudağı, kırmızı la'l taşı gibi betimlenmiştir. Son beyitte ise sevgilinin kırmızı dudağından bahsedilirken la'l mefhumuna yine yer verilmiştir:

Gördi keyfiyyet-i la'l-i leb ü tâb-ı ruhunu

Bâde kan derledi şer mende olup sanma 'arak (G 75/ 5)

(Şarap, (sevgilinin) dudağının kırmızı şarabının niteliğini ve yanağının tazeliğini görüp kan topladı. Kötü bende olup (onu) ter sanma.)

Dâg-ı hasretdür ki ben dil-hastenün cânındadır

La'l-i nâb-ı yârda yir yir olan teb-hâleler (G 98/ 3)

(Sevgilinin sâfi la'l taşı gibi kırmızı olan dudağında yer yer olan uçuklar, ben gönül hastasının, özlem yarasıdır ki cânındadır.)

Degül seng-i mezâr i'câz-ı la'lünle şehîd-i 'ışk

Dirilüp yine ölmege elin açup du'â eyler (G 105/ 3)

((Sevgili!) Aşk şehidi, mezar taşı değil (de) la'l gibi olan (kırmızı dudağının) mucizesiyle dirilip yine ölmek için elini açıp dua eder.)

2.3.3.6. Gamze

“Gamze”, göz, kirpik ve kaş unsurlarıyla birlikte anılan; yan bakışı ifade eden ve âşıklarını yaralayıcı niteliğiyle öne çıkan bir unsurdur. Kılıç, ok, hançer, neşter ve makas gibi kesici aletler gamze söz konusu edildiğinde benzetmede kullanılan unsurlar arasında karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin gamzesinin bir diğer özelliği ise büyücü olup âşıklarını etkisi altına almasıdır (Erdoğan Taş, 2018: 74-75).

Âşık Çelebi Divanı'nda ise âşık konumunda olan şair tarafından sevgilinin gamzesi, “hançer”, “sâhir”, “sûzen” ve tîg” şeklinde nitelendirilmiştir.

2.3.3.6.1. Hançer

Yaralayıcı niteliğiyle öne çıkan yan bakış, klasik şiirde en çok hançere benzetilir. Âşık Çelebi, bir beytinde sevgilinin yan bakışının hançeriyle bıçağın, kemiğine kadar

yüksek bir sesle ulaştığını dile getirmiştir. Şair, bu ikisi arasını açması için yine sevgiliden ok gibi kirpiklerini ve kılıç şeklindeki kaşlarını göndermesini istemektedir:

Arasın kesmege sal tîgüni yâ gönder okun

Hançer-i gamzen ile çak sünüğe irdi bıçak (G 75/ 4)

(Yan bakışının hançeri ile çak (sesiyle) bıçak, kemiğe ulaştı. Arasını kesmek için ya kılıcını sal (ya da) okunu gönder.)

2.3.3.6.2. Sâhir

Büyücü ve sihirbâz anlamına gelen “sâhir”, genellikle sevgilinin gözleri ve kirpikleriyle bütünleşen yan bakışı için kullanılmaktadır. Âşık Çelebi de beytinde sevgilinin yan bakışının, kimseye farketirmeden her şeyi yaptığını ifade etmek için büyücü mânâsındaki “sâhir” mefhumuna başvurmuştur:

Gamze sâhirdür saman altında sular yürüdür

Yaşum anun cûyî müjgân berg-i kâhî gibidür (G 92/ 3)

((Sevgilinin) yan bakışı, büyücüdür. Saman altından sular yürütür. Gözyaşım onun akarsuyu, kirpikler (de onun) saman yaprağı gibidir.)

2.3.3.6.3. Sûzen

Yaralayıcı etkisiyle öne çıkan iğne, sevgilinin yan bakışının benzetildiği bir diğer unsurdur. Beytinde bedeninin yaralar içinde kaldığını dile getiren Âşık Çelebi, bunun müsebbibinin sevgilinin yan bakışlarından çıkan iğnelerin olduğunu belirtmiştir:

Sûzen-i gamzelerün itdi ser-â-ser pür-zahm

Yir yok iğne basacak cism-i figârumda benüm (G 32/ 3)

((Sevgilinin) yan bakışının iğneleri, baştanbaşa yara dolu etti. Benim yaralı bedenimde iğne basacak yer yok.)

2.3.3.6.4. Tîg

Gamze, âşıklar için yaralayıcı bir nitelik taşıdığı için klasik şiirde sıklıkla keskinliği ve yaralayıcılığıyla anılan kılıçla çokça zikredilmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 81). Aşağıdaki beyitlerinde gamze ve kılıcı birlikte kullanan Âşık Çelebi, ilk beytinde sevgilinin, yan bakışının kılıcı ile âşığının göğsünü deldiğini anlatmıştır. İkinci beytinde âşığın gönlünü şahıslaştıran şair, sevgilinin gamzesinin kılıcıyla bu gönlün öldürüldüğünü vurgulamıştır. Son beyitte ise sevgilinin yan bakışının kılıcı ile yaralı

olan ayrılık hastası konumundaki âşığa, yine sevgilinin kirpiklerinin okunun şifa veren mahiyetine değinilmiştir:

Bagrumı deldi bedende tîg-i gamzen yâresi

Cânuma geçdi cigerde tîr-i hicrân işleri (G 13/ 4)

(Bedende yan bakışının kılıcının yarası, göğsümü deldi. Ciğerde ayrılık okunun işleri, canıma girdi.)

Dil tîg-i gamze küştesidür çîn idüp kaşun

Terk eyle yaykarayı begüm bir olur ölüm (G 35/ 3)

(Beyim! Kaşını çatıp yaygarayı terk et. Gönül, yan bakışının kılıcı (ile) öldürülmüştür. Ölüm bir (kez) olur.)

Haste-i hicrâna tîg-i gamzen irişünce dir

Tîr-i dil-dûz-ı müjen zahm-ı firâka bire bir (G 109/ 3)

(Ayrılık acısından hasta (olan âşığa) yan bakışının kılıcı ulaşınca (o âşık), “kirpiğinin gönlü delen oku, ayrılık acısına birebir” der.)

2.3.3.7. Göz

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından biri olan göz, yalnız başına çeşitli benzetmeler oluştururken; kaş, kirpik ve gamze ile birleşerek daha da yaralayıcı bir vaziyete bürünmektedir. Siyahlığı, büyüklüğü ve etkileyiciliği sayesinde âşığın kalbini kendisine yöneltir. Kesici aletlere benzetilerek âşığın gönlünü ve bedenini yaralayan bir unsur olarak ele alınır. Şairler, divan şiirinde sevgilinin gözü için; cellât, şahin, arslan, Türk, Moğol, Tatar, büyücü, dolandırıcı, hilekâr, yağmacı, kan dökücü, akıncı, cadı, fitneci, harami, hançer, hırsız, kâtil, kılıç, neşter, okçu, nergis, sarhoş şeklinde pek çok vasıflandırma yapmıştır (Erdoğan Taş, 2018: 45-71).

Âşık Çelebi Divanı’nda ise sevgilinin göz unsuru için “celâlî, Mogol-çîn, nergis-zâr ve şâhin” benzetmeleri söz konusudur.

2.3.3.7.1. Celâlî

Sözlükte otoriteye başkaldıran, âsî kimseler için “celâlî” ifadesi kullanılmaktadır. Beytinde sevgilinin gözünü eşkıyâ olarak nitelendiren *Âşık Çelebi*, sevgiliyi de sultan

olarak tasvir etmiştir. Şair, ma'sûğün eşkıyâ gözleriyle âşıklarının yollarını kestiğini ve onların kendisine ulaşmasına engel olduğunu dile getirmiştir:

Küşte-i gamze tutupdur kûy-ı cânân yolların

Bir celâlîdür ki çeşmi kesdi sultân yolların (G 61/ 1)

(Gözü bir eşkıyadır ki sultan yollarını kesti. Sevgilinin bulunduğu yerin yollarını yan bakışının cesetleri tutmaktadır.)

2.3.3.7.2. Mogol-Çîn

“Moğol toplayan” anlamına gelen “Mogol-çîn” ifadesi, aşağıdaki beyitte sevgilinin göz unsurunu betimlemek için kullanılmıştır. Ayrıca kaşların göze destek olmasıyla birlikte şahin görünümüne büründüğü belirtilmiştir:

Çîn idüp ebrûların baksa Mogol-çîn gözlerün

Şâhine benzer şikâre süzülüp bükmiş kanat (G 117/ 2)

(Moğol toplayan gözlerin, kaşlarını çatıp (bir) baksa avına süzülüp kanat bükmüş (bir) şahin kuşuna benzer.)

2.3.3.7.3. Nergis-Zâr

Klasik şiirde “nergis”, baygın ve hayran bakışı sembolize etmektedir. Coğunlukla sevgilinin sarhoş gibi mest bakan gözlerini betimlemek için bu çiçek zikredilmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 64). Aşağıdaki beyitte de sevgilinin gözlerinin bir nergis bahçesi olduğu ve bu bakışlardan tüm âşıkların hissedar olduğu belirtilmiştir. Şair ise âşık konumunda olarak kendisine eziyet ve kızgınlık dolu yan bakışın düştüğünü vurgulanmıştır:

Herkes alur behre nergis-zâr-ı çeşmünden senün

Gamze-i hışm u cefâ degdi bize Hakk-ı nazar (G 95/ 4)

((Sevgili)! Allah'ın nazarının hakkı için senin gözünün nergis bahçesinden herkes hisse alır. Bize (de) eziyet ve kızgınlık yan bakışı değdi.)

2.3.3.7.4. Şâhin

Divan şiirinde avcı bir kuş türü olan “şâhin”, sevgilinin gözlerinin yerine kullanılmakta ve avının ise âşığının gönlü olduğuna değinilmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 68). Âşık Çelebi'ye ait aşağıdaki beyitte de sevgilinin kaşlarının şâhinin kanatları, gözlerinin ise şâhinin kendisi niteliğinde ele alındığı görülmektedir:

Çin idüp ebrûların baksa Mogol-çîn gözlerün

Şâhine benzer şikâre süzülüp bükmiş kanat (G 117/ 2)

(Moğol toplayan gözlerin, kaşlarını çatıp (bir) baksa avına süzülüp kanat bükmüş (bir) şahin kuşuna benzer.)

2.3.3.8. Hat (Ayva Tüyleri)

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarının biri olan “hat” aynı zamanda “ayva tüyleri” olarak da isimlendirilmektedir. Sevgilinin yüzü bir gül bahçesi gibi tasvir edildiğinde ayva tüyleri gölge mahiyetinde ele alınır. Ayrıca “âb-ı hayat” kaynağı niteliğindeki ağzın etrafında bulunan bu tüyler, karanlıklar ülkesi şeklinde de betimlenmektedir. Bunlara ilaveten ayva tüyleri, “toz, Ka’be örtüsü, Hintli, çer çöp ve güzellik ülkesindeki düşman askerleri” gibi benzetmelerle de ifade edilmektedir. Kokusu yönüyle de amber ve misk kokularıyla zikredilmektedir (Erdoğan Taş, 2018: 216-221).

Âşık Çelebi de beyitlerinde sevgilinin ayva tüyleri için “anber-nisâr”, “hatt reyhânî/reyhân”, “Kur’ân”, “müşk-bâr” ve “Ye’cûc” şeklindeki adlandırmaları kullanmıştır.

2.3.3.8.1. ‘Anber-Nisâr

“Anber-nisâr”, amber kokulu mânâsına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağına rüzgâr tarafından ayak götürülmesi, toprak götürme durumu olarak ifade edilmiştir. Bu hâl anlatılırken sevgilinin ayva tüyleri, “amber kokulu” olarak nitelendirilmiştir:

Basdı ruhuna çün hat-ı ‘anber-nisâr ayak

Gülzârdan götürdi nesîm-i bahâr ayak (G 80/ 1)

(Baharın hoş ve latif rüzgârı, gül bahçesinden ayak götürdü. Çünkü (sevgilinin) yanağına, amber kokulu hat ayakbastı.)

2.3.3.8.2. Hatt Reyhânî, Reyhân

“Reyhânî”, altı yazı çeşidinden birisi olup divan şiirinde sevgilinin ayva tüylerinin benzetildiği bir unsur olarak kullanılmaktadır. Âşık Çelebi de beytinde sevgilinin “hat çizgisi” üzerine reyhânî hattının tamamıyla yazılmış olduğunu dile getirmiştir:

La'lüne hattuna hatt reyhânı yazmışdur tamam

Hâl-i Hızır u çeşme-i hayvânı yazmışdur temâm (G 48/ 1)

(Dudağına âb-ı hayâtını ve Hz. Hızır'ın hâlini eksiksiz yazmıştır. Hat çizgine (de) reyhânî hattının yazısını tam olarak yazmıştır.)

“Reyhân”, aynı zamanda yeşil renkli oluşu ve güzel kokusuyla divan şiirinde sevgilinin ayva tüylerinin yerine kullanılan bir bitki çeşididir (Erdoğan Taş, 2018: 235). Aşağıdaki beyitte ise reyhân, kişileştirilerek sevgilinin hat çizgisinin vasfını bağdaki ağaç ve bitkilerin sayfa mahiyetindeki yapraklarında yazmış biri olarak ifade edilmiştir:

Ma'kal-ı hatt ile hatun vasfın

Yazdı evrâk-ı bâgda reyhân (G 49/ 4)

(Reyhân, hat çizginin sözleri ile hattının vasfını, bağdaki ağaç ve bitki yapraklarında yazdı.)

2.3.3.8.3. Kur'ân

Ayva tüylerinin yazıyı anımsatması sebebiyle “hat çizgisi”, *Kur'ân*'a ve içindeki ayetlerine benzetilmektedir. Beytinde bu durumu ön plana çıkaran Âşık Çelebi, gönlü insanın özü olarak tanımlarken sevgilinin hat çizgisini de bu öz üzerine işlenmiş *Kur'ân* şeklinde ele almıştır:

Dilde 'Âşık fikr-i hattun nakş kılmuş gûyiyâ

Cevher-i ferd üstine Kur'ânı yazmışdur temâm (G 48/ 5)

(Âşık, (sevgilinin) hat çizgisinin fikrini gönülde işlemiş. Güya kişinin özü üzerine *Kur'ân* 'ı eksiksiz yazmıştır.)

2.3.3.8.4. Müşk-Bâr

Güzel kokusuyla misk ve ambere teşbih edilen ayva tüyleri, Âşık Çelebi'nin beytinde “hat-ı müşk-bâr” tamlamasıyla zikredilmiş ve etrafa misk kokusu yaydığı belirtilmiştir:

Ayak karada kodı yüze gelmez oldu hiç

Saldurmadı saçuna hat-ı müşk-bâr ayak (G 80/ 4)

(Etrafa misk kokusu yayan hat çizgisi, karaya ayakbastı, yüze hiç gelmez oldu. Saçına ayak (ile) hücum etmedi.)

2.3.3.8.5. Ye'cûc

Ye'cûc ve Mec'ûc'un dünyayı harap edici özelliklerine değinilen aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik dünyası olarak ele alınan yüzünde ayva tüylerinin çıkması, bir zaman dünyada tezâhür edip dünyayı mahvedecek olan Ye'cûc'a benzetilmiştir:

Çıkar Ye'cûc-ı hat virür harâba 'âlem-i hüsnün

Gerek kıl ana tîg-i âheninden sedd-i İskender (G 88/ 3)

(Yüz çizginin Ye'cûc'ı çıkar (da) güzellik dünyanı harab eder. Demir kılıcından ona İskender'in seddini yapman gerek.)

2.3.3.9. Kaş

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurları, renk ve şekil açısından farklı teşbihlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Sevgilinin kaş unsuru, şekilsel olarak “besmele, bulut, çengel, dal harfi, dalga, hançer, hilal, kanat, kılıç, yay, mihrap, mimber, nun ve râ harfleri, tâk” gibi eşya ve kavramlara benzetilmektedir. Renk açısından ise Ka'be üzerindeki Hacerü'l-Esved olarak tasavvur edilmektedir. Kokusuyla da amber ve misk onu kıskanmaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 24-44).

Âşık Çelebi Divanı'nda da sevgilinin kaş unsuru, “bâl (kanat), bismillah, kılıç (şemşîr), mihrâb, râ, tâk, yay” öğeleri şeklinde anılmıştır.

2.3.3.9.1. Bâl (Kanat)

Bâl, sözlükte “kanat” mânâsıyla geçmektedir. Kanatların iki tane olması sebebiyle alın üzerinde bulunan kaşlar, kanat şeklinde tasavvur edilmektedir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde sevgilinin yüzündeki ben, Cebrâil; kaşları ise onun mücevher ve altından yapılmış süslü kanatları şeklinde ele alınmıştır. İkinci beyitte ise gözler, şahin kuşu olarak düşünüldüğünde kaşların da kanat özelliğine büründürüldüğü görülmektedir:

Alnun üzre hâl san rûhu'l-emîndür sidrede

Zer varaklı kaşların olmuş murassa' bâl ana (G 5/ 2)

(Alnının üzerindeki “ben”i Sidre makamındaki Cebrâil zannet. (Zîra) kaşların ona altından yapılmış (ve) mücevherle süslenmiş kanat olmuş.)

Çîn idüp ebrûların baksa Mogol-çîn gözlerin

Şâhine benzer şikâre süzülüp bükmiş kanat (G 117/ 2)

(Moğol toplayan gözlerin, kaşlarını çatıp (bir) baksa avına süzülüp kanat bükmüş (bir) şahin kuşuna benzer.)

2.3.3.9.2. Bismillah

Besmele, sevgilinin ayet gibi olan yüzünün başında yer alan kaşlarını tasvir etmek ve tanımlamak için kullanılmaktadır. Beytinde sevgilinin kaşlarının iki besmele hâlini aldığını beyân eden Âşık Çelebi, besmelenin ardından sevgilinin yüzünde Neml suresini ve reyhân hattını kaleme aldığını dile getirmiştir:

Kaşlarından iki bismillahı ser-meşk eyleyüp

Sûre-i Nemli hat-ı reyhânı yazmışdur temâm (G 48/ 4)

(Kaşlarından iki bismillahı başyazı yapıp Neml suresini (ve) reyhân hattını eksiksiz olarak yazmıştır.)

2.3.3.9.3. Kılıç (Şemşîr)

Divan şiirinde sevgilinin kaşları, şekli sebebiyle kılıca benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte de rastık çekilmiş ve altından nişan edilmiş kılıç gibi tasvir edilen sevgilinin kaşları konu edilmiştir. Beyitte ma'sûk için birisinin süs unsuru diğerinin ise rengiyle siyah karga gibi vasıflandırıldığına şahit olunmaktadır:

Çeküp ebrûsına vesme varakdan zer nişân etmiş

O şemşîrün birisi cevheridür biri zâgıdur (G 102/ 2)

(Kaşına altın levhadan rastık çekip altın nişân etmiş. O (iki) kılıcın birisi (onun) süs eşyasıdır biri (de) kargasıdır.)

2.3.3.9.4. Mihrâb

Camilerde mihrabın biraz çıkıntılı bir yüksekliğe sahip oluşu sebebiyle klasik şiirde sevgilinin kaşı için bir benzeşim unsuru şeklinde geçmektedir. Âşık Çelebi de bu benzetmeye dayanarak bir beytinde sevgilinin kaş mihrabının, kendisi için secde edilecek yer olması durumunda başını kimseye eğmeyeceğini ifade etmiştir:

Kimseye egmez idüm başı gönül 'âlemde

Eger olsa kaşı mihrâbı benüm secde-gehüm (G 33/ 2)

(Gönül! Eğer (sevgilinin) kaş mihrabı benim secde edeceğim yer olsa cihânda başı kimseye eğmezdim.)

2.3.3.9.5. Râ

Sevgilinin kaşı, görünüşüyle kalem ile çizilmiş bir “râ” harfini anımsatmaktadır. Beytinde sevgilinin saçının cîm harfi, kaşının ise râ harfi olduğunu belirten şair, yazı sâhiplerinin bunu kabul etmemesinden yakınmaktadır:

Zülfüne cîm ü kaşuna râ dimez ehl-nazm

Kimün senün cemâlüne çûn u çîrâsı var (G 104/ 3)

(Yazı sâhipleri saçına cîm, kaşına râ demez. Kimin senin güzelliğine nasılı (ve) niçini var?)

2.3.3.9.6. Tâk

Tâk, yapılarda yer alan kemer ya da yarım daire şeklindeki süslü mimari unsurdur. Divan şiirinde ise sevgilinin kaşının biçimini betimlemek için kullanılmaktadır. Âşık Çelebi de beytinde sevgilinin tâk şeklindeki süslü kaşlarının, insanları namazdan ve kıbleden vazgeçirdiğini hatta imamların yüzünü dahi mihrâb kısmından farklı tarafa çevirdiğini dile getirmiştir:

Tâk-ı ebrûn eyleyüp fârîg salât u kıbleden

Her imâmın nitekim mihrâb dönderdi yüzün (G 62/ 4)

(Kaşının süslü kemeri, kıbleden ve namazdan vazgeçirip gerçekten her imamın yüzünü mihrâbdan dönderdi.)

2.3.3.9.7. Yay

Keman olarak da adlandırılan yay, ma’sûğun kaşının en çok benzetildiği unsurdur. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin kaş yayının uyguladığı güç karşısında âşıkların, kurtuluşu sevgilinin saç unsuruna sığınmakta aradığına değinilmiştir:

Güç gören kaşın kemânından sığınur zülfüne

Mülk-i Rûm-ı hüsnede zıll-ı İlâhî gibidir (G 92/ 2)

(Kaşının yayından güç gören, saçına sığınır. (Saçın), güzelliğinin Rûm ülkesinin mülkünde İlâhi (bir) gölge gibidir.)

2.3.3.10. Kâkûl

Alın üzerine salınan kısa saça “kâkûl” adı verilmektedir. Divan şiirinde saçla benzer özellikler taşıyan kâkûl; “bela, büyücü, cambaz, hırsız, yankesici, gölge, ip, halat, kemend, tuzak ve zincir” gibi nesne ve kavramlarla birlikte beyitlerde yer

almaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 155-162). *Âşık Çelebi Divanı*’nda ise bu unsur “rîsmân” adıyla geçmektedir.

2.3.3.10.1. Rîsmân

“Rîsmân”, sözlükte “ip, halat” mânâsına gelmektedir. Şair, beytinde sevgilinin kahkülünü bir halata benzeterek bu halatta hiçbir âşığın sağ kalmadığını belirtmiştir. Ayrıca kahkül unsuru, “gönül cambazı” şeklinde kişileştirilmiştir:

Niçe dil cânbâzı her târında cân per-tâb ider

Câna kalmaz rîsmânîdür meger ki rismanün (G 24/ 2)

(Kahkülün nasıl (bir) gönül cambazıdır ki her telinde can atılır. Adeta cân kalmaz (bir) halattır.)

2.3.3.11. Kirpik

Sevgilinin sıralı ve özenle dizilmiş kirpikleri, âşık için yaralayıcı bir niteliğe sahiptir. Ok, hançer, çivi, neşter, kılıç, iğne, mızrak, diken ve şiş bu kesici mahiyetteki kirpikler için kullanılan benzetmelerden birkaçıdır (Erdoğan Taş, 2018: 86). Klasik şiirde âşık, sevgilinin kirpiklerinden her ne kadar yaralansa da yine gelse seve seve yaralanmayı göze alır ve kabul eder. Hatta kirpik oklarının canında yer edinmesi âşık için bir lütuftur. Âşık Çelebi de *Divan*’ındaki beyitlerinde sevgilinin güzellik unsuru kirpik için “ok, peykân ve tîğ” kavramlarına yer vermiştir.

2.3.3.11.1. Ok (Hadeng, Tîr)

Divan şiirinde sevgilinin kaşlarının yaya, kirpiklerinin ise oka benzetilmesi sıkça görülür. Kaşlarını çatan sevgilinin kirpiklerinden çıkan ok yağmurları, âşığın bedenine saplanarak onu yaralar (Erdoğan Taş, 2018: 94). Aşağıdaki beyitlerin ilkinde âşık, sevgilinin kirpik okunun kendisinden başka kimseye gönderilmesine dayanamadığını dile getirmiştir. İkinci beyitte âşığın bedenindeki yaraların, alnında yazılı kaderinin dışa yansımaları olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü beyitte ise sevgilinin kirpik okunun, âşığın cismine geldiği zaman bey olarak kabul edilip gitmesine izin verilmediği dile getirilmiştir:

Gayriye göndericek tîr-i müjen reşkünden

Cânuma acı gelür cismüme ey cân batar (G 85/ 2)

(Ey cân! (Sevgili), kirpik okunu başkasına gönderince kıskançlığımdan cânıma acı gelir, bedenime batar.)

Levh-i cismümde hadeng-i müjenün zahmları

Alnum üzre yazılan sûret-i ahvâlümdür (G 90/ 2)

(Bedenimin yüzeyinde (olan) kirpik okunun yaraları, alnım üzerine yazılan hâllerimin görünüşüdür.)

Tîr-i dil-dûz-ı müje cisme gelicek begler

Sarılur boynuna cân gitmege komaz egler (G 96/ 1)

((Sevgilinin) kirpiğinin gönül delen oku cisme gelince cân, (onu) beyliğe kabul eder. Boynuna sarılır, gitmesine izin vermez, alıkoyar.)

2.3.3.11.2. Peykân

Peykân, okun ucunda bulunan sivri demir uçtur. Şair, beytinde sevgilinin kirpiklerini peykân olarak nitelendirir ve bu sivri uçların nazlı bakışlarla gözlerine saplandığını ifade eder:

Yir ider nâz ile çeşmümde o müjgân batar

Gûyiyâ san'at ile şîşeye peykân batar (G 85/ 1)

(Gözümde o kirpikler, batar, naz ile yer eder. Güya ustalıkla şîşeye okun ucundaki sivri demir batar.)

2.3.3.11.3. Tîg

Tîg, sözlükte “kılıç” mânâsına gelmektedir. Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beytinde kılıcın keskinliğiyle sevgilinin kirpikleri arasında bir benzetme kurulmuştur. Şair, bu kılıç kılıç gibi parçalayıcı kirpiklerin, âşığının ciğerinden kopardığı parçaları lâleler hâline büründürdüğünü vurgulamıştır:

Tîg-i müjgânunla bagrumdan kopan per-gâleler

Gözlerümden çıkdı vâdilerde oldı lâleler (G 98/ 1)

(Kirpiklerinin kılıcı ile ciğerimden kopan parçalar, gözlerimden çıktı, vâdilerde lâleler oldu.)

2.3.3.12. Saç (Zülf)

Zülf, sevgilinin yanaklarının iki yanından sarkan saç lülesi anlamına gelir. Divan şiirinde saç; renk, şekil, koku yönleriyle çeşitli benzetmelerde konu olur. Kokusu nedeniyle şebboy, reyhân, amber, misk ve öd ağacıyla; rengi sebebiyle ise gece, geçit, yılan, kâfir, Ka'be örtüsü, küfür ve duman gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Âşıklar için ise kemend, zincir, darağacı, ip, tuzak, ağ, tel, kemer, zünnâr gibi bağlayıcı ve öldürücü bir unsur olarak betimlenir (Erdoğan Taş, 2018: 98-115).

Âşık Çelebi Divanı'nda da sevgilinin saç unsuru, “anber, cîm, der-bend, hindû, hüma, ip, Ka'be örtüsü, kâfiristân, kemend, meges-rân, nâfe, pençe, pîrâye, reyhân, rişte, sâhil, semen-sâ, sümbül, şeb, şeh-per” şeklinde isimlendirilmiştir.

2.3.3.12.1. 'Anber

Rengi ve kokusu ile sevgilinin saçının en çok benzetildiği unsurlardan biri amberdir. Beytinde de sevgiliden saçının amber kokusunu, gül suyu hâline büründürmesini talep eden Âşık Çelebi, onu baş ağrısı için devâ kılmasını istemektedir:

Yeter zülf-i 'arak-rîzûn devâ-yı ser gıdâ-yı rûh

Gül-âb itsün sudâ'ı ref' götürsün koku 'anber (G 88/ 2)

(Ter döken saçın, baş devâsı (ve) rûh gıdası (olarak) yeter. Amber kokusu, gül suyu etsin, baş ağrısını gidersin.)

2.3.3.12.2. Cîm

Cîm harfi, şekli itibarıyla sevgilinin saçını anımsatmaktadır. Âşık Çelebi de bir beytinde sevgilinin kaşını râ harfine, saçını ise cîm harfine benzeterek yazı ustalarının bunları kabul etmemesinden şikâyet etmektedir:

Zülfüne cîm ü kaşuna râ dimez ehl-nazm

Kimün senün cemâlüne çûn u çirâsı var (G 104/ 3)

(Yazı sâhipleri saçına cîm, kaşına râ demez. Kimin senin güzelliğine nasılı (ve) niçini var?)

2.3.3.12.3. Der-Bend

Sevgilinin zülfü, hiçbir âşığın cânını kurtaramayacağı, içinden çıkılması imkânsız bir belâ geçidi özelliğine sahiptir. Beytinde sevgilinin saçları içinde kaybolmuş ve onun

kederiyle baş başa kalmış bir âşık olarak kendini anlatan şair, bu hâlini ancak dar bir geçitte, gece karanlığında yolunu kaybetmiş birisinin anlayabileceğini belirtmiştir:

Zülfün gamıyla hâlîmi anlar şu kimse kim

Der-bend içinde kala şeb ire reh ide güm (G 35/ 2)

(Saçının kederiyle olan hâlîmi şu kimse anlar ki geçit içinde kalsa, gece ulaşırsa, yolunu kaybetse.)

2.3.3.12.4. Hindû

Siyah tenli Hintliler, rengiyle sevgilinin saçına benzetilen bir ırk olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşık Çelebi de beytinde sevgilinin Hintli saçının çengelini vurduğunda, büyüklüğüne rağmen bir fili bile hâlsiz bırakacak bir güce sahip olduğunu vurgulamıştır:

Ursa çengâl Hindû-yı zülfi

Bî-mecâl olur idi pîl-i demân (G 49/ 3)

(Saçının Hintlisi çengel vursa saldıran fil (dahi) hâlsiz olurdu.)

2.3.3.12.5. Hümâ

Hümâ kuşu, gölgesinin düştüğü kişilere tâlih getirdiğine inanılan efsanevi bir kuştur ve divan şiirinde sevgilinin saçına benzetilir. Sevgilinin saçının gölgesi, âşığı için Hümâ kuşunun gölgesi mahiyetindedir (Erdoğan Taş, 2018: 106). Âşık Çelebi de beytinde sevgilinin saçını Hümâ kuşu olarak betimleyerek Anka kuşunun, yokluk âleminde yuva yapmasını bu saçı kıskanmasına bağlamıştır:

Hümâ-yı zülfi reşkinden o mâhun ‘Âşıkâ ‘ankâ

Görüp başın alup mülk-i ‘ademde âşiyân tutdı (G 10/ 5)

(Ey Âşık! Anka kuşu, o ay (gibi olan sevgilinin) saçının Hümâ kuşunu görüp kıskançlığından başını alıp yokluk âleminde yuva tutdu.)

2.3.3.12.6. İp

İp, asma ve öldürme özelliğine sahip bir eşyadır. Sevgilinin her bir saç teli de bir ip gibi olup âşıkları için darağacı niteliğindedir. Beytinde darağacına ve Hallâc-ı Mansûr’a atıfta bulunan Âşık Çelebi, herkesin sevgilinin saçına asılmaya razı olmayacağını, bunun çok az kişinin yapabileceği bir şey olduğunu dile getirmiştir:

Sanma herkes asılup zülfüne Mansûr olur

Ehl-i 'ışk içre de az bulunur ipe uracak (G 75/ 2)

(Herkes saçına asılıp Mansûr (gibi) olur sanma (zîra) aşk ehli içinde (dahi) ipe asılmayı göze alacak az (kişi) bulunur.)

2.3.3.12.7. Ka'be Örtüsü

Saç unsuru, siyahlığı sebebiyle Ka'be örtüsüne teşbih edilmektedir. Ancak Âşık Çelebi, bakış sahiplerinin sevgilinin saçına “Ka'be örtüsü” dediklerini belirterek bunun doğru olmadığını; aksine onun bir felâket tuzağı olduğunu aşağıdaki beytinde ön plana çıkarmıştır:

Ka'b örtüsü dir ehl-i nazar gerçi zülfüne

Hey nice Ka'be örtisi dâm-ı belâdur ol (G 37/ 3)

(Bakış sahipleri gerçi saçına Ka'be örtüsü der. Hey nasıl Ka'be örtüsü, o felâket tuzağıdır.)

2.3.3.12.8. Kâfiristân

Aşağıdaki beyitte kâfirlerin memleketleri olarak nitelendirilen saçın içinde yer aldığı bağlamda âşığın gönlünün, Kâ'be gibi görülen sevgilinin yüzüne meylettiği fakat kâfirlerin yaşadığı memleketlerde yani saçta esir kaldığı ifade edilmiştir:

Rûyuna 'azm itmiş iken kaldı zülfünde gönül

Ka'beye 'azm itdi oldı kâfiristânda esir (G 109/ 4)

(Gönül, (sevgilinin) yüzüne yönelmiş iken saçında kaldı. Kâ'be ye doğru yola çıktı (fakat) kâfirlerin olduğu memlekette kaldı.)

2.3.3.12.9. Kemend

Divan şiirinde âşık, sevgilinin saç kemendi ile bağlı bir esir olarak tasvir edilir. Bu esâret hâinden memnun olup başka birisine gitmeyi reddetmektedir. Aşağıdaki beytinde de âşık konumundaki şair, sevgiliyi bir peri olarak adlandırıp onun saç kemendinden kopmak istemediğini dile getirmiştir:

Kime boynum uzadam koyup kemend-i zülfünü

Ey perî kime varup agız egem sen var iken (G 64/ 3)

(Ey peri! Sen varken kime yalvarıp (bir şey) isteyeyim? Saçının kemendini bırakıp kime boynumu uzatayım?)

2.3.3.12.10. Meges-Rân

“Meges-rân”, sinek kovan yelpaze mânâsına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçlarının uzunluğu sebebiyle tavus kuşunun en uzun tüylerinden yapılmış bir yelpazeyi andırdığı belirtilmekte; bu saçların aşk hastası için ferahlatıcı bir etki taşıdığı vurgulanmaktadır:

Haste-i ‘ışkı uşandursa hayâl-i hâl-i dost

‘Aks-i zülf olur meges-rân şehper-i tâvûsdan (G 55/ 2)

(Dost (olan sevgilinin) esmer küçük beninin hayali, aşk hastasını usandırır (da) (sevgilinin) saçının görünen hayali, tavus kuşunun en uzun tüyünden yelpaze olur.)

2.3.3.12.11. Nâfe

Ceylân türlerinden olan misk ahusunun göbeğinde yer alan içi “misk” adı verilen güzel kokulu maddeyle dolu keseye “nâfe” denilmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçlarının güzel kokusu nâfeye benzetilmiş; saç ile nâfe arasındaki koku benzerliğine vurgu yapılmıştır. Beyitte ayrıca bu güzel kokunun, insanların bilincini misk gibi baştan sona sardığı ifade edilmiştir:

Dimâg-ı cânı müşk-âsâ pür eyler bûy ser-tâ-ser

Kesilmiştir göbeği nâfe ile zülfünün benzer (G 88/ 1)

(Misk kokusu dolu kese ile saçının göbeği benzer kesilmiştir. (Zîra saçının) kokusu, insanın bilincini baştan başa misk kesesi gibi dolu eder.)

2.3.3.12.12. Pençe (Pence)

Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan aşağıdaki beyitte sevgilinin saç şekli ve gücü dolayısıyla “pençe” ile ifade edilmiş; yanak ise ateş niteliğinde ele alınmıştır:

Bir pence vü tâb olsa ‘ızârunda n’ola zülf

Mû-penç ü tâb-bîn olur âteşde tâbdan (G 56/ 2)

(Saç, yanağında bir güç ve pençe olsa ne olur? (Zîra saç), ateşte sıcaklıktan kuvvet gören ve beş saç teli olur.)

2.3.3.12.13. Pîrâye

“Pîrâye” kelimesi, süs ve ziynet anlamlarına gelmektedir. Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beytinde sevgilinin saç unsuru, amber kokusuyla birlikte ele alınmış ve sevgilinin boynuna salınmış bir süs olarak betimlenmiştir:

'Anberîne kıl saçundan boynuna pîrâye sal

Hâle-i müşgîn-i gerd-i mâh-ı dehr-ârâya sal (G 40/ 1)

(Saçından amber kokulu yap, boynuna süs sal. Dünyayı süsleyen ayın toprağına misk kokulu hâle sal.)

2.3.3.12.14. Reyhân

Güzel kokusu bakımından sevgilinin saç unsuruna benzetilen bitkilerin başında reyhân gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de âşık, ma'şûğun saçını reyhân olarak anmakta ve onun saçlarının ruhuna gıda olduğunu ifade etmektedir:

Hevâ-yı vasl-ı pehlûsı nesîm-i zûlf-i reyhânı

Birisi hazz-ı cismânî gıdâdur biri rûhânî (G 17/ 1)

((Sevgilinin) vücudunun iki yanından birisine kavuşma isteğı (ve) reyhân saçının rüzgârı, birisi cisme ait zevktir. Biri (de) ruha ait gıdadır.)

2.3.3.12.15. Rişte

“Rişte” kelimesi, iplik mânâsına gelir. Aşağıdaki beyitte âşık konumundaki şair, sevgilinin omzuna dökülen saçlarının hayalinin gözünde kalmasını; sevgilinin, gözlerini sıtma hastalığına karşı ip bağlanacak bir çeşme sanarak bu nedenle ip bağlamasına yormaktadır:

Asdı müjeme rişte-i gîsûsı hayâlin

Teb bağlayıcak çeşme sanup gözi bınarın (G 73/ 4)

((Sevgili), gözümün pınarını sıtma hastalığına karşı ip bağlanacak çeşme sanıp kirpiklerime, omzuna dökülen saçının ipliğinin hayâlini astı.)

2.3.3.12.16. Sâhil

Beytinde saç bir sâhil özelliğinde zikreden Âşık Çelebi, cânı da aşk denizinde zarar görmüş bir gemi niteliğine büründürmüştür:

Keşfî-i cânı salup deryâ-yı 'ışka şimdi dil

Sâhil-i zülfe çıkup âlet onarur karadan (G 60/ 2)

(Gönül, aşk denizine cân gemisini salıp şimdi (de) saç sâhiline çıkıp karadan âlet onarır.)

2.3.3.12.17. Semen-Sâ

Yasemin, “semen” olarak adlandırılmaktadır. “Semen-sâ” tamlaması ise “yasemin gibi” anlamına gelir ve saç unsuru için kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin

saçı, yasemin gibi betimlenmiş; saçtaki karışıklık ise tarağın takılıp kalmasına ve rüzgârın da saçı farklı taraflara çekmesine bağlanmıştır:

Şâne ilüp çekme de bir yana bir yana nesîm

Var ise zülf-i semen-sâda perîşânluk budur (G 110/ 4)

(Tarak takılıp rüzgâr (onu) bir o yana bir bu yana çekmekte. Yasemin gibi (olan) saçta dağınıklık varsa budur.)

2.3.3.12.18. Sümbül (Sümbül)

Divan şiirinde güzelliğin merkezinde yer alan saçın benzetildiği bir diğer bitki de sümbüldür. Aşağıdaki beytinde saçı bir sümbül gibi betimleyen Âşık Çelebi, sevgilinin güzelliğini güneş ışıltısına, saçını ise sümbüle benzetmiştir:

Hâyil olsa hüsnüne zülfün tolar 'anber cihân

Tâb-ı hûrşîd olmasa olur belî sümbül hevâ (G 2/ 2)

(Güzelliğine saçın perde olsa cihân amber (koku) dolar. Evet, güneşin ışıltısı olmasa sümbül arzu (edilen) olur.)

2.3.3.12.19. Şeb

Gecenin karanlığı ile sevgilinin saçının siyahlığı arasında bir bağdaşım kuran Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinin birincisinde âşıkların, sevgilinin saçının gecesinde mum gibi eriyen canlarını akıttıklarını dile getirmiştir. İkinci beytinde ise sevgilinin saçının gecesinde gönlün, ağız ve dudağın âşığa bir şeyleri anlatmak için birlikte hâllerini âşikâr ettiklerine değinmiştir:

Cân eridür şeb-i zülfünde yanan 'âşıklar

Gözlerinden bu revân olup akan yaş degül (G 36/ 4)

(Gözlerinden bu yola koyulan (ve) akan yaş değil. Saçının gecesinde yanan âşıklar, cân eritir.)

Şeb-i zülfünde gönlin güm idüp sezmiş dehânundan

Lebün gülmiş kızarmış 'Âşıka anı 'ayân itmiş (G 112/ 5)

(Saçının gecesinde gönlün, güm sesi çıkarıp ağzından anlamış. Dudağın (da) gülümüş kızarmış. Onu âşığa açık etmiş.)

2.3.3.12.20. Şeh-Per

“Şehper”, kuşkanadının en uzun tüyüdür ve sevgilinin uzun olan saçlarıyla birlikte beyitlerde yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı ay, hat çizgisindeki ayva tüyleri leke, saçları ise Cebrail’in kanatlarının uzun tüyleri şeklinde tasvir edilmiştir:

‘Aks-i zülfün diseler n’ola ruhunda hatta

Mâhda şeh-per-i Cibrîl yiridür lekeler (G 97/ 4)

(Yanağında, yüzünün hat çizgisinde saç yansıması ne olur deseler, (o) ayda (olan) lekeler Cebrâil’in kanatlarının uzun tüylerinin yeridir.)

2.3.3.13. Yanak

Had, ruhsâr ya da ruh olarak adlandırılan “yanak”, divan şiirinde parlaklığı, güzelliği, tazeliği ile ele alınarak çeşitli teşbihlere sebep olmuştur. Bunlar arasında; “Îlâhî nur, su, akarsu, ateş, dolunay, ay, ayna, gül bahçesi, cennet, çiçek, gül, güneş, lale, mum, meşâle, kandil, narçiçeği, şeftali çiçeği, Ülker ve Zühre takımyıldızları” gibi benzetmeler yer almaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 195-211).

Âşık Çelebi Divanı’nda da yanak unsuru için “âyîne, gül, gül-şeftâli, mâh, Rûm ili, sünbül” kavramlarına başvurulmuştur.

2.3.3.13.1. Âyîne

Saflık ve parlaklık açısından sevgilinin yanakları, ayna mahiyetinde betimlenmektedir. Âşık Çelebi de beytinde hâl ehlinin, sevgilinin yanakları için “ayna” ifadesini kullandığını belirtmiştir:

Ruhların âyînedür bakdukca ehl-i hâl ana

Merdüm-i çeşmün görüp ‘aksin dimişler hâl ana (G 5/ 1)

(Yanakların aynadır. Hâl ehli ona baktıkça, gözlerinin göz bebeğini görüp ben, ona yansıman demişler.)

2.3.3.13.2. Gül

Sevgilinin yanağı, kırmızılığı nedeniyle renk yönünden en çok güle benzetilmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin yanaklarının, şaraptan dolayı gül gibi kızardığını dile getirmiştir:

Kızarmış tâb-ı mülden gül gül olmuş ‘ârız-ı dilber

Melâhat şâh-sârında açılmış erguvân yir yir (G 108/ 3)

(Şarabın tazeliğinden gönlü kendine çeken güzel (sevgilinin) yanağı kızarmış gül gül olmuş. Güzellik koruluğunda yer yer erguvân bitkisi açılmış.)

2.3.3.13.3. Gül-Şeftâli

Gül şeftâli, gülgillerden olup “şeftali renkli gül” anlamına gelmektedir ve sevgilinin yanak unsurunu anlatmak için kullanılmaktadır. Beytinde hile ile sevgilinin kırmızı yanağını öpmek istediğini belirten şair, o anda yanağının utanmaktan kızarıp şeftali renkli gülün rengine büründüğünü belirtmiştir:

Âl ile istedüm öpmek o ‘ızârı alı

Kızarıp şermden oldu ruhu gül-şeftâli (G 16/ 1)

(O kırmızı yanağı hîle ile öpmek istedim. Utanmaktan yanağı kızarıp şeftali renkli gül oldu.)

2.3.3.13.4. Mâh

Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan beyitte ayın parlaklığı ile sevgilinin parlak ve aydınlık yüzü arasında bir benzerlik kurulmuş; sevgilinin yanağı ay, saçları ise Cebrâil’in kanatlarındaki uzun tüyler şeklinde vasıflandırılmıştır:

‘Aks-i zülfün diseler n’ola ruhunda hatta

Mâhda şeh-per-i Cibrîl yiridür lekeler (G 97/ 4)

(Yanağında, yüzünün hat çizgisinde saç yansıması ne olur deseler, (o) ayda (olan) lekeler Cebrâil’in kanatlarının uzun tüylerinin yeridir.)

2.3.3.13.5. Rûm İli

Rûm ili, klasik şiirde beyaz ırkı simgelemektedir. Bu nedenle beyazlığı ile öne çıkan sevgilinin yanağını betimlemek için beyitlerde yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin yanağı, Rûm ili şeklinde tasvir edilmiş; kulaktaki benler de bu ülkeyi korumak ile yükümlü beyler şeklinde kişileştirilmiştir:

Benler olsa güzelüm n’ola benâgûşunda

Rûm ilidür ruhun uç ilini begler bekler (G 96/ 3)

(Güzelim! Kulağının küpe takılan kısmında benler olsa ne olur? (Zîra) yanağın Rûm ilidir. Uç ilini beyler bekler.)

2.3.3.13.6. Sünbül (Sümbül)

Sümbül, rengi dolayısıyla divan şiirinde yanak unsurunun özelliğini belirtmek amacıyla zikredilmektedir. Aşağıdaki beyitlerinde de şair, sümbül çiçeği ile sevgilinin

yanagını birlikte ele almış ve birinci beytinde “‘ızâr-ı sünbül”, ikinci beytinde ise “sünbül-i ruhsâr-ı yâr” tamlamalarını kullanmıştır:

Ey gül-i bâg-ı İrem mest-i ‘arahnâk-ı gülün

Lâle-i gülzâr-ı cennetde ‘ızâr-ı sünbülün (G 27/ 1)

(Ey İrem bahçesinin gülü! Gül (senin) terlemiş mestin. Cennetin gülbahçesinin lâlesi de sünbül yanagın.)

Subh-dem bâd-ı seher eyler demâgum müşk-bâr

Sünbül-i ruhsâr-ı yâr olmuş meger ki târumâr (G 82/ 1)

(Sabah vakti seher rüzgârı, aklımı etrafa misk kokusu yayan eder. Meğer sevgilinin yanagının sünbülü darmadağınık olmuş.)

2.3.3.14. Yüz

Divan şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsurunu ihtivâ etmesiyle yüzü, kutsal ve çok değerli kabul edilmekte; çeşitli şeylere benzetilmektedir. Bu benzetmeler arasında “Ahsen-i takvim, akdeniz, ateş, ayet, ayna, bağ, cennet bahçesi, deniz, devr-i kamer, dolunay, gül, güneş, İlâhi nur, ilkbahar, Ka’be, kible, *Kur’ân-ı Kerîm*, lale, mihrap, mum, kandil, meşale, Müşteri ve Zühre takımyıldızları, narçiçeği, yaban gülü, nevruz, yasemin, yıldız, Hz. Yûsuf” gibi mefhumlar yer almaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 167-194).

Âşık Çelebi de beyitlerinde sevgilinin yüzünü, “âyîne, gül, güneş, Ka’be, kâmer (meh), perî ve Zühre” kavramları ve unsurlarıyla nitelendirmiştir.

2.3.3.14.1. Âyîne

Sevgilinin yüzü, divan şiirinde Allah’ın güzelliğini kendisinde gösteren bir mahiyete sahiptir. Beytinde de bu duruma değinen şair, sevgilinin yüzünü göstermesini rica etmektedir:

Göster yüzün ki matla’-ı mihr-i vefâdur ol

Âyîne-i cemâl-nümâ-yı Hudâdur ol (G 37/ 1)

(Yüzünü göster ki o vefâ güneşinin doğuşudur. O Allah’ın güzelliğini gösteren (bir) aynadır.)

2.3.3.14.2. Gül

Yüz unsuru, tazeliği ve rengi ile gülü anımsatmaktadır. Beyitlerinde sevgilinin yüzünü gül olarak nitelendiren Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde ise gül çehresi ile sevgiliyi Hz. Yûsuf, âşık konumundaki kendisini ise hüznler evindeki Hz. Ya’kûb şeklinde ele almıştır:

Beni Ya’kûb-veş beytü’l hazende ko melûl u zâr

Yûri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya’kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır’a var, sultan ol.)

2.3.3.14.3. Güneş

Aydınlığıyla ön plana çıkan güneş, sevgilinin yüzü için âşıkların yaptıkları benzetimlerde çokça yer almaktadır. Divan şairlerinden Âşık Çelebi de beyitlerinde yüzünün parlaklığı sebebiyle sevgiliyi “güneş yüzlü” ve “vefâ güneşinin doğuşu” ifadeleriyle ele almıştır:

Degül şeb ey kamer-ruh sen güneş yüzli firâkından

Bir âh-ı sûz-nâk itdüm ki âfâkı duhân tutdı (G 10/ 3)

(Ey ay yanaklı (sevgili)! Gece değil, sen güneş yüzlünün ayrılığından (öyle) bir yakıcı âh ettim ki ufukları duman kapladı.)

Göster yüzün ki matla’-ı mihr-i vefâdur ol

Âyîne-i cemâl-nümâ-yı Hudâdur ol (G 37/ 1)

(Yüzünü göster ki o vefâ güneşinin doğuşudur. O Allah’ın güzelliğini gösteren (bir) aynadır.)

2.3.3.14.4. Kâ’be

Klasik edebiyatta yüz, kutsal kabul edilmiştir. Bu sebeple de Kâ’be ile özdeşleştirilmektedir. Beytinde gönlünün Kâ’be mahiyetindeki sevgilinin yüzüne yöneldiğini belirten şair, siyahlığı ile kâfirlerin memleketini simgeleyen saçlarında kaldığından yakınmaktadır:

Rûyuna ‘azm itmiş iken kaldı zülfünde gönül

Ka’beye ‘azm itdi oldı kâfiristânda esîr (G 109/ 4)

(Gönül, (sevgilinin) yüzüne yönelmiş iken saçında kaldı. Kâ'be'ye doğru yola çıktı (fakat) kâfirlerin olduğu memlekette kaldı.)

2.3.3.14.5. Kâmer (Meh)

Divan edebiyatında ay, her hâliyle güzel olan ma'sûkun yüzünü temsil etmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ay yüzüne güneşin ve Satürn gezegeninin talip olduğu dile getirilmiştir:

Ey meh-i ruhsâruna hûrşîd ü keyvân müşteri

Kangı dürcün gevherisin kangı burcun ahteri (G 12/ 1)

(Ey yanağının ayına Güneş ve Satürn gezegeni talip olan (sevgili)! Hangi mücevher kutusunun mücevherisin? Hangi takımyıldızının yıldızısın?)

2.3.3.14.6. Perî

Cin taifesinin dışı olan kesimi “perî” olarak adlandırılır ve güzellikleri ile ön plana çıkarılır. Beytinde sevgiliyi “o perî yüzli melek” şeklinde zikreden şair, sevgilinin yüzünü “perî yüzlü” benzetmesiyle ele almıştır:

Buna âdem nice katlana ki her Ehremeni

O perî yüzli melek göz göre bizden yegler (G 96/ 4)

(O perî yüzli melek (gibi olan sevgili), göz göre göre her şeytanı bizden üstün tutar. İnsan buna nasıl dayansın ki?)

2.3.3.14.7. Zühre

Zühre, güneş ve aydan sonra uzaydaki en parlak olan gezegen özelliğine sahiptir. Bu özelliği nedeniyle Âşık Çelebi, Zühre ile sevgilinin yüzü arasında bir benzeşim kurmuş ve aşağıdaki beytinde Zühre yüzlü olan sevgiliye, dünyanın güneşten ağzına altın alıp sunduğunu vurgulamıştır:

'Arz eyler agzına zer alup âfitâbdan

Ol yâr-i zühre-rûya felek müşteri gibi (G 18/ 3)

(Dünya, Jüpiter gezegeni gibi güneşten ağzına altın alıp Zühre yüzlü (olan) sevgiliye sunar.)

2.3.4. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

Sevgili divan şiirinde konu edilirken nazlı ve edâlı tavırlarına da değinilmektedir. *Âşık Çelebi Divanı*'nda kaleme alınan beyitlerde ise sevgili ile ilgili “hırâm ve nâz” kavramları kullanılmıştır.

2.3.4.1. Hırâm

Divan şiirinde sevgilinin boyu zikredildiğinde, ilk olarak salına salına, edâlı ve nazlı bir yürüyüşe sahip oluşu ön plana çıkmaktadır. Divanında da sevgilinin yürüyüşüne değinen Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde onun gül bahçesine doğru salınarak ilerlediğini ifade etmiştir. İkinci beytinde ise gözyaşını bir şahıs olarak ele alan şair, her tarafta ve bütün bahçelerde sevgilinin boyunu aradığını fakat hiçbir ağaçta sevgilinin boyuna ait bir iz bulamadığını belirtmiştir:

Şöyle benzer yâr sûy-ı gülşene eyler hırâm

Servler saf bağlayup tutmuş gülistân yolların (G 61/ 3)

(Serviler, saf bağlayıp gül bahçesi yollarını tutmuş. Şöyle görünüyor ki sevgili, gül bahçesi tarafına salına salına yürür.)

Nişân bulmaz hırâm-ı kâmetünden serv ü 'ar'arda

Sirişküm sû-be-sû her bâğı gerçi cüst u cû eyler (G 107/ 4)

(Gerçi gözyaşım, her tarafta her bahçeyi arar (fakat) servi ve dikenli ardıc ağacında boyunun naz ve edâlı yürüyüşünden iz bulmaz.)

2.3.4.2. Nâz

Âşıklar için nâzlanma, sevgilinin vazgeçilmez bir özelliğidir. Sevgilinin nazlı oluşunu beyitlerinde de dile getiren Âşık Çelebi, birinci beytinde sevgilileri gonca ağızlı şeklinde vasıflandırarak gelişlerinin nazla olduğunu vurgulamıştır. İkinci beytinde ise sevgilinin, rakibine karşı naz ile kapıyı açmadığını ifade etmiştir:

Dimişler kim ferâgat itdi 'ışk u meşkden 'Âşık

Gelüp gonca-dehenler nâz ile dimişler andan ol (G 38/ 5)

(Âşık, güzel yazıdan ve aşktan el çekti demişler. Ondan (dolayı) ki o gonca ağızlılar gelip nâz ile demişler.)

Gerçi açmadı kapu dilber rakîbe nâzdan

Bana bir mîhr itdi ma'nâda yine açmazdan (G 71/ 1)

(Gönlü kendine çeken sevgili, gerçi kapıyı rakibe nazdan açmadı (fakat) yine bana davranışta açmak istememekten bir dostluk etti.)

2.3.5. Âşık

Divan şiirinin temelini oluşturan âşık, ma'sûk ve ağyâr üçlemesinin birinci kişisi âşıktır. Bütün beyitler âşığın, sevgiliye olan aşkını, çektiği ızdırapları, feleğin ona yaşattığı nasipsizliği, ma'sûğun rakipleriyle olan münasebetinden duyduğu acıları anlatması ile şekillenmektedir. Sevgilisinden karşılık görmeyen, onun yaralayıcı özellikteki güzellik unsurları ve hâlleriyle incinen âşık, içinde bulunduğu durum nedeniyle çeşitli benzetimlerin oluşmasına yol açmıştır (Pala, 2004: 37).

Âşık Çelebi Divanı'nda da âşık; belâ-keş, emîr-i âşıkân, mîr-i âşıkân, gedâ, haste-i ışk, dil-haste, haste-i hicrân, şâh-ı şehîdân, şehîd-i tîg-i ışk, şehîd-i ışk, şehriyâr-ı ışk gibi unvanlarla anılarak güle, şem'e, tûtîye ve Hz. Ya'kûb'a benzetilmiştir. Yine "bî-çâre, cefâ, cevri, dâg, derd-mend, dîvâne, endûh (endûh-gîn), fakr, figân, girîv, figâr, gam, keder, garîb, gedâ, haste, havf, hicrân (hecr), keder (melâl), ıztırâb, kahr, lâ-yâ'kıl, mihnet, müflis, mürde, nâ-çâr, nâ-kâm, nâlân, nâ-tüvân, pâ-mâl, sad-çâk, tarab, şâdî, şeydâ, tîre-baht, zâr, zebûn" gibi kelimelerle de içine girdiği maddi ve manevi durumlar içerisinde tasvir edilmiştir.

2.3.5.1. Âşığın İsimlendirmeleri

Âşık Çelebi Divanı'nda âşık, "âşık, belâ-keş, emîr-i 'âşıkân/ mîr-i 'âşıkân, gedâ, hasta (haste-i 'ışk, dil-haste, haste-i hicrân), şehit (şâh-ı şehîdân/ şehîd-i tîg-i 'ışk/ şehîd-i 'ışk), şehriyâr-ı 'ışk" kavramlarıyla adlandırılmıştır.

2.3.5.1.1. 'Âşık

Sözlük anlamıyla bir kişiye ya da nesneye karşı aşırı sevgi duyan, ona tutkun olan ve gönlünü kaptıran kişiye "âşık" denilmektedir. Divan şiirinde ise aşk duygusunu kalpten hissedenden kişi "âşık" olarak adlandırılmaktadır. Âşık Çelebi de âşık, rakip ve ma'sûk üçlemesini işlediği beyitlerinde sevda sahibi kişiyi âşık olarak zikretmiş; "âşık-ı şeydâ" ve "âşık-ı üftâde" tamlamalarıyla da nitelendirmiştir. Şairin tasvirine göre âşık, aşağıdaki beyitlerde "bîçâre" ve "dîvâne" birisi olarak betimlenmiştir:

Besdür sirişk-i çeşm ile dâg-ı şerer-feşân

Da'vâya ma'ni lâzım ise 'âşıkâ nişân (G 51/ 1)

((Aşk) davasına mânâ lazım ise âşığa nişân (olarak) kıvılcımlar saçan yanıklığı ile gözyaşı yeterlidir.)

Hat u ruhsârun anup agladukca ‘Âşık-ı şeydâ

Biter taraf-ı gülistânunda mîr-i ‘âşıkân yir yir (G 108/ 9)

(Dîvâne Âşık, yanağını ve hat çizgini anıp ağladıkça gül bahçesi tarafında yer yer âşıkların beyi yetişir.)

‘Âşık-ı üftâdeden ‘âr itme kim derd ü gamun

Anı bir şekl itdi ki görsen dahi bilmek muhâl (G 28/ 6)

(Bîçâre Âşık’tan utanma (zîra) keder ve derdin onu (öyle) bir hâle getirdi ki görsen dahi bilmek imkânsız.)

2.3.5.1.2. Belâ-Keş

Belâ-keş, “belâ çeken” ve “eziyet gören kişi” anlamlarını taşımaktadır. Beytinde âşık kavramını tevriyeli biçimde kullanan Âşık Çelebi, feleğe seslenerek âşık konumundaki kendisine ya da genel anlamda âşığa bütün bu eziyetleri neden çektiğinin hesabını sormaktadır:

Cihânda buldığın cevri ana eylersin ey gerdûn

Belâ-keş yok mı yoksa ‘Âşık-ı gam-hârdan gayrı (G 15/ 5)

(Ey felek! Acaba dünyada gam çeken Âşık’tan başka belâ çeken yok mu (ki) bulduğun (bütün) eziyeti ona yaparsın.)

2.3.5.1.3. Emîr-i ‘Âşıkân, Mîr-i ‘Âşıkân

Âşık Çelebi, beyitlerinde âşığın “emîr-i âşıkân” ve “mîr-i âşıkân” gibi unvanlarla zikretmiştir. İlk beytinde âşıklık özelliklerinden olan kırmızı renkli gözyaşlarına ve sararmış yüze değinmiştir. Bu niteliklerin, kendisini aşk bahçesinde âşıkların emiri yaptığını dile getirmiştir. İkinci beytinde bu kez “âh”larının ve gözyaşlarının kendisini âşıkların reisi konumuna getirdiğini ifade etmiştir. Üçüncü beytinde ise âşıklar reisinin, ağlasa da gülse de aşkını terk etmeyeceğini belirtmiştir:

Sirişk-i al u rûy-ı zerd ile destâr-ı sebz ile

Mahabbet bâğına ‘Âşık emîr-i ‘âşıkân oldum (G 46/ 6)

(Ey Âşık! Kırmızı renkli gözyaşı, sarı renkli çehre (ve) yeşil sarık ile aşk bahçesine âşıkların reisi oldum.)

Sirişk ü âh beni mîr-i ‘âşıkân itdi

Sipîhr-i bukelamûn geçdi reng-i gûnâ-gûn (G 65/ 2)

(Âh ve gözyaşı, beni âşıkların reisi etti. Bukalemun (gibi sürekli renk değiştiren) gökkubbe, çeşit çeşit renge girdi.)

Bâgdan gitmez bahâr u dîde mîr-i ‘âşıkân

‘İşkünü ‘Âşık da terk itmez ger aglar ger güler (G 99/ 5)

(Âşıklar reisinin gözü ve bahar bağdan gitmez. (Öyle de) Âşık da gerek ağlar gerek (de) güler (ama) aşkını terk etmez.)

2.3.5.1.4. Gedâ

Divan şiirinde âşık, daima sevgili karşısında en alt makamda ve en alçak yerde tasvir edilmektedir. Beyitlerinde sevgiliyi “şâh”, kendisini ise “dilenci” olarak vasıflandıran Âşık Çelebi, ilk beytinde bu konum farkına dikkat çekerek kendisi gedâ iken şâh konumundaki sevgiliden kavuşma isteğinde bulunmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. İkinci beytinde ise feryat ve âhıyla ne kadar dilense de bu hâliyle şâh konumundaki sevgilinin makamına ulaşamayacağını vurgulamıştır:

Hâşâ ki ‘Âşık eyliye senden recâ-yı vasl

Ey şâh kendi haddini bilür gedâdur ol (G 37/ 5)

(Ey şâh (olan sevgili)! Lafı bile edilmez ki Âşık senden kavuşma isteğinde bulunsun. Kendi haddini bilir, o dilencidir.)

Dirîgâ ben gedâ-yı nâ-tüvân ol şâh-ı ‘âlemdür

Bülend eyvânına ırmez kemend-i âh u efgânum (G 47/ 2)

(Eyvahlar olsun! Ben güçsüz dilenciyim, o (ise) âlemlerin şâhıdır. Feryadımın ve âhımın kemendi (onun) yüksek köşküne ulaşmaz.)

2.3.5.1.5. Hasta (Haste-i ‘İşk, Dil-Haste, Haste-i Hicrân)

Sevgilinin aşkından sağlığını kaybeden âşık, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde “haste-i ışk (aşk hastası), dil-haste (gönül hastası), haste-i hicrân (ayrılık hastası)” şeklinde isimlendirilmiştir:

Haste-i ‘ışkı uşandursa hayâl-i hâl-i dost

'Aks-i zülf olur meges-rân şehper-i tâvûsdan (G 55/ 2)

(Dost (olan sevgilinin) esmer küçük beninin hayali, aşk hastasını usandırır (da) (sevgilinin) saçının görünen hayali, tavus kuşunun en uzun tüyünden yelpaze olur.)

Dâg-ı hasretdür ki ben dil-hastenün cânındadır

La'l-i nâb-ı yârda yir yir olan teb-hâleler (G 98/ 3)

(Sevgilinin sâfi la'l taşı gibi kırmızı olan dudağında yer yer olan uçuklar, ben gönül hastasının, özlem yarasıdır ki cânındadır.)

Haste-i hicrâna tîg-i gamzen irişünce dir

Tîr-i dil-dûz-ı müjen zahm-ı firâka bire bir (G 109/ 3)

(Ayrılık acısından hasta (olan âşığa) yan bakışının kılıcı ulaşınca (o âşık), “kirpiğinin gönlü delen oku, ayrılık acısına birebir” der.)

2.3.5.1.6. Şehit (Şâh-ı Şehîdân, Şehîd-i Tîg-i 'İşk, Şehîd-i 'İşk)

Klasik şiirde sevgili uğruna cânını veren âşık, “şehit” olarak kabul edilmektedir. Aşağıdaki beytinde sevgiliyi, gölgesi talih şeklinde nitelendirilen Hüma kuşuna benzeten Âşık Çelebi, ölümünden sonra sevgiliden mezarına gölgesini salarak kendisini şehitlerin şâhı yapmasını rica etmektedir:

Öldüğümden sonra da şâh-ı şehîdân olayum

Ey hüma bir kez mezârum üstüne gel sâye sal (G 40/ 2)

(Ey Hüma kuşu! Bir kez mezarımın üstüne gel gölge sal (ki) öldükten sonra da şehitlerin şâhı olayım.)

Âşık Çelebi, bir diğer beytinde kendisinin aşk kılıcının şehidi olduğunu ve mezarındaki kırmızı lelelerin de bu durumuna şahitlik ettiğini ifade etmiştir. Ardı sıra gelen beytinde ise aşk şehidi olarak, sevgilinin dudağının mucizesiyle yeniden dirilmeyi ve tekrar onun uğruna ölmek isteğinde olduğunu belirtmiştir:

Ben şehîd-i tîg-i 'ışk oldığuma şahid yeter

Lâleler kanlu kefenlerle mezârumda 'ıyân (G 52/ 2)

(Kanlı kefenlerle açık mezarımda benim aşk kılıcının şehidi olduğuma leleler, şahit (olarak) yeter.)

Degül seng-i mezâr i'câz-ı la'lünle şehîd-i 'ışk

Dirilüp yine ölmege elin açup du'â eyler (G 105/ 3)

((Sevgili!) Aşk şehidi, mezar taşı değil (de) la'l gibi olan (kırmızı dudağının) mucizesiyle dirilip yine ölmek için elini açıp dua eder.)

2.3.5.1.7. Şehriyâr-ı 'ışk

Sevgilinin, aşk diyarının padişahı konumunda ele alındığı aşağıdaki beyitte âşık, sevgiliye seslenerek âh kılıcı ile bu ülkeyi teslim mecbur edip orada aşk hükümdarı olduğunu söylemiştir:

Müsellem oldu bana tîg-i âhumla diyâr-ı 'ışk

Ben oldum devletünde pâdişâhum şehriyâr-ı 'ışk (G 76/ 1)

(Pâdişâhım! Aşk diyârı, âhımın kılıcı ile teslim oldu. (Böylece) ben devletinde aşk hükümdarı oldum.)

2.3.5.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler

Âşık Çelebi Divanı'nda âşık için “gül, tûtî ve Hz. Ya'kûb” benzetimleri yapılmıştır.

2.3.5.1.1. Gül

Âşık Çelebi, bir beytinde “kulaktan âşık olmak” deyimine yer vererek sevgiliye olan aşkını şu şekilde belirtir: Sabah rüzgârı gibi onun gül bahçesine toz kondurmadan yani ona zarar vermeden, sevgili hakkında anlatılanları duyan âşıkların gül misali ona âşık olduklarını dile getirmiştir:

Virmezüz gülşenüne bâd-ı sabâ gibi gubâr

Olmuşuz gül gibi biz sana kulakdan 'âşık (G 81/ 2)

(Gülbahçene sabah rüzgârı gibi toz vermeyiz. (Zîra) biz sana gül gibi kulaktan âşık olmuşuz.)

2.3.5.1.2. Tûtî

Duyduğu sesleri papağan gibi tekrar edebilen ve genellikle şekerle birlikte anılan “tûtî” (dudu kuşu), aşağıdaki beyitte âşık için yapılan bir benzetme olarak kullanılmıştır:

Vasf-ı la'linde olup tûtî-i gûyâ 'Âşık

Hak budur kim şekerini çıkarursın gazelün (G 19/ 5)

((Ey) Âşık! Doğrusu budur ki (sevgilinin) lal taşı gibi kırmızı dudağının niteliğinde sanki dudu kuşu olup gazelin şekerini çıkarırsın.)

2.3.5.1.3. Hz. Ya’kûb

Klasik şiirde güzelliğiyle anılan Hz. Yûsuf ile sevgili arasında bir benzetme kurulduğunda âşık da çoğunlukla Hz. Ya’kûb mahiyetine büründürülmektedir. Sevgiliye beytinde “gül çehreli Yûsuf” şeklinde hitap eden şair, kendisini Hz. Ya’kûb misali hüznler evinde bırakmasını söyleyerek Hz. Yûsuf kıssasına telmihte bulunmuştur:

Beni Ya’kûb-veş beytü’l hazende ko melûl u zâr

Yûri ey Yûsuf-ı gül-çehre var sen Mısra sultân ol (G 38/ 3)

(Ey gül çehreli Yûsuf (gibi olan sevgili)! Beni Hz.Ya’kûb gibi hüznler evinde üzgün ve inleyen (bir hâlde) bırak. Yürü sen, Mısır’a var, sultan ol.)

2.3.6. Maddî Ve Manevî Hâller

Âşık Çelebi Divanı’nda maddî ve manevî hâller olarak şunlar zikredilmiştir:

2.3.6.1. Bî-Çâra

“Bî-çâre” kelimesi, çaresizlik anlamına gelir ve divan şiirinde âşık konumundaki kişiyi tanımlamak için kullanılır. Beytinde kavuşma ehline seslenen şair, onlara zevk, safâ, sevinç ve mutluluk bahşedildiğini; buna karşılık âşığa ise çaresizliğin, âcizliğin ve nasipsizliğin lâayk görüldüğünü belirtmiştir:

Sizlere ‘ıyş u neşât u şâdî ey ehl-i visâl

‘Âşıka bî-çâralık dermândalık nâ-kâmlık (G 78/ 2)

(Ey kavuşma sâhipleri! Sizlere zevk, safâ, sevinç ve mutluluk; âşığa (ise) çaresizlik, âcizlik ve nasipsizlik.)

2.3.6.2. Cefâ

“Cefâ” kavramı, sözlükte “eziyet ve sıkıntı” mânâlarıyla geçmektedir. Bu ifade, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki iki beyitte yer almaktadır. İlk beyitte aşkın verdiği eziyetin yarısıyla gözyaşının tuzluluk oranına vurgu yapılmıştır. İkinci beyitte ise maruz kalınan eziyetler karşısında kişinin gözyaşı dökerek adeta bu durumu sorgulaması konu edilmiştir:

Bu kadar dâg-ı cefâ şûr-ı sirişk andandur

İşklar çokdur aramızda hak-ı nân u nemek (G 20/ 3)

(Tuz ve ekmek hakkı aşklar aramızda çoktur. Bu kadar eziyet yarası (ve) gözyaşının tuzluluğu ondandır.)

Dök karşusunda akça yirine sirişkünü

İtdükleri cefâları bir bir hesâba çek (G 26/ 2)

(Dök karşısında para yerine gözyaşını, ettikleri eziyetleri bir bir hesaba çek.)

2.3.6.3. Cevr

Şair, kendi hâlini anlatırken “haksızlık, eziyet ve zulüm” mânâlarındaki “cevr” kavramına beytinde yer vermiştir. Dünyanın kendisine çeşit çeşit perişanlık verdiğini; zamanın ise kurnazlık ve hile ile haksızlıklarda bulunduğunu belirterek bu durumdan şikâyet etmiştir:

Benem ki itdi bana dehr kahr-ı gûn-â-gûn

Benem ki itdi bana devr cevr ü hîle vü âl (K 5/ 16)

(Benim ki dünya bana çeşit çeşit perişanlıklar eyledi. Benim ki zaman bana kurnazlık, hile ve haksızlıklar ile incitmeler kıldı.)

2.3.6.4. Dâg

Yara veya yanık mânâlarına gelen “dâg”, divan şiirinde en çok bahsi geçen hâllerden biridir. Âşık, her daim sevgilinin aşkı ile kalbinde bu aşk ateşinin açtığı yarayı barındırmaktadır. Ma’şûk, yaralayıcı nitelikteki güzellik unsurları ile âşığını yaralamakta ve vücudunda yaralar açmaktadır. Şair de *Divan*’ında yara ve yanık anlamlarını içeren dâg mefhumuna yer vermiştir. Aşağıdaki ilk beytinde yaranın, aşk hazinesini kendisinde barındıran bedene bir nişân olduğunu dile getirmiştir. İkinci beytinde gönlünün, yaralı bir durumda olmasına rağmen sevgilinin derdini ve kederini aradığını söylemiştir. Son beytinde ise kendisini bir gönül olarak ele alan şair, sevgilinin dudaklarında çıkan uçukların, aslında kendi özlem yaraları olduğunu vurgulamıştır:

Cism-i vîrâdadur defîne-i ‘ışk

Dâg yetmez mi ‘Âşık ana nişân (G 49/ 5)

((Ey) Âşık! Aşk hazinesi, harap bedendedir. Yara, ona alâmet (olarak) yetmez mi?)

Sîne pür-dâg olsa dil derd ü gam-ı cânân arar

Etmegin tenhâ yimez elbetde bir mihmân arar (G 94/ 1)

(Gönül, yaralı olsa (da) dil, sevgilinin kederini ve derdini arar. Ekmeğini tek yemez elbette bir misafir arar.)

Dâg-ı hasretdür ki ben dil-hastenün cânındadır

La'l-i nâb-ı yârda yir yir olan teb-hâleler (G 98/ 3)

(Sevgilinin sâfi la'l taşı gibi kırmızı olan dudağında yer yer olan uçuklar, ben gönül hastasının, özlem yarasıdır ki cânındadır.)

2.3.6.5. Dertli (Derd-mend)

Derdi olmayan hiçbir kişi ve âşık yoktur. Âşık Çelebi de *Divan*'ında manevi bir hâl olan “dert” kavramına yer vermiştir. Aşağıda verilen ilk beyitte şair, kendi durumunu anlatırken “derd-mend” yani dertli ifadesini kullanmıştır. İkinci beyitte dert ve kederin her daim şairin yakasında bulunduğu vurgulanır. Son beyitte ise Âşık Çelebi'nin cânının keder ve dertten yıllarca yıpranarak ölü bir hâle büründüğü belirtilmiştir:

Ben ki bir derd-mend ü nâ-çârem

Zâr u dil-haste vü garîb ü gedâ (K 2/ 15)

(Ben ki bir dilenci, garip, gönül hastası, ağlayan, derdi olan ve çaresizim.)

Yakamı kurtaramam dest-i gussadan dönüp

Yakama dikilü devlet gibi bu derd ü melâl (K 5/ 24)

(Bu keder ve dert, tâlih gibi yakama dikili (iken) dönüp hüznün elinden yakamı kurtaramam.)

Derd ü gamdan mürde-veş fersûde idi niçe yıl

Yirine geldi oturdu şükr kim cân-ı şeref (K 8/ 4)

(Şerefli cân, nice yıl kederden ve dertten yıpranmış ve ölmüştü. Şükür ki (artık) yerine geldi, oturdu.)

2.3.6.6. Divâne

Bir şeye karşı aşırı istek ve sevgi besleyen kişi, öncelikle aklını kaybeder. Dışarıdan kendisine bakan hiç kimse, onun akıyla hareket ettiğini dava edemez. Bu sebeple divan şiirinde “meczup” ve “dîvâne” en fazla zikredilen unvanlardandır.

Beytinde kendisinin deli olduğunu dile getiren Âşık Çelebi, hitap ettiği kişiden deliliğine aldırmadan kendisini kâtipler meclisine kabul etmesini istemektedir:

Lutf idüp kâtiblerün dîvânına yaz ben kulun

Dime kim divâneye yokdur kalem yazar kalem (K 7/ 37)

(İyilik edip kâtiplerin meclisine ben kulunu yaz. Deme ki deliye kalem yoktur (zîra) kalem yazar.)

2.3.6.7. Endûh (Endûh-Gîn)

“Endûh” kelimesi, “gam” ve “keder” anlamlarına gelip *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde zikredilmiştir. İlk beyitte kederi ve usancı bir rüzgâr olarak tasavvur eden şair, onun, kendisinin boyunu hilâl gibi eğri bir hâle büründürdüğünden yakınmıştır. İkinci beyitte Âşık Çelebi, kederi ve hüznü kendi boynundan atamadığını çünkü bunların onun talihi olduğunu belirtmiştir. Üçüncü beyitte ise gece üzerine çöken hâllerden bahseden şair, cânının tasalı vaziyetine değinmiştir:

Ham itdi kaddümi bâd-ı melâlet u endûh

Hilâl gibi yirüm oldı şimdi saff-ı ni’âl (K 5/ 18)

(Keder ve usanç rüzgârı, boyumu eğriltti. Şimdi yerim, hilâl gibi en aşağı yer oldu.)

Dest-i gamdan yakamı kurtaramazın dönüp

Yakama dikilü devlet gibi endûh u melâl (K 6/ 32)

(Kederin elinden dönüp yakamı kurtaramam. (Çünkü) hüznü ve keder, tâlih gibi yakama dikili.)

Bu gice kim dil olup gam-dîde cân endûh-gîn

Göz iderdi girye cân nâle gönül âh u enîn (K 11/ 1)

(Bu gece ki cân, tasalı; gönül (de) kederli olup gönül, âh ve inilti eder; cân, inler; göz (de) ağlardı.)

2.3.6.8. Fakr

“Fakr”, fakirlik ve yoksulluk mânâlarında olup *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte maddi bir durum şeklinde ele alınmıştır. Kendisinin fakirlik içinde görülüp değersiz sayılmaması gerektiğini belirten şair, hakir görülen kişilerin aslında değerli olduklarını ney unsuruna gönderme yaparak vurgulamıştır:

Fakr ile görüp beni yeg görme ehli câhı kim

Ney tururken mu'teber olmadı sîm ü zer kalem (K 7/ 39)

(Beni fakirlik ile görüp yüksek mevkiye sâhip olanları daha üstün görme (zîra) ney dururken gümüş ve altın (olan) kalem daha üstün kabul edilmedi.)

2.3.6.9. Feryat (Figân)

Divan şiirinde öne çıkan bir diğer manevi durum ise feryat ederek bağırarak ve figan etmektir. “Figân” kavramı, aşağıdaki ilk beyitte bir ünlem olarak kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü beyitlerde ise klasik şiirde feryadı ile tanınan bülbülün bahsedilmiştir:

Figân kim dest-i mihnetden alınmadı girîbânı

Dirîgâ ki ilişdi kaldı hâr-ı fakra dâmânı (K 3/ 42)

(Feryat ki belâ elinden yakası alınmadı. Eyvahlar olsun ki fakirlik dikenine eteği takıldı, kaldı.)

Dinlemez çün cân kulağıyla figânın bülbülün

Kulagina kurşun aksa jâleden tan mı gülün (G 24/ 1)

(Gülün kulağına çiy tanesinden kurşun aksa ayıp mı? Çünkü bülbülün feryâdını cân kulağıyla dinlemez.)

Ol 'arakdan cur'a irüp mest olup eyler figân

Gül şarâbı neş'esinden sanma cûşân bülbülün (G 27/ 2)

(Bülbülün coşkusunu, gülün şarabının keyfinden sanma. (Zîra) bülbül, o rakıdan bir yuduma ulaşmış sarhoş olup feryat eder.)

2.3.6.10. Figâr

Âşık, sevgilinin yan bakışından gelen oklar ve yaralayıcı birer âlet mahiyetindeki kirpikleriyle yaralı bir vaziyet içindedir. Beytinde “figâr” kavramını kullanan Âşık Çelebi, âşığın yaralı bedeninde iğne basacak bir yer dahi kalmadığını ifade etmiştir:

Sûzen-i gamzelerün itdi ser-â-ser pür-zahm

Yir yok igne basacak cism-i figârımda benüm (G 32/ 3)

((Sevgilinin) yan bakışının iğneleri, baştanbaşa yara dolu etti. Benim yaralı bedenimde iğne basacak yer yok.)

2.3.6.11. Gam, Keder

Divan şiirinde keder, dert, gam sıkça kullanılan kavramlardır. Çünkü âşık konumundaki şairler, daima kederli ve hüznü bir durum olurlar fakat bu hâlden kurtulmayı da istemezler. Aşağıdaki beyitlerinde “gam” ve “keder” kelimelerini zikreden şair, ilk beytinde üzüntü oku ile kanlı su dolu bir hâl içinde olduğunu söylemiştir. İkinci beytinde üzüntüyü somutlaştırarak bir meclis gibi tasvir eden Âşık Çelebi, sevgilinin bu mecliste âşığın âhını tütsü gibi elinde oynattığından söz etmiştir. Üçüncü beytinde ise âşığın gönlünün, yaralı olmasına rağmen sevgilinin kederinden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir:

Dil tolu hûn-âb etrâfında her sû tîr-i gam

Gûyîâ gül-zârda düşmüş miyân-ı hâre gül (K 4/ 43)

(Gönül, etrafında her tarafında üzüntü oku ile kanlı su dolu (bir hâldedir.) Güya gül, gül bahçesinde dikenler ortasına düşmüştür.)

Bezm-i gamda oynadur destinde bir elma gibi

Dûd-ı âhum dehr-i dünün künbed-i devvâresin (G 63/ 7)

(Üzüntü meclisinde âhımın tütsüsünü (ve) alçak dünyanın daima dönen gökyüzüsünü elinde bir elma gibi oynatır.)

Sîne pür-dâg olsa dil derd ü gam-ı cânân arar

Etmegin tenhâ yimez elbetde bir mihmân arar (G 94/ 1)

(Gönül, yaralı olsa (da) dil, sevgilinin kederini ve derdini arar. Ekmeğini tek yemez elbette bir misafir arar.)

2.3.6.12. Garib (Garîb)

Klasik şiirde âşık konumundaki şair, kendisini daima en alçak ve kötü durum içinde tahayyül etmektedir. Beytinde içinde bulunduğu vaziyetten bahseden Âşık Çelebi de bu durumunu ifade etmek için “garip” kavramına başvurmuştur:

Garîb ü müflis ü ser pâ-bürehne vü ‘uryân

Ne hân-mân u ne tâc u kabâ ne mâl u menâl (K 5/ 17)

(Garip, parasız, başı ayağı yalın ve çıplak; Ne ev ve ne taç ile kaftan ne (de) mal ile mülk.)

2.3.6.13. Geda (Gedâ)

Dilenci, köle ve kul mânâlarını içeren “gedâ”, sultan makamındaki sevgili karşısında âşığın aldığı mevkidir (Pala, 2004: 166). Beytinde kendisini bir dilenci olarak gören şair, “dertli, çaresiz, ağlayan, gönül hastası, garip” gibi kavramları kullanarak içinde bulunduğu hâli daha anlaşılır hâle getirmeye çalışmıştır:

Ben ki bir derd-mend ü nâ-çârem

Zâr u dil-haste vü garîb ü gedâ (K 2/ 15)

(Ben ki bir dilenci, garip, gönül hastası, ağlayan, derdi olan ve çaresizim.)

2.3.6.14. Haste

Divan şiirinde sevgilinin ayrılığı ve aşkının etkisi, âşığı hasta bir vaziyete getirir. Aşağıdaki beyitlerinde bu duruma gönderme yapan şair, ilk beytinde aşk yüzünden aklının başından, sabrın gönlünden ve iradesinin elinden gittiğini belirterek bedeninin hasta düştüğünü dile getirmiştir. Âşık Çelebi, ikinci beytinde ise ayrılık köşesinde ömrünün sonuna dek hasta olarak kaldığını söyleyerek; bu süreçte ölümden başka hiç kimsenin kendisini ziyaret etmediğinden yakınmıştır:

Gitdi başdan ‘akl u dilden sabr u elden ihtiyâr

Kaldı cismüm haste cânım nâ-tüvân dil bî-mecâl (G 28/ 4)

(Baştan akıl, gönlünden sabır ve elden irâde gitti. Bedenim hasta, cânım kuvvetsiz, gönül mecâlsiz kaldı.)

Bunca müddetler ki yandım haste künc-i hecrde

Gelmedi kimse ‘ıyâdet itmege illâ ecel (G 29/ 4)

(Bunca zamanlar ki hasta (olarak) ayrılık köşesinde yandım. Ölümden başka kimse hasta ziyareti yapmak için gelmedi.)

2.3.6.15. Havf

“Havf” kavramı, korku duygusu ifade etmektedir. Aşağıdaki beytinde kumandanın yeniçeri askerinin, başkalarının emrinde olduğunu şikâyetvârî bir şekilde belirten şair, kişinin korkusunu ve derdini söyleyebileceği kimsenin kalmadığını vurgulamıştır:

Siketvârın segidür varsa serdârını segbânun

Küle-h-dârunla havfun ile derdin kime aglaya (K 13/ 17)

(Kumandanının yeniçeri askeri varsa (da) inanılır olan kimselerin köpeğidir. Külâhın ile korkunu ve derdini kime (söyleyip) ağlayasın.)

2.3.6.16. Hicrân (Hecr)

Âşığı en fazla mahveden durum, sevgiliden ayrı olmasıdır. Bu ayrılık hâlini beyitlerinde “hicrân” ve “hecr” kavramlarıyla işleyen Âşık Çelebi, ilk beytinde ayrılık gecesinde ettiği âhlarının dumanının, kıvılcımlarla dolu bir fener kulesine dönüşeceğini ifade etmiştir. İkinci beytinde ise ayrılığın kılıcıyla bedeninde derin yaralar açıldığını belirtmiştir:

Şâm-ı hicrânunda olur dūd-ı âhum pür-şerer

Kim şeb-i rûze kanâdil ile zeyn olur menâr (G 82/ 3)

(Ayrılık gecende âhımın dumanı, kıvılcım dolu olur ki süs ve kandiller ile günün gecesine fener kulesi olur.)

Bedende zahm-ı tîg-i hecr-i dilber şâhlardur kim

Yanında her taraf peykân u hançer berg ü bârıdur (G 91/ 2)

(Gönlü kendine çeken güzel sevgilinin ayrılık kılıcının yarası, bedende dallardır ki her tarafındaki hançer ve ok temreni, (onun) yaprağı ve meyvesidir.)

2.3.6.17. Keder (Melâl)

Aşkın merkezde olduğu divan şiirinde var olan keder, hüznün ve melâl gibi duygular sıkça konu edilir. Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde de bu duygulara yer verilmiştir. İlk beytinde hüznün ve dertten yakasını kurtaramadığını ifade eden âşık konumundaki şair, ikinci beytinde ise istek gülünün açılmasıyla birlikte keder kasırgasının kendisini perişan bir hâle getireceğini dile getirmiştir:

Yakamı kurtaramam dest-i gussadan dönüp

Yakama dikilü devlet gibi bu derd ü melâl (K 5/ 24)

(Bu keder ve dert, tâlih gibi yakama dikili (iken) dönüp hüznün elinden yakamı kurtaramam.)

Gül-i murâd olur ise şüküfte vü handân

İder vücûdunı ber-bâd tünd-bâd-ı keder (K 14/ 95)

(İstek gülü, gülen ve açılmış olur ise keder kasırgası, varlığını perîşân eder.)

2.3.6.18. İztırâb

Acı, elem ve azap anlamlarıyla sözlükte geçen “ıztırâb”, âşığın sürekli içinde bulunduğu bir durumdur. Âşık Çelebi de beytinde bu kavramı kullanarak acının, gönlü Kible’yi gösteren bir pusula hâline getirdiğini ve böylece doğru yolu bulmasını sağladığını ifade etmiştir:

İtdi dil kible-nümâ-veş gerçi bî-had ıztırâb

Oldı semt-i kibleye sevk-i Hak âhir râh-bîn (K 12/ 35)

(Gerçi hadsiz acı, gönlü Kible yönünü gösteren (bir) pusula gibi etti. Sonunda Kible cihetine (ve) Allah’a götüren yol görücü oldu.)

2.3.6.19. Kahr

İnsanın içine işleyen derin üzüntü ve keder, “kahır” kavramıyla adlandırılır ve divan şiirinde sıkça işlenen bir manevi hâl olarak yer edinmektedir. Beyitlerinde bu duruma değinen Âşık Çelebi, ilk beytinde kendi vaziyetini ifade ederken “kahır” kelimesini, perîşân etme anlamında kullanmıştır. İkinci beytinde ise kâdının kahrının tecelli ettiği bir yer hâline geldiğini ve bu yüzden öldüğünü dile getirmiştir:

Benem ki itdi bana dehr kahr-ı gûn-â-gûn

Benem ki itdi bana devr cevr ü hîle vü âl (K 5/ 16)

(Benim ki dünya bana çeşit çeşit perîşanlıklar eyledi. Benim ki zaman bana kurnazlık, hîle ve haksızlıklar ile incitmeler kıldı.)

Ölümünden öndin öldüm ki ben oldum kahrına mazhar

Bu denli kâdı lutfundan terakkıyle bulup vâye (K 13/ 33)

(Kâdı lutfundan bu kadar ileri gitmeyle nasip bulup kahrına ben tecelli yeri oldum ki ölümünden önce öldüm.)

2.3.6.20. Lâ-Yâ’kıl

“Lâ-yâkıl” kelimesi, “sarhoş” ve “kendinden geçmiş” anlamlarıyla beyitlerde geçip âşıklar için kullanılmaktadır. Zîra âşık, kendinde değildir. Beytinde de bu hâlini yine kendisine seslenerek anlatan Âşık Çelebi, aşkın cezbesi ve arzu kadehiyle bilincini kaybettiğini ifade etmiştir:

Cünûn-ı 'ışk u câm-ı şevk ile lâ-ya 'kilem 'Âşık

Ne 'âlemden haberdârum ne kendümden şu 'ûrum var (G 87/ 5)

(Âşık! Aşk cezbesi ve istek kadehi ile sarhoşum. Ne âlemden haberdârım ne (de) kendimden bilincim var.)

2.3.6.21. Mihnet

“Mihnet” kavramı, sözlükte “sıkıntı, zorluk, keder, eziyet, gam, belâ, musibet” anlamlarıyla geçmekte olup *Âşık Çelebi Divanı*’nda zikredilen manevi hâllerle birlikte yer almaktadır. Aşağıdaki beyitlerde mihnet kavramına değinen şair, ilk beyitte yüreğinin dert temreniyle gonca gibi kanla dolu bir hâle geldiğini dile getirmiştir. İkinci beyitte feryat edilerek belâ elinden yakanın kurtulamadığı belirtilmiştir. Son beyitte ise sıkıntı, gönülde yer alan bir lâle bahçesi şeklinde somutlaştırılarak tasvir edilmiştir:

Gonce-veş kan tolmasa peykân-ı mihnetle yürek

Bir gül-i sad-bergdür dir idi bu tûmâra gül (K 4/ 42)

(Yürek, dert temreni ile gonca gibi kan dolmasa; gül, bu desteye yüz yapraklı gül derdi.)

Figân kim dest-i mihnetden alınmadı girîbânım

Dirîgâ kim ilişdi kaldı hâr-ı hicre dâmânım (G 47/ 1)

(Feryat ki belâ elinden yakası alınmadı. Eyvahlar olsun ki fakirlik dikenine eteği takıldı, kaldı.)

Onulmaz yârelerle sîne mihnet lâle-zârıdur

Açılmış gülşen-i 'ışkun yine evvel bahârıdur (G 91/ 1)

(İyileşmez yaralarla gönül, sıkıntının lâle bahçesidir. Önce açılmış aşkın gül bahçesinin baharıdır.)

2.3.6.22. Müflis

“Müflis”, iflâs eden, parasız pulsuz kalan kişiler için kullanılan bir ifadedir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde bu kavrama başvurarak kendi durumunu anlatmaktadır:

Garîb ü müflis ü ser pâ-bürehne vü 'uryân

Ne hân-mân u ne tâc u kabâ ne mâl u menâl (K 5/ 17)

(Garip, parasız, başı ayağı yalın ve çıplak; Ne ev ve ne taç ile kaftan ne (de) mal ile mülk.)

2.3.6.23. Mürde

“Mürde” tabiri, ölü veya ölmüş kimseler için kullanılmaktadır. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde bu kavrama yer vererek tecrit sanatına başvurmuş ve şerefli cânının yıllarca yıpranarak öldüğünü ifade etmiştir:

Derd ü gamdan mürde-veş fersûde idi niçe yıl

Yirine geldi oturdu şükr kim cân-ı şeref (K 8/ 4)

(Şerefli cân, nice yıl kederden ve dertten yıpranmış ve ölmüştü. Şükür ki (artık) yerine geldi, oturdu.)

2.3.6.24. Nâ-Çâr

“Nâ-çâr” ifadesi, lügatta “çâresiz kişi” anlamıyla yer almakta olup Âşık Çelebi’nin *Divan*’ındaki beyitlerde hem manevî hem maddî bir durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. İlk beyitte şair, kendisini çâresiz bir durumda olarak nitelendirirken sevgilinin cömertliğini ve kerem sahibi oluşunu vurgulamış, ondan iyilik ummuştur. İkinci beyitte ise hâlini dilenci, garip, gönül hastası, ağlayan ve dertli biri olarak sıralamış; bu bağlamda “nâ-çâr” kavramına da yer vermiştir. Son beytinde ise dünyada hiçbir samimi dost, sığınak, dayanak, şefâatçi olacak birisini bulamadığını ifade ederek kendisini çâresiz bir hâl içinde nitelendirmiştir:

Karâr u ‘akl u sabr u dil gidüp nâ-çârum ihsân kıl

Kerîmâ fâzılâ gerdûn-medârâ âsumân-kadrâ (K 1/ 27)

(Dünyanın dönüşü (ve) gökyüzü kadar değerli olan kerem sahibi, cömert sevgili! Gönül, sabır, akıl ve istikrâr elden gidip çâresizim, iyilik et.)

Ben ki bir derd-mend ü nâ-çârem

Zâr u dil-haste vü garîb ü gedâ (K 2/ 15)

(Ben ki bir dilenci, garip, gönül hastası, ağlayan, derdi olan ve çâresizim.)

Benem ol ‘Âşık-ı nâ-çâr ki ‘âlemde bulımadum

Ne bir muhlis ne bir mesned ne bir melce ne bir şâfi’ (G 74/ 5)

(O çâresiz Âşık benim ki dünyada ne bir dostluğu samimi olan ne bir dayanak ne bir sığınak ne (de) bir şefâatçi olacak kimseyi bulmadım.)

2.3.6.25. Nâ-Kâm

Klasik şiirde, âşıklık vasıfları içinde nasipsizliği dile getirmek amacıyla “nâ-kâm” mefhumuna beyitlerde başvurulmaktadır. Beytinde sevgiliye kavuşan kişilere seslenerek onlara mutluluğun, zevk ve safânın, sevincin lâıyk görüldüğünden bahseden Âşık Çelebi, kendisine nasipsizliğin, âcizliğin ve çâresizliğin uygun olarak verildiğinden yakınmıştır:

Sizlere ‘ıyş u neşât u şâdî ey ehl-i visâl

‘Âşıkâ bî-çâralık dermândalık nâ-kâmlık (G 78/ 2)

(Ey kavuşma sâhipleri! Sizlere zevk, safâ, sevinç ve mutluluk; âşığa (ise) çaresizlik, âcizlik ve nasipsizlik.)

2.3.6.26. Nâlân

“Nâlân” kelimesi sözlük anlamıyla “inleyen” demektir. Beytinde bu kavramla durumunu dile getiren Âşık Çelebi, feleğin eziyeti sonucu böyle inleyen bir hâle geldiğinden şikâyet etmiştir:

Benem ol mihnet-i devrân ile nâlân u zebûn

Benem ol gayret-i akrân ile zâr u pâ-mâl (K 6/ 31)

(O feleğin eziyeti ile inleyen ve âciz (olan) benim. O yaştların kıskançlığı ile ağlayan ve ayaklar altına alınan benim.)

2.3.6.27. Nâ-Tüvân

İnsanın bu hayattaki en önemli dayanakları ve güç aldığı kişiler annesi ile babasıdır. Beytinde anne ve babasının vefatıyla bu destekten mahrum kaldığını ifade eden şair, “nâ-tüvân” kavramından yararlanmıştır:

Valideyn öldi nâ-tüvân kaldım

Erş ile habbe degmedi kat’â (K 2/ 18)

(Anne baba öldü, kuvvetsiz kaldım. Hiçbir zaman maddî bir bedel ile en ufak bir şey (bana) ulaşmadı.)

2.3.6.28. Pâ-Mâl

Divan şiirinde âşık, çoğu zaman ayaklar altına alınmış ve perîşân bir durumda tasvir edilir. Şairler, bu hâllerini “pâ-mâl” kavramıyla ifade ederler. Aşağıdaki ilk beytinde sevgilinin uzun saçlarının her birisinde bir âşığının ayaklar altına alınmışlığına

gönderme yapan Âşık Çelebi, ma'sûğun saçlarını boynuna getirmesiyle onların vebâlini boynuna almış olduğunu dile getirmiştir. İkinci beytinde ise yaşıtlarının kıskançlığı sonucu ayaklar altına alınarak hakir bir duruma düştüğünü yine “pâ-mâl” sözcüğüyle dile getirmiştir:

Boynuna saldı vebâlini niçe pâ-mâlün

Zülfünün bendini kim didi sana boynunâ al (K 6/ 13)

(Nice perîşân edilmişin vebâlini boynuna bıraktı. Kim sana saçının halkasını boynuna al dedi.)

Benem ol mihnet-i devrân ile nâlân u zebûn

Benem ol gayret-i akrân ile zâr u pâ-mâl (K 6/ 31)

(O feleğin eziyeti ile inleyen ve âciz (olan) benim. O yaşıtların kıskançlığı ile ağlayan ve ayaklar altına alınan benim.)

2.3.6.29. Sad-Çâk

Sevgilinin hem aşkı hem de yaralayıcı yönleri nedeniyle âşık, paramparça bir hâle gelmiştir. Beytinde bu vaziyete değinen Âşık Çelebi, sad-çâk olan âşık konumundaki kendisini gülün parçalanmış şekline benzetmiştir:

Lâle-veş dâg-ı dilüm mihrünle eyler âşikâr

Tîg-i şevk ile seher gül gibi sad-çâk olduğum (G 43/ 3)

(Seher vakti, aşırı arzusun kılıcı ile gül gibi yüz parça olduğumu (senin) güneşinle lâle gibi (olan) gönül yaramı meydana çıkarır.)

2.3.6.30. Sevinç (Tarab, Şâdî)

Sevinç duygusunu ifade etmek için kullanılan “tarab” ve “şâdî” kavramları, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte Zühre gezegeninin sevinç verici etkisi bağlamında ve “yüzünü sevinçli görmesin” şeklindeki bir bedduanın yer aldığı ifadelerle birlikte geçmektedir:

Niçe yıl ger Zühre dem-sâz u tarab-engîz ola

Görmeye şâdî yüzün bir dem dil-i endûh-gîn (K 11/ 18)

(Eğer Zühre gezegeni, nice yıl dost ve sevinç veren olsa gamlı gönül, bir ân (dahi) yüzünü sevinçli görmesin.)

2.3.6.31. Şeydâ

Şeydâ, aşkın etkisiyle aklını yitirmiş, kendini duygularının coşkısına kaptırmış, deli, dîvâne ve meczûp kişiler için kullanılan bir tabirdir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde cezbe hâlinde olan Âşık'ın, yalnızca şiir ve düz yazıdan bahsetmediği, aynı zamanda bilgi, ilim ve mükemmellik iddiasında bulunduğu söylenilmiştir. İkinci beyitte ise aşk padişahı konumundaki sevgilinin, âşığa verdiği dîvânelik hâlinin, bir tür bayramlık lütuf ve şereflendirme olduğundan bahsedilmiştir:

Yalnız şî'r ü inşâdan dem urmaz 'Âşık-ı şeydâ

İder hem da 'va-i fazl u kemâl u 'ilm ü 'irfânı (K 3/ 47)

(Meczûp Âşık yalnız şiir ve süslü nesirden bahsetmez. Bilme, ilim, mükemmellik ve hem (de) meziyet davasını eder.)

'Âşıkâ şeydâyılık rüsvâyılık bed-nâmlık

Pâdişâh-ı 'ışkdan teşrîfdür bayrâmlık (G 78/ 1)

(Aşk pâdişâhından âşıkâ divânelik, rezillik (ve) kötü şöretlik, bayramlık şeref vermedir.)

2.3.6.32. Tîre-Baht

Tâlihsiz mânâsına gelen “tîre-baht”, divan şiirinde tâlihi hiç gülmeyen, her daim eziyet ve sıkıntılara giriftâr olan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Beytinde hile yapanlarının hepsinin sevinç ile yüzlerinin güldüğünden söz eden Âşık Çelebi, böyle bir durumda âşığa sürekli talihsizliğin uygun görülmesinin hak olmadığını vurgulamıştır:

Tîre-baht ola revâ mı kara günlî 'Âşık

Sürh-rû ola sürûr ile kamu zümre-i âl (K 6/ 36)

(Bütün hile topluluğu sevinç ile kırmızı çehrelî olsa (da) kara günlü Âşık, tâlihsiz olsa yerinde mi?)

2.3.6.33. Zâr

Divan şiirinde şairler, feleğin çektiği eziyet ve sıkıntılar nedeniyle devamlı inleyen bir şekilde kendilerini tasvir etmektedir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde bu duruma değinmiş ve *Divan*'ında bu mânâyâ gelen “zâr” sözcüğüne yer vermiştir:

Benem ol mihnet-i devrân ile nâlân u zebûn

Benem ol gayret-i akrân ile zâr u pâ-mâl (K 6/ 31)

(O feleğin eziyeti ile inleyen ve âciz (olan) benim. O yaşıtların kıskançlığı ile ağlayan ve ayaklar altına alınan benim.)

2.3.6.34. Zebûn

Divan şiirinde şair, daima feleğin eziyetlerinden şikâyet eder ve kendisini zayıf bir duruma getirmesinden yakınır. Âşık Çelebi de bu vaziyeti dile getirdiği bir beytinde hâlini ifade etmek için “zebûn” kelimesini kullanmıştır:

Benem ol mihnet-i devrân ile nâlân u zebûn

Benem ol gayret-i akrân ile zâr u pâ-mâl (K 6/ 31)

(O feleğin eziyeti ile inleyen ve âciz (olan) benim. O yaşıtların kıskançlığı ile ağlayan ve ayaklar altına alınan benim.)

2.3.7. Rakîp (Ağyâr)

“Rakîpler” veya “düşmanlar” anlamına gelen “ağyâr”, klasik şiirde âşık, ma’şûk ve ağyâr üçlüsünden biridir. Daima âşık ile ma’şûk arasında bozgunculuk yapan, âşığın ma’şûğa yaklaşmasına izin vermeyen kişi olarak tasvir edilir. Bu nedenle kötü olan her şey ağyârla ilişkilendirilir (Pala, 2004: 10).

Âşık Çelebi Divanı’ndan alınan aşağıdaki beyitte de sevgilinin, gece ve gündüz rakipleri ile gezdiğine, onlar ile keyifler yapıp, onlara ihsanlarda bulunduğu değinilmiştir:

Yar kim rûz-ı şeb agyâr ile seyrân eyler

‘Ays u ‘işretler ider lutf-ı firâvân eyler (Tcb. I/ 1/1⁴⁶)

(Sevgili ki gece gündüz rakipler ile gezer, yeme ve içmeler yapar, bol ihsanlar eder.)

Âşık Çelebi beyitlerinde ağyârı, “düşman (düşmen), ehremen, hâr, nâkes ve rakîb” gibi adlandırmalarla konu etmiştir.

2.3.7.1. Düşman (Düşmen)

Âşık için rakîb, düşman konumundadır. Bu vaziyeti ile beytinde rakibi ele alan Âşık Çelebi, âşık konumuyla kendisine seslenerek düşmanı olan rakibin üzülmelerini istediğini fakat sevgilinin yüzünü rakipten tarafa dönderdiğini belirtmiştir:

Üzül eksik göreyüm didüm rakîb-i nâ-kese

⁴⁶ Nazım türünün yanındaki sayı kaçınıcı bent olduğunu göstermek ile beraber sonrasında gelen numaraların ilki gazel sayısını ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir.

‘Âşıkâ ol düşmene ahabb dönderdi yüzün (G 62/ 7)

(Ey Âşık! Aşağılık rakibe üzül, (seni) eksik göreyim dedim. O düşmana sevgili yüzünü dönderdi.)

2.3.7.2. Ehremen

“Şeytan” ifadesine karşılık gelen ehremen kavramıyla rakibi beytinde vasıflandıran Âşık Çelebi, melek yüzlü sevgilinin, şeytan konumunda olan rakibi âşıklarından üstün tuttuğundan yakınmaktadır:

Buna âdem nice katlana ki her Ehremeni

O perî yüzli melek göz göre bizden yegler (G 96/ 4)

(O peri yüzli melek (gibi olan sevgili), göz göre göre her şeytanı bizden üstün tutar. İnsan buna nasıl dayansın ki?)

2.3.7.3. Hâr

Gül-bülbül-diken üçlüsü ile divan şiirindeki âşık-ma’sûk-rakîp üçlemesi arasında bağdaşım kuran şair, aşağıdaki beytinde sevgiliyi, gonca ve rakibi ise diken mahiyetinde nitelendirmiştir:

Diş sırtmaz ağız açmaz gonca gibi bana yâr

Salınur gül gibi ammâ hâr ile oynar güler (G 99/ 4)

(Sevgili, gonca gibi bana diş sırtmaz, ağzını açmaz ama gül gibi diken ile salınır, oynar (ve) güler.)

2.3.7.4. Nâkes

Sevgili ile kendisi arasına girip, sevgiliye yakın olduğu için rakip, âşığın gözünde en alçak ve aşağılık kişidir. Âşık Çelebi de beytinde rakibi, nâkes yani aşağılık sözcüğü ile zikretmiş; sevgilinin, düşman konumunda olan rakibine yönelmesinden dolayı da sitem etmiştir:

Üzül eksik göreyüm didüm rakîb-i nâ-kese

‘Âşıkâ ol düşmene ahabb dönderdi yüzün (G 62/ 7)

(Ey Âşık! Aşağılık rakibe üzül, (seni) eksik göreyim dedim. O düşmana sevgili yüzünü dönderdi.)

2.3.7.5. Rakîb

Âşığın karşısında olup da sevgiliye meyleden herkes rakiptir. Beytinde de sevgiliye âşık olan rakipten bahseden şair, onun güneş mahiyetindeki sevgiliye yakınlık kurmasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir:

Rakîb ol âfitâba karşı kendüye mekân itmiş

Gören dir mihr-i rahşân ile Mirrîh ıktırân itmiş (G 112/ 1)

(Sevgiliye âşık olan düşman, o güneş (gibi olan sevgiliye) karşı kendisine mekân etmiş. Gören parlak Güneş ile Merih gezegeni yaklaşmış der.)

İnsan bölümü kendi içinde “Sevgili”, “Âşık”, “Maddî ve Manevî Unsurlar” ve “Rakîp” ana başlıklarına ayrılmaktadır. Bunlar içinde büyük bir kısmı “Sevgili” başlığı oluşturmaktadır. Sevgilinin güzellik unsurları ve davranışları ile âşığın nazarındaki durumu çeşitli benzetimlerle ele alınmıştır. Ardı sıra çoğunlukta olan “Maddî ve Mânevi Hâller” içerisinde ise şâirlerin, giriftâr oldukları duygular ve vaziyetler konu edilmiştir. “Âşık” başlığında ise âşığın isimlendirilmeleri ve durumları sebebiyle benzetildiği unsurlar ile kişiler zikredilmiştir. Bölümün en kısa muhtevalı başlığı “Rakîp” olup âşık tarafından rakibin nitelendirilmelerini içermektedir.

2.4. TABİAT

2.4.1. Kozmik Âlem

Âşık Çelebi Divanı’nda kozmik âlem ile ilgili unsurar çeşitli benzetmelerde zikredilmiştir.

2.4.1.1. Gökyüzü (Âsumân, Arş, Sipîhr, Gök)

Âşık Çelebi Divanı’nda “küngür-i ‘arş-ı mu’allâ” ve “sipîhr-i sehâ” tamlamaları içinde yer alan gökyüzü, “âsumân, arş ve sipîhr” adlandırılmalarıyla, ilk beyitte medhedilen kişinin kılıcı için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte padişah, “cömertlik göğünün, ululuk burcunun güneşi” şeklinde nitelendirilmiştir. Son beyitte ise yeryüzü ile gökyüzü arasında bir karşılaştırma yapılmıştır:

Asılmışdur kılıcun küngür-i ‘arş-ı mu’allâda

Güneş zer şemsesidür mâh-ı nev ucında yalmanı (K 3/ 12)

(Kılıcın yüce göğün en yüksek yerine asılmıştır. Güneş, (onun) altından işlemesidir, yeni ay (da) ucunda keskin ağızdır.)

Eyâ sipîhr-i sehâ âfîâtâb-ı burc-ı celâl

Huceste-tâli’ ü ferhûnde-fer u ferruh-fâl (K 5/ 1)

(Ey cömertlik göğünün, ululuk burcunun güneşi! (Ey) uğurlu, talihli ve aydınlığı kutlu (olan).)

Basdı bagrına vücûdun gevherin hatem gibi

Âsumân üzre tefevvuk itse yiridür zemîn (K 11/ 61)

(Yeryüzü, bağrına var olmanın özünü, mühür gibi bastı. (Bunun için) gökyüzü üzerinde üstün olsa yeridir.)

2.4.1.1.1. Gökyüzünde Gerçekleşen Olaylar

Âşık Çelebi Divanı’nda gökyüzünde meydana gelen durumlardan şimşek zikredilmiştir.

2.4.1.1.1.1. Şimşek (Berk)

Gökyüzü ile ilgili bir olay olan şimşeğe *Âşık Çelebi*, “*Divan*”ında dört yerde değinmiştir. İlk beytinde şimşegi, “berk-âsâ” olarak, ikinci ve üçüncü beyitlerinde ise “berk” ifadesini kullanarak bu olayı çeşitli benzetimler içerisinde ele almıştır:

Süvâr-ı hünk-ı zerrîn zeyn olup itdi ‘alem ber-dûş

Şuâ’ından çeküp bir tîg-i âteş-tâb u berk-âsâ (K 1/ 2)

(Altından yapılmış kır atın binicisi, şimşek gibi (parlak) ve ateş gibi yakıcı kılıcı çekip (onun) ışınından süslenip âlemi serseri (bir hâle) getirdi.)

Tâb-ı tîgünle dil-i kâfirden îmân urdı berk

Virmedi bâg-ı cihânda gerçi seng-i hâre gül (K 4/ 27)

(Kılıcının parlaklığıyla kâfirin kalbinden şimşek (gibi) imân yansıdı. Ancak dünya bahçesinde sert taştan yine de gül bitmedi.)

Gün gibi berk urdı dilden nûr-ı hûrşîd-i yakîn

Tevbe idüp didüm “innî lâ’uhibbü’l-âfilîn” (K 11/ 22)

(Gönülden güneş gibi parlayan kesin inanç güneşinin nûru, şimşek gibi çaktı. (Bunun üzerine) tövbe edip “Ben batanları sevmem.” dedim.)

2.4.1.2. Kâinât, Kâyinât

Yaratılmış her şeyi kendisinde barındıran kâinât mefhumuna beytinde yer veren Âşık Çelebi, övdüğü kişinin alâmet ve şöhretinin tüm kâinatı kaplaması için dua etmiştir:

Kâyinâtı ser-te-ser nâm u nişânun ide pür

Geh el üzre gâh başda eyledükce yer nişân (K 10/ 49)

(Alâmet ve şöhretini, yer, bazen el üzerinde bazen başta nişân ettikçe (senin alâmet ve şöhretin) kâinatı baştanbaşa doldursun.)

2.4.1.3. Seyyâreler

Âşık Çelebi Divanı’nda gezegenlerden “Ay”, “Dünya”, “Güneş”, “Jüpiter”, “Merih”, “Merkür”, “Seb’a-i Seyyâre”, “Zühal” ve “Zühre” yer almaktadır.

2.4.1.3.1. Ay (Meh, Mâh-ı Nev, Mâh)

Divan’ında ay unsurunu, “mâh-ı nev”, “mehce-i meh” ve “safha-ı mâh” tamlamaları içinde konu edinen şair, gökyüzündeki diğer alâkalı unsurları da kullanarak çeşitli benzetimler yapmıştır:

Asılmışdur kılıcun küngür-i ‘arş-ı mu’allâda

Güneş zer şemsesidür mâh-ı nev ucında yalmanı (K 3/ 12)

(Kılıcın yüce göğün en yüksek yerine asılmıştır. Güneş, (onun) altından işlemesidir, yeni ay (da) ucunda keskin ağzıdır.)

Devşirüp pervâz-ı sîmîn-i livâ-yı zer- 'alem

Zâhir oldı mehce-i meh râyet-i sultânleyin (K 11/ 3)

(Altın sancağın bayrağındaki gümüş parıltılar toplanıp; ayın hilali, sultana ait sancak gibi görünür oldu.)

Ger 'Utârid safha-ı mâha şu 'â'-ı mihr ile

Yazsa ta 'vîz-i cünûn olmaz 'ilâca dil karîn (K 11/ 19)

(Eğer 'Utârid, gökteki Ayın yüzeyine Güneş ışınları ile delilik muskası yazsa gönül, ilaca yakın olmaz.)

2.4.1.3.1.1. Bedr

Ayın on dördüncü gecesinde aldığı şekle “bedr” yani dolunay adı verilmektedir. Bedr ismiyle ayın bu hâlini beyitlerinde zikreden Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde dolunayı, hilâl ve güneş gibi diğer gök cisimleriyle tenasüplü olarak kullanmıştır. İkinci beyitte sevgilinin nazının yıldızının doğuşuyla kişileştirilen ayın, kendi eksikliğini farkederek dolunay olmaktan vazgeçtiği ifade edilmiştir. Son beyitte ise dolunayın görünmesiyle birlikte feleğin, sevgilinin ay yüzünü ve parlak göğsünü görmez bir hâle büründüğü ifade edilmiştir:

Her tolusı bedr olur her cur'asıdur bir hilâl

Bezmine cânlar virür ol âfîtabun ehl-i hâl (G 28/ 1)

(Her içki ile doldurulmuş kadehi dolunay olur, her bir hilâl (de) yudumudur. O Güneş (gibi olan sevgilinin) meclisine hâl ehli cânlar verir.)

Evc-i burc-ı nâzda peydâ olaldan bedr-i tâm

Bildi mâh eksüklüğün bedrün işi oldı temâm (G 30/ 1)

(Naz takımyıldızının en yüksek noktasında dolunay ortaya çıktığından beri Ay, eksikliğini bildi, dolunayın işi sona erdi.)

Mâh-ı tâbân ile gögsin görmez olmuşdur felek

Yir yüzinde gün gibi peydâ olaldan bedr-i tâm (G 30/ 3)

(Yeryüzünde dolunay, gün gibi açığa çıktığından beri felek, (sevgilinin) ay gibi yüzü ile göğsünü görmez olmuştur.)

2.4.1.3.1.2. Hilâl

Ayın ilk doğduğu günden sonraki üç gün boyunca devam eden hâli “hilâl” şeklinde isimlendirilmektedir. *Divan*’ında hilâl kavramına yer veren Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde keder ve usanç rüzgârıyla kendinin aşağıda kaldığını dile getirirken hilâlin gökyüzündeki mevkisinden yararlanmıştır. İkinci beyitte dolunayın, gökyüzüne yükseldiği andan itibaren parçalanarak hilâl şekline büründüğü ifade edilmiştir. Son beyitte ise içki doldurulmuş kadeh, dolunayla özdeşleştirilmiş, kadehin içindeki her bir yudum da hilâl olarak betimlenmiştir:

Ham itdi kaddümi bâd-ı melâlet u endûh

Hilâl gibi yirüm oldı şimdi saff-ı ni’âl (K 5/ 18)

(Keder ve usanç rüzgârı, boyumu eğriltti. Şimdi yerim, hilâl gibi en aşağı yer oldu.)

Hevâya agdı meh-i nev bölündi mikdârı

Hilâli na’l-i semendünle vezne çekdi nazar (K 14/ 147)

(Yeni ay, gökyüzüne yükseldi, miktarı bölündü. Bakış açısı, hilâli çevik atının nalı ile ölçüye çekti.)

Her tolusı bedr olur her cur’asıdır bir hilâl

Bezmine cânlar virür ol âfitâbun ehl-i hâl (G 28/ 1)

(Her içki ile doldurulmuş kadehi dolunay olur, her bir hilâl (de) yudumudur. O Güneş (gibi olan sevgilinin) meclisine hâl ehli cânlar verir.)

2.4.1.3.2. Dünya (Dehr, Cihân)

Divan’ında dünyâ kavramını ifade etmek için “dehr” ve “cihân” sözcüklerine başvuran Âşık Çelebi, ilk beyitte dünyanın, neşe ile şen kanatlı bir hâle büründüğünü dile getirmiştir. İkinci beyitte dünyanın bir gül bahçesi gibi hüznün sonbaharıyla solmuş vaziyetine değinmiştir. Son beyitte ise dünyanın kendisine yaşattığı çeşitli perişânlıklardan yakınmıştır:

Bu sürûr ile felek raks ider döne döne

Bu neşât ile cihân oldı yine hurrem-bâl (K 6/ 4)

(Bu sevinç ile gökyüzü, döne döne dans eder. Bu neşe ile dünya, yine şen kanatlı oldu.)

Hazân-ı hüzn ile pejmürde idi dehr gülzârı

Bahâr itdi esüp yine nesîm-i feyz-i Sübhânî (K 3/ 26)

(Hüznün sonbaharıyla dünyanın gül bahçesi solmuştu. Ancak Sübhânî feyzin rüzgârı esip onu yeniden bahara çevirdi.)

Benem ki itdi bana dehr kahr-ı gûn-â-gûn

Benem ki itdi bana devr cevr ü hîle vü âl (K 5/ 16)

(Benim ki dünya bana çeşit çeşit perişanlıklar eyledi. Benim ki zaman bana kurnazlık, hîle ve haksızlıklar ile incitmeler kıldı.)

2.4.1.3.3. Güneş (Mihr)

Âşık Çelebi Divanı’nda mihr ismiyle geçen güneş, “mihr-i rahşân” ve “şu’â’-ı mihr” gibi tamlamalarla çeşitli benzetme ve nitelendirmelerin oluşmasına yol açmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte güneşin parlaklığından söz edilmiştir. İkinci beyitte kalemin her gün gönderdiği mektupların, güneşin ışınları aracılığıyla ulaştığı ifade edilmiştir. Son beyitte ise güneş, karanlıkta kalmış bir ölümsüzlük suyu gibi tasvir edilmiştir:

Egerçi kevkeb-i ikbâl u devlet râci’ olmuşdı

Yine buldı şeref burc-ı sa’âdet mihr-i rahşânı (K 3/ 25)

(Nasıl ki mutluluk ve talih yıldızı dönmüştü (öyle de) yine şeref (ve) mutluluk takımyıldızı, parlak Güneşi buldu.)

Nâme irsâl eyleyüp her gün şu’â’-ı mihr ile

Âsitânundan debir-i çarh eyler cer kalem (K 7/ 19)

(Kalem, her gün Güneş ışınları ile mektup gönderip eşiginden Dünya kâtibi sürükler.)

Çeşme-i hayvân gibi zulmetde kalmışdı güneş

İrmemişdi ana Hızr-ı subh-ı İskender-leyin (K 11/ 8)

(Güneş, ölümsüzlük suyu gibi karanlıkta kalmıştı. Ona İskender gibi sabahın Hızır’ı ulaşmamıştı.)

2.4.1.3.4. Jüpiter (Müşterî)

Altıncı semada yer alan Jüpiter gezegeni; din, ilim, akıl, hayâ ve tevazunun temsilcisidir. Bu yönüyle Jüpiter'in etkisinde olan kişilerin, terbiyeli, yumuşak huylu, alçakgönüllü, cömert, belîğ olduklarına inanılmaktadır. Ayrıca divan şiirinde âlimler, yöneticiler, hâkimler ve vezirler; fikirleri ve aldıkları kararlar nedeniyle Jüpiter'e teşbih benzetilmiştir (Canım, 2021: 439).

Âşık Çelebi Divanı'ndan alınan beyitlerde şair tarafından konu edilen Jüpiter, ilk beyitte Müşterî ismiyle zikredilip vezir için bir rütbe olarak değerlendirilmiştir. İkinci beyitte Müşterî, Müftizâde Efendi Hazretleri'nin fikir yönüyle yapılan bir benzetmenin unsuru olarak kullanılmıştır. Son beyitte ise Jüpiter, güneşten aldığı ışınları Zühre yüzlü olan sevgiliye sunan bir şahış şeklinde kişileştirilmiştir:

Şeh-i hûrşîd-kadrün müşterî-rütbet vezîrisin

'Utârid olsa lâıykdur debîr-i çarh-ı dîvânı (K 3/ 49)

(Güneş değerindeki şâhın, Müşteri gezegeni rütbesindeki vezirisin. (O şâhın) büyük ve yüksek meclisininin zamanındaki kâtibi (de) Utârid gezegeni olsa lâıktır.)

Mihr kıl encüm-i eşke ki benüm hayfım alur

Müşterî-rây u kamer-tal'at u hûrşîd-hısâl (K 6/ 16)

(Güneş huylu, Ay çehreli ve Müşteri gezegeni fikirli (olan), gözyaşı yıldızlarına sevgi kıl ki (zîra) benim bedduamı alır.)

'Arz eyler agzına zer alup âfitâbdan

Ol yâr-i zühre-rûya felek müşterî gibi (G 18/ 3)

(Dünya, Jüpiter gezegeni gibi Güneşten ağzına altın alıp Zühre yüzlü (olan) sevgiliye sunar.)

2.4.1.3.5. Merih (Mirrîh)

Dünyadan sonra Güneş'e mesafe bakımından en yakın gezegen olan Merih, “Sâkıt”, “Mars” ve “Mirrih” şekillerinde de adlandırılmaktadır (Canım, 2021: 441). *Âşık Çelebi* de beytinde sevgiliyi Güneş, rakibini ise Merih gezegeni olarak nitelendirmiş ve düşmanın sevgiliye olan yakınlığından rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir:

Rakîb ol âfîtâba karşı kendüye mekân itmiş

Gören dir mihr-i rahşân ile Mirrîh ıktırân itmiş (G 112/ 1)

(Sevgiliye âşık olan düşman, o güneş (gibi olan sevgiliye) karşı kendisine mekân etmiş. Gören parlak Güneş ile Merih gezegeni yaklaşmış der.)

2.4.1.3.6. Merkür (Utârid)

Gökyüzünün ikinci katında bulunan Merkür, “Utârid” ismiyle de bilinmektedir. Soğuk ve kuru bir tabiâta sahip olduğuna inanılan bu gezegen, yazarlar, kâtipler ve şairlerle ilişkilendirilmiştir (Canım, 2021: 449). Âşık Çelebi de Utârid’i, bu yönleriyle ele almış; ilk beytinde Güneş değerindeki padişahın meclisinde onu kâtip makamında tasvir etmiştir. İkinci beytinde Utârid’i, kendi tâlihini kaleme alan bir kişi olarak tasavvur etmiş; son beytinde ise Ay yüzeyine Güneş ışınlarıyla delilik için muska yazan bir şahsiyet olarak betimlemiş ve böyle bir durumda kendi gönlünün divaneliği için herhangi bir ilaca ihtiyaç duymayacağını ifade etmiştir:

Şeh-i hûrşîd-kadrün müşterî-rütbet vezîrisin

‘Utârid olsa lâyıkdur debîr-i çarh-ı dîvânı (K 3/ 49)

(Güneş değerindeki şâhın, Müşteri gezegeni rütbesindeki vezirisin. (O şâhın) büyük ve yüksek meclisininin zamanındaki kâtibi (de) Utârid gezegeni olsa lâyıktır.)

Ben kara yazulunun hâlin ‘Utârid yazmada

Dökdi hayretten devât oldı siyeh çarh-ı berîn (K 11/ 10)

(Utârid, ben kara yazılının hâlini yazarken hayretten yazı takımını döktü. Yüksek gök, siyah oldu.)

Ger ‘Utârid safha-ı mâha şu’â’-ı mihr ile

Yazsa ta’vîz-i cünûn olmaz ‘ilâca dil karîn (K 11/ 19)

(Eğer ‘Utârid, gökteki Ayın yüzeyine Güneş ışınları ile delilik muskası yazsa gönül, ilaca yakın olmaz.)

2.4.1.3.7. Seb’a-i Seyyâre (Yedi Gezegen)

“Yedi gezegen” mânâsına gelen seb’a-i seyyâre, dünyanın merkezde yer aldığı bir sistemde sıralı düzene sahip yedi gezegeni ve bunların doğan kişiler üzerindeki etkilerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Her bir gezegenin belirli bir görevinin olduğu şu durumda; Güneş, âlemin sultânı; Ay, Güneşin veziri; Utârid, kâtip; Zühre,

çalgıcı; Mirrih, başkumandan; Müşteri, kadı ve Zühal ise hazinedar şeklinde şahıslştırılır (Canım, 2021: 446). Aşağıdaki beyitte ise seb'a-i seyyâre, su testisi konumundaki âlemin içine bırakılmış bir gül şeklinde betimlenmiştir:

Bâg-ı kadründe felek bir kûze-i pür-âbdur

Solmamaga konmuş anda seb'a-i seyyâre gül (K 4/ 30)

(Değer bahçende âlem, su dolu bir testidir. Yedi gezegen (de) solmaması için onda konulmuş (bir) güldür.)

2.4.1.3.8. Zühal (Keyvân)

Satürn gezeni olarak da bilinen Zühal, aynı zamanda Keyvân ismiyle de zikredilmektedir. Astronomide siyah rengi sembolize eder ve her türlü uğursuzluğun kaynağı olarak kabul edilir. Üç feleğin en yüksek yerinde bulunduğuna inanılan Zühal, beyitlerde bu yönüyle yer alır; bazen elinde kılıç tutan bir kişi şeklinde de resmedilmektedir (Canım, 2021: 452-453). Âşık Çelebi, *Divan*'ında Zühal gezegenine değinmiş; aşağıda yer alan ilk beytinde bu gezegenin, gökyüzündeki yüksek konumuna ve uğursuzluğuna yer vermiştir. İkinci beytinde onu, elinde kılıç tutan bir silahtar sıfatıyla betimlemiştir. Üçüncü beytinde ise Zühal'i, sevgilinin ay yanağına talip bir kişi olarak ele almıştır:

Zühal gibi yiri sadr-ı semâda her nahsun

Hilâl gibi ehâliye saff-ı na'l makar (K 14/ 99)

(Her uğursuzluğun yeri Zühal gezegeni gibi gökyüzünün en yüksek yerinde (iken) topluluğa (ise) hilâl gibi en aşağı yer ikâmetgâh.)

Yanunca oldu silahdâr cenge âhengle

Eline tîg-i zeberced-niyâm alıp Keyvân (K 9/ 21)

(Keyvân, eline zebercet taşından kılıflı kılıç alıp savaşa ahenk ile senin yanında silahtarın oldu.)

Ey meh-i ruhsâruna hûrşîd ü keyvân müşteri

Kangı dürcün gevherisin kangı burcun ahteri (G 12/ 1)

(Ey yanağının ayına Güneş ve Satürn gezegeni talip olan (sevgili)! Hangi mücevher kutusunun mücevherisin? Hangi takımyıldızının yıldızısın?)

2.4.1.3.9. Zühre

Dünyaya uzaklık bakımından ikinci sırada yer alan gezegen, musiki yönüyle klasik Türk edebiyatında zikredilen Zühre'dir. Bu gezegen aynı zamanda fitne ve fesat çıkaran özelliğiyle de anılmaktadır (Canım, 2021: 453). Âşık Çelebi de aşağıdaki beyitlerinde Zühre'nin dans eden yönüne ve müziğin ahengiyle olan ilişkisine değinmiştir:

Zühre saçın çözdü çeng-i nâleme dem-sâz olup

Raks ider idüp terâne yirine âh u enîn (K 11/ 9)

(İnleyen çengime Zühre dost olup saçını çözdü. Nağme yerine âh (ederek) inleyip dans eder.)

Niçe yıl ger Zühre dem-sâz u tarab-engîz ola

Görmeye şâdî yüzün bir dem dil-i endûh-gîn (K 11/ 18)

(Eğer Zühre gezegeni, nice yıl dost ve sevinç veren olsa gamlı gönül, bir ân (dahi) yüzünü sevinçli görmesin.)

Nâle kılsa gökde Zühre yirde kûh-ı Bî-sütûn

'Âşîka dem-sâz olup âheng iderler zîr ü bem (G 34/ 5)

(Gökte Zühre yerde (ise) Ferhâd'ın sevdiği Şirin için deldiği dağ, feryat etseler âşığa hem-dem olup ince telleri (ile) âheng ederler.)

2.4.1.4. Yıldızlar

Divan'ında yıldızlar için “encüm”, “necm” ve “kevkeb” gibi tabirler kullanan Âşık Çelebi, beyitlerinde “necm-i hidâyet” ve “kevkeb-i ikbâl u devlet” tamlamalarını oluşturmuştur. İlk beyitte şair, hak yolunun yıldızını kendisine göz bebeği yapması için Allah'a yalvarmaktadır. İkinci beyitte yıldız ifadesi, mutluluk ve talih gibi soyut kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Üçüncü beyitte ise yıldızlar, kuşyemine; Samanyolu da bir tuzağa benzetilmiştir:

Îlâhî kıl bana necm-i hidâyeti merdüm-i 'ayn

Şeb-i kıyâmet irüp çünkü oldu berk-i basar (K 14/ 292)

(Îlâhi! Bana hak yolunun yıldızını göz bebeği gibi yap. Çünkü kıyamet gecesi ulaşır, göz şimşek çakışı gibi aydınlık oldu.)

Egerçi kevkeb-i ikbâl u devlet râci' olmışdı

Yine buldı şeref burc-ı sa'âdet mihr-i rahşânı (K 3/ 25)

(Nasıl ki mutluluk ve talih yıldızı dönmüştü (öyle de) yine şeref (ve) mutluluk takımyıldızı, parlak güneşi buldu.)

Dökerse dâne encümden iderse kehkeşândan dâm

Gönül murgın şikâr itmek ne mümkün dehr sayyâdı (G 8/ 4)

(Dünya avcısı, yıldızlardan kuşyemi dökerse ve Samanyolu'ndan (da) tuzak yaparsa (dahi) gönül kuşunu avlamak ne mümkün?)

2.4.1.4.1. Burc, Burç

Sözlük anlamıyla gök küresinde yer alan on iki takımyıldızının her biri “burc/ burç” olarak adlandırılmaktadır. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde burc kavramına yer vermiştir. İlk beyitte padişah için “ululuk burcunun güneşi” ifadesini kullanmıştır. İkinci beyitte “yedi gök katındaki takımyıldızları” şeklindeki tamlamaya yer vermiştir. Son beyitte ise burçlarda yer alan takımyıldızlarını konu edinmiştir:

Eyâ sipihr-i sehâ âfitâb-ı burc-ı celâl

Huceste-tâli' ü ferhûnde-fer u ferruh-fâl (K 5/ 1)

(Ey cömertlik göğünün, ululuk burcunun Güneşi! (Ey) uğurlu, talihli ve aydınlığı kutlu (olan).)

Atarlar mihr-i mehden kumbara burc-ı semevâta

Kurarlar kehkeşândan nerdibân evreng-i bî-pâya (K 13/ 10)

(Yedi gök katındaki takımyıldızlarının kumbarasına, gökteki ayın parasından atarlar. Samanyolu'ndan, ayaksız tahta merdiven kurarlar.)

O tîgde iki bend ol niyâmda iki tîg

O dürce iki dür ol burcda iki ahter (K 14/ 84)

(O kılıçta iki halka, o kılıç kınında iki kılıç. O mücevher kutusunda iki inci, o takımyıldızında iki yıldız.)

2.4.1.4.2. Kehkeşân

Kehkeşân, Samanyolu mânâsına gelmektedir. Âşık Çelebi, *Divan*'ında “Kehkeşân” tabiriyle Samanyolu yıldız topluluğuna değinmiştir. Aşağıdaki ilk beyitte zikrettiği kişinin bahçesinde yer alan akarsuyu, Samanyolu takımyıldızının görüntüsüne benzetmiştir. İkinci beyitte ise ayaksız bir merdivenin kurulmasından söz ederken bu merdivenin gökyüzündeki Samanyolu takımyıldızına ulaşacağını ima etmiştir:

Âsumân bustân-serâyun kehkeşândur cûy-ı âb

Verd-i nesrîn mihr ü mehdür anda encüm yâsemîn (K 11/ 86)

(Bahçe içindeki köşkün, gökyüzü; akarsuyu, Samanyolu takımyıldızıdır. Yasemin ağacı, yıldızlar (ve) yaban gülü (de) onda Ay ve Güneştir.)

Atarlar mihr-i mehden kumbara burc-ı semevâta

Kurarlar kehkeşândan nerdibân evreng-i bî-pâya (K 13/ 10)

(Yedi gök katındaki takımyıldızlarının kumbarasına, gökteki ayın parasından atarlar. Samanyolu'ndan, ayaksız tahta merdiven kurarlar.)

2.4.1.4.3. Ülker (Süreyyâ, Pervîn)

Astronomide, yaz başlangıcından bir sonraki yaz başlangıcına kadar batmayan bir yıldız olarak tanımlanan Ülker (Canım, 2021: 450), Âşık Çelebi tarafından aşağıdaki beyitlerinde “Süreyyâ” ve “Pervîn” isimleriyle de anılmıştır. İlk beyitte padişahın yüceliği vurgulanmış; ayakkabısının izinin gökyüzünde Süreyyâ takımyıldızını kınamasının dahi normal olduğu ifade edilmiştir. İkinci beyitte şair, ihtiyarlığı ile kış gecesi arasında bir benzeşim kurarken Ülker yıldızına atıfta bulunmuştur. Son beyitte ise Ülker yıldızı, bir mum olarak tasvir edilmiştir:

Nişân-ı mîh-ı na'lün lâle-zârı geh ide menzil

Yiridür gökde ta'n itse şafak birle süreyyâya (K 13/ 4)

(Ayakkabının izinin nişânı, bazen lâle bahçesini ulaşılacak yer etsin. Gökyüzünde şafak ile Süreyyâ takımyıldızına (da) kınama yaparsa yeridir.)

İrişdi şeyb agarup ser döküldi gözden nûr

Şeb-i şitâda tan agarıcak togar Ülker (K 14/ 257)

(İhtiyarlık ulaşıp baş beyazlayıp gözden nûr döküldü. (Zîra) kış gecesinde tan ağarınca Ülker yıldızı doğar.)

‘Ârifâne sohbeti itsek gerek yârân ile

Şem’-i pervîn ile gel gör bu gice yanırları (G 13/ 3)

(Dostlar ile ârif olana yakışacak şekilde sohbet etsek gerek. Ülker yıldızının mumu ile bu gece yanırları gel gör.)

2.4.2. Zaman Ve Zaman İle İlgili Kavramlar

Bu bölümdeki alt başlıklar, *Âşık Çelebi Divanı*’nda zaman ile ilgili olarak yer alan “Ale’s-sabâh, Asr, Ay (meh), Çağ/ Dönem (devr), Gün ve Gündüz İle İlgili Unsurlar, Hafta (hefte), Mevsimler, Yıl (sâl), Zaman (Zemân)” mefhumlarıyla oluşturulmuştur.

2.4.2.1. ‘Ale’s-Sabâh

“Ale’s-sabâh”, sözlükte “sabah vaktinde” veya “sabahleyin” mânâlarıyla yer alıp *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte olayların gerçekleştiği zamanı belirtmek amacıyla kullanılmıştır:

‘Ale’s-sabâh halâyık varup musallâya

Tavâf-ı kûy-ı nigâra çekildi ehl-i dilân (K 9/ 4)

(Sabah vaktinde esir edilmiş kadın, namazgâha varıp gönül adamları (da) resim gibi güzel sevgilinin mahallesinin etrafını dolaşmaya çekildi.)

2.4.2.2. ‘Asr

“Asır” ya da “asr”, lügatta “zaman, devir, çağ” anlamlarına gelip aşağıdaki beyitte zamansal bir kullanım şeklinde yer edinmiştir:

‘Asruna şemsü’l-e’imme şeyhü’l-islâm irse ger

Hâmene dirdi imâdü’d-dîn sana bürhân-ı dîn (K 12/ 5)

(Eğer imamların güneşi (ve) İslâm şeyhi senin asrına ulaşırsa kalemine, “dinin direği”; sana (da) “dinin delili” derdi.)

2.4.2.3. Ay (Meh)

“Meh”, yıl içindeki her bir ayı ifade etmektedir. Beytinde “meh” tabirine yer veren *Âşık Çelebi*, öğüt verdiği kişiye dua etme zamanının her ay ve yıl olmasını söylemektedir:

Bâg-ı ‘âlemde müdâm açup elün çün ‘ar’ar

‘İzzet ü devletine eyle du’â her meh ü sâl (K 6/ 30)

(Her yıl ve ayda makamına ve büyüklüğüne dua et. Çünkü dikenli ardıç ağacı, dünya bahçesinde dâima elini açıp (dua etmektedir.))

2.4.2.4. Çağ, Dönem (Devr)

Dönemi ve çağı belirtmek amacıyla “devr” mefhumunu beytinde zikreden şair, dönemin kendisine hile, kurnazlık ve haksızlıklar yaptığından yakınmıştır:

Benem ki itdi bana dehr kahr-ı gûn-â-gûn

Benem ki itdi bana devr cevri ü hîle vü âl (K 5/ 16)

(Benim ki dünya bana çeşit çeşit perişanlıklar eyledi. Benim ki zaman bana kurnazlık, hile ve haksızlıklar ile incitmeler kıldı.)

2.4.2.5. Gün ve Gündüz İle ilgili Unsurlar

Âşık Çelebi Divanı’nda gün ve gündüz ile ilgili “akşam (mesâ, şâm), eyyâm, gece (şeb, gice), gün, rûz, sabah (subh, seher-ger, seher), hafta (hefte)” deyişlerinin kullanılmış olduğu görülmektedir.

2.4.2.5.1. Akşam (Mesâ, Şâm)

Akşam için “mesâ” ve “şâm” tabirlerine başvuran *Âşık Çelebi*, aşağıdaki ilk beytinde ömrünün altı senesinin geçmesi sırasında kederden sabah ile akşamı ayırt edemediğini ifade etmiştir. İkinci beytinde sabah ve akşam zıtlığını beraber ele alan *Âşık Çelebi*, son beytinde ise ayrılık akşamının sevgiliye kavuşma sabahına ulaşması için Allah’a dua etmektedir:

Geçdi zilletle altı yıl ‘ömrüm

Fark olunmadı gamla subh u mesâ (K 2/ 19)

(Aşağılıkla altı yıl ömrüm geçti. Kederle sabah akşam fark olunmadı.)

Der-i deyr üzre subh u şâm çanlar çalınur sanman

Bilüp yıkılacağı mâtém eylerler kilisâya (K 13/ 15)

(Manastır kapısı üzerinde sabah ve akşam çanlar çalınır sanmayın. (Zîra) yıkılacağını bilip Kilise’ye yas tutarlar.)

Seherlerde kabûl olan du'âlar hakkı Allâhum

İrîşdür subh-ı rûz-ı vasl-ı yâre şâm-ı hicrânı (G 17/ 4)

(Ey Allah'ım! Seher vakitlerinde kabul olan duaların hürmetine, ayrılık gecesini, sevgiliye kavuşma gününün sabahına ulaştır.)

2.4.2.5.2. Eyyâm

“Eyyâm”, gün kavramının çoğul biçimi olup *Âşık Çelebi Divanı*'nda iki yerde geçmektedir. Aşağıda yer alan birinci beyitte “adalet günleri” şeklinde geçen eyyâm, ikinci beyitte ise medhedilen kişinin eşiğinin tozuna yüzünü süren bir kişi şeklinde şahıslanmıştır:

Nüşa-i 'ilm ü kemâlüm görme lâyük serverâ

'Adlün eyyâmında şöyle nâkıs u ebter kalem (K 7/ 35)

(Ey başkan! Mükemmel ve ilim nüshamı, adaletinin günlerinde şöyle eksik ve noksan (olan) kaleme münasip görme.)

Eskidüpdür niçe yüz bin mûze-i mâh-ı nevi

Yüz sürünce işigün tozına eyyâm u sinîn (K 11/ 51)

(Yıllar ve günler, senin eşiğinin tozuna yüz sürünce nice yeni ayın çizmesini eskitmektedir.)

2.4.2.5.3. Gece (Şeb)

Zaman dilimlerinden “gece” yerine “şeb” kavramını tercih eden *Âşık Çelebi*, aşağıdaki ilk beytinde küfrü bir gece şeklinde tasavvur etmiştir. İkinci beytinde memduhun adalatının güneşten kılıcı karşısında zulmü, gece karanlığına benzetmiştir. Üçüncü beytinde ise geceyi, bir şahıs hâlinde somutlaştırmıştır:

Nûr-ı şer'ün eyler irşâd-ı “sırât-ı müstakîm”

Yoksa kalırdı şeb-i küfr içre 'âlem “dâllîn” (K 11/ 52)

(İslâm şeriatının nûru, “sırât-ı müstakîm” ile doğru yolu gösterir. Yoksa “dâllîn” (sapmışlar) topluluğu dünyada küfür gecesinde kalırdı.)

Tîg-i mihr-i 'adlin itse subh-girdâr âşikâr

Zulmet-i şeb gibi nâ-peydâ ide zulmi hemîn (K 12/ 31)

(Adalet güneşinin kılıcı, sabah tarzında açık ise gece karanlığı gibi zulmü de hemen ortadan kaldırsın.)

Çıkardı penbe-i subhı sımâh-ı cândan şeb

Ki ire gulgul-ı tesbîh-hân vakt-i seher (K 14/ 5)

(Gece, seher vakti tesbih okuyanın sesine ulaşsın diye cân kulağından sabah pamuğunu çıkardı.)

2.4.2.5.4. Gün

Güneş doğuşu ile kasidesinin ilk beytinin ortaya çıkışı arasında bağlantı kuran Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde zaman kavramlarından “gün”ü kullanmıştır:

Toldı ol dem gün gönülden tâli’ oldı mihr-i şevk

Burc-ı cânda togdı bu matla’ güneş gibi hemîn (K 11/ 28)

(İstek güneşi gönülden doğduğu anda gün doldu. Bu matla’ beyti de cânın takımyıldızında güneş gibi hemen doğdu.)

2.4.2.5.5. Rûz

“Rûz”, Farsça bir kelime olup “gündüz” ve “gün” mânâlarına gelmektedir. Beytinde “rûz” mefhumunu ele alan Âşık Çelebi, gökyüzünün dönüşüyle gece ve gündüzün oluşumuna değinmiştir:

Niçe ki rûz u şeb ola vü döne çarh-ı felek

Niçe ki ‘îd-i sa’îd ire vü bahâr u hazân (K 9/ 34)

(Nasıl ki tâlih göğü dönsün ve gece ile gündüz olsun. Nasıl ki sonbahar ve ilkbahar (ile) uğurlu bayram ulaşsın.)

2.4.2.5.6. Sabah (Subh)

Sabah zamanı için “subh” ifadesine beyitlerinde yer veren şair, “subh u şâm” tamlamasını da kullanmıştır. Âşık Çelebi, aşağıda yer alan bazı beyitlerinde sabah ve akşam tezatını kullanarak kendi durumunu ve memdahun kılıcının parlaklığını somutlaştırmış; bazı beyitlerinde ise çeşitli benzetmelere başvurmuştur:

Dirîg subh gibi çâkdur girîbânım

Meger ki şâm-ı belâ ola egnüme kara şâl (K 5/ 20)

(Eyvah (ki) elbisemin yakası sabah gibi yarıktır. Yalnız dert gecesi, sırtıma kara şal olsun.)

Tîg-i âteş-tâb u pür-nûrın iderse der-niyâm

Subh u şâmı göreler yeksân-ı halk-ı ‘âlemîn (K 12/ 32)

(Işık dolu ve ateş gibi parlak kılıcın, kılıç kınına girerse (o zaman) dünyadaki halk beraber sabah ve akşamı görürler.)

Yanayum aglayayum şem’ gibi sûz dilüm

Ya subha ire şeb-i gam virem pâ yanmada ser (K 14/ 189)

(Yanayım ağlayayım (zîra bende) mum gibi gönlü yanıgım. Ya üzüntü gecesi sabaha ulaşsın (ya da) baş yanmada ayak vereyim.)

2.4.2.6. Hafta (Hefte)

Haftanın Farsça kullanımına beytinde yer veren şair, ömrü oluşturan yıl ve haftaların, ızdırıp ve feryat içinde geçmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

Dirîg eger bu dirîg ile ‘ömr iderse güzer

Figân eger ki figânla geçerse hefte vü sâl (K 5/ 23)

(Yazık ki eğer ömür bu “eyvah”lar ile geçerse. Feryâd ki yıl ve hafta ızdırıp ve bağırıp çağırma ile geçerse.)

2.4.2.7. Mevsimler

Âşık Çelebi, beyitlerinde ilkbahar, sonbahar ve kış mevsimlerinden bahsetmiştir.

2.4.2.7.1. İlkbahar (Bahâr, Nev-Bahâr)

Baharın gelişiyle dünyanın çiçeklerle bezenip süslenmesini çeşitli benzetmelerle beyitlerinde örneklendiren Âşık Çelebi, ilkbahar mevsimini “bahâr” ve “nev-bahâr” şekillerinde isimlendirmiştir. İlkbaharı, “bâd-ı bahâr-ı kerem-i Kuddûs” ve “nev-bahâr-ı ‘adl u dâd” gibi tamlamaları içinde kullanmıştır. Şair, ayrıca hüsn-i tâlil sanatına başvurarak bazı olaylar ile baharın gelişi arasında anlamlı ilişkiler kurmuştur:

Dem urup bâd-ı bahâr-ı kerem-i Kuddûsı

Gül gibi güldi açıldı yine her gonçe-i bâl (K 6/ 3)

(Allah’ın Kuddûs olan cömertliğinin bahar rüzgârı anılınca goncanın her yaprağı açıldı, yine gül gibi tebessüm etti.)

Görüp ‘avâtıfunı müstefid oldı bahâr

Tonatdı ‘âlemi hil’atler eyledi ihsan (K 9/ 9)

(Bahar, (senin) lütuflarını görüp (ondan) istifâde etti. Süslü giysiler ihsan etti, âlemi süsledi.)

Nev-bahâr-ı ‘adl u dâdun nazreten li’n-nâzirîn

Çeşmesâr-ı lutf u cûdun lezzeten li’ş-şâribîn (K 11/ 80)

(Doğruluk ve adaletin ilkbaharı, bakanlar için bir nazardır. Cömertlik ve ihsanın çeşmelerle dolu mekânın (ise) içenler için bir lezzet kaynağıdır.)

2.4.2.7.2. Sonbahar (Hazân)

Âşık Çelebi, mevsimlerden sonbaharı beyitlerinde “hazân” olarak adlandırmış ve bu mevsimi çeşitli şekillerde işlemiştir. Aşağıdaki ilk beyitte kederi bir sonbahar olarak somutlaştırarak onun etkisiyle dünyanın gülbahçesinin solduğunu dile getirmiştir. İkinci beyitte ilkbahar ile birlikte sonbaharı da zikretmiştir. Üçüncü beyitte ise bahsettiği kişinin dileklerinin gülbahçesindeki ilkbaharın kalıcı olması ve sonbahar kasırgasının ona zarar vermemesi için dua etmiştir:

Hazân-ı hüzn ile pejmürde idi dehr gülzârı

Bahâr itdi esüp yine nesîm-i feyz-i Sübhânî (K 3/ 26)

(Hüznün sonbaharıyla dünyanın gül bahçesi solmuştu. Ancak Sübhânî feyzin rüzgârı esip onu yeniden bahara çevirdi.)

Niçe ki rûz u şeb ola vü döne çarh-ı felek

Niçe ki ‘îd-i sa’îd ire vü bahâr u hazân (K 9/ 34)

(Nasıl ki tâlih göğü dönsün ve gece ile gündüz olsun. Nasıl ki sonbahar ve ilkbahar (ile) uğurlu bayram ulaşsın.)

İrişmeye ana âsîb-i tünd-bâd-ı hazân

Bahâr-ı gülşen-i âmâlün ola câvidân (K 9/ 38)

(Sonbaharın sert rüzgârının zararı ona ulaşmasın. Dileklerinin gülbahçesinin baharı daimi olsun.)

2.4.2.7.3. Kış

Kış mevsimi ile alâkalı unsurlardan kar için “berf” ifadesini kullanan şair, kışı “şitâ”, “zemherîr” ve “kış (şitâ)” adlandırmalarıyla da beyitlerinde ele almıştır.

2.4.2.7.3.1. Berf

Sözlükte “kar” anlamına gelen “berf” kavramını beytinde zikreden Âşık Çelebi, konu edindiği kişinin sakalının beyazlaması ile karın beyazlığı arasında bir benzerlik kurmuştur:

Berf-mânend agarmış kara günlü sakalun

Giceyi güne katup irdi şitâ-yı ecelün (G 19/ 1)

(Kara günlü sakalın kar gibi ağarmış. Geceyi güne katıp ölüm kışın ulaştı.)

2.4.2.7.3.2. Kış (Şitâ)

Âşık Çelebi, beyitlerinde kış mevsimini “kış” ve “şitâ” kavramlarıyla adlandırarak sonbaharın bitimiyle ortaya çıkan dönemi çeşitli şekillerde işlemiştir. Aşağıdaki ilk beyitte kış mevsiminde Allah’ın bütün canlıları yok etmesiyle ortaya çıkan tecellînin güzelliğine vurgu yapmıştır. İkinci beyitte teşbih sanatıyla ihtiyarlığı, kış gecesine benzetmiştir. Üçüncü beyitte ise sakalın ağarmasını, ölüm anına yaklaşımla ilişkilendirerek ölümü kış mevsimiyle özdeşleştirmiştir:

Şitâ yetişse cemed müncemid olup çü cemâd

Cemâl-i kahrûna mir’ât olup olur mazhar (K 14/ 53)

(Çünkü kış (zamanında) kar ulaşırsa cansız varlıklar, donup (senin) helâk etmendeki güzellik tecellisine ayna olup tecellî yeri olur.)

İrişdi şeyb agarup ser döküldi gözden nûr

Şeb-i şitâda tan agarıcak togar Ülker (K 14/ 257)

(İhtiyarlık ulaşıp baş beyazlayıp gözden nûr döküldü. (Zîra) kış gecesinde tan ağarınca Ülker yıldızı doğar.)

Berf-mânend agarmış kara günlü sakalun

Giceyi güne katup irdi şitâ-yı ecelün (G 19/ 1)

(Kara günlü sakalın kar gibi ağarmış. Geceyi güne katıp ölüm kışın ulaştı.)

2.4.2.7.3.3. Zemherîr

Karakış mânâsına gelen “zemherîr” mefhumunu divanında iki beytinde kullanan Âşık Çelebi, gülün karakış döneminin zorluklarını çekmemesini temenni etmektedir:

Bûy-ı hulkun şemmesine hem-dem olsun bir nefes

Zemherîrün çillesinde çekmesün gül erba'în (K 11/ 87)

(Gül, karakışın çilesinde karakış devresi çekmesin. Yaratılışının kokusu, (onun) koku almasına bir nefes dost olsun.)

Bûy-ı hulkun şemmesine bir nefes olsun karîn

Zemherîrün çillesinde çekmesün gül erba'în (K 12/ 18)

(Gül, karakışın çilesinde karakış devresi çekmesin. Yaratılışının kokusu, (onun) koku almasına bir nefes yakın olsun.)

2.4.2.8. Yıl (Sâl)

Âşık Çelebi, zaman dilimini ifade eden “yıl” için sâl kavramını beyitlerinde kullanmış; ay ve yıl dönemlerini birlikte zikrederek ömrünün nasıl ve hangi şartlar altında geçtiğine de değinmiştir:

Geçdi zilletle altı yıl 'ömrüm

Fark olunmadı gamla subh u mesâ (K 2/ 19)

(Aşağılıkla altı yıl ömrüm geçti. Kederle sabah akşam fark olunmadı.)

Dirîg eger bu dirîg ile 'ömr iderse güzer

Figân eger ki figânla geçerse hefte vü sâl (K 5/ 23)

(Yazık ki eğer ömür bu “eyvah”lar ile geçerse. Feryâd ki yıl ve hafta ızdırıp ve bağırıp çağırma ile geçerse.)

Bâg-ı 'âlemde müdâm açup elün çün 'ar'ar

'İzzet ü devletine eyle du'â her meh ü sâl (K 6/ 30)

(Her yıl ve ayda makamına ve büyüklüğüne dua et. Çünkü dikenli ardıç ağacı, dünya bahçesinde dâima elini açıp (dua etmektedir.))

2.4.2.9. Zaman (Zemân)

Âşık Çelebi Divanı’nda “zemân” kelimesiyle ifade edilen zaman kavramı, çeşitli şekillerde konu edilmiştir. İlk beyitte zaman, yıl kavramıyla birlikte tenasüp sanatı çerçevesinde kullanılmıştır. İkinci beyitte zaman, “zâl-ı zemân” tamlaması aracılığıyla yaşlı bir kişi olarak kişileştirilmiştir. Üçüncü beyitte ise dünyaya ait unsurlar, zemân mefhumuyla birlikte hâl diliyle Allah’ı tesbih eder bir vaziyette tasvir edilmiştir:

Zerrece lutfun olur yıllar ile kâna nevâ

Katrece cûdun olur niçe zemân bahre nevâl (K 6/ 23)

(Yıllar ile zerre kadar iyiliğin, mâden yatağına nasip olur. Nice zaman damla miktarınca cömertliğin, denize ihsan olur.)

Şu ‘â-ı şemsden idindi kendüye ihrâm

Tavâf-ı Kâ’beye kasd eyledi bu zâl-ı zemân (K 9/ 3)

(Bu zamanın ihtiyarı, Kâbe’yi tavâf etmeye niyetlendi. Güneş ışınlarından kendisine kıyafet edindi.)

Zebân-ı hâl ile tesbihe eyledi âgâz

Semâ vü ‘arz u zemîn ü zemân u bahr ile ber (K 14/ 6)

(Zaman, yeryüzü, dünya ve gökyüzü, kara toprak ile deniz, hâl dili ile tesbihe başladı.)

2.4.3. Dört Unsur (Çâr’- Unsûr)

Âşık Çelebi, dört unsuru *Divan*’ında ele almış ve aşağıdaki beytinde bu unsurlar için “çâr-‘unsûr” ifadesini kullanmıştır. Medhettiği kişinin irfân, fazilet, ilim ve kemâlini bu dört unsura teşbih etmiştir:

Vücûd-ı eşrefüne çâr- ‘unsûr olmakdur

Dem-i elestde ‘irfân u fazl u ‘ilm ü kemâl (K 5/ 8)

(Elest (meclisi) zamanında irfân, fazilet, ilim ve mükemmellik (senin) çok şerefli varlığına dört unsur olmaktadır.)

2.4.3.1. Ateş İle İlgili Unsurlar

Ateşi türlü eşyalar için bir benzetme unsuru olarak zikreden şair, ateşin yakıcılığından ve parlaklığından yararlanmıştır.

2.4.3.1.1. Ateş (Od)

Âşık Çelebi, ateş unsuruna “od” tabirleriyle de başvurmuş; bu unsuru “âh-ı âteş-nâk” ve âteş-i kibr” tamlamaları içinde kullanmıştır. Eşyaları, duyguları ve kişilikleri çeşitli benzetmelerle ifade etmek için ateşi bir teşbih unsuru olarak kullanmıştır. İlk beyitte memduhun hükümetine boyun eğmeyen kişilere kıyamette ateşten prangalar takılması temenni edilmekte; bu prangaların niteliği ateş unsuruyla belirtilmektedir. İkinci beyitte divan şiirindeki âşığın “ah”larının ateşli bir nitelik taşıdığı dile getirilmiştir. Son beyitte ise Hz. İbrahim kıssasına telmihte bulunularak kibir, ateş unsuruyla birlikte zikredilmiştir:

Şu kim hükûmetüne cân ile boyun virmez

Takılsun ana kıyâmetde âteşin aglâl (K 5/ 39)

(Kim şu hükümetine cânı ile boynunu vermez ise kıyamette ona ateşten prangalar takılsın.)

İdersem âh-ı şerer-nâk n’ola gam irdi

Başuma od yakıben irdi gussadan ‘asker (K 14/ 156)

(Ateşli ah edersem ne olur? (Zîra) gam ulaştı. Kederden başıma asker ateş yakarak erişti.)

Cihânı âteş-i kibr ile yakma çün Nemrûd

Halîlüm âdeme âzârı azar it azar (K 14/ 221)

(Dostum! Nemrûd gibi cihânı kibir ateşiyle yakma. İnsanlara zarar vermeyi azalt, daha az incit.)

2.4.3.2. Hava İle İlgili Unsurlar

Âşık Çelebi Divanı’nda havada gerçekleşen rüzgâr (nesîm), kasırga (tünd-bâd), seher yeli (bâd-ı seher), semûm, tan yeli (bâd-ı sabâ, sabâ) gibi olaylara beyitlerde değinilmiştir.

2.4.3.2.1. Rüzgâr (Nesîm)

Rüzgâra aşağıdaki beyitlerinde “nesîm” adlandırmasıyla yer veren Âşık Çelebi, ilk beytinde rüzgârı, “nesîm-i bâg-ı ins” tamlaması içinde zikretmiştir. İkinci beytinde ihsân rüzgârının kırmızı gül bahçesini yenilediğini dile getirmiştir. Son beytinde ise

Allah'ın cömertlik rüzgârıyla tezahür edecek yaprağın, Hz. Eyyûb'un bedenindeki kurtlar tarafından yiyecek olarak kullanılacağına değinmiştir:

“Geh Erihnî yâ Bilâ” olup nesîm-i bâg-ı ins

Cân meşâmın bûy-ı ünsullâh iderdi ‘anberîn (K 11/ 50)

(İnsan bahçesinin rüzgârı, “Geh Erihnî yâ Bilâl” olup ruh, Allah’a yakın olmanın amber kokusunu içine çekirdi.)

Nesîm-i feyz ile ser-sebz oldu gülşen-i âl

Açıldı gül gibi devr-i hilâfet-i Haydar (K 14/ 80)

(Hz. Âli'nin halifelik devri, gül gibi açıldı. İhsan rüzgârı ile kırmızı gül bahçesi tazelendi.)

Yir anı kirm-i sitem niteki ten-i Eyyûb

Nesîm-i lutf ile bir berg zâhir olsa eger (K 14/ 93)

(Hz. Eyyûb'un bedenini (yiyecek) eziyet kurdu öylesine şiddetlidir ki eğer (Allah'ın) lütuf rüzgârıyla bir yaprak ortaya çıksaydı, onu bile yerd.)

2.4.3.2.2. Kasırga (Tünd-Bâd)

Şair, şiddetli ve döne döne esen rüzgâr anlamına gelen “tünd-bâd” ifadesine aşağıdaki beyitlerinde yer vermektedir. İlk beytinde fesadı, bir kasırga olarak somutlaştırmıştır. İkinci beytinde olaylar kasırgasının, cihana keder verdiğini dile getirmiştir. Üçüncü beytinde ise istek gülünün açılmasıyla keder rüzgârının onu anında perîşân edeceğini belirtmiştir:

Eger dâmân-ı re'yün irişüp fânûs olmasa

Söyündürür idi tünd-bâd-ı fitne şem'-i imânı (K 3/ 40)

(Eğer isabetli fikrinin eteği yetişip camdan mahfaza olmasaydı fesat kasırgası, imân mumunu söndürürdü.)

Söyündi şem'i vü tagıldı cem'i her birinün

Çü tünd-bâd-ı havâdis cihâna virdi keder (K 14/ 62)

(Her birinin mumu söndü ve topluluğu dağıldı. Çünkü hâdiselerin kasırgası cihâna keder verdi.)

Gül-i murâd olur ise şüküfte vü handân

İder vücûdunu ber-bâd tünd-bâd-ı keder (K 14/ 95)

(İstek gülü, gülen ve açılmış olur ise keder kasırgası, varlığını perîşân eder.)

2.4.3.2.3. Seher Yeli (Bâd-ı Seher)

Seher vaktinde hoş ve latif bir şekilde esen rüzgâr, “seher yeli” olarak adlandırılıp *Âşık Çelebi* Divanı’ndan alınan aşağıdaki iki beyitte “bâd-ı seher” biçiminde yer almaktadır:

Kullugunca eyledi her pâresin bâd-ı seher

Çünkü koyup hüsnün itdi gülşene nezzâra gül (K 4/ 15)

(Seher rüzgârı, her parçasını kullugunca etti. Çünkü gül, güzelliğini bırakıp gül bahçesini seyretti.)

Nesîm-i sıdk-ı ‘atik esdi ol gülistâna

Virüp cedîd tarâvet misâl-i bâd-ı seher (K 14/ 77)

(Eski zamana ait gerçeklik rüzgârı, seher rüzgârı gibi o gül bahçesine tazelik ve yenilik verip esti.)

2.4.3.2.4. Semûm

Semûm, sam yeli anlamına gelir ve çölden esen kuru, sıcak bir rüzgâr niteliği taşır. Beytinde “semûm-ı kahr” tamlaması içerisinde bu rüzgâra yer veren şair, ümit goncasının seher vaktinde ansızın açılmasıyla birlikte helâk edici bu rüzgârın onu perîşân edip donuk bir hâle büründüreceğini vurgulamıştır:

Açılsa gonce-i ümmîd bir seher nâ-gâh

Semûm-ı kahr anı pejmürde vü füsûrde ider (K 14/ 94)

(Ümit goncası, bir seher vakti ansızın açılma helâk etme sam yeli, onu perîşân ve donuk eder.)

2.4.3.2.5. Tan Yeli (Bâd-ı Sabâ, Sabâ)

Âşık Çelebi, havaya ait bir unsur olan tan yelini *Divan*’ında “bâd-ı sabâ” ve “sabâ” şekillerinde isimlendirmiştir. Aşağıdaki ilk beyitte rüzgârın esmesiyle haberlerin yayılmasına gönderme yaparak; bülbülü inciten gülün, padişâhın adâletini nasıl duymadığı istifhâm sanatıyla sorgulamıştır. İkinci beyitte ise rüzgârın, sevgilinin kapısındaki çerçöpü âşığın mezarı üzerinde biriktirdiğine değinilmiştir:

İrmedi mi gûşına bâd-ı sabâdan ‘adl-i şâh

Nice bir âzâr eyler ‘andelîb-i zâre gül (K 4/ 22)

(Gül, daha ne zamana kadar zayıf bülbülü incitir? Padişâhın adâleti (hâlâ) tan yelinden kulağına ulaşmadı mı?)

Hâr u hâşak-ı der-i yâri getürdükce sabâ

Kabrüm üstinde bulur serv ü semen neşv ü nemâ (G 2/ 1)

(Tan yeli, sevgilinin kapısından çöp ve diken getirdikçe kabrimin üstünde yasemin ve servi büyür.)

2.4.3.3. Su İle İlgili Unsurlar

Âşık Çelebi Divanı’ndaki beyitlerde su ile ilgili “cûy, ebr, deniz (bahr, deryâ, lücce, ummân), girdâb, katre, mevc, nehr, su (âb, mâ), yağmur (bârân, matar)” mefhumları yer almaktadır.

2.4.3.3.1. Cûy

“Akarsu, ırmak, çay, dere” mânâlarında sözlükte yer alan “cûy” kelimesini beytinde kullanan şair, bahsettiği kişinin gökyüzünü andıran bahçesindeki akarsuyu, Samanyolu takımyıldızına benzetmiştir:

Âsumân bustân-serâyun kehkeşândur cûy-ı âb

Verd-i nesrîn mihr ü mehdür anda encüm yâsemîn (K 11/ 86)

(Bahçe içindeki köşkün, gökyüzü; akarsuyu, Samanyolu takımyıldızıdır. Yasemin ağacı, yıldızlar (ve) yaban gülü (de) onda ay ve güneştir.)

2.4.3.3.2. Ebr

Suyun kaynağı olarak düşünülen bulutu beyitlerinde “ebr” biçiminde isimlendiren *Âşık Çelebi*, aşağıdaki ilk beytinde bulut unsurunu “ebr-i hışm” tamlaması içerisinde zikretmiştir. İkinci beytinde, “ebr-i ‘adl” ifadesiyle adâlet ile bulut kavramlarını bir arada kullanarak Şerîfezâde Efendi’nin adaletini yağmur yağdıran bir buluta benzetmiştir. Son beytinde ise Hz. Osman’ın hayâsına değinen şair, onun hayâ bulutunun terlemesiyle İslâm dininin gül bahçesinin tazelendiğini dile getirmiştir:

Kaçan kim berk-i tîgün ebr-i hışmundan ola zâhir

Yaga hûn-ı ‘adû-yı hâk-sârun yire bârânı (K 3/ 11)

(Kılıcının şimşeginin öfke bulutundan kaçan (kişi) meydanda görünür olsun ki toz toprak içinde kalmış düşmanın kanının yağmuru yere yağsın.)

Gaflet uykusunda fitne hâb-ı râhatda cihân

Ebr-i ‘adli ‘âleme yagdurdu barân-ı şeref (K 8/ 12)

(Âlem, fitnenin rahatlık ve gaflet uykusunda (iken) adalet bulutu, şeref yağmurunu yağdırdı.)

Tereşsuh eyledi ebr-i hayâ-yı Zi’n-nûreyn

Şükûfe-zârını ol dînün itdi tâze vü ter (K 14/ 79)

(İki nur sâhibi (Hz. Osman’ın) hayâ bulutu damladı. (Bu sayede) İslâm dininin çiçek bahçesini çok taze ve canlı hâle getirdi.)

2.4.3.3.3. Deniz (Bahr, Deryâ, Lücce, Ummân)

Su kütlesinin yeryüzüne inip bir alanda birikmesiyle oluşan geniş su kütlesi “deniz” olarak adlandırılmaktadır. Beyitlerinde denizi, “bahr, deryâ, lücce ve ummân” biçimlerinde isimlendiren Âşık Çelebi, ilk beytinde denizlerin tamamının yazı mürekkebi hâline bürünmesiyle dahi övdüğü kişinin vasıflarını yazmakta yine yetersiz kalacağını vurgulamıştır. İkinci beytinde Şerîfezâde Efendi’nin şerefî bir okyanus şeklinde nitelendirilmiş ve bu okyanusun dalgalarıyla içindeki incileri açığa çıkardığına değinmiştir. Üçüncü beytinde ise Hâce Çelebi Efendi’nin varlığını, bir irfân denizi olarak nitelendirmiştir:

Vasfinun yüz binde birin yazmaga yüz binde bîr

Olsa deryâ hep midâd u cümle bahr u ber kalem (K 7/ 28)

(Vasfının yüz binde birini yazmak için deryâ hep yazı mürekkebi, bütün deniz ve toprak kalem olsa ancak yüz binde (olur.))

Lücce-i deryâda kalmış nice dürr izhâr idüp

Mevc urup cûş eyledi deryâ-yı ‘ummân-ı şeref (K 8/ 3)

(Şeref okyanusunun denizi, dalga vurup deniz sularında kalmış (olan) birçok inci ortaya çıkarıp coştı.)

Bahr-ı ‘irfândur vücûdun anda bir dildür dilün

Şâh-ı mercândur lisânun her sözün dürr-i semîn (K 12/ 7)

(Varlığın, irfân denizidir. Gönlün onda bir gönüldür. Her sözün çok değerli bir inci, konuşman (da) mercânın şâhıdır.)

2.4.3.3.4. Girdâb

Suyun kendi etrafında dönmesiyle meydana gelen girdâb olayını beytinde konu edinen Âşık Çelebi, uzay boşluğunu karanlık bir deniz girdâbı olarak tasvir etmiştir:

Keşti-i devrân düşüp girdâb-ı bahr-ı zulmete

Bî-karâr olup dönerdi nitekim fülk-i zemîn (K 11/ 4)

(Hakîkaten dünya gemisi, karanlık deniz girdabına düşüp zemin sandalı, kararsız olup dönerdi.)

2.4.3.3.5. Katre

“Denizdeki bir damla” anlamına gelen “katre” tabirine beytinde yer veren şair, Müftizâde Efendi Hazretleri’nin cömertliğini bir damlaya benzetmiştir:

Zerrece lutfun olur yıllar ile kâna nevâ

Katrece cûdun olur niçe zemân bahre nevâl (K 6/ 23)

(Yıllar ile zerre kadar iyiliğin, mâden yatağına nasip olur. Nice zaman damla miktarınca cömertliğin, denize ihsan olur.)

2.4.3.3.6. Mevc

Mevc, dalga mânâsına gelir ve *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki beyitte tenasüp sanatı kullanılarak deniz, inci gibi suyla alâkalı unsurlarla birlikte zikredilmiştir. Ayrıca beyitte Şerîfezâde Efendi’nin şerefî bir okyanusa benzetilmiştir:

Lücce-i deryâda kalmış nice dürr izhâr idüp

Mevc urup cûş eyledi deryâ-yı ‘ummân-ı şeref (K 8/ 3)

(Şeref okyanusunun denizi, dalga vurup deniz sularında kalmış (olan) birçok inci ortaya çıkarıp coştı.)

2.4.3.3.7. Nehr

“Nehir”, akarsu veya büyük ırmak olup *Âşık Çelebi Divanı*’nda suyla ilgili unsurlar arasında yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte medhedilen kişinin elini öpen mükemmellik nehrinin kaynağının, bu davranış karşılığında bir unvan ve nişan kazandığı ifade edilmiştir:

Matla’-ı mihr-i ma’ârif menba’-ı nehr-i kemâl

Dest-bûsunla senün ‘unvân kesb eyler nişân (K 10/ 27)

(Bilgi güneşinin doğuşu (ve) mükemmellik nehrinin kaynağı, senin elini öpmekle nişân (ve) unvan kazanır.)

2.4.3.3.8. Su (Âb, Mâ)

Şair, beyitlerinde su unsurunu “âb” ve “mâ” gibi çeşitli kelimelerle ifade etmiştir. Aşağıdaki ilk beytinde gazelini, suya; çimenlik kuşunun ağzının suyunu ise tatlı suya benzetmiştir. İkinci beytinde insanın yaratılış kaynağının çamur ve su olmasına gönderme yaparken suyu, “mâ” ifadesiyle zikretmiştir. Âşık Çelebi, üçüncü beytinde ise su maddesini, “mâ-i ma’în” tamlamasıyla kullanmıştır:

Su gibi ezber okur bu gazeli murg-i çemen

Akıdur reşkden agzı suyını âb-ı zülâl (K 6/ 10)

(Çimenlik kuşu, bu gazeli su gibi ezber okur. Kıskançlıktan ağzının suyunu, tatlı su (olarak) akıtır.)

Nokta-i per-gâr-ı fitrat merkez-i devr-i vücûd

Zübde-i kevn-i halâyık asl-ı halk u mâ vü tîn (K 11/ 32)

(Yaratılış pergelinin noktası, varlık dönüşünün merkezi, yaratılmış mevcudiyetin özü, çamur ve su ile yoktan var edilenin kaynağı.)

Telh-kâm itdi beni ‘azl ile zehr-i kahr-ı dehr

Olsun ol milh-i ücâce şefkatün mâ-i ma’în (K 11/ 96)

(Dünya kederinin zehri, azil ile beni kederlendirdi. Şefkatin, o tuzlu suyun tuzuna saf akarsunun suyu (gibi) olsun.)

2.4.3.3.9. Yağmur (Bârân, Matar)

Âşık Çelebi, yağmur için “bârân” ve “matar” tabirlerini tercih etmiştir. Aşağıdaki ilk beytinde düşmanın kanının yağmur gibi yere yağmasını temenni etmiştir. İkinci beytinde Şerîfezâde Efendi’nin adaletini bir buluta benzetmiş ve bu buluttan gaflet uykusundaki âleme şeref yağmurunun yağdığını dile getirmiştir. Son beytinde ise İslâm Peygamber’inin, ümmeti için öncesinin mi yoksa sonrasının mı hayırlı olduğunun bilinmeyeceğini buyurduğunu aktarırken yağmur benzetiminden yararlanmıştır:

Kaçan kim berk-i tîgün ebr-i hışmundan ola zâhir

Yaga hûn-ı ‘adû-yı hâk-sârun yire bârânı (K 3/ 11)

(Kılıcının şimşeginin öfke bulutundan kaçan (kişi) meydanda görünür olsun ki toz toprak içinde kalmış düşmanın kanının yağmuru yere yağsın.)

Gaflet uykusunda fitne hâb-ı râhatda cihân

Ebr-i ‘adli ‘âleme yagdurdu barân-ı şeref (K 8/ 12)

(Âlem, fitnenin rahatlık ve gaflet uykusunda (iken) adalet bulutu, şeref yağmurunu yağdırdı.)

Bilinmez evveli mi âhiri mi hayrludur

Buyurdu ümmeti hakkında çünkü misl-i matar (K 14/ 75)

(Çünkü (Peygamber), ümmeti hakkında yağmur benzeri “Öncesi mi sonrası mı hayırlıdır, bilinmez.” buyurdu.)

2.4.3.4. Toprak İle İlgili Unsurlar

Divan’ında toprak ile ilgili “gubâr, hâk, türâb” isimlerine yer veren Âşık Çelebi, aşağıdaki beytinde yücelttiği kişinin, verdiği bir avuç toprağın dahi değerli kabul edildiğini belirtmiştir:

Bir avuç toprak dahi virsen öper başına kor

Keçgül alup destine cûdundan eyler cer nişân (K 10/ 38)

(Bir avuç toprak dahi versen öper başına bırakır. Eline dilenci çanağı alıp lütfundan kendisine alâmet çeker.)

2.4.3.4.1. Gubâr

Sözlükte “ince toprak” anlamına gelen “gubâr” ifadesini beytinde kullanan şair, memduhun askerlerinin bineklerinin ayaklarından çıkan toprağın, göklere ulaştığını dile getirmiştir:

Gubâr-ı merkebi ceyşi irişdi eflâke

Olursa hâtır-ı kevkeb ‘aceb midür mugber (K 14/ 141)

(Askerlerinin bineklerinin toprağı göklere ulaştı. (Bu durumda) yıldızın zihni tozlu olursa acayip midir?)

2.4.3.4.2. Hâk

“Hâk”, toprak anlamını taşır ve aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır. İlk beyitte nişanın, beylerbeyi ve zamanın Hüsrev şeklinde övdüğü kişinin ayak toprağından sürme tozu istediğini mübalağa ile ifade etmiştir. İkinci beyitte ise kasırganın dönüşünü semâ âyinine benzeten şair, merhamet rüzgârının toprak olmuş bedeninin tozunu havaya kaldırmasıyla bu durumun oluşmasına sebep olduğunu belirtmiştir:

Mîr-i mîrân Husrev-i devrân güzîn-i serv-revân

Hâk-i pâyünden gözine tutiyâ ister nişân (K 10/ 26)

(Nişan; endamlı, beylerbeyi ve zamanın Hüsrev’i (olan senin) ayağının toprağından gözüne sürme tozu ister.)

Nesîm-i merhametün hâkden götürse tozum

Çü gird-bâd semâ’ ide şevkden yekser (K 14/ 291)

(Çünkü merhamet rüzgârın, topraktan tozumu götürse kasırga (da) keyiften (onunla) birlikte semâ âyini etsin.)

2.4.3.4.3. Tûrâb

Toprak unsuru için kullanılan bir diğer kelime olan “tûrâb”, Âşık Çelebi’nin aşağıdaki beyitlerinde yer alır. Şair, birinci beyitte sevgilinin ayağının toprağına saçılan gözyaşlarını, inci tanelerine; gözünü ise bu incileri barındıran kırmızı renkli kâseye benzetmiştir. İkinci beyitte ise kendi durumunu anlattığı makamca yüksek kişinin ayaklarının altındaki toprağına inerek sözlerini açıklayacağını dile getirirken “tûrâb” kavramını kullanmıştır:

Nisâr itmek için ayagun tûrâbına

Pür oldı kâse-i la’lîn dîde dürr ü le’âl (K 5/ 32)

(Göz, ayağının toprağına saçmak için inciler ve inci (tanesi) dolu kırmızı renkli kâse oldu.)

Ayagun topragına şerh itse ‘Âşık sözünü

Tutuşa pûlâd-ı nâme aşına mermer kalem (K 7/ 34)

(Âşık, sözünü ayağının toprağına ayrıntısına inerek açıklasa yazının çeliği tutuşsun, mermer kalem aşınsın.)

2.4.4. Hayvanlar

Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında bulunan beyitlerinde “âhû, aslan (hizebr, şîr, gazanfer), at (eblak, tekâver, esb), bebr, bukelamûn, Burâk, Düldül, ester, eşek (har), hamel, huffâş, kirm, köpek (seg), mâr, mercân, mûr, peleng, pervâne, pîl, semek, sevr, sinek (peşşe), şegâl/ şagâl, şütür, tay, zenbûr” konu edilen hayvan isimlerindendir. Bunlara ek kuş çeşitlerinden de bahsedilmiştir.

2.4.4.1. Âhû

Ceylân için bir kullanım olan “âhû” ifadesine aşağıdaki beytinde yer veren Âşık Çelebi, “Çin ceylanını” konu edindiği kişinin mucizeler harmanında başak toplayan bir çalışan şeklinde kişileştirmiştir:

Hâr-keşdür bâr-gâh-ı hark-ı 'Âden'de şütür

Mu 'cizâtun hırmeninden âhû-yı Çîn hûşe-çîn (K 11/ 53)

(Deve, Âden'in suyolundaki çadırda (bir) yoksuldur. Çîn ceylanı (da) mucizelerinin harmanından başak toplayan (çalışandır.)

2.4.4.2. Aslan (Hizebr, Şîr, Gazanfer)

Aslan için “hizebr”, “şîr” ve “gazanfer” gibi çeşitli adlandırmalar yapan Âşık Çelebi, aşağıdaki ilk beytinde savaş meydanını bir ormana, oradaki cesur kişiyi ise aslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlara benzetmiştir. İkinci beytinde Hz. Âli'yi aslan olarak vasıflandırmış; onu ve ailesini çakal mahiyetindeki kişilere yem etmemesini Allah'tan niyaz etmiştir. Üçüncü beytinde ise eşek ile dişi çakal, Hz. Âli'nin Düldül'ü ile de erkek aslan arasında bir kıyaslama yapmıştır:

Hizebr-i bîşe-i heycâ peleng-i kûy-ı neberd

Gazâda bebr ü gazanfer vegâda şîr-i jiyân (K 9/ 13)

(Savaş ormanının aslanı, mücadele semtinin kaplanı, savaşta kaplana benzer çok yırtıcı hayvan ve aslan; kavgada (ise) kükremiş aslan.)

Her şegâle Şîr-i Hak evlâdın itdirme zebûn

Ey 'ata-yı Hak şikâristânına şîr-i garîn (K 11/ 103)

(Ey ihsan sahibi Allah! Aslan mağarasını, her çakala (ve onun) av yerine (döndürme.) Allah'ın aslanı (olan Hz. Âli'nin) evlatlarını (çakala karşı) aciz bırakma.)

Bulur mı Düldül-i Haydar makâmını her har

Şagâl-ı mâde olur mu 'adîl-i şîr-i ner (K 14/ 132)

(Her eşek Haydar'ın Düldül'ünün yerini bulur mu? (Hiç) dışı çakal, erkek aslan (ile) eşit olur mu?)

2.4.4.3. At (Eblak, Tekâver, Esb)

Âşık Çelebi, beyitlerinde hayvanlardan “at”ı da zikretmiş ve gösterişli, alabacaklı atı “eblak” olarak isimlendirmiştir. Aşağıdaki ilk beytinde “eblak-ı baht” tamlaması içinde eblağı ele alan şair, talih gibi soyut bir durumu at unsuru ile somutlaştırmıştır. İkinci beytinde “koşucu at” mânâsına gelen “tekâver” kelimesine yer veren Âşık Çelebi, yaratılışını koşucu bir at mahiyetinde nitelendirmiştir. Son beytinde ise atı bir de “esb” olarak isimlendiren şair, bahsettiği kişinin atının geçtiği yola yüzünü sürmesinin, kaşının şeklinin at toynağı olarak algılanmasına yol açtığı dile getirmiştir:

Görmedi anun gibi çâbü-k-süvâr darb u harb

Eblak-ı bahta uraldan dest-i sun'ullâh zîn (K 12/ 30)

(Talihin gösterişli atına Allah'ın kudret eliyle eyer vurduğundan beri savaş ve vuruşma onun gibi iyi at süren görmedi.)

Bugün tekâver-i tab'um fezâ-yı medhünde

'Aceb mi sürsem eger yügrüğün durur meydân (K 9/ 31)

(Bugün yaratılışımdaki koşucu atımı, övgü ovanda sürsem acayip mi? Şâyet meydan, hızlı yürüyeyenin durur.)

Sürdüm şu denlü reh-güzer-i esbüne yüzüm

Ebrum nakşını gören anlar nişân-ı sümm (G 35/ 1)

(Atının geçtiği yola şu kadar yüzümü sürdüm (ki) kaşımın şeklini gören (onu) toynak izi (olarak) anlar.)

2.4.4.4. Bebr

Hindistan ve Afrika civarında yaşayan, üzerinde benekleri bulunan ve kaplana benzeyen çok yırtıcı bir hayvan “bebr” Âşık Çelebi'nin bir beytinde yer almaktadır. Beytinde savaş meydanını bir orman olarak tasavvur eden şair, medhettiği kişinin bu meydana çok yırtıcı bir hayvan mahiyetinde olduğunu dile getirmiştir:

Hizebr-i bîşe-i heycâ peleng-i kûy-ı neberd

Gazâda bebr ü gazanfer vegâda şîr-i jiyân (K 9/ 13)

(Savaş ormanının aslanı, mücadele semtinin kaplanı, savaşta kaplana benzer çok yırtıcı hayvan ve aslan; kavgada (ise) kükremiş aslan.)

2.4.4.5. Bukelamûn

Yaratılışında renk değiştirme özelliği bulunan bukalemun adlı hayvanı beytinde konu edinen Âşık Çelebi, bukalemun gibi gökkubbenin de renk değiştirdiğini ve çeşit çeşit renklere büründüğünü belirtmiştir:

Sirişk ü âh beni mîr-i 'âşıkân itdi

Sipîhr-i bukalamûn geçdi reng-i gûnâ-gûn (G 65/ 2)

(Âh ve gözyaşı, beni âşıkların reisi etti. Bukalemun (gibi sürekli renk değiştiren) gökkubbe, çeşit çeşit renge girdi.)

2.4.4.6. Burâk

Rengin hüsni ve şiddetli hızıyla belirtilen niteliklerinin yanı sıra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mi'râç Gecesi'nde binerek gökyüzüne yükseldiği esnada bindiği bineğin adı Burak'tır (Pala, 2004: 76). Aşağıdaki beytinde Hz. Peygamberin bu atının ismini zikreden şair, "arş", "kabe kavseyn", "kurbet" gibi kavramları Burak atı ile tenasüplü bir şekilde kullanmıştır:

'Arş cevân-gâhıdur meydân semend-i seyrine

Ey Burâk-ı kurbetine kabe kavseyn öndülün (G 27/ 4)

(Ey Allah'a yakınlık Burak'ına iki kavis mesafesi armağan (olan)! Meydân, (senin) gezinme atına göğün en yüksek katının dolaşma yeridir.)

2.4.4.7. Düldül

İskenderiye kralı Mukavkıs tarafından Hz. Muhammed'e hediye edilen dişi bir katır olan Düldül, daha sonraları Peygamberimiz tarafından damadı olan Hz. Âli'ye armağan edilmiştir (Pala, 2004: 125-126). Divan şiirinde sıkça anılan Düldül, *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki iki beyitte konu edilmektedir. İlk beyitte hızlı esmesi sebebiyle rüzgâr, süratli oluşuyla bilinen Hz. Âli'nin Düldül'üne benzetilmiştir. İkinci beyitte ise her eşeğin Haydar lakaplı Hz. Âli'nin Düldül'ü ile denk olamayacağı vurgulanmıştır:

Bâd Düldüldür benefşe önce yürür Kanberî

Surh-ruhsâr oldı döndi Haydar-ı Kerrâra gül (K 4/ 6)

(Rüzgâr, sanki Düldül'dür; menekşe de onun hizmetkârı Kanber gibi önünde yürür. Gül ise döne döne savaşılan aslan Hz. Âli (gibi) döndü, al yanaklı oldu.)

Bulur mı Düldül-i Haydar makâmını her har

Şagâl-ı mâde olur mı 'adîl-i şîr-i ner (K 14/ 132)

(Her eşek Haydar'ın Düldül'ünün yerini bulur mu? (Hiç) dişi çakal, erkek aslan (ile) eşit olur mu?)

2.4.4.8. Ester

Erkek eşekle kısrağın çiftleşmesinden doğan, eşekten büyük, başı iri ve uzun, yelesi kısa özellikteki melez bir hayvan olan katır, *Âşık Çelebi Divanı*'nda "ester" şeklinde isimlendirilmiş ve katırın, at ile eşeğin yavrusu olduğu vurgulanmıştır:

Peder har olsa dem urur şerefde mâderden

Ki at tayısı olmak ile fahr ider ester (K 14/ 106)

(Baba eşek olsa şerefte anneden söz eder ki (zîra) katır (da) at yavrusu olmak ile övünür.)

2.4.4.9. Eşek (Har)

Eşeğin, "har" kavramıyla konu edildiği aşağıdaki beyitte eşek ile Haydar lakaplı Hz. Âli'nin Düldül'ünün kıyaslaması yapılmıştır:

Bulur mı Düldül-i Haydar makâmını her har

Şagâl-ı mâde olur mı 'adîl-i şîr-i ner (K 14/ 132)

(Her eşek Haydar'ın Düldül'ünün yerini bulur mu? (Hiç) dişi çakal, erkek aslan (ile) eşit olur mu?)

2.4.4.10. Kuş Çeşitleri

"Ankâ (Sîmurg), bülbül ('andelîb), Hüdhdüd, Hümâ, Kaknûs, kartal, kebk, kebuter, şâhin, şehbâz, tâvûs, tûtî, zâg, zegan" *Âşık Çelebi Divanı*'nda bahsedilen kuş çeşitleridir.

2.4.4.10.1. Ankâ (Sîmurg)

Kaf dağında yaşadığına inanılan, rengârenk tüylere sahip efsanevî bir kuş olan Ankâ, divan şiirinde sıkça işlenen bir motif olup Sîmurg adıyla da anılmaktadır (Pala, 2004: 24). *Âşık Çelebi*'nin *Divan*'ından alınan aşağıdaki üç beyitte de yer alan Ankâ, ilk beyitte Kâf Dağı ile birlikte zikredilmiştir. İkinci beyitte sevgilinin Hümâ kuşu gibi

olan saçlarını kıskanan ve yokluk âleminde yuva tutmuş bir varlık gibi kişileştirilmiştir. Son beyitte ise gönlün, kanaatin Kâf dağına mesken edindiği ve Sîmurg'a sinek demeyeceği ifade edilmiştir:

Gele Hüdhdülük ide 'askerinde sen Süleymânun

Kebuterler eger nâme uçursan Kâfa 'Ankâya (K 13/ 20)

(Eğer Kâf Dağı'ndaki Ankâ'ya mektup uçursan güvercinler gelip sen Süleymân'ın askerlerinde (sana) Hüdhdülük eder.)

Hümâ-yı zülfi reşkinden o mâhun 'Âşıkâ 'ankâ

Görüp başın alup mülk-i 'ademde âşiyân tutdı (G 10/ 5)

(Ey Âşık! Anka kuşu, o ay (gibi olan sevgilinin) saçının Hümâ kuşunu görüp kıskançlığından başını alıp yokluk âleminde yuva tutdu.)

Kâf-ı istignâyı 'Âşık âşiyân idüp gönül

Peşşe dimez püšte-i eflâke sîmurga sinek (G 22/ 8)

(Âşık! Gönül, kanaatin Kâf dağına yuva edip feleklerin tepesine sivrisinek, Sîmurg'a da sinek demez.)

2.4.4.10.2. Bülbul ('Andelîb)

Âşığın simgesi olan bülbul, divan şiirinde genellikle sevgili konumundaki gül için inlemesi, ağlayıp sızlaması ve ötüşüyle konu edilmektedir (Pala, 2004: 77). Aşağıdaki beyitlerinde gül ve bülbul ikilisini ele alan Âşık Çelebi, bülbulün ötüşünü, gülün ona çektiği eziyetleri ve bülbulün âh ile feryadını ön plana çıkarmış; bu bağlamda kişileştirmelere de yer vermiştir:

Zehr-i cevri ile helâk olsa 'aceb mi 'andelîb

Beyzası jâle dönüpdür halka olmuş mâra gül (K 4/ 10)

(Bülbul, eziyet zehri ile ölse garip mi? (Zîra) gülün beyazı, çiy tanesinin yuvarlak içerisinde kalması ile halka olmuş (bir) yılanı dönmektedir.)

Jâleyi her şeb sürer başına mânend-i gül-âb

Âh-ı bülbulden sudâ'ı var dönüp bîmâra gül (K 4/ 11)

(Bülbulün âh edişinden (dolayı) gül, hastaya dönüp baş ağrısı var. (Onun için) her gece şebnem tanesini gül suyu gibi başına sürer.)

Dinlemez çün cân kulagıyla figânın bülbülün

Kulagina kurşun aksa jâleden tan mı gülün (G 24/ 1)

(Gülün kulağına çiy tanesinden kurşun aksa ayıp mı? Çünkü bülbülün feryâdını cân kulağıyla dinlemez.)

2.4.4.10.3. Hüdhdüd

Klasik şiirde Hz. Süleymân'la yer alan Hüdhdüd; ipek kuşu ya da çavuşkuşu adlarıyla da anılmaktadır (Pala, 2004: 216). Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Hz. Süleymân'ın haberci kuşu olarak; ikinci beyitte ise Hz. Süleymân'a hizmet etmesiyle birlikte konu edilmiştir:

Peyk-i Cibrîl oldı sana ger Süleymân Hüdhdüd'e

N'ola dirse "fe'tinâ minhâ bi-sultânın mübîn" (K 11/ 40)

(Eğer sana Cebrâil haberci olduysa Hz. Süleymân'ın Hüdhdüd'e "Dediğini ispat edeceksin, açık delil getireceksin." demesi garipsenecek bir şey değildir.)

Gele Hüdhdüdlük ide 'askerinde sen Süleymânun

Kebuterler eger nâme uçursan Kâfa 'Ankâya (K 13/ 20)

(Eğer Kâf Dağı'ndaki Ankâ'ya mektup uçursan güvercinler gelip sen Süleymân'ın askerlerinde (sana) Hüdhdüd'lük eder.)

2.4.4.10.4. Hümâ

Divan şiirinde talihi simgeleyen Hümâ kuşu, efsanevî bir varlık olarak "devlet kuşu" veya "talih kuşu" şekillerinde de zikredilmektedir (Pala, 2004: 216). *Âşık Çelebi Divanı*'nda da "perr-i hümâ-yı lutf-ı Hak", "mânend-i hümâ" ve "hümâ-sâye" gibi tamlamalar içerisinde geçmektedir. Beyitlerde memduh övülürken Hümâ'nın gölgesinin özelliğine değinilmiş; ayrıca sevgilinin saçı için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Sâye-güster üstüne perr-i hümâ-yı lutf-ı Hak

Taht der- taht-ı tasarruf mülkdür zîr-i nigîn (K 11/ 85)

(Mührünün altındaki taht, tasarruf tahtının altındaki (bir) mülktür. Allah'ın ihsan hümasının kanatları (sen onun) üzerine gölge yay.)

Kime salarsa sâye bir diyâra şehriyâr eyler

O sancakdur eger var ise dünyâda hüma-sâye (K 13/ 3)

(Hüma kuşu gibi âleme uğur ve lütuf veren kişi eğer dünyada var ise o (öyle bir) sancaktır (ki) kime gölge ederse bir ülkeye (onu) padişah eder.)

Kişver-i hüsn ü cemâle n'ola sultân olsan

Sâye salmış iki zülf üstüne mânend-i hüma (G 3/ 2)

(Hüma kuşu gibi iki saç lülesi üzerine gölge salmış (olarak) güzellik ülkesine sultan olsan ne olur?)

2.4.4.10.5. Kaknûs

Anlatılan inançlara göre Kaknûs; gagasında üç yüz altmış delik bulunan, rengârenk tüylere sahip efsanevî bir masal kuşudur. Bin yıl yaşadığına inanılan Kaknûs kuşu, ömrünün sonunda bir araya getirdiği çalılıkların üzerine konar; gagalarından çıkan sesin de verdiği aşırı coşku ile kanatlarını çırparak hem altındaki çalılıkları hem de kendisini yakarak yok eder. Ancak bu yanışın ardından küllerinden yeniden bir Kaknûs kuşunun doğduğuna inanılmaktadır (Canım, 2021: 496). Divan şiirinde Kaknûs, özellikle gagasından çıkardığı muhteşem ahenk ve küllerinden yeniden doğma gibi özellikleriyle konu edilmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, kendisini soyutlayarak kendisine seslenmiş; sözünün ufuklara ateş saçtığını belirterek kalemimi görenlerin bunu Kaknûs'un ahenkli sesler çıkaran gagasına benzettiğini dile getirmiştir. İkinci beytinde ise aşk ateşiyle yandığını ifade eden Âşık Çelebi, Kaknûs'un küllerinden yeniden doğuşuna gönderme yaparak ondan eksik kalmamak için bu yanma sonucunda küllerinden yeniden bir âşığın tezahür etmesini dilemektedir:

Gören hâmem sanur kaknûs minkârıdur ey 'Âşık

Sözüm odlar saçar âfâka şöyle sûz-nâkem ben (G 53/ 5)

(Ey Âşık! Ben şöyle yakıcıyım ki sözüm ufuklara ateşler saçar. Kalemimi gören Kaknûs kuşunun gagasıdır sanar.)

Umaram hâkisterümden ide bir 'âşık zuhûr

Olmayam gayretde eksük 'Âşıkâ kaknûsdan (G 55/ 6)

(Ey Âşık! Umarım külümnden bir âşık meydana çıkar. (Böylece) çabada Kaknûs kuşundan eksik olmayayım.)

2.4.4.10.6. Kartal

Ucu kıvrık güçlü gagası, uzun kanatları ve sağlam yapısıyla kartal, doğadaki zararlı hayvanları yiyerek beslenen yırtıcı bir kuş türüdür. Beytinde kartaldan bahseden şair, kendisini bir kartal olarak nitelendirmiştir:

N'ola bî-dâd irse bana ehl-i 'ilm ü şer'den

Kendi perrinden irer kartala tîr-i sehm-gîn (K 11/ 71)

(Bana şeriat ve ilim ehlinden eziyet ulaşırsa ne olur? (Zîra) kartala kendi kanadından dehşet verici ok ulaşır.)

2.4.4.10.7. Kebk

“Keklik” anlamına gelen kebk, aşağıdaki beyitte kuşyemi ve avlama gibi kavramlarla tenasüplü olarak birlikte zikredilmiştir:

Hâle-i dâm-ı nücûmî dâne itmiş âsumân

Sayda kasd itmiş seni benzer eyâ kebk-i hırâm (G 30/ 2)

(Ey yürüyüşü Keklik kuşu (gibi olan)! Felek seni avlamayı amaç etmiş. (Onun için de) yıldızlar tuzağının etrafındaki daireyi kuşyemi etmiş.)

2.4.4.10.8. Kebuter

Habercilik yönüyle öne çıkan güvercin kuşunun Farsçadaki karşılığı “kebuter”dir. Aşağıdaki beytinde güvercini, kebuter ismiyle zikreden Âşık Çelebi, diğer kuşlarla birlikte anlamca ilişkili bir şekilde kullanmıştır:

Gele Hüdhdülük ide 'askerinde sen Süleymânun

Kebuterler eger nâme uçursan Kâfa 'Ankâya (K 13/ 20)

(Eğer Kâf Dağı'ndaki Ankâ'ya mektup uçursan güvercinler gelip sen Süleymân'ın askerlerinde (sana) Hüdhdülük eder.)

2.4.4.10.9. Şâhin

Doğan kuşuna benzerliğiyle bilinen şâhin kuşu, yırtıcı bir avcı kuştur. Divan şiirinde olduğu gibi Âşık Çelebi de bu kuşu gözle ilişkilendirerek aşağıdaki beytinde “şâhin-i çeşm” tamlamasıyla mecaz yoluyla kullanmıştır:

Şikâr kanda ide murg-ı hâbî şâhin-i çeşm

Ki al rişte ile gözlerini eşk diker (K 14/ 266)

(Gözün şahin kuşu, uyku kuşunu kanda av etsin ki kırmızı iplik ile gözlerini gözyaşı diker.)

2.4.4.10.10. Şehbâz

Avlanma konusunda usta olan “doğan kuşu”, şehbâz ya da şahbâz olarak da adlandırılmaktadır. Âşık Çelebi bir beytinde doğan kuşunu şehbâz ismiyle zikredip medhettiği kişinin kaleminin ucunu, kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi şeklinde vasıflandırmıştır:

Nevk-i kilkün zıfr-ı şehbâz-ı şikâristân-ı kuds

Halka-i mîm-i midâdundur kemend-i ‘anberîn (K 12/ 9)

(Kutsal av yerinin doğan kuşunun pençesi, kaleminin sivri ucudur. Amber kokulu kemendi (ise) yazı mürekkebinin mim (harfinin) halkasıdır.)

2.4.4.10.11. Tâvûs

Divan şiirinde kuyruğunun muhteşemliği ve renkliliği, kibirli ve gururlu yürüyüşüyle konu edilen Tâvûs kuşu, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde de yer almıştır. Tâvûs kuşunun uzun tüyleri, ilk beyitte süpürge şeklinde; ikinci beyitte ise yelpaze mahiyetinde betimlenmiştir:

Zihî celâl ki tâvûs-ı bâg-ı kuddûsı

Harîm-i vahyine cârûb eyledi şeh-per (K 14/ 69)

(Ne güzel (bir) yücelik ki bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan bahçenin tavus (kuşunun) en uzun tüyünü, vahyin mukaddes yerine süpürge etti.)

Haste-i ‘ışkı uşandursa hayâl-i hâl-i dost

‘Aks-i zülf olur meges-rân şehper-i tâvûsdan (G 55/ 2)

(Dost (olan sevgilinin) esmer küçük beninin hayali, aşk hastasını usandırırsa (da) (sevgilinin) saçının görünen hayali, tavus kuşunun en uzun tüyünden yelpaze olur.)

2.4.4.10.12. Tûtî

Papağan ismiyle de geçen “tûtî”, insanlar arasında dudu kuşu olarak da adlandırılmaktadır. Klasik şiirde konuşma özelliği, şekerle beslenmesi gibi yönleriyle şairler tarafından benzetimlerde çeşitli şekillerde kullanılmıştır (Canım, 2021: 512). Bu kuş, Âşık Çelebi’nin aşağıda verilen iki beytinde de konu edilmiştir. İlk beytinde

başındaki yeşil sarığı, dudu kuşunun başındaki yeşilliğe; ağzındaki sözleri de dudu kuşunun ağzındaki tatlı şeker benzeten şair, kendisini bir dudu kuşu şeklinde tasvir etmiştir. İkinci beytinde ise sevgilinin dudağının şekerinden bahsederek dudu kuşunun ağzını sulandırıldığını ifade ederken tûtîye insana özgü bir özellik vermiştir:

Başumda sebz destâr u dilümde şekkerîn güftâr

Cünûdun içre döndüm ben de bir tûtî-i gûyâya (K 13/ 22)

(Başumda yeşil sarık ve dilimde şeker gibi tatlı söz (ile) ben de askerlerin içinde sanki bir dudu kuşuna döndüm.)

Medh idüp şekkerîn lebin ‘Âşık

Tûtînün agzını sulandurdum (G 31/ 5)

(Âşık! (Sevgilinin) dudağının şekerini methedip dudu kuşunun ağzını sulandırıdım.)

2.4.4.10.13. Zâg

Karga mânâsına gelen “zâg” kavramını, beytinde diğer kuş türleri olan çaylak ve bülbül ile birlikte kullanan Âşık Çelebi, karganın ve çaylağın servi ağacının etrafında toplanmasını bülbülün inleme sebebine bağlamıştır:

Nâle-i bülbül ile sahn-ı çemen pür oldı

Tutdı pîrâmen-i serv-i çemen-i zâg u zegan (G 57/ 2)

(Bülbülün inlemesi ile çimenliğin meydana doldu. Çaylak ve karga çimenlikteki servi ağacının etrafını tuttu.)

2.4.4.10.14. Zegan

“Zegan”, sözlükte çaylak anlamıyla geçip *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte bülbül ve karga türleriyle tenasüplü bir şekilde zikredilmiştir:

Nâle-i bülbül ile sahn-ı çemen pür oldı

Tutdı pîrâmen-i serv-i çemen-i zâg u zegan (G 57/ 2)

(Bülbülün inlemesi ile çimenliğin meydana doldu. Çaylak ve karga çimenlikteki servi ağacının etrafını tuttu.)

2.4.4.11. Hamel

“Hamel”, koç burcuna karşılık gelen bir tabir olup hayvanlar içerisinde koçu da anlatmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise güneşin batışı ile havanın kızıl bir renge bürünmesi, gökyüzündeki koç burcunun kurban edilmiş olma ihtimaline bağlanmıştır:

Sefide-dem ki şafak âsumânda oldu ‘ayân

Döküldi hûn ki sanasın hamel olup kurbân (K 9/ 1)

(Beyazlık vakti ki güneş battıktan sonra gökyüzünde açıkça meydana çıktı (o vakit) koç burcu kurban olup, kan döküldü sanasın.)

2.4.4.12. Huffâş

Türkçedeki karşılığı yarasa olan “huffâş” mefhumunun yer aldığı aşağıdaki beyitte Allah’ın kâinata tecelli ediş güneşinin etrafa parlaklık saçarken kaçışan insanlar, yarasaya benzetilmiş ve bu kişilerin gözlerinin kör olması için temennide bulunulmuştur:

Kör ola dîde-i işrâkiyân çün huffâş

Kaçan ki ‘âleme hûrşîd-i Kibriyâ sala fer (K 14/ 22)

(Allah’ın (tecellî) güneşi âleme ışık saçarken yarasa gibi kaçan ve bilginin sadece ilhâm ve sezgi ile elde edilebileceği görüşündeki İşrâkiyecilerin gözleri kör olsun.)

2.4.4.13. Kirm

Böcek veya kurt anlamlarına gelen “kirm” sözcüğüne beytinde yer veren Âşık Çelebi, Hz. Eyyûb kıssasına gönderme yaparken bu canlıdan bahsetmiştir:

Yir anı kirm-i sitem niteki ten-i Eyyûb

Nesîm-i lutf ile bir berg zâhir olsa eger (K 14/ 93)

(Hz. Eyyûb’un bedenini (yiyen) eziyet kurdu öylesine şiddetlidir ki eğer (Allah’ın) lütuf rüzgârıyla bir yaprak ortaya çıksaydı, onu bile yerdî.)

2.4.4.14. Köpek (Seg)

Köpeği, “seg” ismiyle aşağıdaki beyitlerinde kullanan şair, birinci beytinde kumandanın yeniçerilerini, başkalarının emrinde olmaları sebebiyle köpek olarak vasıflandırmıştır. İkinci beytinde Ali Pürtek adındaki kişiden bahseden Âşık Çelebi, “Köpeğin sulusu suda yatar.” atasözüyle onu köpek sıfatıyla konu etmiştir. Üçüncü beytinde ise nefsi bir köpek olarak nitelendirmiştir:

Siketvârun segidür varsa serdârını segbânun

Küle-h-dârunla havfun ile derdin kime aglaya (K 13/ 17)

(Kumandanının yeniçeri askeri varsa (da) inanılır olan kimselerin köpeğidir. Külahın ile korkunu ve derdini kime (söyleyip) ağlayasın.)

Sulı segün suda yatar meseldür mâ-tekaddümden

‘Alî Pürtek Tunada yüz yumaz sal anı deryâya (K 13/ 28) (?)

(Ali Pürtek, Tuna (Nehrinde) yüz yıkamaz onu denize bırak. (Zîra) geçmiş zamandan beri “Köpeğin sulusu suda yatar.” (sözü) atasözüdür.)

Varur mı ünse kişi geçmeyince gerdûndan

Felekler oldı seg-i nefse geçmege çenber (K 14/ 115)

(Kişi dünyadan geçmeyince Hak’ın huzuruna varabilir mi? (Zîra) felekler, köpek nefis geçmesin diye çember hâlini aldı.)

2.4.4.15. Mâr

Farsça bir tabir olan “mâr”, yılan mânâsına gelir ve aşağıdaki beyitte gülün beyazının, çiy tanesinin yuvarlaklığı içerisinde kalan bir yılanı benzetilmesinde konu edilmiştir:

Zehr-i cevri ile helâk olsa ‘aceb mi ‘andelîb

Beyzası jâle dönüpdür halka olmuş mâra gül (K 4/ 10)

(Bülbül, eziyet zehri ile ölse garip mi? (Zîra) gülün beyazı, çiy tanesinin yuvarlak içerisinde kalması ile halka olmuş (bir) yılanı dönmektedir.)

2.4.4.16. Mercân

Ilık denizlerde yaşamını sürdüren, ağaçlar gibi köklerini salarak büyüyen bir çeşit iskeletli deniz hayvanı olan mercân, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerin ilkinde övgüsü yapılan memduhun kâfirlerin kanlarıyla boyanmış elleri, mercan hayvanının pençesine benzetilmesinde kullanılmıştır. İkinci beyitte ise Hâce Çelebi Efendi’nin konuşması, mercânın şâhı olarak nitelendirilmiştir:

Olupdur hûn-ı küffâr ile destün pençe-i mercân

N’ola dirsem sana bahr-i şecâ’at ey gazâ kânı (K 3/ 16)

(Ey savaş kaynağı! Sana “yiğitlik denizi” desem ne olur? (Çünkü) elin, kâfirlerin kanıyla mercan pençesine dönmüştür.)

Bahr-ı ‘irfândur vücûdun anda bir dildür dilün

Şâh-ı mercândur lisânun her sözün dürr-i semîn (K 12/ 7)

(Varlığın, irfân denizidir. Gönlün onda bir gönüldür. Her sözün çok değerli bir inci, konuşman (da) mercânın şâhıdır.)

2.4.4.17. Mûr

“Mûr”, karıncaya karşılık gelip divan şiirinde çoğunlukla Hz. Süleyman ile birlikte anılmaktadır. Âşık Çelebi de bu ikiliyi beyitlerinde birlikte ele almış; aşağıdaki ilk beytinde kendisini, övdüğü kişinin ordusunun en sonunda yer alan aşağılık yaratılışlı bir karınca hâlinde vasıflandırmıştır. İkinci beytinde kendisi ile karınca arasında bir benzeşim kurmuştur. Son beytinde ise Hz. Süleymân’ın gökyüzünde tahtının taşınmasının garip karşılanmaması gerektiğini belirten şair, onun bu makama ulaşmasında yeryüzündeki bir karıncayı bile incitmemesinin etkili olduğunu dile getirmiştir:

Süleymân-ı zemânsın yanuna haşr-ı cünûd oldı

O cündün ben de pâyanında bir mûr-ı fûrû-mâye (K 13/ 21)

(Zamanın Süleyman’ısın. Yanına askerler toplandı. O askerin bende sonunda (olan) bir aşağılık yaratılışlı karıncayım.)

Du’â namıyla geldi yüz süre dergâhuna ‘Âşık

Süleymân ‘askerinde sözle girsın mûr araya (K 13/ 23)

(Süleyman askerinde karınca, söz ile araya girsın (misali) Âşık, dua namıyla huzuruna yüz sürmeye geldi.)

Elinden yir yüzünde çünki mûr incinmedi anun

‘Aceb mi gökde tahtın yıl götürdüyse Süleymânun (G 23/ 1)

(Hz. Süleymân’ın tahtını gökte rüzgâr götürdüyse garip mi? Çünkü onun elinden yeryüzünde bir karınca (dahi) incinmedi.)

2.4.4.18. Peleng

“Peleng”, Türkçede kaplan mânâsına gelip aşağıdaki beyitte “peleng-i kûy-ı neberd” tamlamasında yer almaktadır. Âşık Çelebi, İznikli Alî Çelebi’yi “mücadele semtinin kaplanı” şeklinde nitelendirmiştir:

Hizebr-i bîşe-i heycâ peleng-i kûy-ı neberd

Gazâda bebr ü gazañfer vegâda şîr-i jiyân (K 9/ 13)

(Savaş ormanının aslanı, mücadele semtinin kaplanı, savaşta kaplana benzer çok yırtıcı hayvan ve aslan; kavgada (ise) kükremitmiş aslan.)

2.4.4.19. Pervâne

“Pervâne”, divan şiirinde muma âşık olup kendini onun ateşine atarak can veren bir küçük kelebek olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle aşk ateşinde kendisini fedâ eden âşığı simgelemektedir (Canım, 2021: 500-501). Aşağıdaki ilk beyitte de Hz. Muhammed (s.a.v) ile Allah’ın yakınlık meclisinde bulunan Cebrâîl’in orada daha uzun süre kalması durumunda aşk ateşinden kanatlarının yanarak bir pervaneye dönüşme ihtimaline değinilmiştir. İkinci beyitte ise Âşık Çelebi, pervanenin taze bir hâle büründüğü anda vefat etmesiyle duyduğu üzüntüyü, “gözlerim uyumuş mum gibi nursuz kaldı” ifadesiyle dile getirmiştir:

Şu bezm-i ünse harîf oldu dönme Cibrîl

Yakardı şem’ine pervâne-var bâl ile per (K 14/ 68)

(Bu yakınlık meclisine Cebrâîl dost oldu (ya), eğer dönmeseydi Allah’ın nûrunun ışıyla pervane gibi kanatlarını yakardı.)

Bi-’aynihi yini oldu mürde pervâne

Çerâğ-ı huftu gibi kaldı gözlerüm bî-fer (K 14/ 264)

(Pervane (kelebeği) taze olduğu gibi öldü. Gözlerim uyumuş mum gibi nursuz kaldı.)

2.4.4.20. Pîl

“Pîl”, sözlükte fil anlamıyla geçip *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitte konu edilmiştir. Sevgilinin saçını bir Hintli şeklinde kişileştiren şair, bu kişinin çengelini vurmasıyla koca bir fili dahi hâlsiz bir hâle büründürceğini vurgulamıştır:

Ursa çengâl Hindû-yı zülfî

Bî-mecâl olur idi pîl-i demân (G 49/ 3)

(Saçının Hintlisi çengel vursa saldıran fil (dahi) hâlsiz olurdu.)

2.4.4.21. Semek

Balık sözcüğüne karşılık gelen “semek”i aşağıdaki beytinde deniz ile birlikte zikreden Âşık Çelebi, denizdeki balıktan, gökyüzündeki güneş ve aya kadar hepsinin canları yaratan Allah’a kul olup emirlerini yerine getirdiklerini dile getirmiştir:

Ka’r-ı deryâda semek cevî-i semâda mihr ü mâh

Gördüm olmuş bende-i fermân-ber-i cân-âferîn (K 11/ 23)

(Denizin dibinde balık; gökyüzünde ay ve güneş gördüm. (Hepsi) can yaratan Allah'ın emrini yerine getiren kulları olmuş.)

2.4.4.22. Semender

Ateşe atıldığı hâlde yanmamasıyla divan şiirinde konu edilen semender, aşk ateşiyle yaşamasına rağmen yanmayan âşığı sembolize etmektedir (Canım, 2021: 503). Âşık Çelebi de beytinde aşk ateşinde olan kendisini, bu yönüyle semendere benzetmiş olup gömleğinin ateşten bir gömlek duruma büründüğünü söylemiştir:

Cism-i 'uryân âteş-i 'ışka semender olalı

Oldı oddan gönlek egnümde benüm pîrâhenüm (G 44/ 3)

(Çıplak beden, aşk ateşine Semender (gibi) olduğundan beri gömleğim benim sırtımda ateşten gömlek oldu.)

2.4.4.23. Sevr

Öküz ya da boğa için kullanılan “sevr” kavramı, aşağıdaki beyitte şair tarafından ekin tarlası ile birlikte tenasüplü bir şekilde ele alınmıştır. Derdini bir ekin tarlası mahiyetinde somutlaştıran Âşık Çelebi, boğa burcunun burada çabalamasından göbeğindeki amberin düşüp ufukları amber kokusuna boğduğunu ifade etmiştir:

Kışt-zâr-ı mihnetüm kiştinde olmakdan zebûn

Düşdi sevrün 'anberi âfâk oldı 'anberîn (K 11/ 13)

(Derdimin ekin tarlasında güçsüz olmaktan boğa burcunun amberi düştü, ufuklar amber kokulu oldu.)

2.4.4.24. Sinek (Peşşe)

Sinek anlamındaki “peşşe” tabiri aşağıdaki beyitte zikredilip gönlün, kanaat Kâf dağını mesken edinmesi sonucunda artık Sîmurg'a sinek adlandırmasını yapmayacağı ifade edilirken kullanılmıştır:

Kâf-ı istignâyı 'Âşık âşiyân idüp gönül

Peşşe dimez püšte-i eflâke sîmurga sinek (G 22/ 8)

(Âşık! Gönül, kanaatin Kâf dağını yuva edip feleklerin tepesine sivrisinek, Sîmurg'a da sinek demez.)

2.4.4.25. Şegâl, Şagâl

Çakal mânâsındaki “şegâl” ve “şagâl” sözcüklerini beyitlerinde kullanan Âşık Çelebi, aşağıda yer alan birinci beytinde Hz. Âli'yi aslan, ona düşman olan kişileri ise

çakal şeklinde vasıflandırmıştır. İkinci beytinde ise dişi bir çakal ile erkek aslanın denk olamayacağını belirtmiştir:

Her şegâle Şîr-i Hak evlâdın itdirme zebûn

Ey 'ata-yı Hak şikâristânına şîr-i garîn (K 11/ 103)

(Ey ihsan sahibi Allah! Aslan mağarasını, her çakala (ve onun) av yerine (döndürme.) Allah'ın aslanı (olan Hz. Âli'nin) evlatlarını (çakala karşı) aciz bırakma.)

Bulur mı Düldül-i Haydar makâmını her har

Şagâl-ı mâde olur mı 'adîl-i şîr-i ner (K 14/ 132)

(Her eşek Haydar'ın Düldül'ünün yerini bulur mu? (Hiç) dişi çakal, erkek aslan (ile) eşit olur mu?)

2.4.4.26. Şütür

“Şütür”, hayvanlardan deveye karşılık gelen bir tabir olup aşağıdaki beyitte Âden'in suyolundaki çadırdaki yaşayan bir yoksul şeklinde kişileştirilmiştir:

Hâr-keşdür bâr-gâh-ı hark-ı 'Âden'de şütür

Mu'cizâtun hirmeninden âhû-yı Çîn hûşe-çîn (K 11/ 53)

(Deve, Âden'in suyolundaki çadırdaki (bir) yoksuldur. Çîn ceylanı (da) mucizelerinin harmanından başak toplayan (çalışandır.)

2.4.4.27. Tay

“Tay”, at yavrusu mânâsına gelir. Beytinde bu hayvandan bahseden Âşık Çelebi, katırın annesinin at olması sebebiyle tay olmakla övündüğünü ifade etmiştir:

Peder har olsa dem urur şerefde mâderden

Ki at tayısı olmak ile fahr ider ester (K 14/ 106)

(Baba eşek olsa şerefte anneden söz eder ki (zîra) katır (da) at yavrusu olmak ile övünür.)

2.4.4.28. Zenbûr

Âşık Çelebi, eşek arısı anlamına gelen “zenbûr” kelimesini kullanarak hitap ettiği kişiye göğsünü, yaralı bir şekle benzeyen eşek arısının yuvası gibi yapmasını söylemektedir:

Tâ ki hurrem-bâl u mâl-â-mâl ide şehd-i şifâ

Hâne-i zenbûr gibi sîneni efgâr kıl (G 39/ 2)

(Göğsünü, eşek arısının yuvası gibi yaralı kıl ki şifalı şehitlik, (göğsünü) göğüs açıcı bal ile ağzına kadar dolu kılsın.)

2.4.5. BİTKİLER

Bu ana başlık altında *Âşık Çelebi Divanı*’nda zikredilen ağaçlar, çiçekler ve bitkiler, alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır.

2.4.4.1. Ağaçlar (Devha)

Bitkilerin büyük bir kısmını teşkil eden ağaçlar, *Âşık Çelebi* tarafından çeşitli benzetmelerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beytinde de ağacı “devhâ” şeklinde adlandıran şair, ömrü bir ağaca teşbih edip ömre eklenen dönemleri ise dal şeklinde nitelendirmiştir:

Hamdü-li ‘llâh yine eltâf-ı Hudâ-yı müte’âl

Devha-i ‘ömrüne şâh eyledi bir tâze nihâl (K 6/ 1)

(Çok yüce Allah’ın lütuflarına hamdolsun ki yine ömrün büyük ağacına yeni bir fidanı, dal (olarak) verdi.)

“Ar’ar, bîd, çınar (çenâr), fidan (nihâl), gülbün, nahl, servi (serv), şimsâd, Tûbâ (Tûbî), yâsemîn (semen)” gibi ağaç isimleri *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer edinmiştir.

2.4.4.1.1. ‘Ar’ar

‘Ar’ar, “dikenli ardıç ağacı” veya “dağ servisi” mânâlarına gelip *Âşık Çelebi* tarafından aşağıdaki beyitlerinde konu edilmiştir. İlk beyitte mektubun, bir gül bahçesi gibi nitelendirildiği görülür; mektubun tüm unsurları bu bahçedeki bir bitkiye teşbih edilmiştir. Bu bağlamda kalem de dağ servisine benzetilmiştir. İkinci beyitte sevgilinin boyunun, dağ servisine dönüştüğünün farzedildiği bir durumda âşık konumundaki şairin, bu ağaçtan herhangi bir yarar beklemediği vurgulanır. Üçüncü beyitte ise sevgili yürüyüşü ile bir dağ servisi gibi tasvir edilmiştir:

Yazdığın her nâme ki bir gülşen-i inşâ olur

Hat şükûfe nokta jâle satr cû ‘ar’ar kalem (K 7/ 20)

(Yazdığın her mektup ki bir süslü nesrin gül bahçesi olur. (O zaman) yazı, çiçek; nokta, çiy tanesi; satır, akarsu; kalem (de) dağ servisi olur.)

Ne mîvesiyle temettu’ ne sâyesinde huzûr

Ne fâyide tatalum kadd-i yâr ola ‘ar’ar (K 14/ 217)

(Sevgilinin boyu, dağ servisi olsa (ondan) ne meyvesiyle kazanç ne gölgesinde huzur ne (de) yarar farzedelim.)

Handen olmuşdur görür reftârın âdem öldürür

Kangı gülün goncesinin kangı gülşen ‘ar’arı (G 12/ 2)

(Gülüşün olmuştur. Yürüyüşünü görür, insan öldürür. Hangi gül bahçesinin dağ servisinin? Hangi gül ağacının goncasın?)

2.4.4.1.2. Bîd

“Bîd” yani söğüt ağacı, aşağıdaki beyitte düşman için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Medhedilen kişinin elindeki keskin hançeri gören düşmanlarının, söğüt yaprakları misali titremesi tasvir edilirken bu ağaçtan yararlanılmıştır:

Elünde hançer-i bürrânuna nazar salsa

Vehimden ola ‘adû berg-i bîd-veş lerzân (K 9/ 25)

(Düşman, elindeki keskin hançere (bir) baksa korkudan söğüt yaprağı gibi titreyen olsun.)

2.4.4.1.3. Çınar (Çenâr)

Âşık Çelebi, beyitlerinden birinde çınar ağacına eski kullanımıyla “çenâr” şeklinde değinmiştir. Şair, çınarın tek bir kök üzerinde yükselmesini, tek ayağı üzerinde duran bir kişiye benzeterek tasvir etmiştir:

Bir ayag üzre turup hizmet ider serv-i çenâr

Yıl yöpük oluban eser savurur bâd-ı şimâl (K 6/ 9)

(Çınar servisi, bir ayağının üzerinde durup hizmet eder. Kuzey rüzgârı, yıl yelini takınarak eser, savurur.)

2.4.4.1.4. Fidan (Nihâl)

Ağaçların yeni yetişmeye başlayan hâline “fidan” denilip; bu unsurun, aşağıdaki beyitlerde “nihâl” biçiminde adlandırıldığı görülmektedir. İlk beyitte ömür, büyük bir ağaca benzetilmiş; buna eklenen her yeni dönem de fidana benzer dal şeklinde nitelendirilmiştir. İkinci beyitte Hz. Ömer devrinde yetişen fidanların dahi bulundukları bahçeye halife misali adalet ve huzur yaydıkları belirtilmiştir. Üçüncü beyitte ise “nihâl”, boy için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Hamdû-li 'llâh yine eltâf-ı Hudâ-yı müte'âl

Devha-i 'ömrüne şâh eyledi bir tâze nihâl (K 6/ 1)

(Çok yüce Allah'ın lütuflarına hamdolsun ki yine ömrün büyük ağacına yeni bir fidanı, dal (olarak) verdi.)

Nihâl-i devr-i 'Ömer kad çeküp olup ser-sebz

O bâga 'adli idi sâye-isafâ-güster (K 14/ 78)

(Hz. Ömer devrinin fidanı (bile) yeni yetişen; uzayıp o bahçeye adaleti ile huzur yayan gölge (veren) idi.)

Vücûd-ı pâkını bir nahl-i gül gibi itdi

Nihâl-i kâmeti üstinde zahm-ı tîr ü teber (K 14/ 90)

(Balta ve ok yarası, boyunun fidanı üzerinde (ki) saf vücudunu bir gülfidanı gibi etti.)

2.4.4.1.5. Gülbün

Gül ağacını ifade eden “gülbün” kavramı, *Âşık Çelebi Divanı*'ndan alınan aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır. İlk beyitte “gülbün-i nev-resüni” tamlaması içinde geçen bu kavramla dua edilen kişinin yeni yetişen gülfidanının, güneş sâhibi olması ve mahsul vermesi için iyi dileklerde bulunulmuştur. İkinci beyitte ise söz konusu kişiyle gül bahçesi arasında bir bağlantı kurulmuş; hangi gül ağacının goncası olduğu sorulmuştur:

Gülbün-i nev-resüni eyleye Hak ber-hordâr

Tuta nev-bâveni ter tâze Hudâ-yı müte'âl (K 6/ 37)

(Allah, yeni yetişen gülfidanını güneşe sahip olan mahsul eylesin. Çok yüce Allah, yeni çıkmış yemişini çok taze tutsun.)

Handen olmuşdur görür reftârın âdem öldürür

Kangı gülbün goncesinin kangı gülşen 'ar'arı (G 12/ 2)

(Gülüşün olmuştur. Yürüyüşünü görür, insan öldürür. Hangi gül bahçesinin dağ servisisin? Hangi gül ağacının goncasısın?)

2.4.4.1.6. Nahl

“Nahl”, hurma ağacı anlamına gelip aşağıdaki beyitte kendisi gibi tatlı bir mahiyette olan bal ile birlikte ele alınmıştır:

Olmasa şehd-i şehâdetle sana ‘azbû’l-lisân

Olmak olur muydı hîç nahlün lu’âbı engübîn (K 11/ 55)

(Sana şehitlik balı ile tatlı dil olmasa hurma ağacının salyası hiç bal olur muydu?)

2.4.4.1.7. Servi (Serv)

Uzunluğu ve rüzgârda salınışıyla ön plana çıkan servi, divan şiirinde “serv” şeklinde yer alıp çoğunlukla sevgilinin boyu için önemli bir benzetme unsuru olarak zikredilmektedir (Canım, 2021: 538-541). Âşık Çelebi tarafından da sıkça kullanılan bu ağaç türü, aşağıdaki ilk beyitte sevgilinin boyunu betimlemek için kullanılmıştır. İkinci beyitte servi ağacı, şaşkın bir kişilik gibi tasvir edilmiştir. Üçüncü beyitte ise servi ağaçlarının, gülbahçesinin yollarında dizilişlerini sevgilinin gelişini beklemelerine bağlamıştır:

Cilve idüp niçe kim gülşen bahâr irüp ola

Serv kâmet zülf sünbül gonca leb ruhsâre gül (K 4/ 46)

(Nasıl ki bahar ulaşıp gül bahçesi (içinde) hoş ve latif bir şekilde görünüp servi boy, sünbül saç, gonca dudak (ve) gül (de) yanak olsa.)

Serv hayrân ugut nergis ise kör bengî

Lâle kanzîl kadehin elde tutar pür-mey-i âl (K 6/ 8)

(Servi ağacı şaşkın, nergis ise kendinden geçmiş kör (bir) esrarkeştir. Lale (de) kırmızı şarap dolu kadehini elinde tutan (bir) sarhoştur.)

Şöyle benzer yâr sûy-ı gülşene eyler hırâm

Servler saf bağlayup tutmuş gülistân yolların (G 61/ 3)

(Serviler, saf bağlayıp gül bahçesi yollarını tutmuş. Şöyle görünüyor ki sevgili, gül bahçesi tarafına salına salına yürür.)

2.4.4.1.8. Şimşâd

“Şimşâd”, şimşir ağacı mânâsında olup aşağıdaki beyitte bag (bahçe), râg (çimenlik), serv, gül ve susam bitkileriyle tenasüplü bir şekilde konu edilmiştir:

Künc-i gam tîr ü fetîl zahm u dâg-ı sînedür

Bag u râgum serv-i şimşâdum gül ile sûsenüm (G 44/ 4)

(Fitil ve ok, keder köşesi (olan) gönlün yanıklık ve yarasıdır. Şimşir ağacım (da) çimenliğim ve bahçemdeki susam bitkim ve gülüm.)

2.4.4.1.9. Tûbâ (Tûbî)

Kur'ân-ı Kerîm'de Ra'd suresinin 29. ayetinde zikredilen Tûbâ ağacı, kökleri yukarıda, dalları aşağıda olan ve cennetin tümünü gölgesiyle kaplayan İlâhi bir ağaç özelliğine sahiptir (Canım, 2021: 546). *Âşık Çelebi Divanı*'nda yer alan aşağıdaki iki beyitte ele alınan bu ağaç, ilk beyitte kalem için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte ise şair, medhettiği kişinin fetvasıyla âlemi cennete çevirdiğini ifade ederken bu kalemden çıkan fetvaları, Tûbâ ağacının meyveleri şeklinde zikretmiştir:

Tûbî-i cennet dürrür ki dâim olur ser-nigûn

Sâhir-i Bâbildür asılmış yâhûd ber-ser kalem (K 7/ 10)

(Kalem, (ya) başı yemişli (olan) Cennetin Tûbâ ağacıdır ki daima baş aşağı olur veya asılmış (olan bir) Bâbil sihirbazıdır.)

Ser-nigûn tûbâdür ol esmâridur fazl u kemâl

Kilk-i fetvân ile 'âlem oldu firdevs-i berîn (K 12/ 8)

(Fetva kalemin ile âlem yüce cennet oldu. Onun fazilet ve kemâl meyveleri, baş aşağı duran Tûbâ ağacına benzer.)

2.4.4.1.10. Yâsemîn (Semen)

Yasemin çiçeği, beyaz rengi ve zarif şekliyle klasik şiirde yer alan ağaç türlerindendir (Canım, 2021: 547). Aşağıdaki ilk beyitte yıldızlar, övülen kişinin bahçesindeki beyaz renkli çiçekleri olan yasemin ağacının şekline benzetilmiştir. İkinci beyitte ise sevgilinin kapısında bulunan çöplerin, rüzgârın esmesiyle âşığın kabri üzerinde birikip orada yasemin ve servi ağaçlarının büyümesine sebep olduğundan bahsedilmiştir:

Âsumân bustân-serâyun kehkeşândur cûy-ı âb

Verd-i nesrîn mihr ü mehdür anda encüm yâsemîn (K 11/ 86)

(Bahçe içindeki köşkün, gökyüzü; akarsuyu, Samanyolu takımyıldızıdır. Yasemin ağacı, yıldızlar (ve) yaban gülü (de) onda ay ve güneştir.)

Hâr u hâşak-ı der-i yâri getürdükce sabâ

Kabrüm üstinde bulur serv ü semen neşv ü nemâ (G 2/ 1)

(Tan yeli, sevgilinin kapısından çöp ve diken getirdikçe kabrimin üstünde yasemin ve servi büyür.)

2.4.4.2. Çiçekler (Ezhâr, Şükûfe)

Bitkilerden bir kısım olan çiçekleri, memduhu zikrederken beyitlerinde “ezhâr” ve “şükûfe” isimleriyle ele alan Âşık Çelebi, çiçekler ile alakalı gül bahçesi, çiy tanesi ve süs kavramlarına da değinmiştir:

Şehr-i bâğı tonadup bir yire geldi ezhâr

Oldı ‘âlem ferah u şâdîyle mâl-â-mâl (K 6/ 5)

(Çiçekler, bahçenin şehrini süsleyip bir yere geldi. Cihân, mutluluk ve ferahlık ile dopdolu oldu.)

Yazdıgun her nâme ki bir gülşen-i inşâ olur

Hat şükûfe nokta jâle satr cû ‘ar’ar kalem (K 7/ 20)

(Yazdığın her mektup ki bir süslü nesrin gül bahçesi olur. (O zaman) yazı, çiçek; nokta, çiy tanesi; satır, akarsu; kalem (de) dağ servisi olur.)

Âşık Çelebi Divanı’nda sözü edilen çiçekler ise şunlardır: “Benefşe, çadır çiçeği, gonce, gül (gülzâr, gülsitân, gülşen, verd), karanfil, lâle, nergis, nesrîn, reyhân ve şeb-bû”.

2.4.4.2.1. Benefşe

Menekşe çiçeğinin asıl şekli olan “benefşe” tabirini kullanan şair, koyu renkli menekşeye değinip; Hz. Âli’nin kölesi Kamber ile menekşe çiçeği arasında bir benzetme oluşturmuştur:

Bâd Düldüldür benefşe önce yürür Kanberî

Surh-ruhsâr oldı döndi Haydar-ı Kerrâra gül (K 4/ 6)

(Rüzgâr, sanki Düldül’dür; menekşe de onun hizmetkârı Kanber gibi önünde yürür. Gül ise döne döne savaşılan aslan Hz. Âli (gibi) döndü, al yanaklı oldu.)

2.4.4.2.2. Çadır Çiçeği

Çadır çiçeğinin ismini beytinde zikreden Âşık Çelebi, yeryüzünü çadır çiçeğinin kaplamasından konu açmıştır:

Çü şâh-ı bahr u berri tutdı çadır çiçeği yiri

Habâb-âsâ açıldı bâd-banlar rûy-ı deryâya (K 13/ 7)

(Yelkenliler, hava kabarcıkları gibi deniz yüzeyine açıldı. Çünkü çadır çiçeği yeri (ile) toprağın ve denizin şâhını tuttu.)

2.4.4.2.3. Gonca

Gülün henüz açılmamış, kapalı hâline “gonca” denilmekte ve divan şiirinde sıkça işlenmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte âşığın gönlündeki yara ile yanıklar, güle ve goncaya benzetilmiştir. İkinci beyitte goncanın içinin kırmızı gülle kaplı olması, kan dolu gönlü betimlemek için bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Üçüncü beyitte ise Hz. Hüseyin, gül bahçesindeki kırmızı bir gonca olarak ele alınmıştır:

Gâh zahm-ı tîr-i hicr ü gâh dâg-ı derd-i 'ışk

‘Âşıkun gönlünü açar ara gonca ara gül (K 4/ 20)

(Bazen ayrılık okunun yarası ve bazen (de) aşk derdinin yanıklığı (ile) âşığın gönlünde ara sıra gonca ara sıra gül açar.)

Gonca-veş kan tolmasa peykân-ı mihnetle yürek

Bir gül-i sad-bergdür dir idi bu tûmâra gül (K 4/ 42)

(Yürek, dert temreni ile gonca gibi kan dolmasa; gül, bu desteye yüz yapraklı gül derdi.)

Dilinde çıkmadı mı gonca gibi zahm ile baş

Hüseyin iken o gülistânda gonca-i âhmer (K 14/ 89)

(Hz. Hüseyin, o gül bahçesinde (henüz açılmamış) kırmızı bir gonca iken (senin) gönlünde gonca gibi bir yara baş göstermedi mi?)

2.4.4.2.4. Gül

Rengi, şekli ve içerisinde bulunduğu bahçe ile divan şiirinde en çok işlenen çiçek, güldür. *Âşık Çelebi Divanı*’nda da en sık konu edilen çiçek olma özelliğine sahiptir. Aşağıdaki beyitlerde ise gülün kırmızılığı ile çeşitli unsurların renkleri arasında bağlantı kurulmuştur. İlk beyitte bahçıvana seslenen şair, su verdiği hiçbir gülün sevgilinin kırmızı yanağının gülü gibi olamayacağını vurgulamıştır. İkinci beyitte Âşık Çelebi, gül ile kendisi arasında bir bağdaşım kurmuştur. Son beyitte ise öldükten sonra kabrinin etrafının gül ve nergislerle süslenmesini isteyen âşık, bu çiçeklerin sevgilinin yoluna göz kulak olmasını dilemiştir:

Bana besdür ruh-ı zîbâ ile gîsû-yı nigâr

Bâgbânâ suya ur sen güli reyhânı ek (G 20/ 4)

(Ey bahçıvan! (İstediğin kadar) güle su ver, reyhânı ek. Resim gibi güzel olan sevgilinin yanağı ve omzuna dökülen saçları bana yeter.)

Seher çâk-ı girîbân idelüm şevk ile gül gibi

Lihâf-ı sebzedden tek gonce-i handânumuz çıksun (G 66/ 4)

(Şafak vakti şiddetli arzu ile gül gibi üzüntü ve kederle yaka parçalayalım (ki) kökteki tohumun kabuğundan sadece gülüşü gonca açılışı gibi olan sevgili çıksın.)

Ölicez zeyn idün nergisle gülle kabrüm etrâfin

O servün reh-güzârından yana tâ göz kulak olsun (G 67/ 2)

(Ölünce kabrimin etrafını nergis (ve) gül ile süsleyin (ki) o servi (gibi olan sevgilinin) geçtiği yoldan tarafa kadar göz kulak olsun.)

2.4.4.2.5. Karanfil

Âşık Çelebi Divanı'nda karanfil, kırmızı rengiyle âşığın gönlündeki yara ve yanıklık için bir benzetme unsuru olarak zikredilmiştir:

Bana göynüklü bagrum pâresiyle göğsümün dâğı

Sana katmer karanfil vakti geldi gül bahârıdur (G 91/ 3)

(Vakti geldi, gülbaharıdır. Bana yanık kalbimin parçasıyla sinemin yarası; sana (ise) kat kat yapraklı karanfil.)

2.4.4.2.6. Lâle

Kırmızı oluşuyla Farsçadaki kırmızı “la’l” ifadesiyle ilişkilendirilerek bu ismi alan lâle, divan şiirinde gülden sonra en fazla konu edilen çiçek türüdür (Canım, 2021: 532). Şekli ve rengi bakımından sıkça işlenen lâle, *Âşık Çelebi Divanı*'nda yer alan aşağıdaki beyitlerin ilkinde, la’l taşının kırmızılığı ile renk açısından; gül ile de çiçek türü yönünden tenasüplü olarak kullanılmıştır. İkinci beyitte sevgili, İrem bahçesinin bir gülü olarak nitelendirilmiştir. Son beyitte ise lâleler, bahçıvanın çiçek bahçesinde yaktığı ateşler şeklinde tasvir edilmiştir:

Lâleler la’lîn-surâhî câmlar zerrîn-kadeh

‘Iyş için geldi gül-efsûn içmege gülzâre gül (K 4/ 4)

(Laleler (ve) gül, la'l taşının kırmızısından sürâhi ve altın kadeh ile efsunlu şarap içmek (ve) yemek safâsı için gül bahçesine geldi.)

Ey gül-i bâg-ı İrem mest-i 'arahnâk-ı gülün

Lâle-i gülzâr-ı cennetde 'ızâr-ı sümbülün (G 27/ 1)

(Ey İrem bahçesinin gülü! Gül (senin) terlemiş mestin. Cennetin gülbahçesinin lâlesi de sümbül yanağın.)

Serv-i bâga ceyş-i ezhârün hücumun bildirüp

Lâle sanma yir yir âteşler yakupdur bâgbân (G 50/ 4)

(Bahçıvan, çiçek ordularının, bağı servî ağacına hücumunu bildirip yer yer ateşler yakmaktadır. (Onları) lale sanma.)

2.4.4.2.7. Nergis

Mitolojide geçen anlatıya göre Narkisos adındaki gururlu bir genç, kendisinin aksini suda görüp âşık olur ve dalgınlıkla suya düşerek boğulur. Olayın gerçekleştiği yerde açan çiçek ise “nergis” olarak isimlendirilir. Bu yönüyle nergis çiçeği, divan şiirinde hayran ve baygın bakan gözler için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Canım, 2021: 536). Âşık Çelebi de aşağıdaki ilk iki beytinde nergis çiçeğini, göz ile birlikte zikredip onu gözcü mahiyetinde şahıslastırmıştır. Son beyitte ise nergisi, sevgilinin boyuna benzemek isteyen bir kişi şeklinde kişileştirmiştir:

Kangî gülşenden güzer ide diyü sen serv-kad

Kabrümün nergisleri etrâfa olmuş dîde-bân (G 52/ 7)

(Servî boylu (sevgili) hangi gül bahçesinden geçer diye kabrimin nergisleri etrafa gözcü olmuş.)

Ölice zeyn idün nergisle gülle kabrüm etrâfın

O servün reh-güzârından yana tâ göz kulag olsun (G 67/ 2)

(Ölünce kabrimin etrafını nergis (ve) gül ile süsleyin (ki) o servî (gibi olan sevgilinin) geçtiği yoldan tarafa kadar göz kulak olsun.)

Öykünelden berü kad-ı yâre

Nergisün servî göreceğ gözi yok (G 79/ 2)

(Sevgilinin boyuna benzemek istediğinden beri nergisin, servi görecektir gözü yok.)

2.4.4.2.8. Nesrîn

Bir çiçek çeşidi olan nesrîn; “yaban gülü”, “ağustos gülü” ve “Mısır gülü” gibi şekillerde de isimlendirilmektedir. Âşık Çelebi’nin aşağıda yer alan beytinde bahsedilen kişinin bahçesindeki unsurlar için bir teşbih ögesi biçiminde kullanılmıştır. Yaban gülü, gökyüzü niteliğindeki bahçede bulunan ay ve güneş değerinde konu edilmiştir:

Âsumân bustân-serâyun kehkeşândur cûy-ı âb

Verd-i nesrîn mihr ü mehdür anda encüm yâsemîn (K 11/ 86)

(Bahçe içindeki köşkün, gökyüzü; akarsuyu, Samanyolu takımyıldızıdır. Yasemin ağacı, yıldızlar (ve) yaban gülü (de) onda ay ve güneştir.)

2.4.4.2.9. Nîlûfer

Su üzerinde yetişen bir çiçek türü olan nilüfer, *Âşık Çelebi Divanı*’nda yer alan aşağıdaki beyitte konu edilmiş; Kızıldeniz üzerinde bulunduğu ve rengine değinilmiştir:

Nedür bu bahr-i mu’allak ki şeb-çerâğ ile pür

Nedür bu kulzüm-i nîlîde surh nîlûfer (K 14/ 17)

(Gece kandili ile dolu (olan) bu havada asılı duran deniz nedir? Bu çivîdî mavi kızıldenizde kızıl nilüfer (çiçeği) nedir?)

2.4.4.2.10. Reyhân

Güzel kokusu ve renkleriyle divan şiirinde sıkça anılan “reyhân”, fesleğen olarak da isimlendirilip sevgilinin saçları için başvurulmuş bir benzetme ögesidir (Canım, 2021: 525). Aşağıdaki beyitlerinin ilkinde sevgilinin saçının kokusu için sümbül ve reyhân çiçeklerini zikreden Âşık Çelebi; ikinci beyitte bahçıvana seslenerek ektiği hiçbir reyhanın, sevgilinin omzuna dökülen saçlarına erişemeyeceğini dile getirmiştir. Şair, son beyitte ise yine reyhan bitkisiyle saç unsuru arasında bir bağdaşım kurmuştur:

Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek

Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ (G 1/ 2)

(Felek, toprağımı reyhanın ve sümbülün çömleği yapsın. Gönlü kapan güzel sevgilinin saç kokusunun havası başımdan gitmesin.)

Bana besdür ruh-ı zîbâ ile gîsû-yı nigâr

Bâgbânâ suya ur sen güli reyhânı ek (G 20/ 4)

(Ey bahçıvan! (İstediğin kadar) güle su ver, reyhânı ek. Resim gibi güzel olan sevgilinin yanağı ve omzuna dökülen saçları bana yeter.)

Öykünürler hat u zülfüne dimezler mi ‘aceb

Yolalar sümbüli reyhânı çemende ekeler (G 97/ 2)

(Yüzündeki ayva tüylerine ve saçına özenirler (de) acaba “Sümbül ve reyhânı yolsalar (da) çimenlikte ekseler” demezler mi?)

2.4.4.2.11. Sümbül

Divan şiirinde sıkça anılan sümbül çiçeği, *Âşık Çelebi Divanı*’ndan alınan aşağıdaki beyitlerde de çeşitli şekillerde işlenmiştir. İlk beyitte âşık tarafından edilen “âh”, sümbül olarak nitelendirilmiştir. İkinci beyitte saç, sümbül çiçeğine benzetilmiştir. Üçüncü beyitte ise sümbül, yanak için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

N’eylerem sensiz gülistân seyrini ‘ışkunda çün

Eşk müldür nâle bülbül âh sümbül yâre gül (K 4/ 16)

(Sensiz gül bahçesinin izlemesini ne derim? Çünkü aşkında gözyaşı şarap, figân bülbül, âh sümbül, yara (da) gül (olur.))

Cilve idüp niçe kim gülşen bahâr irüp ola

Serv kâmet zülf sümbül gonca leb ruhsâre gül (K 4/ 46)

(Nasıl ki bahar ulaşıp gül bahçesi (içinde) hoş ve latif bir şekilde görünüp servi boy, sümbül saç, gonca dudak (ve) gül (de) yanak olsa.)

Ey gül-i bâg-ı İrem mest-i ‘arahnâk-ı gülün

Lâle-i gülzâr-ı cennetde ‘ızâr-ı sümbülün (G 27/ 1)

(Ey İrem bahçesinin gülü! Gül (senin) terlemiş mestin. Cennetin gülbahçesinin lâlesi de sümbül yanağın.)

2.4.4.2.12. Şeb-Bû

Gece saatlerinde açılması ve muhteşem kokusuyla divan şiirinde yerini alan şebboy çiçeği, “şeb-bû” ve “şebbûy” şekillerinde de adlandırılmaktadır (Canım, 2021: 544). Beytinde gönlünü bir bahçeye benzeten Âşık Çelebi, bu bahçede yer alan çiçekler arasında şebboya da yer vererek onu sevgilinin saçıyla birlikte zikretmiştir:

Gülşen-i sîne hayâl-i sünbül-i cânân ile

Bir gülistândur tolu şeb-bû ile zülf-i nigâr (G 82/ 2)

(Gönül bahçesi, sevgilinin sümbüllerinin hayali, resim gibi güzel sevgilinin saç lüleleri ve şebboy bitkisi ile dolu bir gül bahçesidir.)

2.4.4.2.13. Zambak

Klasik şiirde şairler tarafından beyitlerde işlenen bir diğer çiçek türü de zambak olup aşağıda yer alan beyitte de tomurcuğuyla yer edinmiştir:

Götüre gonce-i zambak gibi 'adû barmak

Elünde kalsa temâşâ sinân-ı sûsen-i şân (K 9/ 24)

(Düşman, elinde heybetin şanlı sûsenin mızrak ucunu seyretmeye kalsa (o vakit) zambak gongası gibi parmak götürsün.)

2.4.4.3. Bitkiler

Bu başlık altında “giyâh, hardal, haşhaş, kendir, nây, ney-şeker, süsen” gibi bitkilerin isimleri, alt başlıklar hâlinde yer almaktadır.

2.4.4.3.1. Giyâh

Toprak üzerinde yetişen bir bitki türü olan ot, *Âşık Çelebi Divanı*’nda “giyâh” kavramıyla konu edilmiştir. Şair, aşağıdaki beytinde kendisini bir “ot” olarak tasavvur etmiştir:

O gülşenün güliye ol çemen giyâhiyem

Bu çekdiğüm gam u endûh ana delîl yeter (K 14/ 91)

(O gül bahçesinin gülüyüm, o çimenliğin otuyum. Bu çektiğim tasa ve keder ona delil (olarak) yeter.)

2.4.4.3.2. Hardal

Sarı çiçeklere sahip olan hardal, yakıcı ve sert tohumlarıyla hekimlikte kullanılan bir bitki türüdür. *Âşık Çelebi*, aşağıdaki beyitte bu bitkinin ismini zikrederek memduha kuşların dahi askerlik ettiğinden bahsetmiş ve düşman başlarının bu kuvvet karşısında hardal tanesi kadar önemsiz olduklarını vurgulamıştır:

Dâne-i hardalca gelmez kelle-i a'dâ ana

'Askeründür tîg-i minkâr ile murg-i dâne-çîn (K 11/ 89)

(Tane toplayan kuş ile gagasının kılıcı (senin) askerindir. (Böyle iken) düşmanların başı ona hardal tanesi kadar gelmez.)

2.4.4.3.3. Haşhâş

Gelincikler familyasından, uzun saplı ve ucunda mor veya beyaz renkli büyük bir çiçek açan haşhaş bitkisinin kapsül şeklindeki meyvesinden afyon elde edilir. Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitlerinde haşhaş bitkisini ele almıştır. İlk beyitte insan, haşhaş bitkisinin tanelerine benzetilirken; ikinci beyitte ise gökyüzü kubbesi ile haşhaş tanesi arasında bir bağdaşım kurulmuştur:

Meselde gülşen-i îcâd u kudretüne göre

Sipîhr kubbe-i haşhâş içinde dâne beşer (K 14/ 14)

(Misalde gül bahçesini meydana getirme gücüne göre gök, haşhaş bitkisinin kubbesi; içinde (yer alan) taneler (de) insan.)

Gerd-i râhunla cilâ vireli ‘Âşık gözine

Künbed-i çarh ana dâne-i haşhâş degül (G 36/ 5)

(Âşık, yolunun toprağıyla gözüne parlaklık verdiğiinden beri gökyüzü kubbesi, ona haşhaş tanesi değil.)

2.4.4.3.4. Kendir

Sapındaki lifleri halat ve çuval yapımında kullanılan kenevir bitkisi, aşağıdaki beyitte “kendir” olarak isimlendirilmiş; kenevirin yalnızca yapraklardan ibaret olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır:

Yanumda Hazret-i Hak kibriyâsı hakkı için

Çü berg-i terre degüldür bu kendir-i ahzar (K 14/ 210)

(Çünkü Hak Hazretlerinin ululuğu için yanımda (olan) bu yeşil kendir bitkisi, yeşil yaprak değildir.)

2.4.4.3.5. Nây

Sulak alanlarda yetişen, içi boş olup çalgı aletlerinden neyin ortaya çıkmasında kullanılan kamış, aşağıdaki beyitte şeker kamışı ile kıyaslanmıştır. Arzu sahipleri ile İlâhi tecellilerden zevk alan kişiler arasındaki karşılaştırmada benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Kandadur ehl-i hevâ vü kanda ehl-i zevk ü fazl

Bir midür insâf idicek nây u ney-şekker kalem (K 7/ 40)

(Kalem! Arzu sahipleri nerededir ve fazilet ile İlâhi tecellilere şahit olup alınan zevke sahip olanlar nerededir? Adâlet gösterince kamış ile kamış şekeri bir midir?)

2.4.4.3.6. Ney-Şeker

Şeker kamışı mânâsına gelen “ney-şekker” ifadesine aşağıdaki beyitlerinde yer veren Âşık Çelebi, ilk beytinde memduhu bir şeker kamışına benzetmiştir. İkinci beytinde ise şeker kamışını, ağlayan biri şeklinde kişileştirmiştir:

Sen ögme kendüni zevk eyleyen bilür sözüni

Ki kendünün ne bilür n'eydüğünü ney-şekker (K 14/ 130)

(Sen övme kendini, zevk alan (senin) sözünü bilir (zîra) şeker kamışı kendisinin ne olduğunu nereden bilir?)

Felekden nâlede ney 'asr elinden zâr ney-şekker

Cihânun dâd u dâli dâdmış feryâdmış bildüm (G 41/ 2)

(Ney felekten inlemekte, şeker kamışı (da) zaman elinden ağlamakta. Dünyanın iki katlı oluşu ve adaleti, ihsanmış ve feryatmış bildim.)

2.4.4.3.7. Sûsen

Sûsen, susam bitkisine karşılık gelip *Âşık Çelebi Divanı*'nda geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte mızrak ve kılıç kuşanan biri olarak şahıslastırılan sûsen; ikinci beyitte “sinân-ı sûsen-i şân” tamlaması içinde kullanılmıştır. Son beyitte ise susam bitkisi, “serv, gül, bag, râg” kavramlarıyla tenasüplü bir şekilde konu edilmiştir:

Îtâ'at itdi bilüp rüstehîz ü peygârun

Bahâr u sûsen u servi idindi seyf sinân (K 9/ 23)

(Bahar, sûsen bitkisi ve servi; kıyâmet ve savaşın, itâat ettiğini bilip kılıç ve mızrak edindi.)

Götüre gonçe-i zambak gibi 'adû barmak

Elünde kalsa temâşâ sinân-ı sûsen-i şân (K 9/ 24)

(Düşman, elinde heybetin şanlı sûsenin mızrak ucunu seyretmeye kalsa (o vakit) zambak goncası gibi parmak götürsün.)

Künc-i gam tîr ü fetîl zahm u dâg-ı sînedür

Bag u râgum serv-i şimşâdum gül ile sûsenüm (G 44/ 4)

(Fıtıl ve ok, keder köşeşi (olan) gönlün yanıklık ve yarasıdır. Şimşir ağacım (da) çimenliğim ve bahçemdeki susam bitkim ve gülüm.)

2.4.6. Nehirler

Âşık Çelebi, *Divan*'ında yeryüzünde su unsuruna dayalı olan nehirlerden “Fırat” ve “Tuna” adlı iki nehri zikretmiştir.

2.4.6.1. Fırat Nehri

Karasu ve Murat adındaki iki kola sahip Fırat nehri, Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında yer almaktadır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de birkaç ayette “azbün furâtün” ve “mâen furâten” şekillerinde zikredilen “furât” sözcüğü, “içen kişiye ferahlık veren” mânâsına gelmektedir. Çeşitli tabirlerce de “furât” ismi “Fırat Nehri” için kullanılmıştır (Uzun, 1996: 33-34). Aşağıdaki beyitte sevgiliye kavuşma isteğinin, acı ve tuzlu suyu Fırat Nehri'nin tatlı suyuna çevirmesi için temennide bulunan Âşık Çelebi, bu nehrin adını zikretmiştir:

Milh ücâcî 'azb-ı Firât ide şevk-i vasl

Bîm-i firâkun ile ola şehd-i nâb telh (G 116/ 4)

(Sana kavuşma isteği, tuzlu ve acı suyu Fırat Nehri'nin tatlı (suyu) etsin. Sâfi bal (da) ayrılık korkun ile acı olsun.)

2.4.6.2. Tuna Nehri

Avrupa'yı aşır Karadeniz'e dökülen nehrin adı Tuna'dır. Aşağıdaki iki beyitte de şair, Tuna Nehri'ni konu edinmiştir:

Nebî âlini teşbîh eylemişdür keştî-i Nûha

'Alî Pürtek kapudanına n'ola nehr-i Tunaya (K 13/ 27)

(Peygamber, ailesini Hz.Nûh'un gemisine benzetmiştir. (Böyle iken) Ali Pürtek kaptanına ve Tuna Nehri'ne ne olur?)

Sulî segün suda yatar meseldür mâ-tekaddümden

'Alî Pürtek Tunada yüz yumaz sal anı deryâya (K 13/ 28)

(Ali Pürtek, Tuna (Nehrinde) yüz yıkamaz onu denize bırak. (Zîra) geçmiş zamandan beri “Köpeğin sulusu suda yatar.” (sözü) atasözüdür.)

2.4.7. Şiirsel Mekânlar

Osmanlı Devleti'nin kültürünü de benliğinde barındıran edebiyat, bu büyük devletin ihtivâ ettiği dağları, denizleri, bahçeleri, coğrafik yerleşim yerlerini de bünyesine yerleştirmektedir. Bunlardan birisi de Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında bahsettiği “yalancı cennet” anlamına gelen İrem Bahçesi'dir.

2.4.7.1. İrem Bağı

Âd kavminin kralı olan Şeddâd'ın emriyle Şam ya da Yemen'de cennet bahçelerine benzetmek amacıyla altından ağaçların, akarsuların, zebercetten direklerin yerleştirilerek yapıldığı bahçeye “yalancı cennet” anlamındaki “İrem” denilmektedir (Canım, 2021: 594-595). Güzelliğiyle klasik şiirde konu edilen İrem, aşağıdaki beyitte âşık konumundaki Âşık Çelebi tarafından sevgiliye kullanılan hitap cümlesinde yer almaktadır:

Ey gül-i bâg-ı İrem mest-i 'arahnâk-ı gülün

Lâle-i gülzâr-ı cennetde 'ızâr-ı sümbülün (G 27/ 1)

(Ey İrem bahçesinin gülü! Gül (senin) terlemiş mestin. Cennetin gülbahçesinin lâlesi de sümbül yanağın.)

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarında divan tahlili, metinlerin hem estetik hem de kültürel boyutlarını anlamak için önemli bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, divan metnlerinin tematik olarak sistematik incelemeleri, şairlerin dönemlerine ait sosyal, kültürel ve dini unsurları daha iyi kavramamıza olanak tanımaktadır. Yapılan bu çalışma da, *Âşık Çelebi Divanı*'nı bu bağlamda ele alarak, şairin eserinde yer alan zengin anlam dünyasını ve dönemin toplumsal yapısını farklı başlıklar altında detaylı şekilde değerlendirmiştir. Böylece, *Âşık Çelebi*'nin şiir dünyasının hem bireysel hem de dönemin genel edebî ve kültürel yapısı çerçevesinde anlaşılmasına katkı sağlanmıştır.

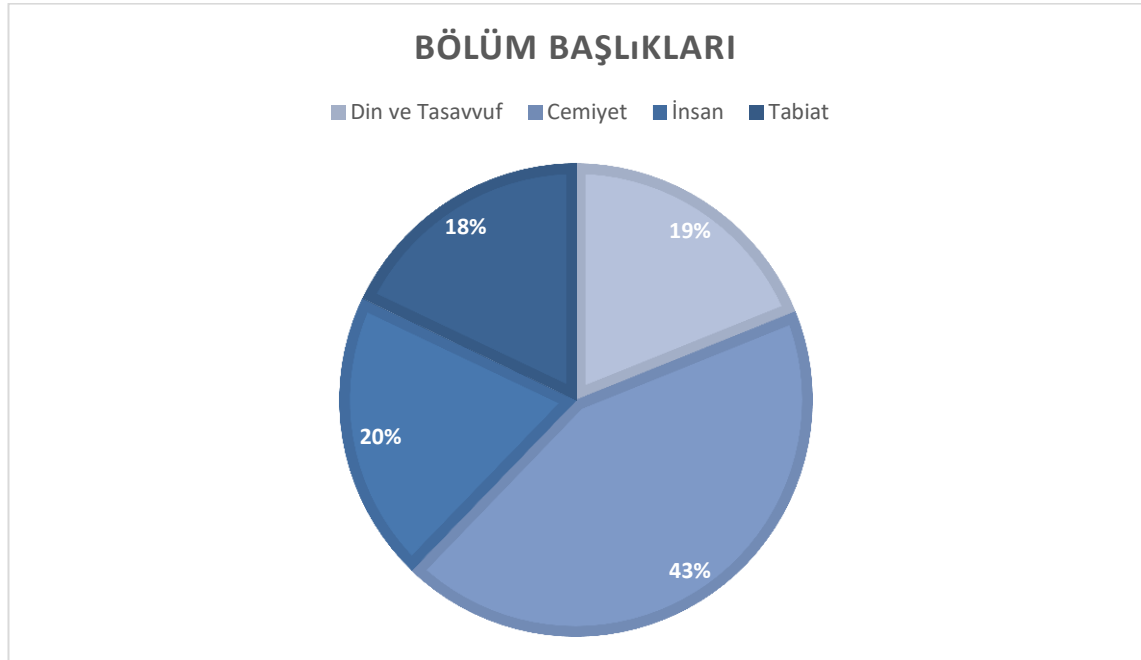
Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, “*Âşık Çelebi*'nin Hayatı, Edebî Yönü ve Eserleri” başlığı altında şairin yaşamı, eğitim süreci ve edebî kişiliğine dair kapsamlı bilgiler sunulmuştur. Bu kısım, şairin eser dünyasını daha iyi anlamak için gerekli tarihî ve biyografik arka planı sağlamaktadır. İkinci bölüm ise “*Âşık Çelebi Divanı*'nın Tahlili”ne ayrılmıştır. Bu bölümde, *Divan*'dan seçilen beyitler sistematik bir tarama sürecinin ardından, dönemin sosyal, kültürel ve dinî yapısını yansıtan ana ve alt başlıklar halinde sınıflandırılmıştır. Yapılan analizler, *Âşık Çelebi*'nin *Divan*'ındaki kavramların ve şahısların şiire kattığı anlam zenginliğini ortaya koyarken, aynı zamanda 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun genel kültürel ve entelektüel atmosferine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu yönüyle çalışma, hem bireysel bir şair çözümlemesi hem de dönem sosyokültürel yapısının edebî metinler aracılığıyla okunması açısından değer taşımaktadır.

Tahlil bölümünün ilk alt başlığı olan “Din ve Tasavvuf”ta, *Âşık Çelebi*'nin hadisler, ayetler, dinî kavramlar, dinî şahsiyetler ve peygamberlere yer vermesi, onun seyyid bir aileden gelmesi ve dinî hassasiyetlerinin şiirine yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, şairin *Divan*'ındaki dinî motifler sadece inançla ilgili kavramları değil, aynı zamanda dönemin tasavvufî düşünce yapısını da yansıtarak metnin derinliğini artırmaktadır. İkinci alt başlık “Cemiyet” ise, tarihî, mitolojik ve efsanevî şahsiyetlerin yanında, dönemin kültürel dokusunu oluşturan iş ve meslek kolları, günlük yaşamda kullanılan eşya isimleri, müzik, giyim-kuşam, süsleme unsurları ve mimarî ile sağlık uygulamalarına dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu

geniş kapsam, Âşık Çelebi'nin sosyal hayatı şiirlerinde merkezî bir tema olarak benimsediğini göstermektedir.

Üçüncü alt başlık olan “İnsan” bölümünde, Âşık Çelebi'nin, klasik Türk edebiyatı şairlerine özgü geleneksel mazmun ve temaları işlemenin yanı sıra, insan kavramını kapsamlı bir biçimde ele aldığı görülmektedir. İnsanın yaratılış gayesi, dünya hayatındaki kulluk görevi, değer kazanma ölçütleri ve ahiret sonrasındaki yolculuğu gibi temel meseleleri şair beyitlerinde irdelemektedir. Bu süreçte ayet ve hadislerden sıkça istifade ederek metnin dinî boyutlarını güçlendirmektedir.

Dördüncü alt başlık olan “Tabiat” bölümünde, yaratılmış varlıklar ve doğal unsurlar detaylı biçimde ele alınmıştır. Âşık Çelebi'nin *Divan*'ında, gezegenler, hayvanlar, bitkiler gibi tabiat öğeleri, şairin tasvir ve teşbihlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu unsurlar aracılığıyla hem metaforik hem de sembolik anlamlar inşa edilmektedir. Ayrıca, zaman kavramına dair beyitler de bu bölümün kapsamına dâhil edilmiştir. Tabiat temasının bu şekilde işlenişi, şairin doğa algısını ve kozmik düzen anlayışını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Bölümler oluşturulurken esas alınan kavram ve unsurların başlıklandırılması sonucunda ise aşağıda yer alan yüzdelik dağılım tablosu sunulmuştur:

Tablo incelendiğinde *Âşık Çelebi Divanı*'ndaki tematik dağılımın, şairin sosyal çevresi ve dönemin toplumsal yapısına verdiği önemi ortaya koyduğu görülmektedir. En

yüksek orana sahip olan “Cemiyet” başlığı (%43), eserde sosyal hayatın, gündelik yaşantının ve kültürel unsurların diğerlerine göre nispeten daha fazla işlendiğine işaret etmektedir. Bu durum, Âşık Çelebi’nin şiir dünyasında toplumsal meselelerin ve günlük hayatın merkezi bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bunu takip eden “İnsan” (%20) başlığı ise bireysel duygu ve düşüncelerin, insanî ilişkilerin ve aşk temalarının divanda önemli bir yer edindiğini ortaya koymaktadır. “Din ve Tasavvuf” başlığı (%19), şairin inanç dünyasına ve tasavvufî motiflere verdiği önemi yansıtırken, “Tabiat” (%18) başlığının diğer temalara göre nispeten daha düşük oranı, doğa ve kozmik unsurların divanda daha sınırlı ama anlamlı bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu dağılım, Âşık Çelebi’nin şiirini daha ziyade sosyal ve kültürel bağlamıyla ele alan bir eser olarak değerlendirmemize imkân sağlamaktadır.

Çalışmanın bütününe bakıldığında, *Âşık Çelebi Divanı*’nda geçen kavramların önemli bir bölümünün tarihî ve mitolojik şahsiyetler, günlük hayatta kullanılan eşya ve araçlar, giyim-kuşam ile eğlence hayatı gibi sosyal yaşam unsurlarına ait olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, şairin eserinde dönemin toplum yapısı ve kültürel unsurları detaylı bir şekilde yansıttığını göstermektedir. Âşık Çelebi’nin, döneminin önemli devlet büyükleri için kaleme aldığı kasidelerde, tabiat unsurlarını bu şahsiyetlerle özdeşleştirdiği, onları çeşitli doğa öğeleriyle kıyaslayarak yücelttiği ve böylece övgüyü güçlendirdiği görülmektedir. Bu yaklaşım, hem şairin tabiat algısını hem de klasik divan şiirinin mazmun ve teşbih geleneğini kullandığını göstermektedir.

Âşık Çelebi Divanı’nda yer alan mahalli unsurlar, şairin yaşadığı dönemin dil ve kültür özelliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu sayede metni, edebî bir eser olmakla birlikte dönemin toplumsal ve kültürel yapısını anlamada da bir kaynak olarak görmek mümkündür. *Âşık Çelebi Divanı* üzerine uygulanan tematik tahlil yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma, divan edebiyatı alanında mevcut tahlil örneklerine önemli bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Elde edilen bulgular, şairin divanının içerdiği zengin anlam katmanlarını ve dönemine ait sosyal-kültürel unsurları daha sistematik biçimde ortaya koymayı, böylece klasik Türk şiirinin anlaşılmasına yönelik literatüre yeni tahlil çalışması eklemeyi amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F. (1997). Hâfız-ı Acem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 15, s. 80-83. İstanbul.
- Aydınlı, A. (1994). Ebü'd-Derdâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, s. 310-311. İstanbul.
- Aydınlı, A. (1994). Ebû Zer el-Gıfârî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, s. 266-269. İstanbul.
- Canım, R. (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.
- Çavuşoğlu, M. (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çeçen, H. (1996). *Fıtnat Hanımın Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi SBE.
- Çetinkaya Karafakı& Karafakı. (2014). "Tıbbi Bir Bitki Olarak Gül". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 11-13.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, s. 405-407. İstanbul.
- Demirci, K. (2019). Deccâl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 9, s. 67-69. Ankara.
- Demirci, M. (2003). Mâlik b. Dînâr. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 27, s. 505. Ankara.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü* (4 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdoğan Taş, M. (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili* (2 b.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Fayda, M. (1992). Bilâl-i Habeşî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 6, s. 152-153. İstanbul.
- Fırlalı, E. R. (1989). Âli. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 2, s. 371-374. İstanbul.
- Gültekin, H. (2018, Aralık). "Ali Nihad Tarlan ve Divan Edebiyatını Anlamak". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 75-85.
- Harman, Ö. F. (2020). Mûsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.31, s. 207-213. Ankara.
- Harman, Ö. F. (2013). Yûnus. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 43, s. 597-599. İstanbul.
- İsen M., Kılıç F., Aksoyak İ. H., Sungurhan A., Durmuş M. (2018). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Kapar, M. A. (1994). Ebû Cehil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, s. 117-118. İstanbul.
- Kapar, M. A. (1994). Ebû Leheb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, s. 178-179. İstanbul.
- Karagöz İ., Karaman F., Paçacı İ., Canbulat M., Gelişgen A., Ural İ. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (5 b.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kardaş, S. (2019). Bektaşilik Geleneğinde Fakirlik İle İlgili Terimler ve Bu Terimlerin Divan Şiirine Yansıması. E. G. Naskali (Der.), *Fakirlik içinde* (429-443). İstanbul: Libra Kitap.
- Kaya, G. (2010). *Mihri Hâtun Divânı'nın Tahlili*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Kılıç, F. (2013. 11. 09). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asik-celebi-seyyid-pir-mehammed>. (Erişim Tarihi: 06. 23. 2025/ 10.53).
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kılıç, F. (2016, Mayıs). "Üsküp'ün 'Gazi Babası': Âşık Çelebi" . *HİKMET (Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi)*(27), 8-12.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kut, G. (1991). Âşık Çelebi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 3, s. 549-550. İstanbul.
- Müderrişoğlu, M. F. (2013). "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Baniliğinde Ailesinin Yeri". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*(18), 187-205.
- Okumuş, Ö. (1991). Bahâristân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 4, s. 470-471. İstanbul.
- Önkal, A. (1992). Ca'fer b. Ebû Tâlib. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 6, s. 548-549. İstanbul.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Polat, K. (2021). *Tevhîde Hanım Divânı'nın Tahlili*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divânı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. (2014). "Divan Tahlilleri Üzerine". *İlmî Araştırmalar*(8), 209-219.

- Şahinoğlu, M. N. (1991). Ferîdüddin Attâr. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 4, s. 95-98. İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1985). *Fuzûlî Divanı Şerhi*, I-III (C. 1). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2002). Kuddûs. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 26, s. 314-315. Ankara.
- Tökel, D. A. (1998). Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsânevî Şahıslar. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi* (2 b.). İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları .
- Tülücü, S. (1997). Hâtim et-Tâî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 16, s. 472-473. İstanbul.
- Uludağ, S. (1989). Âl-i Abâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 2, s. 306-307. İstanbul.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. İstanbul Kabalcı Yayıncılık.
- Uysal, M. (2009). *Kur'an-ı Kerim ve Satır Arası Kelime Meali (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır)*. Kervan Yayın-Dağıtım.
- Uzun, M. İ. (1996). Fırat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.13, s. 33-34. İstanbul.
- Yavuz, M. (2010, Aralık). “İmâm-ı A'zam Ebu Hanife (k.s) – 2”. *Özlenen Rehber Dergisi*(93).
- Yazıcı, T. (1994). Efrâsiyâb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10, s. 478-479. İstanbul.
- Yazıcı, T. (1996). Gülistân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.14, s. 240-241. İstanbul.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Yiğit, İ. (2007). Osman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 33, s. 438-443. İstanbul.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yayınları.

DİZİN⁴⁷

A

Acem, 83, 160, 219, 220

Âden, 162, 165, 314, 329

Alî Pürtek, 38, 96, 97, 210, 325, 344

Allah, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 84, 85, 89, 95, 104, 105, 110, 111, 117, 118, 120, 123, 126, 130, 131, 135, 153, 166, 197, 199, 203, 211, 212, 216, 222, 228, 230, 235, 237, 243, 259, 260, 276, 293, 297, 298, 300, 302, 304, 306, 314, 315, 316, 319, 324, 327, 328, 329, 330, 332

Ankâ, 317, 318, 319, 321

Ar'ar, 330

Arab, 220

Âsaf, 81, 82

Âşık Çelebi, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135,

136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347

Ay, 286, 287, 290, 291, 295, 296

B

Bâbil, 90, 165, 166, 334

Bağdad, 165, 166

Bahâristân, 161

Bathâ, 165, 166

Behrâm, 81, 82, 168

Belkîs, 16, 39, 81, 82

Bilâl

⁴⁷ Dizin kısmında özel isimlere yer verilmiştir.

Bilâl-i Habeşî, 30, 31, 44, 62, 63,
306, 349

Bilâl-i Habeşî, 62

Burâk, 314, 316

C

Ca'fer Bin Ebu Talib, 63

Cebrâil, 15, 16, 17, 153, 246, 257, 258,
327

Cehennem, 46, 47

Cem, 51, 59, 60, 81, 83, 88, 101, 102,
103, 104

Cennet, 8, 15, 23, 47, 48, 63, 136, 147,
198, 200, 230

Ç

Çîn, 107, 144, 162, 163, 165, 167, 220,
243, 244, 246, 314, 329

D

Dârâ, 10, 11, 81, 83, 84, 85

Deccâl, 63, 64

Düldül, 41, 42, 66, 314, 315, 316, 317,
329, 335

Dünya, 33, 38, 72, 109, 128, 130, 188,
215, 261, 286, 288, 289, 290, 294,
311

E

Ebû Cehil, 9, 10, 64, 65

Ebû Derdâ, 65

Ebû Leheb, 65, 66

Efrâsîyâb, 81, 84, 91

Ehremen, 81, 283

F

Ferhâd ü Şîrîn, 92, 93

Ferîdûn, 10, 81, 84

Ferîdüddin 'Attâr, 160

Fırat Nehri, 344

G

Gılmân, 49

Gül ü Bülbül, 92, 94

Gülistân, 160, 161, 351

Güneş, 34, 62, 88, 104, 141, 152, 177,
209, 229, 235, 260, 261, 284, 285,
286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
299, 304

H

Hallâc-ı Mansûr, 81, 85, 252

Hâtem-i Tâî, 81, 86

Hıtâ, 161, 162, 163, 181

Hindistan, 161, 163, 315

Husrev, 86, 121, 160, 219, 313

Hüdhüd, 16, 22, 39, 124, 317, 318, 319,
321

Hümâ, 132, 196, 214, 215, 252, 266,
317, 318, 319, 320

Hüsrev ü Şîrîn, 92, 94

Hız. 'Îsâ, 35

Hız. Aişe, 44

Hız. Âli, 41, 42, 43, 44, 45, 66, 115, 157,
203, 306, 314, 316, 317, 328, 329,
335

Hız. Ebû Bekir, 42, 44, 62

Hız. Eyyûb, 33, 306, 324

Hız. Hasan, 41, 43, 44, 45

Hız. Hızır, 33, 34, 245

Hız. Hüseyin, 41, 43, 44, 45, 336

Hız. İbrahim, 24, 34, 90, 305

Hız. Lokmân, 36

Hz. Muhammed, 9, 10, 16, 19, 20, 21, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 51, 54, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 123, 126, 137, 158, 159, 182, 184, 212, 221, 316, 327

Hz. Mûsâ, 19, 37, 38, 67

Hz. Nûh, 38, 72, 96, 210

Hz. Osman, 41, 43, 45, 308, 309

Hz. Ömer, 41, 43, 45, 331, 332

Hz. Süleymân, 16, 22, 32, 39, 182, 212, 213, 219, 319, 326

Hz. Ya'kûb, 39, 40, 236, 260, 263, 267, 268

Hz. Yûnus, 40

Hz. Yûsuf, 39, 40, 138, 164, 236, 259, 260, 268

I

Irâk, 107, 144, 161, 163

İsfahân, 165, 167

İ

İbn-i Sînâ, 81, 87

İrân, 107, 144, 161, 163

İrem Bağı, 345

İskender, 33, 34, 81, 83, 87, 88, 90, 93, 97, 98, 144, 155, 169, 170, 219, 220, 246, 289

İsrâfîl, 16, 17, 51, 119, 173, 174

İstanbul, 3, 6, 165, 167, 349

J

Jüpiter, 261, 286, 290

K

Ka'be, 62, 67, 244, 246, 251, 253, 259

Kâ'be, 66, 67, 211, 232, 233, 253, 260, 261

Kader, 50

Kâfiristân, 253

Kahramân, 81, 88

Kaknûs, 317, 320, 321

Kanber, 42, 66, 159, 317, 335

Kanûnî Sultan Süleyman, 4, 80

Kârûn, 81, 89

Kazâ, 50, 83, 102, 104

Kehkeşân, 295

Kevser, 49, 182, 202

Keykâvûs, 81, 89

Kıbrıs, 161, 164

Kıyâmet, 12, 20, 23, 46, 51

Kirâmen Kâtibin, 15, 16, 18

Kur'ân-ı Kerîm, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 36, 37, 38, 40, 44, 46, 48, 49, 52, 54, 58, 66, 68, 70, 89, 97, 157, 166, 224, 259, 334, 344

L

Levh-i Mahfûz, 48, 58, 147

Leylâ ile Mecnûn, 92, 95

M

Mâlîk-i Dînâr, 81, 89, 90, 100, 101

Malta, 161, 164

Mantıku't-Tayr, 160, 161

Merih, 229, 284, 286, 290, 291

Merkür, 286, 291

Mısır, 40, 41, 161, 164, 220, 236, 260, 268, 339

Mi'râç, 16, 22, 28, 29, 51, 52, 202, 316

Mihr ü Vefâ, 92, 96

Moğol, 219, 220, 242, 243, 244, 247

Münker ve Nekîr, 18, 19

Müslüman, 43, 52, 54, 59, 62, 65, 164, 185

Müşterî, 290

N

Nemrûd, 34, 35, 81, 90, 305

Nûşîrevân, 81, 90, 144, 155

P

Pervîn, 295

R

Rûm, 20, 22, 160, 161, 164, 165, 219, 226, 248, 257, 258

Rüstem, 81, 84, 90, 91, 92, 119

S

Sa'dî-i Şîrâzî, 160, 161

Sâm, 81, 91, 92

Seb'a-i Seyyâre, 286, 291

Servi, 114, 170, 238, 239, 333, 338

Sîmurg, 317, 318, 328

Sînâ Dağı, 66, 67, 235

Süreyyâ, 200, 295

Ş

Şâm, 82, 165, 167, 168, 210, 275, 297

Şeyh San'ân, 81, 91, 92, 168

T

Tûbâ, 47, 50, 53, 71, 74, 166, 330, 334

Tûbâ Ağacı, 50

Tuna Nehri, 38, 97, 210, 344

Ü

Ülker, 257, 295, 296, 302

V

Vâdî-i Eymen, 67

Y

Yâsemîn, 334

Ye'cûc, 88, 97, 98, 244, 246

Z

Zâl, 81, 90, 91, 92, 119

Zühal, 286, 292

Zühre, 172, 173, 174, 257, 259, 261, 280, 286, 290, 291, 293